

STENOGRAFSKE BELEŠKE

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 6

BEOGRAD 1937 GODINE

KNJIGA 2

XXX REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 2 MARTA 1937 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

PRETSEDNİK

STEVAN ĆIRIĆ

i

POTPRETSEDNICI:

FRANJO MARKIĆ i VOJKO ĆVRKIĆ

SEKRETAR

NURIJA POZDERAĆ

Prisutni g. g. Ministri: Ministar poljoprivrede **Svetozar Stanković**; Ministar pravde **dr. Nikola Subotić**; Ministar građevina **dr. Marko Kožul**; Ministar prosvete **Dobrivoje Stošović**; Ministar bez portfelja **Vojislav V. Đorđević**.

POČETAK U 8,30 ČASOVA

SADRŽAJ:

Pre dnevnog reda: 1 — Čitanje i usvajanje zapisnika XXIX redovnog sastanka;

2 — Saopštenje o predaji punomoćija Jovana Zdravkovića i Radivoja Nikolića, narodnih poslanika izabranih 5 maja 1935 godine na listi dr. Vladimira Maćeka;

3 — Saopštenje Ministra unutrašnjih poslova, da će na interpelaciju Boška Zeljkovića i drugova, narodnih poslanika, o pitanju opštinskih izbora u Opštini boranskoj, Zetske banovine, na dan 21 februara 1937 godine, odgovoriti kad prikupi potrebne podatke;

4 — Molbe za odsustva narodnih poslanika.

Govornici: Mita Dimitrijević, Predsednik Narodne skupštine Stevan Ćirić (dva puta).

Dnevni red: Produženje pretresa u pojedinosti predloga budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za 1937/38 godinu:

1 — Nastavak pretresa i usvajanje budžeta rashoda — IV razdeo — Ministarstvo pravde.

Govornici: Milivoje Isaković, Mita Dimitrijević, Vojislav Lazić, dr. Vasilije Jovanović (u ime grupe Jugoslovenskog

nacionalnog kluba), Milan Vukićević, Mihailo Lješević, dr. Dragutin Janković, Borivoje Antić, Pavao Matica, Mihailo Bošković, Predsednik Narodne skupštine Stevan Ćirić (pet puta), Nikola Kabalin (u ime grupe Jugoslovenskog kluba), Milenko Glišić, Života Milanović, Dušan Antonijević, Izvestilac manjine Ivan Mohorić, Izvestilac većine dr. Časlav Nikitović, Potpredsednik Narodne skupštine Franjo Markić (tri puta).

2 — Pretres budžeta rashoda — V razdeo — Ministarstvo prosvete.

Govornici: Ministar prosvete Dobrivoje Stošović, Aleksandar Dačić, Velimir Jojić, Radivoje Nanović, Mita Dimitrijević, dr. Milovan Grba, Vojislav Lazić, Momčilo Sokić, Rudolf Plesković (u ime grupe Jugoslovenske nacionalne stranke), dr. Jure Koce (radi ličnog objašnjenja), dr. Fran Šemrov, Albin Koman, Rastko Petković, Petar Galogaža, dr. Ivan Lovrenčić, Aleksandar Lazarević, Potpredsednik Narodne skupštine Franjo Markić (šest puta), Potpredsednik Narodne skupštine Vojko Ćvrkić (osam puta).

Predsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, imam čast otvoriti XXX redovni sastanak Narodne skupštine. Molim gospodina sekretara da izvoli pročitati zapisnik prethodnog sastanka.

Sekretar Nurija Pozderac pročita zapisnik XXIX redovnog sastanka Narodne skupštine.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima li ko od gospode narodnih poslanika da učini kakvu primedbu na zapisnik? (Nema.) Primedaba nema, zapisnik je primljen.

Izvolite čuti saopštenja.

Sekretar Nurija Pozderac (saopštava): Narodni poslanici g. g. Jovan Zdravković, advokat iz Beograda, i Radivoje Nikolić, zemljoradnik iz Draževca, izabrani 5 maja 1935. godine na listi g. dr. Vlatka Mačeka, podnose Narodnoj skupštini svoja punomoćija radi verifikacije mandata. (Opšte živo odobravanje i pljeskanje).

Pretsednik Stevan Ćirić: Ova punomoćija biće upućena Verifikacionom odboru. Dobro bi bilo ako se Verifikacioni odbor još danas sastane.

Izvolite čuti izveštaje g. g. Ministara.

Sekretar Nurija Pozderac (saopštava): G. Ministar unutrašnjih poslova izveštava, da će na interpelaciju g. Zeljkovića Boška i drugova, narodnih poslanika, o pitanju opštinskih izbora u Opštini boranskoj, Zetske banovine, na dan 21 februara 1937. godine, odgovoriti kad prikupi potrebne podatke.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ovaj izveštaj g. Ministra unutrašnjih poslova uzima se na znanje.

Izvolite čuti jednu molbu za odsustvo.

Sekretar Nurija Pozderac (saopštava): G. Stepanov Milivoje, narodni poslanik, moli dva dana odsustva.

Pretsednik Stevan Ćirić: Odobrava li Narodna skupština traženo odsustvo? (Odobrava.) Objavljujem da je odsustvo odobreno.

Pre prelaza na dnevni red imam da dam dve izjave. Prva stoji u vezi sa prigovorom narodnog poslanika g. dr. Srpka Vukanovića, koji je juče učinio, optužujući da zbrajanje glasova prilikom načelnog izglasavanja budžeta nije bilo tačno. Ja sam tom prilikom obećao, da ću stvar proveriti, i radujem se što mogu konstatovati, da je zbrajanje bilo tačno, i da su ti prigovori bez ikakvog osnova.

Vi ste svi, uostalom, već dobili bilten te sednice, koji je bio štampan još pre nego što je g. Vukanović svoj prigovor učinio. Tamo možete videti poimence, kako je ko glasao. Ja bih molio zato gospodu narodne poslanike da tako teške optužbe ne dižu pre nego što savesno ne ispituju kako stoji stvar, jer to zahteva dostojanstvo Narodne skupštine. (Odobravanje i uzvici: Tako je!)

Drugu izjavu imam da dam u vezi sa govorom g. Mite Dimitrijevića. Kada je on držao ovde govor, ja nisam predsedavao, vršio sam jednu drugu dužnost u svome kabinetu, ali po svojoj dužnosti, čitajući stenografske beleške, naišao sam na ono mesto gde on govori o nekom nelikvidiranom sporu.

Ja, gospodo, ne znam ni za kakav nelikvidirani spor. Ako je bilo gospode narodnih poslanika, koji su tražili kakvu anketu — g. Dimitrijević spominje g. Čvrkića i g. Čejovića — to je njihova stvar. Ako oni imaju u tom pogledu što da kažu, neka se izvole izjasniti.

Ja sa svoje strane znam ovo: da onaj fond od četiri miliona dinara, koji g. Dimitrijević spominje, nema ničeg sumnjivog na sebi i da poslanicima, koji su bili poslanici i pređašnje Skupštine, taj fond od četiri miliona dinara mora biti sasvim jasan. (Milivoje Isaković: Stvar je čista i ne morate je objašnjavati!) Potrebno je govoriti, gospodine Isakoviću, jer

ja ne želim da pred gospodom narodnim poslanicima izgleda da ima nešto što treba kriti. Nema ničega, gospodo. Stvar je prosta i jasna.

Prošla Narodna skupština, birana 1931. godine, donela je jedno rešenje kojim se umanjuju troškovi gospode narodnih poslanika sa 50 dinara dnevno. Umanjuju, gospodo, da ne mislite da sam se zarekao. Na taj način je na kraju budžetske godine pokazana jedna ušteda od četiri miliona dinara na tim troškovima. Tadašnji Predsednik g. dr. Kosta Kumanudi je, po odluci Narodne skupštine, ne po svojoj, nego po odluci plenuma Narodne skupštine, ta četiri miliona dinara uložio u Hipotekarnu banku kao fond Narodne skupštine.

Kada je došlo do mog drugog izbora, onda su neka gospoda narodni poslanici, koji nisu bili članovi pređašnje Skupštine, čuli da postoji neki fond od četiri miliona dinara i misleći da sam ja tu i takvu odluku doneo ili stvorio taj fond, hteli su da izvide tu stvar, da isteraju na čistinu šta tu ima. I dok su oni to tragali i to putem javnosti, doznao je za taj fond i g. Ministar finansija. Posledica je bila ta, da sam ja dobio jedan dopis od g. Ministra finansija, u kome on mene poučava da Narodna skupština, ako je kakve uštede učinila u svome budžetu, nema prava sa njima raspolagati kako hoće, nego po Zakonu o državnom računovodstvu ima da ih preda Glavnoj državnoj blagajni.

Ja sam na to odgovorio g. Ministru, da mu ipak taj fond predati ne mogu, jer ga nije stvorio pređašnji Predsednik, nego je učinjen odlukom plenuma Narodne skupštine i da sam ja voljan vratiti taj fond g. Ministru finansija, ako takvu odluku donese plenum Narodne skupštine.

Isto tako uputio sam jedan dopis Administrativnom odboru, a Administrativni odbor je, ako hoćete i na moje iznenađenje, doneo ovakvu odluku: G. Ministar finansija nema pravo na tu uštedu, jer ta ušteda pripada poslanicima, na kojima je i uštedeno. Drugim rečima, tu svotu treba razdeliti onima, kojima je i prvobitno namenjena.

Ta odluka donesena je na sednici Administrativnog odbora od 11 februara 1936. godine i ona je vama podnesena, da donesete krajnju odluku, a vi ste je u plenumu jednoglasno primili.

Da bi ostalo i u stenografskim beleškama traga o svemu ovome, i da oni, koji nisu prisutni, tačno znaju o čemu se radi, ja ću čitav dopis Administrativnog odbora ovde da pročitam.

Dopis Administrativnog odbora pod VII Br. 17 V od 12 februara 1936. godine glasi ovako:

„Gospodine Predsedniče,

Administrativni odbor na svojoj VII sednici od 11 februara 1936. godine doneo je odluku jednoglasno u sledećem:

I — Fond Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije kod Državne hipotekarne banke ustanovljen je odlukom Administrativnog odbora od 17 maja 1933. godine, koju je odluku odobrila Narodna skupština 25 jula 1933. godine. Za ovim su dalji uloženi odobravanje odlukama Administrativnog odbora i to: Br. 97 od 19 oktobra 1934. godine, primljena sa izveštajem na sednici plenuma Narodne skupštine od 19 oktobra 1934. godine; dalje, izveštaj Administrativnog odbora Br. 111 od 20 novembra 1934. godine i Br. 118 od 3 januara 1935. godine, primljeni u plenumu Narodne skupštine na dan 3 januara 1935. godine;

izveštaj Administrativnog odbora VII Br. 22 od 28 februara 1935; primljen u plenumu Narodne skupštine 19 oktobra 1935 godine; izveštaj Administrativnog odbora VII Br. 31 od 2 aprila 1935 godine, primljen u plenumu Narodne skupštine 22 jula 1935 godine i izveštaj Administrativnog odbora VII Br. 73 od 20 septembra 1935 godine, primljen u plenumu Narodne skupštine 19 oktobra 1935 godine.

Kako g. Ministar finansija traži svojim aktom Pov.Br. 390 od 18 oktobra 1935 godine, i aktom Pov.Br. 405 od 29 oktobra 1935 godine, da se novac koji sačinjava taj fond izuzme iz Državne hipotekarne banke i vrati Glavnoj državnoj blagajni, to Administrativni odbor jednoglasno odlučuje, da Ministar finansija nema prava na povraćaj ovog novca u Glavnu državnu blagajnu, pošto je ovaj Fond ustanovljen od strane Narodne skupštine, a Narodna skupština kao zakonodavno telo i u ovim pitanjima podleže odredbama Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini, prema tome Narodna skupština i Administrativni odbor imaju isključivo pravo da raspolazu sa skupštinskim novcem, te stoga odredbe Zakona o državnom računovodstvu ne mogu se primeniti na Narodnu skupštinu, pošto ona kao zakonodavno telo uživa izuzetno pravo.

II — Prema ovom Administrativni odbor jednoglasno odlučuje, da se Fond Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije — Beograd pri Državnoj hipotekarnoj banci ukine i novac od 4,664.613 dinara sa pripadajućim kamatama odmah povрати Blagajni Narodne skupštine.

III — Administrativni odbor dalje jednoglasno odlučuje, da se suma od 4,664.613 dinara sa pripadajućim kamatama, koja se prema prethodnome u ovoj odluci vraća Narodnoj skupštini, dodeli narodnim poslanicima na ime pokrića učinjenih izdataka od strane narodnih poslanika za korespondenciju, brzojave, telefone i potpore koje su narodni poslanici primorani svakodnevno da u ovom teškom vremenu čine siromašnim biračima, na taj način što će se isplate narodnim poslanicima izvršiti tako, da im pripadne po 50 dinara dnevno od 3 juna 1935 do 1 aprila 1936 godine.

Dostavljajući Vam ove odluke Administrativnog odbora, čast mi je umoliti Vas, Gospodine Pretsedniče, da izvolite primiti uverenje o mom osobitom poštovanju.

Pretsednik administrativnog odbora,
Vojko Čvrkić, s. r.

Taj predlog Administrativnog odbora, tu odluku Administrativnog odbora ja nisam mogao izvršiti bez vašeg odobrenja. (Glasovi: Tako jel) Ja sam je izneo pred vas, i vi ste svojom odlukom na XIII redovnom sastanku od 17 februara 1936 godine ovu odluku primili na znanje, i posle toga ja sam je izvršio. (Povici: Tako jel)

Ako g. Mita Dimitrijević misli, da ja nisam trebao izvršiti odluku koju je Narodna skupština jednoglasno donela na predlog Administrativnog odbora, koju je odluku Administrativni odbor jednodušno doneo, neka izvini, ali ja mislim da to pravo kao Pretsednik nisam imao.

Gospodo, što se tiče ankete, čija je savest mirna, taj se nikakve ankete ne boji! Moja je savest mirna, i u tom pogledu držite ankete koliko god hoćete!

Možda vas više zanima, da li su moji računi čisti. (Opšte odbravanje). Jer nije dosta da je savest

čista! A da li su računi čisti, to vi najbolje znate. Administrativni odbor pregleda račune svakoga meseca, i svakoga meseca ih je dosada odobrio. (Opšte odbravanje i pljeskanje). Vi te račune, gospodo, pregledate svaka tri meseca, i svaka tri meseca ste vi do sada uvek i jednodušno te račune odobrili. (Opšte odbravanje i pljeskanje).

Prema tome, gospodo, stvari stoje u redu, i ja sa ponosom mogu reći, da stoje u najboljem redu! (Opšte burno odbravanje i povici: Tako jel)

Reč ima g. Mita Dimitrijević.

Мита Димитријевић: Господо народни посланици, ако сте имали прилике да чујете што сам рекао и што је г. Претседник Народне скупштине прочитао, у моме наступу није било ништа уперено против личности г. Претседника Скупштине. Напротив, стоји овако у стенографским белешкама, да је мој принцип, да праведну ствар треба заштитити, и моја је дужност да и у овој ствари заштитим праведну ствар.

Господо, г. Претседник Скупштине не може да сумња, да ја за један спор само тражим његов одговор. Његов је одговор тачан и у реду, али ја скрећем пажњу, да је овде била учињена једна добра услуга г. Претседнику из тога разлога, што и ви врло добро знате, да је у Административном одбору под претседништвом г. Ставре Трпковића, — ево, ту су људи, који могу потврдити, — заиста вођена једна дискусија апсолутно на штету достојанства г. Ђирића. (Повици: То није истина! То су интриге!) Та је дискусија вођена заиста тако, да је пред избор за Претседника скупштине у два велика коминикеа — то не може да не зна г. Претседник Скупштине — штампано огорчење владиних посланика, жеља да се тражи парламентарна анкета, говор г. Чвркића, говор г. Чејовића и на крају од владиних посланика одбачени су рачуни са 7:11, тј. седам на страни владиних посланика, а једанаест на страни посланика г. Јевтића, за којег се тада г. Ђирић ангажовао.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine poslanice, Vi ste se rdavo izrazili. Nisu odbačeni.

Мита Димитријевић (наставља): Нису примљени.

Pretsednik Stevan Ćirić: Primljeni su računi.

Мита Димитријевић (наставља): Ја кажем да у то време нису примљени, а пошто нису примљени, тражена је парламентарна анкета.

Pretsednik Stevan Ćirić: Primljeni su.

Мита Димитријевић (наставља): Изволите прочитати „Време“. Тамо се каже да су примљени од владиних посланика.

Pretsednik Stevan Ćirić: Vi citirate nešto što nije tačno. Nemam ništa protiv toga, ali činjenica je ova: da je Administrativni odbor primio račune, i Skupština je to odobrila. To je činjenica.

Мита Димитријевић (наставља): Одбор је примио са 11 гласова већине Јевтићеве, против 7 гласова тадашње мањине Владине. И, према томе, постављено је питање парламентарне анкете. Ако господо која су тражила парламентарну анкету нису имала смелости и да је траже фактички, онда ту не долази питање моје, него питање њихово да су осумњичили они г. Ђирића, а ја сам дао г. Ђирићу могућност да се овде лепо одбрани. (Гласови

са деснице: То је интрига!) А сада, господо, још нешто друго. Јест, господо, тај фонд од 4 милиона динара задржан је, задржала га је Скупштина; али та 4 милиона, то је уштеда на старим посланицима, и та 4 милиона нисте, господо, могли примити ви, нови посланици на којима то није уштеђено. (Глас са деснице: А јеси ли ти примио?!) Ја јесам, али ја сам био стари посланик, а ви нисте били тада посланици. (Глас са деснице: Срамота да тако говориш!) Ви сте примили оно што вам не припада.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ova je stvar, ja mislim, ovom izjavom likvidirana, jer će se autentično stanje stvari naći u stenografskim beleškama, koga to zanima. Ja mogu dodati na ono što je rekao g. Mita Dimitrijević u pogledu g. g. Ćvrkića i Ćejovića, da je g. Ćvrkić u onom trenutku kada je izabran za predsednika Administrativnog odbora i uverio se kako stvar stoji, došao sa g. Ćejovićem u moj kabinet i rekao mi: da su oni, pregledajući sve spise i račune, uverili se, da su sve stvari u redu. Ja se nadam da će imati kavaljerstva da to i ovde izjave.

Gospodo narodni poslanici, prelazimo na dnevni red: Produženje pretresa u pojedinostima izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za 1937/38 godinu, i to: IV razdeo — Ministarstvo pravde.

Reč ima narodni poslanik g. Milivoje Isaković.

Миливоје Исаковић: Господо народни посланици, да правосуђе једног народа буде на оној висини на којој је потребно да буде, на достојној висини, углавном су потребне, или боље рећи, неопходна су три услова: први, солидна стручна спрема; други, судијска сталност и трећи услов, судијска независност. Правосуђе предратне Србије — верујем да ме неће нико демантовати — испуњавало је ове услове, и оно правосуђе које је имала предратна Краљевина Србија не само да је било на достојној висини, него и такво, да је врло често као пример навођено. Сасвим логично, оправдано и разложно, јер правосуђе предратне Краљевине Србије имало је у стручном погледу солидан судијски кадар.

Судијски кадар имао је сталност и независност, не сталност по форми, независност по изгледу, него у суштини и у ствари.

Применом уставних прописа данас судије су добиле сталност. Несумњиво да се овим добило много, али признаћете, сама судијска сталност није довољна, да би се могло рећи да је учињено све што је нужно и потребно, да имамо загарантовано правосуђе, какво је пожељно. Тек онда, када наше судије, поред сталности, добију и пуну и праву независност, тек тада ћемо моћи рећи да смо за наше правосуђе, за судије, за овај заслужни ред људи, учинили све што нам је била дужност. Независност судија биће тек онда потпуна, када судијском реду и судијама буде обезбеђено унапређење по групама, тако да унапређење тече аутоматски, од онога дана када се на то стекне право, и друго, када судија буде тако плаћен, да без бриге за опстанак свој и својих може да врши своју деликатну дужност. Доклегод унапређење судија, подвлачим, по групама, буде зависно од добре воље Министра и од скучених буџетских сретстава, доклегод судија буде овако мало и недовољно плаћен, не може бити речи о потпуној

независности судија, а док ове нема, тешко је говорити о оном правосуђу, које би ми сви желели да имамо.

Без сталног, без способног, без независног судије, правда је, господо, само једна фикција. Иако је савест судијског реда на достојној висини, ја подвлачим очајно материјално стање ових, подвлачим с обзиром на све оно што живот носи и у здрављу и у болести, и у радости и у жалости, подвлачим да су њихове припадности, данас, обзиром на деликатан положај, на деликатну мисију коју врше, сувише мале, премалене. Под оваквим приликама дуг је неизбежан, а ко је дужан, тај је зависан, а ко је зависан, допустите ми, треба да буде херој, па да не постане, или оно нежељено, или мизантроп. У оба случаја, господо, оно од чега треба да буде далеко онај који правду дели.

Баш са овога места, ту скоро, тако рећи пре неколико дана, подвучено је, од једних, да смо у времену побољшања, а од других чак и да смо у ери благостања. Па када је тако, ја апелујем преко г. Министра правде на Краљевску владу, да се још у овом буџету обезбеде довољна новчана сретства за повећање судијских припадности, као и да се обезбеди аутоматско унапређење по групама, од дана када судије на то стекну или стичу право. Разуме се, у томе случају, ево ја овде изјављујем, да бих, без приговора, без и једне речи, гласао за буџет Министарства правде.

Господо народни посланици, опраштање, помиловање, амнестија, аболиција, то су акта кроз која треба да се манифестује саосећање према онима који су дошли у сукоб са позитивним законским прописима, а који су заслужили да се тако великодушна акта на њих простру. Предлоге за помиловање, за опраштање, за амнестију, за аболицију подноси одговорни Министар. Кад речкох одговорни Министар, онда је јасно, да за таква акта једини који носи одговорност јесте Министар, који подноси те предлоге.

Откад постоји света било је грешака, било је осуђених, али исто тако било је и опраштања, било је и заборави и, тако ће бити не само док ми трајемо него и у бесконачност. Милосрђе је, господо, један акт лепе, племените душе, један акт етике, један акт хришћанског милосрђа. Много је боље праштати, него светити се. Само онај који може да прашта, онај може бити и велик, али и у томе има граница. У томе се не сме ићи донде када ће то праштање или када ће ти и слични акти, изгледати као нешто што ће дати повода да се и даље може слично чинити, јер ће доћи опраштај, јер ће доћи помиловање, јер ће доћи амнестија, јер ће доћи аболиција. Нарочито, господо, у овоме, треба јако водити рачуна када је у питању туђа част, када је у питању можда немогућност да се неко брани или немогућност да другим путем добије сатисфакцију, него путем суда, путем закона.

Ја знам један случај у предратној Србији, када се опет овако радило о случају једног помиловања. Један ондашњи Министар правде, одличан правник, правни ауторитет, добар човек, поднео је предлог и један, против кога је цела јавност, добио је помиловање. Онда је постојала слободна штампа; у томе времену постојала су друга схватања и тај Министар правде морао је повући кон-

зеквенце. Ја знам, и ви ме нећете хтети демантовати, јер и ви то исто знате, ви знате да је ту скоро, не ових дана, него мало раније, један бивши Министар правде издејствовао ова акта помиловања, амнестије, аболације — нисам правник да стручно погодим израз и зато набрајам све — по којима је успео да извесне своје ствари ликвидира. То у предратној Србији, без последица, није могло бити. Ја исто тако верујем и кажем, да се не би могло догодити ни оно што се у вези овога у последње дане догодило. Више од годину и по дана, господо, ми појединци из опозиције, клеветани смо преко нарочито инспирисане и дириговане штампе. Бацало се безобзирно на нашу част. Преко штампе се нисмо могли бранити, то ћете нам и ви признати, а знате и зашто. Ти напади су нарочито у последње време, преко исте штампе, били страховити према нама појединцима из опозиције. Ми имамо утисак као да су ти који су вршили те нападе знали да ће да дође оно што ће ликвидирати њихове кривице. И најалост дошло је. Наше тужбе које смо преко суда послали и тужили, добили смо натраг, јер су, све те кривице по Закону о штампи опрштене и тако ликвидирале. Господо, ставите се у наш положај. Ништа није вечно, а нарочито ми људи. А част једнога човека то је нешто што је најдрагоценије. У овом случају она нам је дарнута.

Није реч овде да се тражила законска одмазда. Тражило се само то, да се констатује, да је у питању клевета и, што је важно, да се то забележи, а после ако се хоће и ако треба нека се опрости. Ја мислим да ни сам г. Министар правде није имао намеру да нас оклеветане тако тешко погоди. Можда је мислио нешто најбоље, нешто најплеменитије, али ево признају, да наша душа због тога дубоко трпи и то неоправдано и незаслужено.

Овом приликом, господо народни посланици, узимам слободу да учиним још један апел на г. Министра правде. Шабац је пре рата био богато, задовољно, напредно и весело место. Када год се на Шабац апеловало он је давао. Давао је, господо, и шаком и капом, а када се шта тражило, Шабац је био последњи који је закуцао на било која врата, да му се што год да, или пружи. Шабац је у своје време напредком претходио. Историјска је истина, да је Шабац, да би подвукао тај напредак, у своје време први био, који је набавио први кревет, први сто, први клавир. Шабац и Шабачки крај дали су: Луку Лазаревића, Милоша Поцерца, попа Смиљанића, Илију Срдана, хајдука Станка; дали су: Лазу Лазаревића, Стојана Новаковића, Јанка, Шапчанина, Фирмилијана и многе још друге заслужне људе у нашем народу. Шабац је васпитао Војводу Брану.

Шабац и шабачки крај дали су и славни VI пешадиски пук, који је, не само 1903 године одиграо историску улогу, него и кроз све ратове испунио своју дужност до краја.

Шабац је својим одбором Народне одбране, не знам по који пут, поново ушао у историју.

А кад је почео светски рат и за време овога, Шабац је дао све што је имао: дао је себе и осам хиљада гробова расејаних широм света. Наш VI пук био је на Крфу међу најмногљуднијим.

Као награду за све то, Шабац је с правом назван: Српски Верден. Сведочанства су за ово: наше, француско и чехословачко војничко одликовање, које је Шабац добио.

И пре и после рата Шабац је имао најбољу самоуправу. Само у обвезницама ратне штете, кад су ликвидирале самоуправе, комесар наше самоуправе предао је преко 10,000.000 динара у обвезницама ратне штете и боновима.

Шабац је према свакоме био пажљив и гостољубив.

Гостољубивост Шапца чувена је. Ја нећу ићи у прошлост. Требало би ми десет пута више времена, него што је дато, да набројим кога је и како Шабац дочекао. Нико се није потужио, па се не могу потужити ни скорашњи гости Шапца: г. г. Кожул, Спахо, Драгиша Цветковић и други чланови данашње Краљевске владе, који су били у Шапцу. Сви смо читали њихове изјаве: да ће у свако доба Шабац помоћи. Ево тренутка, кад треба, што оно има реч, да је срце као језик.

Шапцу, коме је до сада и без овога много одузето, треба, како неки хоће, ускоро да се подели окружни суд одвајањем три среза од Окружног суда у Шапцу.

Ја апелујем на господу Министре које сам споменуо, а који су према Шапцу у даној речи, да не дозволе да се ово учини.

Ја исто тако апелујем на старијег брата, Далматинца, данашњег Министра правде, да не учини ово и из пијетета, који несумњиво као родољуб гаји, према синовима оних хероја, који су своје гробове нашли широм света, па и у плавом Јадрану. (Живо одобравање и плескање.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Има рећ народни посланик г. Мита Димитријевић.

Мита Димитријевић: Господо народни посланици, г. Нико Суботић, као Министар правде, оставивши успомену о његовом савесном раду из ранијих Народних скупштина, фактички претставља једну добру страну и добитак својом савесношћу коју показује у садашњој Влади, тако, да говори са гледишта опозиције, ја се налазим у једној недоумици да мој став левице доведем у питање само утолико уколико је ту у питању личност г. Ника Суботића изван буџета и изван ове целе ствари коју ми са нашега гледишта треба да посматрамо.

Ми морамо констатовати једну важну ствар, да је буџет Министарства правде после буџета Министарства за физичко васпитање народа један од најмањих буџета. Он ове године буџетске, мислим има повећање једва за 2,800.000 динара, а укупно износи 447 милиона. Према Министарству правде морамо имати једно жаљење да се са тако малим буџетским средствима има да води ово Министарство у коме је оличена правда, брига за чување правде, она сила за коју се каже: држи земљу и градове! Може бити само зато што се верује у ту силу правде да држи земље и градове, мишљење је да не треба много средстава па да буде и без тих средстава сила. Али то је фактично један губитак и један недостатак. Сваке године буџет Министарства правде скресава се. Кредити, господо, нису довољни ни за материјалне ни за личне расходе. Оскудица је у судијама, многи спорови не свршавају се због малог и недовољног колегијума. И док се у понеким државним палатама расипље осветљење у једној дворани са 2—3000 свећа, дотле се суди и народу и дели правда, нарочито у Јужној Србији, при слабир лампама и у мизерно намештеној згради и споља и унутра. Судови претстављају

нешто што је близу или готово слично оној етичкој вредности што претставља и црква. Спољни и унутрашњи изражаји судова треба да су заиста такви, да кривац када дође пред распеће и пред законе осети заиста да је дошао исто тако пред питање своје савести. Као што се у цркви прави питање савести и осећања да ли је грех учињен, тако исто сав тај израз који даје суд, треба да је на тој висини да се осети човек заиста пред својом савешћу као и пред самим законом. Господо, кредити нису довољни ни за материјалне издатке, нема довољно кредита ни за исхрану осуђеника. За исхрану осуђеника троши се Централни фонд, који се сабира од судских новчаних казни а који је намењен за подизање домова осуђених малолетника.

Централни фонд даје ту могућност, да малолетници буду издвојени од осталих осуђеника у својим засебним зградама. Међутим, ја вам говорим као истину и тачно, да се многи малолетници налазе заједно у истим кућама са осталим осуђеницима.

Господо, Радикална странка у својим програмима истицала је код питања судија увек потребу независности судства. 1888 године радикали су у борби са Краљем Миланом издејствовали један слободоуман Устав и прва тежња била је, да се на бази слободоумног Устава створи и један достојан закон судске независности. То се, господо, успело тек 1901 године, а 1911 године израђен је био добар закон о судијама. Тај закон донели су у коалицији радикали и тадашњи самостални радикали, али ипак радикали. Приликом доласка на власт Династије Карађорђевића, у Престоној Беседи било је споменуто међу првим питањима и питање уређења судства, независности судства.

Господо, законодавни одбор који је проучавао Закон о судијама донео је овакав закључак, и ја сматрам да га треба чути ради тога, да и он нас инспирише у важности што бољег судства, у важности независности судства. Ту се вели:

„Законодавни одбор проучио је поднети му пројекат Закона о судијама и сматра да му је прва дужност изјавити своју најдубљу захвалност Његовом Величанству Краљу, који је у својој Престоној Беседи поклонио Своју владалачку пажњу нашим судовима речима „Да су се судови од почетка нашег државног живота свагда одликовали својом правдом и да не смеју изгубити тај свој велики глас. Али ако желимо ваљане судије, да је прва потреба да су они на својим положајима сигурни, да су стални као и да су пристojно и праведно награђени. И заиста, господо народни посланици, нема ничег узвишенијег него пуно поуздање које народ у добро уређеној држави одаје својим судовима и својим судијама. То осећање поуздања у судове лежи у осећајима нашег народа, који своје осећање изражава у речима: правда држи земљу и градове“.

Даље, у извештају тога законодавног одбора стоје речи: „Одржати то осећање народа у потпуно правду и на савесну примену свих закона, то је задаћа законодавства. Самим Уставом а на име чл. 100 предвиђено је, да су судови при изрицању правде независни, и да не стоје ни под каквом влашћу осим власти закона. Но то је само уставно начело, које ујемчава грађанима српским независност судова. То начело остварити и у дело

привести, то је задаћа, то је смер предложеног закона о судијама“.

Господо, ја сам мало задржао вашу пажњу, прочитавши цео овај извештај законодавног одбора ради тога да иста инспирација у питању закона о судијама буде инспирација и за нас овде, за ову Скупштину и за ову Владу.

Господо, традиција слободоумља нарочито се изражава кроз судове. Закон о судијама од 1911 г. огарантовао је сталност и независност судија. Одобрено је начело да судије стоје под законом а ни под чијом влашћу, да извршују само вољу закона, а никакве друге власти. У низу закона у предратној Србији, у низу закона, по духу своје и по свом значају, он је био најважнији закон. Ми смо имали прилике да када су била суђења поводом Ивандањског атентата, када су били суђени наши најврснији радикали, онда су се судови ипак, и поред врло тешких, драконских мера, одржали на висини. Из тога доба остао нам је у успомени један врло леп говор, који је одржао пок. прота Милан Ђурић, у коме је истицао ту висину, ту праведност, ту етичку вредност коју претстављају судови.

Господо, овај закон од 1911 г. важио је све до 1928 г., када је Скупштина опет са већином радикалском донела савремени закон о судијама, какав су захтевале прилике у нашој проширеној држави. То је унифицирани закон о судијама за целу земљу. Овај закон није ступио на снагу, јер је био суспендован питањима самога Устава. У замену донет је 1929 г. Закон о судијама од стране владе г. Петра Живковића, али ступањем на снагу Устава од 1931 г. и овај Закон о судијама дошао је у супротност са одредбама самога Устава, тј. према §§ 101, 110 и 117. Сам Устав од 1931 год. није се могао оглушити о важност судија и о њихову сталност и независност. Устав од 1931 г. предвидео је сталност судија, али разлози диктаторских режима били су ти који су спречили да та сталност није могла наступити одмах, већ тек после пет година. Тако је на дан 3 септембра 1936 г. после пет година настала по сили Устава чисто аутоматским путем, — настала је такозвана сталност судија. Али, господо, та сталност судија није одређена једним стварним законом. Потреба за стварним законом постоји, а да постоји потреба да се донесе тај закон сматра и сам г. Министар правде, јер ово је од неодложне користи и од неодложне потребе.

Ја сам имао прилике пре него што сам на ову говорницу ступио да лично упитам г. Министра правде, мисли ли да се донесе Закон о судијама који би одговарао нашем времену, и који би одговарао оној високој дужности коју судови врше, у коме би била предвиђена сталност и независност судија. Г. Министар правде дао ми је позитиван одговор и рекао је да ће Краљевска влада донети ускоро пред нас пројекат закона о судијама.

Господо, пројекат Закона о судијама треба да се донесе, јер је на свима конгресима и конференцијама Правничког друштва увек говорено и тражено да се тај закон донесе. Ја ћу овде прочитати и апел који је Удружење судија упутило, један апел који треба ми сви да чујемо и да придодемо оно осећање наше дужности и да ми у једном добром закону обележимо наше држање у

овој Скупштини. (Један глас са деснице: Пословник забрањује читање.) Господо, ово је апел; ја не могу да читам апел из главе. Тај апел у име целог судства, у име целог Удружења судија упућен је на нас овде у Скупштини, и он ево гласи овако: „Ми смо сви за усавршавање”, каже се у томе апелу, „судство као живи организам такође има потребу за усавршавањем”. Претпоставка је да се ова тежња жели и очекује и на другој страни. Судство је увек наизлазило на разумевање код свих фактора као што нам исписани листови наше историје показују. Господо, ја ћу овде да напоменем и једну ствар која даје апсолутну веру да ће и Краљевска влада придати сву важност потреби овога закона и да ће наћи у личности госп. Претседника Владе др. Милана Стојадиновића за то не само добре воље него и његову дату и обавезну реч. Г. др. Милан Стојадиновић 1933 године 22 септембра као изабрани претседник на једном конгресу правника рекао је ово, ја цитирам његове речи (чита): „На ауторитету судских пресуда почива и почиваће правни поредак једне земље. Ни солмонске пресуде не могу имати жељено дејство ако народ нема поверења у судије који су их изrekli. Народ, међутим, верује својим судијама само онда када се увери да су они стварно независни.”

Господо, са овим речима, који обавезују данашњег Претседника Владе, ја сам се одужио својој савести, наводећи их, а верујем да неће требати за то много сугестија за све чланове ове Скупштине, јер је питање сталности и независности судства наше опште питање. Ја ћу да вам кажем, господо, да нема места где толики број људи пролази као кроз судове. Највећи број људи пролази кроз судове. Има, господо, једна статистика која каже да сваки трећи човек у нашој земљи има или неке везе или неког односа или пролази или уопште одржава се у односу према суду. Према томе судство има универзалан карактер у сваком смислу, јер судство везује цело наше становништво кроз разне своје послове и акције. Према томе суд је средиште свега живота, стварно средиште, средиште највишег степена, средиште до највише висине у коме се онда у највишем моралном изражавају манифестује правда. Ис обзиром на то ништа није важније него осигурати добро судство, јер осигурањем доброг независног судства и зависног само од воље закона, ми ћемо подићи сав ниво правичности и све оно што може бити посредно и непосредно ваља тим путем дизати.

Господо, новим законом о судијама треба поправити то цело стање. Друго: ми анкуражирамо, бар са ове стране, г. Министра, да ако би остао до другог буџета на овом месту, нека нимало не преза, него нека слободно затражи и много веће кредитне, нарочито за материјалне потребе и за много што-шта што треба суд да учини.

Господо, ја на овом месту имам да испуним једну дужност према грађанима једнога среза који овде немају посланика, а то је да упутим један стварни апел на г. Министра правде да се отвори суд у Светом Николи, јер заиста суд у Светом Николи је тако потребан, пошто људи морају да иду, не знам тачно, али близу 70 километара док дођу до судова. (Приговори са деснице). Господо, ја не бих желео да вам кажем, да се ви, противећи се томе, противите не мени него се противите жељама онога народа.

Господо, још о једном питању треба овде нешто рећи. Како ми идемо за тим да унифицирамо судове, требало би да приступимо нарочито томе да Касациони суд добије своју једноставност и да цела земља има само један Касациони суд. Ако то није баш сасвим могућно, онда ево једне сугестије о томе шта се може учинити а то је да се Б. одељење Касационог суда које се налази у Новом Саду премести у Београд и састави са одељењима у Београду. Друго, Велики суд у Подгорици такође треба да дође у састав београдског Касационог суда. Идеја о једноставности и једнообразности судства, то је идеја која има нарочито важности и за наше духовно сједињавање и чинећи тај апел ја сматрам да сам учинио нешто што је можда у идејама и самог г. Министра правде и његовог Министарства већ свршена ствар, али тај апел треба да се учини ипак јер много свршених ствари идејно, остану несвршене практично.

Господо, још једну ствар мислим овде да нарочито нагласим а то је да кажем да г. Министар правде и Министарство правде имају један орган који може од необичне користи да им буде а тај је орган изражен у Удружењу судија, које је заиста успело да на идеји највиших етичких вредности скупи судије из целе наше земље. То удружење никад није имало прилике да се дели на Београд, на Загреб или Љубљану, него је увек једно било духом и једно изражајем, и било тако да је оно већ постало један фактор, фактор свога знања, фактор своје правне сарадње и ја бих на овоме месту зажелио само то да савесност г. Министра правде, коју ја специјално овде издвајам и подвлачим, има помоћи и од тог фактора Удружења судија, јер сарадња с њим стварно је сарадња у духу стручности и у духу самог најбоље удруженог судства. Према томе, господо, ја опет велим кад се буде радикални ланац везао, ја ћу гласати за буџет. (Одобравање на левици).

Prisednik Stevan Ćirić: Има рећ народни посланик г. Војислав Лазић.

Војислав Лазић: Господо народни посланици, пре него што бих прешао да говорим о буџету Министарства правде, ја морам прво да одговорим нашем посланичком другу г. Момчилу Сокићу, који је синоћ на седници на којој је претресано исто ово питање, поменуо и моје име у вези са слободом штампе, и у вези са режимима који су узурпирани штампу. Господо, каква је његова намера била, и са којом је намером он моје име споменуо он то свакако најбоље зна, али мени се учинило тако, да је он хтео и мене да уброји у ред оних који носе извесну одговорност за сужавање и узурпирање слободе штампе, рекавши: па ако би погледали ко је донео овај закон, онда би нашли да је на левици највише оних који су те рђаве законе, уперене против слободе штампе, донели. Господо, ја унапред хоћу да изјавим, да у колико се мене тиче, г. Сокићу отворено могу да кажем, да никад ни у каквом раду, нити као народни посланик нити као присталица ма које владе, која је узурпирала штампу, нисам суделовао. Али, господо, мени се чини да г. Сокић као и многи говорници из већине није имао куражи да отворено каже, у чијим се рукама налази кључ којим је закључена слобода штампе и ко је сад узурпирао слободу штампе. Ако хоћемо озбиљно да говоримо и поставимо ствари на своје место, ја могу да кажем г. Сокићу да се у друштву у

коме он седи и сарађује налазе људи који држе кључ о слободи штампе. Господо, ја нећу да браним ни један бивши режим, јер моја сврха то није. Ја сам, господо, био противник свих узурпирања народних слобода, и увек сам се борио за народне слободе, али у сукобу ове данашње деснице са једним делом данашње левице, ја могу да будем непристрасан судија, и могу да кажем ово, да је г. Сокић прво требао да запита садашњег г. Министра унутрашњих дела кога он помаже, каква је његова улога била у укидању слободе штампе у Влади г. Петра Живковића а каква је његова улога данас, кад је он опет на положају Министра унутрашњих послова.

Господо, на овој десној страни али и на овој левој, на обема странама дакле, седи већина оних који су узурпирани народне слободе. А ако се запитамо, ко је све узурпирао слободе, ја мислим да кад бисмо почели да водимо тачан списак, да бисмо нашли много већи број таквих на оној страни, на десници. Али, господо, немојмо да говоримо о прошлости. Прошлост ма каква била, била она и рђава, прошла је. Говоримо, господо, о садашњости, да видимо шта је сада. Не можемо ми сада судити и казати: па крив је Узуновић! Узуновића, господо, нема. Не можемо казати: крив је Сршкић, јер и њега нема! Они су отишли и један и други. Али питање је: шта је сада, ко сада управља овом земљом. Није био бољи режим Николе Узуновића кога сте ви помагали, нисам га ја помагао; није био бољи режим ни др. Сршкића кога сте такође ви помагали. Али сада је питање, у чијим је рукама сада слобода народа.

Каже се: рђави су закони које су донеле раније владе и ми мучимо муку с тим законима? А ево, господо, пуна година и по дана да ви управљате са овом земљом, а нећете те законе да измените; а г. Драгиша Цветковић каже: јесте, нећемо да мењамо законе, јер није суштина у рђавим законима, већ у људима који земљом управљају и ове законе примењују. Али, питање је, господо, да ли су добри ови људи који данас управљају нашом земљом и који примењују ове законе. И г. Сокићу је учињена неправда, забрањен му је лист од стране ове Владе коју он помаже, и због тога је он требао да се обрати г. Драгиши Цветковићу и њему да каже: добро, ви нисте донели ове законе, али ви извршujete те законе које су раније владе написале, па зашто их тако грубо извршujete и зашто ми забранисте лист. Али он то неће да учини, него баца кривицу на раније режиме, мада је јасно да ова Влада неће да мења ове законе већ ревносно те исте законе примењује зато, што њој и њеним смерањима у узурпирању народних слобода иду у корист.

На то становиште треба стати, а не кукати на староме ватришту, јер се оно одавно угасило. У томе је истина, господо. Господа се жале на државне тужиоце, а међутим јасна је ствар, да државни тужиоци раде по упутствима ове Владе, јер државни тужиоци добијају налог од Владе да раде овако или онако, и када би ова Влада уистини хтела да поштује слободу штампе, довољан би био само један табак хартије, па да изда у томе смислу упутства државним тужиоцима. Али ова Влада то неће да уради, јер хоће у своју корист да се послужи законима на које непрестано кука да нису добри, али које ипак неће да измени.

Господо, сада да пређем на овај буџетски раздео који се односи на Министарство правде. Ја користим ову прилику да и сада укажем овој Влади, ако је вајде њој указивати, да ми имамо реакционарне судске законе у нашој земљи, који, нажалост, и сада постоје, иако је ова Влада тобож за демократију, иако каже да је за политичке слободе; ипак она и у самом судству одржава законе који се никако не слажу са идејама политичких слобода и демократије.

Господо, ми имамо законе који не служе ни идеји права и истините правде. Ја ћу указати на те законе и утврдити да они чине огромну штету нашем правосуђу, нашој држави и народу. Ми имамо Закон о заштити државе и Суд за заштиту државе. Ја мислим да би то требало што пре укинути. Не може се у једној земљи, у којој се говори да се хоће да нађе права правда, судити по једном изнимном суду, против чије пресуде нема жалбе, већ чија пресуда одмах постаје извршна. Ја не могу, господо, да нађем никаква оправдања за такав поступак. Да ли може то бити у једном поретку правном, у једном културном народу, у једном политички зрелом народу да постоји један суд, који суди изванредно и на чију пресуду не можете да се жалите. Ту се, господо, може одмах рећи: па људи чине изгреде противу државе, и зато треба судити по томе закону и по томе суду. Ја држим да таква примедба не би могла да опстане. Ако ко учини изгред против државе, постоји толико наших судова, који те изгреде могу да пресуде, на чију пресуду може бити изјављена жалба. Тек тако би се дошло до праве истине, да ли је тај и тај починио какав деликат према држави или није. А овако, господо, суди се људима од једног преког суда, на чију пресуду нема жалбе, и онда осуђени неће веровати да је праведно осуђен; он ће отићи на робију и вратиће се са уверењем, да није био крив и да је неправедно осуђен. Зато, господо, ја захтевам, да се што пре укине Суд за заштиту државе као непотребан и као сувишан у овој земљи.

Ту вам долази одмах и питање слободног судијског уверења. Ја, господо, нисам правник и нећу као правник да улазим у оцену тога, да ли је то баш добро што је наше законодавство дало судијама да могу судити по свом слободном убеђењу, али ја мислим да је то погрешно. Ту могу правници да кажу да је то добро, али ја из живота човечијег и живота народног, мислим, да то није дошло као нека нарочита добит за наше правосуђе. Често пута биће човек осуђен без икаквих доказа и често пута ће неко отићи на робију ни крив ни дужан, јер је судија посматрањем добио уверење да је крив. Исто тако само обрнуто ми ћемо често пута видети, да је неко отишао кући на слободу, иако је дело учинио, јер је судија, посматрајући само ток речи, нашао да овај није крив. Господо, ево вам јасан пример: осуђени су људи по уверењу овога суда, овога изванредног суда у Београду, овога Суда за заштиту државе, осуђени су Василије Трбић, Драгиша Стојадиновић и Драгиша Миловановић, и то, господо, по речима реклашазала, а не по каквом стварном доказу. Није довољно, господо, само казати: па он је судија, он је правичан, он је права свршио, мора му се веровати да је он заиста правилно стекао уверење. Господо, могу и остали људи да имају своје мишљење, иако нису права свршили, и ко год је пратио

доказе који су ту изношени и на основу којих су доказа људи осуђени, могао је се уверити, да није било доказа за њихову осуду. Они су осуђени по уверењу суда. Па, господо, тако су они осуђени, које ми знамо, а колико је тек људи осуђено на такав начин које ми не знамо.

Господо, ја сматрам да је ту правосуђе скренуло са онога правца који је њему у његовој узвишеној дужности намењен. Судија је човек као и сваки други, па наравно и судија може бити под утицајем околине. Наравно, судија мора бити узвишен над свима, али на крају крајева ипак по некад по неког судију заголица осећај његове ближе родбине, која ће на њега покушати да утиче.

Господо, ево још једнога примера слободног убеђења судије.

Били су сада општински избори. Срески судови потврђивали су кандидатске листе, и у моме крају десио се случај, да је један судија стао на становиште, да кандидат за општинског одборника мора донети уверење од начелника среског, да за последње три године није био разрешен од дужности општинског одборника банском наредбом или пресудом управнога суда. И, господо, он је то тражио по своме судијском уверењу, тврдећи да он има право да то тражи, али други судови то нису тражили, опет по своме судијском уверењу. Други суседни судови стали су на становиште, да листу треба потврдити чим се утврди да је кандидат уведен у бирачки списак. И шта се, господо, догађа са листом за коју је судија тражио да се донесе такво уверење. Опозициони кандидати ишли су среском начелнику да добију то уверење, и он их је једноставно одбио, рекавши да о томе не зна ништа. И прошао је рок за потврду тих кандидатских листа и наравно људи нису могли да изађу на изборе зато, што судија није хтео да потврди њихову листу, и то са разлога тога што кандидати нису могли да прибаве уверења, да за последње три године нису били разрешени одборничке дужности од Банске управе или управног суда. Ето вам два случаја из праксе судске решена на основу тог судијског уверења:

Господо, колико је закон реакционаран и неправедан, и колико смо ми сада отишли уназад према нашем законодавству, које смо ми имали у нашој малој Србији; ја ћу да вам изнесем још један пример.

Не знам како су могли они који су закон написали да дођу на такву једну, скроз неправедну одредбу, скроз реакционарну одредбу, да унесу у поступак, да парничар који у онај час не буде пред судом, који је у позиву означен, изгуби парницу услед недоласка на рочиште. Господо, шта излази из овога? Излази ово: судије се користе овом одредбом без обзира на узвишену судску правду па и не мисле ко ће да изгуби због ове и овакве одредбе. Они лепо напишу позив и кажу: рочиште се одређује за 8 часова пре подне. Дошао је дан рочишта и деси се да тужилац или тужени у 8 сати не дођу на рочиште. Судија пресуди ствар у корист дошавше стране, на штету оне друге стране, без обзира какви су дотле докази поднети? (Министар правде др. Никола Суботић: То не може тако да буде). До сада је било неколико оваквих случајева у моме крају. Један

се случај одиграо са једном сиротом женом, која је полагала право на наслеђе од оца. Требало је да наследи осам хектара земље. Поведен је спор, и она је упућена на спор. Она је повела спор. Када је дошло суђење одређено је рочиште за 8 часова. Шта жена зна какве су последице ако не дође на рочиште? Да је она знала шта ће бити она би можда дошла три дана раније, па седела стално у судском ходнику. Али не знајући за последице, она је пошла у зору од своје куће. Њена кућа била је 15 километара далеко од суда. Падала је киша као што је јутрос падала. Она је дошла у суд на 15 минута после 8 часова. Њој се саопштава пресуда: изгубила си парницу, изгубила си своју очевину зато, што ниси дошла на суђење у 8 сати!

А шта је било у таквом случају у нашем Српском закону? У нашем законодавству било је то, да ако једна парнична страна не дође на рочиште до 11 сати, а позив је примила, пресудиће се спор по поднешеним доказима. Међутим видите да сада то није случај! Па зар је то правда?! То, браћо, није правда! То је кривда! То је закон на кривди заснован, а не на правди! Јер ако се хтела правда, онда је у најмању руку требало у Закон унети одредбу да ако нека страна не дође на рочиште, спор ће се пресудити по поднетим доказима. Наравно тужилац када је поднео тужбу, поднео је и доказе за своје право. Или тужени, када је одговарао на тужбу, послао је доказе о својој одбрани. Али, услед овог недостатка, због недоласка на рочиште, сада се не узимају у обзир поднети докази, него се једноставно пресуђује: губиш право зато што ниси на рочиште у одређени час дошао. И, што је најгоре и најтеже, на овакву пресуду жалба не вреди, та се парница не може да обнови и никако не може да се дође до свога права.

Господо, приметило се и ово: да кад се некоме хоће да нашкоди, нарочито политичком противнику, онда се каже: „Тачно у 8 сати“. У 8 сати изиђе у ходник један практикант, прозове форме ради оне који су требали доћи, врати се и каже: „Г. судија, нису дошли.“ И онда, разуме се, парница је изгубљена.

Pretsednik Stevan Ćirić: Skrećem Vam pažnju, g. poslaniče, da imate još svega 5 minuta da govorite.

Војислав Лазић (наставља): Каквих пет минута?! Ја имам права сат да говорим. Дакле, они људи су дошли били у суд, али је партикант саопштио да нису дошли на време, и судија је потписао решење да губе парницу. То није правосуђе, господо. То је изигравање правосуђа. Ми не треба да зајмуримо пред тим појавама, већ треба да погледамо истини у очи. Све оно што не ваља треба да кажемо да не ваља, па да то поправљамо. Народна пословица каже: „Правда држи земљу и градове.“ Па, господо, ако правда није правда, него ако је извртање правде, онда, богами, неће се држати ни земља, неће се држати ни градови. Стегне ли наш народ уверење да нема правде, онда можемо ми говорити о нашим судијама са највећом помпом, али ако остане овако као што је сада, народ ће стећи и стиче уверење све више и више да правде нема.

Судске таксе су такве данас да народ не може да их поднесе. Сећам се добро да се говорило о томе како ће се смањивањем судских такса помоћи народу. Казало се: Ево, хоћемо да омогућимо да

се може доћи до суда и са мањим таксама. Међутим, те су судске таксе данас десет пута веће од оних које су раније биле. Раније се знало колико се по закону има да залепи таксе на тужбу, тужилац је залепио марку на тужбу, он је онда тиме свршио с том марком, и о њој се више није бринуо. Ако се ко жалио, знало се колико жалилац треба да залепи таксе на жалбу, он је залепио толико марака колико треба, и о томе више није бринуо. А сада се може поднети и тужба и жалба без таксе, јер се у први мах не тражи никаква такса. Али, кад дођете на рочиште, онда тамо суд одере било једну, било другу страну таксом. Наше судије су постале у првом реду порезници. Они имају прво да се брину колико ће таксе да наплате, и њихово право судијско убеђење апсорбовано је више израчунавањем таксе коју треба да наплате, и, бојећи се да не омаше у тој такси, они увек узимају више. Ја имам у моме срезу масу случајева, има тамо више од хиљаду оваквих предмета: Дошао је човек на рочиште и почео је посао у суду. Њему није речено у позиву да понесе таксу, нити му је казано колико таксе да донесе. Он о такси нема ни појма. Наједанпут судија се окрене тужилачкој страни и каже: имате да платите 150 динара таксе. Толико засеца према утрошеним табацима и према времену које је прошло око извињања тога спора. Тужилац је често пута сиромаш човек, нема код себе новаца, зато изјави: немам, нисам понео, нисам знао. Добро, судија пресуди, али после неколико дана дође овоме преко Пореске управе платежни налог. Тај налог гласи: ви сте пред судом тога и тога дана били на рочишту, нисте положили 150 динара таксе; позивате се да положите 150 дин. редовне таксе; двогубу казнену таксу у 300 дин., свега 450 динара. И, господо, против тога сада нема жалбе, против тога не вреди се никоме жалити и, ето, видите како је наше правосуђе јевтино, како се до суда долази јевтино. Ја молим надлежне, да ово зло стање изазвано судским таксама поправе. Ја сам поднео један амандман по томе, и тражио сам да се у Финансијски закон унесе једна одредба, по којој да се ослободе сви случајеви ове казнене таксе, да се позову људи да плате само редовну таксу.

Председник Стеван Ћирић: Господине говорниче, време Вам је истекло. Молим Вас, да са неколико речи завршите.

Војислав Лазич (наставља): Господине Председниче, из Клуба независних посланика нико није говорио по овом питању и ја говорим у име Клуба.

Председник Стеван Ћирић: Ви не говорите у име Клуба.

Војислав Лазич (наставља): Него у чије име?

Председник Стеван Ћирић: Ваш клуб је Вас заиста назвао да говорите три пута у име групе, али не за Министарство правде.

Војислав Лазич (наставља): Сада ја то не разумем. Ја разумем да прва два говорника из Клуба говоре у име Клуба, а после остали говоре у своје име. Ја тако разумем наш Пословник, ја разумем да он одређује, да двојица говоре у име групе, и прва двојица која говоре, они су говорници у име групе; остали после могу бити говорници у своје име. Ја тако тумачим Пословник, а ја сам увек такве среће да будем прекинут.

Председник Стеван Ћирић: Господине говорниче, ја Вас молим да не водите polemiku. У prijavi Vašeg Kluba stoji, da Vi govorite u ime grupe u prvom i u drugom razdelu t.j. u pretresu Vrhovne uprave i penzija i invalidskih potpora. U ime grupe ste naznačeni još da govorite o Finansijskom zakonu. Dakle na tri mesta, ali u Ministarstvu pravde niste naznačeni da govorite u ime grupe. Ja ne mogu zvaničnu prijavu Vašeg Kluba izmeniti. Stoga Vas molim, da ustupite govornicu drugom govorniku, jer vam je vreme isteklo.

Војислав Лазич (наставља): Дозволите ми неколико речи, па ћу завршити. На послетку, ја нећу са г. Председником да се објашњавам, али господо, ја морам овога пута да истакнем начин вршења кривичних истрага и ислеђења, да г. Министар то чује и ако хоће нека ово зло стање поправи. Ислеђење по свима кривичним предметима који се год десе, врши жандармерија. И ако се нешто догоди у селу, у вароши, гдегод хоћете, није вајде ићи ни начелнику среском, није вајде ићи судији, ни председнику општине, него жандармеријској станици. Господо, како жандармеријска станица извиња, то може да буде појмљиво свакоме. Људи који врше своју жандармску службу као војници, они треба да извињају један деликт, они треба да уђу у суштину једног деликта, који је учињен. Како? Они одводе у постају и замисле у својој глави: треба да му се изнуди признање да је учињено ово и ово, па се онда ту настави мучење, па се настави отезање, ударање и насилно изнуђавање. И, господо, такви се измучени људи после приведу суду, и то после мучења од неколико дана у жандармеријској постаји. И наравно они кривци пред судом одричу оно што су признали пред жандармима и суд их пусти. Јер, све оно што су пред жандармима признали и исказе које су дали, суд не узима уопште у обзир. Он то једноставно баца, и за суд сва та истрага, коју врши жандармерија, нема важности.

Председник Стеван Ћирић: Господине говорниче, молим Вас да идете на своје место, да напустите govornicu i da je ustupite drugom govorniku.

Reč ima u ime grupe narodni poslanik g. dr. Vasilije Jovanović. (Voјislav Lazić: Gospodine Председниче, дајте ми рећ да говорим о повреди Пословника.) Не могу вам дати рећ, јер нема никакве повреде Пословника. (Voјislav Lazić жућно protestује). Господине говорниче, дајем Вам рећ да говорите о повреди Пословника, али ако не будете имали право, ја ћу применити Пословник онако како то одредбе Пословника propisuју.

Војислав Лазич: Господо народни посланици, ја више нећу да се обраћам Господину Председнику никада и ни за што зато што је г. Председник пристрасан према мени нарочито и изузетно, и ја жалим, господо, то и морам с овога места да против тога најодлучније protestујем.

Није ово први пут да г. Председник тумачи Пословник криво и каже: па Ви не говорите у име групе. А у Пословнику јасно пише, да пошто два говорника буду говорила у име групе, онда остали говоре у своје име и нека г. Председник изнесе пријаву коју он има, па ће видети да сам ја ту записан ако не први, онда сигурно као други. А доказ је и то, што нико није говорио у име Клуба независних посланика него сам ја први говорник по овоме разделу. Ја жалим да г. Председник

седник овако криво тумачи Пословник, а нарочито када сам ја у питању. Ја не могу да разумем зашто је то један изузетни поступак према мени. Господо, нека буде и то, али Воја Лазич никада није устукнуо пред насиљем, па ни онда када је окове носио није се понизио, а неће се понизити ни у овоме Дому.

Председник Stevan Ćirić: Dozvolite, gospodo narodni poslanici, da ja na ovo uzbuđenje bez ikakvog uzbuđenja odgovorim prosto naprosto: dajem, gospodo, još jednom prilike svakom narodnom poslaniku da dode da se uveri, da na ovoj zvaničnoj listi, predanoj meni od strane Kluba g. Vojislava Lazića, g. Vojislav Lazić nije naznačen da govori u ime grupe u pretresu o Ministarstvu pravde. Prema tome njegove izjave su potpuno proizvoljne.

Zatim, gospodo, pošto je govorio više od 30 minuta, koliko je po Poslovniku dopušteno — a govorio je 35 minuta — nikakvo nasilje nije nad njim izvršeno.

Dalje, gospodo, pošto smo tu strogu primenu Poslovnika zaključili na jednoj sednici šefova grupa, sa kojom su svi saglasni, nisam ja ovoga puta, šta više, ni vršio svoju ličnu volju, nego samo jedan sporazum sa šefovima grupa.

Zbog toga što je g. Vojislav Lazić prikazao činjenice onako kako ne stoje; zbog toga što je tvdeći da vrši nasilje, ja ga opominjem zapisanom opomenom na red s tim, da ako još jednom bude nastavio da vredi Predsednika, isključiću ga sa sednice Narodne skupštine, po pravu koje mi § 98 Poslovnika daje.

Reč ima g. dr. Vasilije Jovanović u ime Jugoslovenskog nacionalnog kluba. (*Vojislav Lazić:* Ja svoje pravo hoću da branim, umem da ga branim i sposoban sam da ga branim!) Gospodine Laziću, po drugi put Vas opominjem zapisanom opomenom s tim, da ću Vas odmah isključiti, ako se ne pokorite odlukama Predsednika Narodne skupštine.

Ima reč u ime grupe g. dr. Vasilije Jovanović.

Др. Василије Јовановић: Господо народни посланици, напуштајући своје место и прилазећи говорници ја се мислим каквим ћу бираним речима да благодарим Краљевској влади што се овом приликом смилувала те је дозволила буџетску дебату.

Али по среди није милост него наше право, и ако је до тога да некемо кажемо хвала, онда хвала Богу што је умудрио Владу, те је под ударцима аргумената који су пали с ове говорнице, најзад разумела шта значи и шта је право и дужност народних посланика и да не може даље ићи путем којим је ишла.

Иначе морам одати признање и хвалу моме предговорнику г. Лазичу, као човеку из народа, који је својим обичним језиком знао да изнесе примере, из којих ћете јасно сви увидети какве су мане нашега судства.

Ја ћу да говорим више као правник, не више као адвокат, јер има већ две године како сам адвокатуру морао напустити а рећи ћу и због чега, то и данас жалим.

Господо, данас није потребно говорити о значају правде. Наш народ је дао доказа о својем високом схватању њезине улоге, када је казао: Правда држи земљу и градове. Али, да би ту правду што држи земљу и градове судови могли да изричу како ваља, они треба да су организо-

вани тако, да народ имадне пуно поверење у њих. Прерогативе треба да буду такве, да суд буде заштита слабих, заштита имовине, заштита слободе, части и живота грађана. Они треба да су организовани тако, да су заштита против злоупотреба, без обзира на место одакле злоупотребе долазе.

Да би судија пак могао одговорити томе узвишеном задатку, он мора да има могућности да се своје позиву сав посвети, јер тај позив тражи, господо, целог човека. Закон судији, истина, гарантује непокретност и независност, али то није довољно. Њега треба ослободити свих оних дужности које ничега немају заједничкога са суђењем у правој смислу те речи. Њега, на пример, гуши администрација. Гуши га у толикој мери, да сте сви ви, који сте имали посла са судом, морали да запазите, како од тројице судија, двојица отпраљвају администрацију, не слушају и не чују оно што ви говорите, остављајући једном колеги да обрати пажњу на ток спора. Приликом пресуде задовољавају се тиме што је један једини судија чуо. Иако су тројица, она двојица иако телом присутна, верујте, духом су отсутни. Зато би по моме скромном мишљењу требало увести што више усмености у судским поступцима. Ми некако нисмо довољно пажње обраћали на усменост. На послетку за предатну Србију није ни чудо, тешко је било доћи до суда. Адвоката није било у почетку никако, а доцније врло мало, тако мало, да су пискарчићи били преправљали и грађане који су имали посла са судом и саме судије.

Међутим, код усмености судија непосредно долази у контакт са парничарем, и са оним који правно разлаже проблем који се појављује пред судом. И на тај начин, нарочито данас, када судија суди по слободном уверењу, он може да искристалише једно мишљење које ће највише да одговара правди. Видите, господо, у демократским земљама — и то је између осталих једна њихова карактеристика — много се полаже на усменост у поступку. Примера ради ја ћу вам навести оно што знам из судства и адвокатури Француске, и оних земаља које су по угледу на њу устројиле своје судове. Тамо од адвоката суд тражи да говори, не скраћује му се говор. И за доказ тога да је он слободан да говори без прекида, па ма његов говор трајао не неколико сати него неколико дана, — као што је био случај са Драјфусовом афером када је Емил Зола био повучен на суд, када је његов адвокат Лабори говорио пет дана — он стајући пред суд може да пледира под капом. То значи да има пуну слободу говора.

Знам за овакав случај. Десило се у Белгији где су адвокати у једном компликованом спору излагали своја правна тумачења. Суд, међутим, налазећи, да је једна тачка у том компликованом спору недовољно јасна, замолио је адвокате да се понова јаве за реч „пур репледе“, како се то каже, обраћајући пажњу нарочито на ону тачку коју суд није добро разумео. Из тога видите, господо, шта значи усменост поступка.

Ви ћете то још боље разумети кад вам кажем, како би се вама учинило да уместо својих говора овде у Народној скупштини упутите Краљевској влади написане говоре. Шта би било од тих говора, мислите ли да би утисак био исти? Примера ради рећи ћу вам да ли се Краљевска влада не би оглушила о буџетско право народних посланика да смо јој ми, уместо усмених разлагања, написа-

ли своје говоре. Али ја баш верујем да под утиском аргумената које смо ми усмено изнели са ове говорнице, да су ти аргументи утицали на Краљевску владу, да она правилно схвати значај буџетске дебате. И ја приписујем тој могућности општења живом речју успех који смо имали, јер као што видите, господо, Краљевска влада је почела да поштује право народних посланика и право њихово да контролишу Владин рад.

Друга корист од усменог поступка била би у томе, што би било мање пискарања, мање администрације, и на тај бисмо начин допринели, да се судија сав посвети своје узвишеном позиву, неометен гломазном администрацијом. Примера ради ево што се дешава у Државном савету. Ако сам ја успео, господо, да вам објасним како је неопходна потреба да усменост буде што више заступљена, онда ћете тек моћи разумети, шта има да значи та усменост пред једним Државним саветом, као највишем административном суду, у којем имате врло мало стручњака правника, а по највише људи који су далеко од права и схватања закона онако како га схвата правник. Шта ћете, Државни савет је код нас некако постао склониште и ладовина, жао ми је што морам рећи, људи који су задужили своју партију. Стога вам се може десити, да у Државном савету где имате врло компликованих проблема правно-административних, поред стручњака да вам суди какав професор зоологије или граматике или какав генерал. Сви ти људи, разуме се, господо, далеко су од стручности.

По свима жалбама и тужбама суди се у Државном савету по писменом поступку, дакле без присуства и саслушања странака. По Закону о пословном реду у Државном савету и у управним судовима изузетно и то само по царинским кривицама и споровима доноси се пресуде после јавног рочишта. Сви остали управни судови пред Државним саветом расправљају се у интерним седницама одељења, иако по највећем делу тих предмета ни у нижим управним инстанцијама није се ни један усмено расправио. Шта сада то значи кад се по интерним седницама одељења суди! Ту се државни саветници, међу којим има која су далеко од правног звања, ослањају на оно што им референт саопшти. Узмите при том да тај референт нема говорничког дара него једним монотоним гласом почиње да реферише у седници, без присуства странака, без усмености, па се деси, жао ми је што то морам рећи, деси се по који пут да понеки од те господе у чије руке грађани стављају своје високе интересе, задремају. Тако што не би се могло десити да је рочиште јавно уз усменост заступљена.

Зато, што у Државном савету нема усмености и дешава се, да понеки пут добијемо одлуке, које нас правнике зачуђавају, поднесена су два амандмана г. Министру правде, на које сам слободан скренути му пажњу. (Министар правде др. Никола Суботић: Државни савет није у ресору Министра правде. Ви то знате. — Један глас са левице: Али је суд!) Ипак је, господине Министре, то административни суд, и ми смо вам поднели те амандмане уверени, да ћете ви учинити са своје стране све што можете да се они приме.

Господо, суд треба да буде и што ближе народу. Ми имамо једну ману, коју је наш друг г. Перић изнео у Финансиском одбору говорећи да имамо сувише окружних судова а неодвољно средских судова. Ја сматрам да ни то не би било до-

вољно, да се суд што више приближи народу, него да бисмо требали, по угледу онога што је било у Аустро-угарској, да имамо судије, који ће с времена на време да иду у народ и да тамо за мање спорове долазе у директан контакт с њим. Тога наше судство, нажалост, нема. (Михаило Љешевих: Има, има у Босни!) А за целу земљу нема. Ако сте сада унели, значи да је то једна ствар коју ја нисам знао. У толико боље.

Али још је једно сретство, да суд буде што ближе народу, то је онај језик, о коме је наш друг г. др. Јанковић онако лено говорио. Закон се пише за народ, а језик наших закона је такав, да га ни ми правници често пута не можемо разумети, па морамо потражити изворник, одговарајуће законске одредбе у германском праву, па да ако знамо немачки, ту прочитамо и разумемо оно што је на нашем језику записано.

Господо, мени се чини, да поред ове овако лепе речи нашег народа „Правда држи земљу и градове“, нама, ваљда из финансијских разлога, некако недостаје довољно разумевања за сву важност установа суда. То ценим по томе какве су нам грађевине у којима се суди. Сем неколико палата, све остало је узето под закуп. Грађевине нису удешене за суд и због тога судство пати. Примера ради наводим вам да је у сред београдског суда пре неколико година у једном собичку, где би једва било ваздуха за четири човека, радило 13 свршених правника, који су се гушили. Та соба се налазила изнад дућана, у коме се продају коже, често пута недовољно уштављене. И лети, у сред оних врућина, ти су се људи, због недостатка ваздуха гушили и у смраду неуштављених кожа. И сада замислите: какав је рад те тринаесторице младих људи, кад од те тринаесторице можебити половина има да саслушава странке, докле друга половина има да образлаже решења и одлуке, које доноси суд.

Е, па, господо, кад се толико бринемо о хигијенским условима физичких радника, право је ваљда да се побринемо нешто мало и о хигијенским условима умних радника.

Имамо, даље, једну велику грешку, да суд сматрамо као згодан извор за државне приходе. Навлађујемо велике таксе у толикој мери, да суд постаје тешко приступачан грађанима који у суду траже правду. Судска врата, господо, треба да су широм отворена као црквена врата, сваком приступачна, и немојте у судству гледати само извор за финансијске приходе, него гледајте узвишену установу која има да изриче правду. Зато бих ја био мишљења, да бисмо требали попут примера оних народа, који судство схватају мало друкчије, да таксе буду бар у првој инстанцији што мање, па ако се грађанин не задовољи пресудом коју му је изрекао један судија или колегијални суд, па хоће да иде на већу инстанцију, да том приликом буде принуђен, зато што хоће да искористи и други суд, — да плати већу таксу. (Један глас са деснице: То је у Закону о судским таксама унесено).

Господо, ми имамо обичај да судију упоредимо са сваким чиновником. То је, каже се, државни чиновник и ништа више. То није тако. Узмимо једног професора. Професор држи предавања оној омладини или деци без икакве контрадикције. Нико се неће јавити да оспори ону науку

коју му професор предаје. (Милан Лазаревић: Али професори су најблагороднији чиновници, а не као ви адвокати; и професори су учили на великој школи као и ви). Ја верујем, да је пискарачима адвокат трн у оку; сумње нема. Зато би требало судијама ипак повисити плату. Можете мислити о чему све судија има да решава. Он нема пред собом децу која имају да приме оно што им професор каже. Судија има пред собом људе; он има да решава о животу, о части и о имању тих људи. Они који су доведени пред суд хоће често пута да судију доведу у искушења разним понудама. Жалосно је што морам да кажем, да се мени десило, да је један судија који ради на масама у Трговачком суду, кроз које пролазе огромне суме, који је ожењен и оптерећен са шесторо деце, међу којима има и одраслих девојака за удају, да је долазио да ме моли, не бих ли му што од свога старог одеда нешто поклоним. (Један глас: Збиља су судије рђаво плаћене!) Како да не, то је страшно!

Још бих хтео да вам скренем пажњу на неопходно потребну и апсолутну деполитизацију судства. Лепо је рекао Гизо: Кад се политика увуче у суд, правда из суда бега кроз прозор. О том нема сумње. Ја знам за случај, где сам читао писмо једног утицајног господина који је судији рекао: Ви ћете имати прилике да решавате предмет тога и тога човека. То је наш човек, па вас молим, гледајте што радите. Срећом, тај је судија био савестан, па је замолио претседника суда да списи тога предмета буду предати другом судији. Претседник суда, истина, није баш распитивао за разлоге, зашто тај човек избегава да суди по том предмету, па је списе предао другом судији, тај судија је био премештен у једну забачену паланку за казну што није хтео да води рачуна о политичким напорима тога утицајног господина.

Господо, имам и једну одлуку сарајевског суда. Тиче се избора у Праћи. О том је било, мислим, речи и у Народној скупштини. Избор је испао у корист једног човека из опозиције. Имао је 23 гласа већине. Влади је било потребно да пошто-пото продре њен кандидат. И шта је урађено? Кадија, ипак, судија, просто је имена испретурао, тако да је од 12 људи направио 23 човека и на тај начин је створио већину владиног кандидата. На основу тога случаја Сарајевски суд шта је могао друго да уради него да поништи избор. Сада да видите шта је урадио господин кадија, судија који се бави политиком. Он је на једном месту под бројем 1 записао, да је гласао неки Христовић Расим, а под бројем 19 ставио је обрнуто: Расим Христовић, и тако је направио од једнога двојицу, односно близанце. Имате други случај: Осман Хрустовић био је записан под бројем 2 а под бројем 20 је стављен Хрустовић Осман, и тако је направио двојицу. Даље под једним бројем имате Катића Каријана, а на другом месту Катијана Карића. И опет од једнога направио двојицу. Шта је могао Сарајевски суд друго него да поништи избор. Ево, господо, шта значи судија који се бави политиком. (Милан Лазаревић нешто додаје). Кад је већ мој добри пријатељ, који се одликује говорима које ни стенографи не могу да забележе, кад је већ поменуо адвокате па их мало ошинуо (Милан Лазаревић: Нисам их ошинуо, ја сам само казао да су професори васпитанији од адвоката), онда, да и ја коју проговорим о њима јер се нико није

дотакао адвокатуре. Ја више нисам адвокат и према томе мислим да ћете претпоставити код мене извесну објективност. Адвокатура, не као организована професија, постојала је још и у Душановом законнику. У брошури коју сам некад написао изложио сам ту ствар. Тако имате у Призренском рукопису у чл. 73, где се каже: „Сирота која није кадра дићи парницу или бранити се на суду, може дати парца који ће је заступати.” А Стојан Новаковић у књизи: Законика Стевана Душана вели о тим парцима: „То су били људи спремни и овлашћени у парничењу и у извршењу судских одлука и наредба и да се по томе подједнако њима обраћао и парничар да би му помогао у парничењу али и суд. Јер адвокат је помоћник суда, али уз то и на расположењу грађанима. Он постоји у интересу оних који траже правду, а и у интересу судства”.

Неколико речи још из моје брошуре: „У демократским државама, каже се у њој, потребно је, ја то нарочито помињем, у демократским државама где се право грађана цени, адвокат је упућен на суд који је по самом устројству већ удељен тако, да пред њим добије широко поље рада у одбрани права грађана и неограничена могућност да утиче на правосудје; у тим је државама, по правилу, усменост и контрадикторност спроведена кроз све степене судства; у њима су судске дебате обилате, а јавност широка. Тешко оном ко се код овако уређених судова и овакве адвокатуре усуди да насрне на нечије право! Судија и адвокат ту се допуњују, допуњују се у правном и социјалном смислу, јер судија гледа живот кроз закон, док адвокат закон види кроз живот; они их доводе у склад и стварају ново право, судијино право”.

Још неколико речи из ове брошуре: „Француска је једна од оних држава у којој су адвокати уживали велики углед. Својом незаинтересованом, смелошћу кад је у питању праведна ствар; и поштењем, француски је адвокат умео да буде нада свих оних који пате од неправде и страх насилника. Васпитан да се бори за право, он се је за њега залагао, не само кад се је појављивао спор у коме су приватни интереси били главни мотив, него и онда кад је оно било гњечено из политичких разлога. За време реакције адвокат је био тај који је са судске трибине, често по цену великих непријатности за себе, бранио имовину, живот и част својих суграђана. У времену кад је судница била међу последњим склоништима слободне речи, француски је адвокат гласно протествовао пред судијама и слушаоцима, а преко њих и пред целом Француском, противу самовоље власника и оних који су газили слободу народа. То је било доба кад су суднице биле пуне света, који је у адвокатовој смелој речи тражио утеху и црпео снагу за борбу против безаконја”.

А сад неколико речи о томе шта је Робеспјер говорио кад је адвокатура требала да буде укинута. Робеспјер је сам био адвокат: он је енергично био устао против пројекта о укидању реда судских адвоката: „Баро, рекао је он, било је још једино склониште слободе онда кад је она била одасвуд прогоњена; ту, у Бароу, још је постојала слобода казивања истине, која је прокламовала право потлачених противу угњетача.... Кад будете укинули тај ред, ви нећете више имати прилике да у храму правде слушате оне људе од срца што се са пасијом залажу за судбину несрећника; не-

ћете више видети оне неустрашиме и речите брањоце који су спас невиних и страшило злочинаца”.

Код нас, господо, диже се хајка на адвокате. Сумње нема, ја то отворено кажем, да су адвокати некад и сами томе у неколико допринели. Данас имамо комору која чини што може да углед адвоката подигне. Али углед адвоката подићи ће се онда, кад се они буду престали бавити оним пословима који ничега заједничког са судством немају. У Француској је адвокатски углед врло висок. Примера ради рећи ћу вам ово: кад је покојни Краљ још као Регент посетио Француску, у знак нарочите пажње од полазног места па до места где је ишао у лов, њему су била придодата два велика адвоката пок. Анри Робе и пок. Дишен. У тој Француској, где је адвокатски углед тако подигнут, постоји једно правило, добро је да га чујете и ви који сте адвокати, и ви који то нисте; оно важи као закон и гласи: „Ко је био трговачки агент, или је био ма које време у полицијској служби као агент, за увек је дисквалификован за адвокатуру”. Сматра се, наиме, да је адвокат могао стећи навике инкопабилитивне са професијом адвокатском. Шта се код нас ради? Диже се хајка на адвокате од стране, поменућу вам само, пореске власти. Лично сам морао да напустим адвокатуру зато, што сам осетио да је пореза коју су ми пореске власти наметнуле таква, да приходи које ми је адвокатура давала нису довољни да се одужим пореској власти. Сва моја борба да људима докажем, да је то рђав пут којим пореска власт иде, ништа није помогла; они су били заслепљени фискалним разлозима. Објаснио сам тој господи у чему се састоји та грешка. Казао сам им, да ја ту порезу не могу плаћати и да сам принуђен да напустим адвокатуру, а кад један човек који се 30 година бави том професијом њу оставља, то ипак нешто значи и за грађане и за судство, нарочито ако тај адвокат има репутацију доброг правника и честитог човека. Ништа то није помогло.

Сад, господо, да посматрамо ствар са фискалног гледишта. Шта бива кад адвокат бива принуђен да напусти своју професију? Бива то, да државна власт неће више примати порезе од њега. Што се мене тиче, ја сам као адвокат изгубио право да као министар у пензији примам и додатак на скупоћу. Ту сам жртву поднео само за љубав части да будем адвокат, макар и без клијената. Бити адвокат за мене је част. Објаснио сам тим људима, да ћу иступајући из адвокатуре добити онај министарски додатак на скупоћу. Ни то није помогло тако, да држава губи 60 хиљада динара порезе која је требала да ми се наметне, и држава има да ми даје додатак на скупоћу у суми од 36 хиљада годишње. Ето рачуна те господе из рекламационог одбора.

Још један пример: Ево пресуде Управног суда у Београду којом се одмерава пореза баш једноме нашем другу. Увиђајући да су га пореске власти преоптеретиле, тај врховни суд ништи одлуку пореске власти и прави примедбе у циљу смањења порезе. Пресуда је извршена, али пореске власти је не фермају и ја на ово скрећем пажњу г. Министру правде, да види како се убија ауторитет судова: пореске власти не фермају пресуду суда, иако је извршена, ни по каквом правном основу него просто по своме ћефу!

Господо, да пређем на једно питање, које вас уверен сам, јако интересује. То је питање амнестије. Устав наш, као што знате, признаје поделу власти на судску, извршну и законодавну, и по правилу једна не може да закорачава у компетенцију оне друге. Изузетак од тога је амнестија. Њу предвиђа чл. 30 Устава. По томе члану у вези са чланом 27 Краљ на предлог надлежног Министра може досуђену казну опростити и предати заборува кривично дело; он може обуставити започети кривични поступак или обуставити извршење већ изречене кривичне пресуде. То је право само за извесне случајеве. Рецимо, појави се потреба да се изврши корекција оних судских пресуда које се више судским путем не могу исправити; или, треба из обзира човечности ублажити строгост закона; или то диктују виши државни и социјални интереси. Дакле, виши државни и социјални интерес, то је критериум за примену права амнестије. Земља је, рецимо, била изложена каквом социјалном потресу, настао је метеж; закон је примењен и пресуде изречене. Дошло је време смиривања, у интересу мира прошлост треба да се преда заборува, како би пријатељи и јучерашњи непријатељи заједнички могли да се предаду раду на заједничкој будућности. Код амнестије није у питању личност, она се не примењује због личности већ, као што рекох, у државном и социјалном интересу; њу диктује *raison d'Etat*. И да би се избегле злоупотребе са правом амнестије у Француској право предлога амнестије припада Влади али одлуку доноси цео Парламенат, али тек пошто саслуша нарочит одбор тако звани „*Commission de grâce*”. Е па, господо, кад је амнестија прерогатива владоца и када се она примењује у корист виших интереса, онда се та прерогатива има применити под резервом поштовања права трећих лица.

Како наша Влада поступа, господо? Ево како поступа. Увреди вас или вас оклевета неко; ви отидете на суд и суд осуди клеветника односно онога који вас је увредио, и ви кажете: хвала Богу добио сам сатисфакцију. Али, ако је тај клеветник случајно политички пријатељ владин, долази амнестија, па вам збрише казну а ви останете па се чудите шта вас је снашло, и сатисфакцију никакву не добијете!

Председник Stevan Ćirić: *Gospodine poslaniče, ja Vas upozoravam da imate još svega deset minuta vremena na raspoloženju.*

Др. Василије Јовановић (наставља): Видите, Влада је прихватила наш савет у погледу права буџетске дебате, да се право буџетске дискусије не може игнорисати. Међутим, цензура и после свих савета се и даље врши, а шта више и проширује, јер ево, и Председник Народне скупштине цензурише говоре народних посланика. Ја разумем ако наиђе на неки ванпарламентарни израз и да то у интересу угледа Народне скупштине треба да брише, али кад човек, употребљујући парламентарне изразе, слободно изнесе мишљење о раду Владе, мислим да је претерано брисати читаве фразе говорникове.

И сад је ситуација овака. Влада забрањује растурање у народу говора народних посланика, али не забрањује увреде и клевете на рачун народних посланика из опозиције. То не забрањује. Ви знате да сам се ја трудио да докажем, да Влада нема право да води цензуру, да народни по-

сланици имају права да упознају народ са стенографским белешкама односно својим радом, како би кроз те белешке народ могао да контролише и наш рад, јер ми контролишемо рад Краљевске владе. Али, цензура је строга само према нама, али није строга кад треба увредити неког народног посланика из опозиције.

Ево „Хрватског дневника“ од 18 вељаче ове године, где говори баш о др. Васи Јовановићу и вели:

„Васа Јовановић постао је велики поборник слободе штампе. А нарочито велики поборник слободе објављивања говора, што их у Скупштини држе он и његови другови. Његова интерпелација у првом се реду и односила на слободу објављивања тих говора“.

Није била интерпелација, него је било питање образложења једне резолуције која је носила 70 и неколико потписа народних посланика.

И тај исти „Хрватски дневник“ наставља овако: — чујте, господе, јер се тиче једног вашег другаче без обзира којој групи припада —

„Ми не доносимо говоре бивших другова само зато, јер за нас нису интересантни, као што за нас није интересантно много тога, што је за неке врло важно“. За нас су моментално забавнији др. Васа Јовановић и другови, јер су наједанпут постали борци за слободу. Како лијепе ријечи праскају из поганих уста! Како племените и узвишене мисли долазе од заторника слободе!“

Нама је драго да је тај лист за наше речи рекао, да су лепе речи, али...

Председник Stevan Ćirić: Pošto se, g. govorniče, tužite da sam iz stenografskih beležaka brisao pojedine reči govornika, pitam Vas, želite li da ude i ova uvreda u stenografske beleške?

Др. Василије Јовановић (наставља): Не, Господине Председниче. Дозволите да Вам кажем, ја сам одавно парламентарца, и треба да позовете народног посланика, као што сте сад били љубазни да мене запитате, и да са њиме то брисање извршите, јер као што видите, ја вам драге воље кажем, није потребно да то уђе у стенографске белешке.

Хвала Вам много, Господине Председниче, што сте били љубазни да ме запитате, али без мога питања немате право да дирате у оно, што ја кажем овде, нарочито ако се будем парламентарно изразио.

Председник Stevan Ćirić: U tome baš i jeste naše načelno razmimoilaženje, što ja smatram da imam ne samo pravo nego i dužnost da takve uvredljive izraze brišem, i ne pitajući gospodu narodne poslanike.

Др. Василије Јовановић (наставља): Увредио? Вас увредио? Ако сам Вас случајно увредио, онда Вас молим, Господине Председниче, да ме извините.

Председник Stevan Ćirić: Ne Vi, gospodine govorniče, niste Vi mene uvredili, ali taj citat koga ste pročitali uvredljiv je za Vas, jer se u njemu kaže pogana usta, a taj izraz svakako da sadrži jednu uvredu.

Др. Василије Јовановић (наставља): О моме говору каже се у „Хрватском Дневнику“ да је он пун лепога садржаја, да у њему има пуно племенитих и узвишених мисли, али да је штета што

излазе из поганих уста. То нека уђе у стенографске белешке. Рекох нека то уђе у стенографске белешке, све је то иначе већ објављено. Нама је драго што тај лист пише да су нам мисли узвишене и племените, без обзира што додаје да су нам уста погана. Ми ћемо, што се нас тиче, ценити увек истину кад год она буде долазила макар и од те господе, и ми ћемо ценити њине узвишене и племените мисли, па макар оне долазиле и из њиних уста. Ја не познајем господу уреднике из „Хрватског Дневника“.

Не чудим се владиној цензури која је овакве грдње пустила, али се чудим г. др. Мачеку и г. Кошутућу, чији је орган „Хрватски Дневник“ како сам обавештен, и који и поред своје културе дозвољавају да се у њиховом органу тако пише. Нама никада не би пало на памет да кажемо за ту господу, да су им уста погана, иако мисли које они изговарају на рачун југословенске идеје нису ни узвишене ни племените. (Одобравање на левици).

Нека ми је дозвољено, пошто сам већ при крају, а и г. Председник ме је опоменуо, нека ми је дозвољено да још нешто кажем.

Суд је гаранција личне и имовне безбедности, он је заштита противу свих злоупотреба, без обзира одакле долазе. То је неприкосновено склониште закона и законитости, али је суд и храм у коме заседава богиња правде. И сви они који верују у Бога а и они који у њега не верују, верују у ту богињу, што са везаним очима и кантаром у руци, стоји иза судије и подсећа га да суд треба да суди ни по бабу ни по стричевима, већ по правди Бога истинога. (Пљескање на левици).

Председник Stevan Ćirić: Ima reč narodni poslanik g. Milan Vukićević.

Милан Вукићевић: Господе народни посланици, пре него што бих прешао на говор о буџету Министарства правде сматрам за дужност, да претходно региструјем мој јучерашњи говор који сам одржао овде. То сматрам за дужност да учиним стога, што сам јуче говорио у незгодно време између једнога и два сата када је била скупштинска сала тако рећи празна.

Ја сам јуче говорио о буџету Председништва Министарског савета и нарочито сам обратио пажњу на Централни пресбирио а говорио сам и о Државном савету и Главној контроли.

О Државном савету у погледу неједнообразне примене закона, и о контрадикторним одлукама.

О Главној контроли о некој лабавости у раду, и без потребне иницијативе у погледу на месне контроле при финансиским дирекцијама, које су недовољно снабдевене стручним персоналом за рад на прегледу самоуправних рачуна. Услед овога закорачује се у надлежност Главне контроле и преко финансиског закона разрешавају самоуправни рачуни. На тај начин разрешавају се материјалне одговорности наредбодавци и рачунопологачи противно Закону о Главној контроли и чл. 107 Устава.

Говорећи о буџету Председништва Министарског савета ја сам истакао, да је врло велики буџет, који је одређен за Пресбирио, и да би из тога буџета и буџета којим располаже Председништво Министарског савета, могла комотно да се издвоји једна сума од 5—6 милиона, која би била довољна, кад би се додала буџету расхода на пензије и

инвалидске потпоре, да официри, који су пензионисани пре Закона о устројству војске од 1931 г., буду изједначени са онима који су пензионисани по Закону од 1931 године. (Узвици: Тако је!)

Дакле, као што видите, ја сам имао намеру, када сам говорио, да ово питање нарочито истакнем као врло важно, за које се интересује, тако рећи, цела наша јавност. Говорио сам и о буџету Народне скупштине наводећи да би се и од тога буџета нешто могло да одузме у корист расхода на пензије и инвалидске потпоре.

Новинари нису били заступљени јуче и зато је у јутрошњим гласилима регистровано само да је говорио Вукићевић и ништа више. Ја не говорим да ме чује јавност, нити имам ту амбицију, али ипак сматрам да треба да се каже бар оно о чему сам говорио.

Прелазећи, господо, на буџет Министарства правде, који износи за 1937/38 годину 350.451.000 динара, у коју суму улази и повећање од 4.971.608 динара, могу да кажем да овај буџет није велики.

Иако наш народ много полаже на наше правосуђе ипак је услед извесних тешкоћа, нарочито око такса за суђење итд., у немогућности да се обраћа суду за заштиту и доношење потребних одлука, већ прибегава изборним судовима.

Изборни судови, као што знате, нису скопчани са великим приходима, али и они подлежу оцени управних судова итд.

Колико је незгодна ствар изаћи данас пред суд и тражити судску заштиту, зна сваки од вас, који је имао прилике да изађе пред суд.

Ја сам имао свега један случај од како постоји ово ново судско законодавство и веома ме је изненадило када сам видео, да се на говоре странака гледа на сат. И после завршеног говора интересованих странака, односно њиховог пуномоћника (адвоката), тражено је 150 динара за проведено време у дебати о спорном питању.

Држава с једне стране оптерећује народ буџетским сумама за наше правосуђе, а с друге стране га оптерећује са таксама за рад суда. Раније је то било одређено, знало се, колика је судска такса и онај који је имао да води парницу, могао је рачунати са сигурношћу, шта ће га та парница да кошта. Данас који год се реши да иде на суд и тражи од суда правду, не може да зна, шта ће га то коштати!

Ја сам моју каријеру започео у судској струци од писара и закључно са судским звањем, у коме сам био неколико година. Манипулација и рад судова у примени закона врло добро су ми познати, и пратећи садањи рад суда и садање законодавство, које је узгред буди речено аустриског порекла, а не плод наших правника и судија, констатовао сам, да је оно старо било много боље и сигурније.

Улога појединачних судија, које суде по уверењу, по моме схватању, није довољна гаранција за изрицање правде.

У начелној дебати ја сам говорио о Државном тужиоштву и тамо сам доказивао, да Државно тужиоштво, овако како је данас, као орган управне власти, не пружа довољну гаранцију за слободно одређивање у његовом раду. Изнео сам конкретан случај, где се један виши чиновник, који је био оптужен за дело преступне природе а припадао једној онда владајућој политичкој групи, био ослобођен оптужбе само зато, што је за њега ин-

тервенисала једна висока политичка личност. Други, који је био с њиме заједно оптужен, али мање одговоран, осуђен је и издржао осуду.

Никакву гаранцију не пружа нам ни Управни суд, који суди у колегијуму. О томе имам искуство за време садашњих општинских избора.

У моме срезу вршени су избори без великих тешкоћа, али у две општине десили су се случајеви, који су били јединствени може бити у току ове изборне кампање.

У Општини калуђеричкој деловођа, који је водио записник, напише: Гласање завршено у 6 сати. И то напише цифром 6 сати. Кад су изборна акта предата општини, уз шестицу је додата јединица, тако да је изашло да је гласање завршено у 16 сати, а то значи у 4 сата после подне.

То је један случај. Други случај десио се у Зупцима, где су спакована изборна акта и предата суду на чување. После тога извучен је из акта записник одборског рада и по жалби предмет послат без записника суду.

По сазнању да је у Калуђерици извршен фалсификат, а у Зупцима ординарна крађа интересовани сељаци тражили су од Управног суда претходни извиђај, пошто су кривична дела несумњиво утврђена па после тога да се донесе одлука о правилности избора.

Тај извиђај не би био тежак зато, што су по свима тим изборним местима били жандарми на улазу у гласачку зграду, а сем њих у згради и Гласачки одбор, није било тешко наредити саслушање код среске власти жандарма и Биначког одбора да би се дошло до потребног сазнања, како о учињеном фалсификату тако и о крађи записника.

Суд то није хтео да учини, већ је оба избора поништио, и на тај начин створио преседан, да се за кривице ове врсте не одговара.

У народу због тога влада уверење: „Да нема суда, који ће да суди неваљалицама!“

Један случај врло интересантан десио се баш у самом Министарству правде, одакле треба да се даје директива судовима и мотри на правилну примену закона.

Претседник Општине маломокролушке Димитрије Јоргачевић оптужен је био за дело из § 386 Крив. зак., други део. А тај параграф гласи овако:

„Државни службеник, који у вршењу своје службе у намери да извесном лицу користи, или да га оштети, погази закон, казниће се затвором најмање 6 месеци.

Ако ово учини судија, почасни или изабрани судија при службеном раду или одлучивању у правним предметима, казниће се заточењем до 5 година или затвором.“

Први суд осудио је оптуженог на месец дана затвора условно. По жалби предмет је био упућен Касационом суду. Касациони суд је нашао да се оптуженом има казна изрећи по Закону о сузбијању злоупотреба у службеној дужности, и да у овоме случају не може бити примњена условна казна, већ дефинитивна, која да се и изврши. Остала је дакле казна од месец дана затвора и дотични осуђеник имао је бити затворен ради издржавања казне и разрешен претседничке дужности у општини.

Међутим, ондашњи заступник Министра правде поднео је предлог за помиловање овог осуђеника, и он буде помилован.

Наравно да је то изазвало узбуђење и чуђење у његовом селу. Сматрало се да се њему ништа не може. Остао је и даље претседник. Па чак шта више кандидовао се и успео да буде поново изабран за претседника. Он је данас претставник општинске власти, иако носи жиг човека, кога је суд судио и осудио за дело, које се казни као злоупотреба у службеној дужности. Ово помиловање компромитовало је наше правосуђе!

Прелазећи на буџет Министарства правде ја сам ценио материјалну страну тога буџета и држао се финансиског закона и буџета у материјалном смислу, дакле факата и чињеница које су на дневном реду за решавање у Скупштини. Третирајући та питања, ја не улазим у политичку расправу, већ то питање остављам надлежнијима од мене. Остављам да о питањима буџета и Финансијског закона, која улазе у домен политике Владине, говоре компетентнији и позванији од мене; али, у Финансиском закону у глави која се односи на Министарство правде, постоји једна законска повреда, изражена у § 21 предлога Финансијског закона. Тај § 21 гласи: „Овлашћује се Министар финансија, да по распореду Министра правде исплаћује у месечним ратама бир имамима у колико су до сада примали у Дринској, Зетској, Дунавској, Моравској и Вардарској бановини у укупној суми од 2,100.000 динара. Овај бир стављаће Министар правде на расположење у глобалном износу а у месечним ратама Вакуфско-меарифској дирекцији у Скопљу итд. итд. Као покриће поменуте суме од 2,100.000 динара служиће бир који се буде наплаћивао по 12 динара годишње од сваке пореске главе исламске вероисповести у означеним бановинама, где је и до сада наплаћиван.” Оваква једна законска одредба, господо, у противности је с одредбама Закона о државном рачуноводству, наиме с одредбом чл. 14, јер се никакав издатак, никакав расход не може унети у Финансијски закон противно закону и без потребног покрића. Ту се каже: „Сви расходи и приходи ма по којем основу постојали и ма какве врсте били: редовни, нередовни, ванредни, морају се унети у буџет.” Овај расход од 2,100.000 динара није унет у буџет. Ја сам прегледао буџет за 1937/38 год., и то како страну расхода тако и страну прихода, и нигде нисам нашао да је та сума ма где унета као расход у буџету. Дакле, чини се једна повреда, преко које се не може прећи. Она нити је прва, нити ће бити последња. Оваквих повреда има мноштво у Финансијском закону: У начелној дебати истакао сам оне, за које сам сматрао да су важније и интересантније; а сада, када је на реду буџет Министарства правде, ја сам сматрао за потребно да и на ово скренем пажњу. Г. Министар правде је ту, и ја не знам да ли је њему то познато, али он свакојачко не улази у те ствари, јер то није његов домен. Г. Министар финансија није смео допустити да се учини овакав један ванбуџетски издатак, јер је питање, одакле ће тај издатак да се плати. Ако би Месна контрола била на свом месту, она не би могла да визири ниједну исплату из ове суме од 2,100.000 динара. Она би имала то да одбије и да каже: нема одобреног кредита по буџету.

Ја сам расмотрио и остале партије и позиције у буџету Министарства правде, и могу вам рећи: да ту нисам наишао на материјалне издатке конфузне природе, као што сам наишао код других Министарстава, а нарочито оних која се сматрају као привредна Министарства. Ја вам, господо, скрећем пажњу на једну ствар код тих привредних Министарстава, — на материјалне расходе.

Прочитајте поједине веће партије и позиције код тог Министарства, па ћете видети да свака већа позиција садржи поред материјалних издатака и личне издатке. Ту су хонорари, ту су награде итд. Нема такорећи ни једне веће позиције која то не садржи. Међутим, господо, са тиме се чини једна велика злоупотреба. Не само што се обилази закон, него се на тај начин троше много веће суме него што би иначе требало. Закон о државном рачуноводству предвиђа да за сваку радњу има да буду предвиђене и потребе да се те радње изврше. У обичном животу, када хоћете да зидате једну кућу, ви правите прво предрачун за ту кућу. Зидање куће је радња, а потребе су оно што има да се набави за зидање куће. Тако исто код железница: Ако хоћемо да подижемо, на пример, једну железничку пругу, дакле једну радњу која има да се изврши, онда за извођење те радње треба прорачунати шта је потребно од материјала — шине, прагови — па то унети у једну позицију, а личне издатке такође у засебну позицију н.пр.: радну снагу, надзор итд. Лични издатци не могу бити измешани са материјалним. Међутим, кроз цео буџет ви ћете видети, да се то правило не поштује. Вирмани између позиција једне исте партије могу се вршити. Тако, ако се једна позиција исцрпи, онда на основу вирмана дође друга, трећа, тако да на крају, господо, не можете да нађете никакву уштеду по буџетима појединих Министарстава. Прошле године био је случај, где се у буџету Министарства саобраћаја појавила уштеда од 300.000 динара. Шта мислите да је рађено с тим? Место да се та сума од 300.000 динара унесе у државну касу као ванредни приход, она је подељена чиновницима, а да би „вуци били сити и овце на броју”, ту су и органи Главне контроле добили своје и све је било у реду. Међутим, строго узевши, та деоба није смела бити извршена. Њој је требала да стане на пут Главна контрола.

Тако се ради мање више свуда. Зато могу да тврдим, да су материјални расходи по буџетима свију Министарстава претерани и могли би се у много чему да смање. Материјални расходи треба да буду прегледани да би се знало: колико се троши на материјалне, а колико на личне издатке. Сва Министарства састављају буџете по једном систему, трудећи се да им буџет буде много већи, а позиције што више компликоване у разним набавкама, у којима увек има и личних издатака, као што су хонорари и награде.

Министарство финансија би требало да има један ужи круг стручних чиновника који би прегледали пројекте буџета појединих Министарстава, јер буџете склапају Министарства како је њима најзгодније. Тим путем могло би се успети, да се буџети склапају саобразно прописима Закона о државном рачуноводству.

Због нерационалног буџетирања дошло је до великих издатака на материјалне расходе. Тврдим, да ова повећања буџетска нису била по-

требна и да је могло да се изradi буџет без буџетских повећања, као што је био прошлогодишњи. То је слаба страна пројекта буџета за 1937/38 а посебице слаба страна буџета Министарства правде, у колико се односи на суму од дин. 2,100.000, која се ставља Министру правде на расположење од стране Министарства финансија, иако за то нема буџетске могућности. (Одобравање на левици).

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. Mihailo Lješević.

Михаило Љешевић: Господо народни посланици, пре него што пређем на излагања о буџету расхода Министарства правде изјављујем, да сам са великим задовољством примио синоћњу изјаву г. Министра правде, према којој ће Закон о извршењу и обезбеђењу ступити на снагу ускоро у оним крајевима, у којима он до сада није важио и да ће у што скорије време Закон о судијама бити поднет Народној скупштини на решавање, јер су то управо два предмета због којих ја излазим на ову говорницу. А сада да пређем на цифрска излагања буџета Министарства правде.

По буџету расхода Министарства правде предвиђено је за Министарство правде 447,731.900: Од ове суме предвиђено је на пензије и инвалидине 88,280.000 динара, а на верску управу динара 82,939.763 динара. Остало је за остале расходе Министарства 275,512.177 динара.

На први поглед, господо, цифра од 447,000.000 и нешто више замашна је и велика, па би се могло рећи, да је то за ресор Министарства правде и сувише много. Али, господо, када се одбију ове суме за пензије и инвалиде и за верску управу, онда ова цифра од 275,000.000 динара, која остаје за остале расходе Министарства правде, она је, по мом дубоком уверењу, и сувише мала да задовољи потребе нашег правосуђа.

Повећање у Министарству правде, односно повећање у овоме предлогу буџета према прошлогодишњем је 4,971.698.— динара, од које је суме 2,500.000.— динара предвиђено за личне расходе Министарства правде, а остало на све друге потребе: Господо, може се рећи, може неко приговорити, да Министарство правде није привредно Министарство, да је ова сума и сувише велика за тај ресор. Али, господо, нама је свима познато да је Министарство правде један од главних ресора. Знамо, да правда држи земљу и градове, а неправда руши обадвоје и да је добро уређено судство од великог утицаја на све гране привреде. Прилике и време у којима живимо захтевају брзу и правилну примену добрих закона. Исто онако као што се не може замислити одбрана државне територије без добро уређене и спремне војске, исто тако не може се замислити одржавање реда и поретка у држави без добро организованог судства. Жив и сложени живот данашњице, конструкција наше младе Отаџбине изазвали су изобилје новог законодавства, изобилје нове правне јурисдикције, изобилје нове правне књижевности. Услед тога данашњи судија принуђен је да свакодневно прати ново законодавство, да прати нову правну књижевност.

Данашњи судија је у много тежем положају од предратног судије. Предратно законодавство било је стално и устаљено, предратно правосуђе

створило је једну судску праксу и та пракса није имала тешкоћа у примени закона. Међутим, данас, у доба законодавства, у доба нове правне литературе судија мора да отвори очи много више, мора да ради много више него предратни судија, да правилно и на задовољство странака примени закон.

На изједначењу законодавства рађено је доста, може се рећи да је рађено доста, али, по моме мишљењу, није урађено доста и није урађено као што је требало и као што се је могло урадити за ова два деценија од Уједињења.

Доношење нових закона и Устав налаже. Има закона који су у опреци са одредбама Устава. Примера ради навешћу Закон о судијама, који је очевидно у опреци са извесним одредбама Устава. Закон о судијама који сада важи, а који је донесен пре Устава од 3 септембра 1931 године, не предвиђа сталност судија редовних судова. Господо, не треба се чудити томе што Закон о судијама не предвиђа сталност судијску, јер и Закон о судијама, и Закон о чиновницима, као и сви други закони који су у вези са овима донети, донети су у време када се је мало водило рачуна о Закону о судијама, и о судиској сталности и када се је желело да се судија изједначи са осталим државним чиновницима. Нажалост, у своје време, у томе се је и успело, и од завидног судијског положаја створен је незавидан судијски положај.

Господо, по Закону о судијама, који сада важи, у колико није измењен, а који је донет пре Устава од 3 септембра 1931 године, судије свих редовних судова, као што рекох, нису сталне а чл. 101 Устава ал. 1 каже: „Судије свих судова су сталне.“ Спорно је: Ко је надлежан да донесе одлуку о томе, да ли судија може бити тужен за свој судски рад. Министарство правде једно време стајало је на гледишту; да је оно надлежно да издаје одобрење о томе, да ли судија може бити тужен за свој судски рад. Међутим, Касациони суд у Београду стоји на становишту, да је надлежан да донесе одлуку о томе, да судија може бити тужен: ако је у питању нижи судија онда Апелациони суд, а Касациони суд ако је у питању судија виших судова. По моме мишљењу ни једно ни друго није тачно. Мишљење Министарства правде противи се чл. 101 Устава, где се каже: „Да судија не може бити тужен за свој судски рад без одобрења надлежног суда. Истина, може се и ово бранити јер чл. 118 Устава каже, да сви закони које је Устав затекао остају у важности до њихове измене законодавним путем. Али овако тумачење било би у противности са духом Устава, јер Устав од 1931 хоће да судија буде судија, да буде сталан и независан, да не може бити премештен нити тужен за свој судски рад без одобрења надлежног суда.

Сада је питање који је то тај надлежан суд. Тај надлежни суд одредиће Закон о судијама. Противно тумачење тј. да Закон о судијама у потпуности важи, да је на снази у свима својим одредбама, по чл. 118 Устава имало би за последицу да ни одредбе о сталности и непокретности судија нису ступиле на снагу, и да Министар правде може и данас судије премештати. И ако би се неко жалио данас на Указ о премештању једног судије ја верујем, да би било двојбе и код Државног савета по томе питању, и да би решење

било, оснажено. Уосталом, то је моје мишљење које не мора бити тачно.

Ни гледиште Касационога суда, у погледу издавања одобрења да судија може бити тужен за свој судиски рад, није тачно, због тога, што ни у Уставу ни у Закону о судијама није речено који је суд надлежан за давање одобрења да се судија може тужити за судиски рад. Када је већ доведен у положај да о томе решава, да решава да ли треба дати одобрење судији да судија може бити тужен, по моме мишљењу Касациони суд би паметније учинио, да је то право задржао за себе и да је казао: ја сам тај надлежан суд као врховни суд и ја само могу давати та одобрења.

Ово питање, господо, остало је отворено и остаће отворено све до доношења новог закона о судијама, који, као што видите, треба што пре донети, јер је садањи Закон о судијама у опреци са одредбама Устава, јер га тако рећи и немамо.

Као што сам већ напоменуо, господо, на изједначењу закона рађено је доста. То што је рађено, изгледа, да је рађено на брзу руку, под тешким околностима, те да су због тога у свима новим законима промакле нејасне и непотребне одредбе, и одредбе које нису могле да нађу примену у животу, и које због тога треба мењати. Понајвише је урађено на доношењу судских закона. Донети су: Кривични закон, Кривични судски поступак, Менични закон, Закон о стечају, Чековни, Грађански парнични поступак, Ванпарнични поступак и, поред многих других, и Закон о извршењу и обезбеђењу који ће, као што сам малочас нагласио, ускоро ступити на снагу.

Донет је и Закон о установљењу среских и окружних судова, али све то што је урађено још није довољно; на изједначењу законодавства, на доношењу нових закона, на изменама и допунама већ донетих закона треба још много да се уради и то што пре.

Од стране наших судија и од стране наших правника наглашава се да је неопходно потребно, и то што пре, у нашем правосуђу урадити ово:

1) Темељно ревидирати сво такозвано судско законодавство;

2) Извршити организацију судства;

3) Растеретити судије од послова који не одговарају природи њиховог посла и које би требало да раде други органи или власти;

4) И, најзад, створити могућност за рад чланова судства.

Ја, господо, могу констатовати, да су се сви моји предговорници дотакли овога питања, и да се сви слажу са мном у томе смислу, нарочито у питању да материјални положај судија данас не одговара њиховом позиву.

Да наше такозвано судско законодавство није у многоструко онако како би требало да буде, познато је не само нама правницима, него и лајцима. Има закона који су у целини добри, чак и врло добри, и код којих су потребне само мање измене и допуне. То је случај например са Кривичним законом. Док на другој страни има закона нејасних, неразумљиво писаних или, боље рећи, превођених нејасним стилем, да их треба такорећи у целости мењати. Ревизија судског законодавства имала би за циљ, да уклони из тих закона све оно што не одговара правном схватању нашег народа, као и оно што ствара излишну

администрацију и одуговлачење судских послова. Овде треба напоменути, да би ова ревизија судског законодавства имала за циљ и доношење једног јединственог Грађанског законика који је без мало, основица целокупног цивилног законодавства. Други од захтева данашњице је, господо, ревизија судства. Као што знате, господо, ми имамо неколико судских подручја, према томе имамо и неколико Касационих судова. Не треба много доказивати да је један Касациони суд за целу земљу неопходна потреба. Основно је начело: да су грађани пред законом једнаки! Па, господо, може ли бити једнакости пред законом ако нема једне примене закона, може ли бити једнообразне примене закона ако нема једног Касационог суда, ако нема једноставне судске праксе?

Господо народни посланици, одговор је прост и лак. Не може бити једнаке примене закона и једнакости пред законом без једнаке судске праксе, без једног Касационог суда за целу земљу. Примери и коментари овоме не требају. Према овом оправдан је захтев данашњице, да се још одмах установи један Касациони суд за целу земљу. Трећи је захтев, господо, да судију треба растеретити послова које би требали да раде други органи, а који се не слажу са његовим позивом. Тај захтев је такође оправдан, јер, господо, често пута судија врши оне послове који такорећи немају никакве везе са судом и судством. Примера ради, напоменућу само то, да Окружни судови воде књиге земљорадничких задруга, потврђују правила земљорадничких задруга, потврђују Срески судови, рецимо, кандидатске листе, и пуно тих ствари које би се могле пренети на друге судске органе, или на сасвим другу установу.

Последњи и најтугаљивији захтев је, господо, да судији треба дати могућност да може са успехом да обавља свој позив, и да може да удовољи својим потребама и захтевима, и да се њему може створити могућност да се развија, да би могао одговорити своме позиву. Господо, судији треба дати материјалне могућности за његово усавршавање и за његов рад. Господо, ми знамо да почетник судија прима хиљаду и неколико стотина динара а то, господо, није довољно ни за најмању егзистенцију, а данашњи судија мора да има нешто и ради својег усавршавања, потребно је да купи неки нов часопис, или да купи Законик и коментар, а он то не може да учини. Не само што то судија нема да купи него, господо, код наших судова нема ни судских библиотека са којима би се судија могао послужити. Дакле, господо, и том захтеву не може се ништа приговорити, он је на своме месту и њему треба такође што пре изаћи на сусрет.

Нов закон о судијама, који је већ у пројекту, а који ће се, као што рече г. Министар правде, ускоро предати Народном претставништву на израду, могао би у многоструко задовољити ове захтеве. Тај нови закон о судијама растеретио би судије излишних послова, омогућио би рад и усавршавање судија. Тај нови закон о судијама мора предвиђати аутоматско напредовање судија. Чак потребно је да предвиђа и ново разврставање судија, јер је прескакања приликом унапређења судија било доста, да је више судија незадовољних него задовољних.

Господо, кад сам код овога не мислим да прекоревама садашњег Министра правде г. Суботића,

јер од његовог доласка тога није било, то морамо сви лојално признати. А пре њега било је и таквих случајева, да је један господин добио за судију Апелационог суда 3 групе првог степена, да онда, кад је постављен, а чини ми се, ни данас нема пуних 10 година државне службе, и да га данас пензионису, не би имао право на пензију, а добио је 3 групу први степен. То је само један еклатантан пример, а таквих примера имамо пуно. И кад се тако ради, и кад се тако радило, онда задовољства у судијском реду нема.

Зато је неопходно потребно, да донесемо што пре закон о судијама, и да се у томе закону предвиди, да је напредовање судија аутоматско и да је чак потребно учинити поновно разврставање судија, па исправити оне неправде које су до сада чињене. (Један глас: А како?) Могуће је, господине колега.

Закон о судијама мора предвидети строг и стваран изборни систем за претседнике окружних судова и судије виших судова, и то, господо, по ономе систему, како се то радило пре рата у Србији. У колико се ја сећам по Закону у Србији, судије Апелационог суда, претседници окружних судова и судије виших судова бирани су на тај начин, што је двојицу кандидата давала Апелација а двојицу Касација, и од њих Министар правде имао је изабрати једнога.

Многи, господо, предлажу и то, да се у закону о судијама предвиди и специјализирање судија на т.зв. криминалисте и цивилисте, па чак и на судије истражитеље. Ја мислим да би та установа код нас за сада могла изостати, и да је најглавније за судије унети оно што сам малочас рекао.

Господо, нов закон о судијама требало би да предвиди и нов специјалан додатак за судије. У осталом ја мислим, да се не би морало чекати на тај закон о судијама.

Претседник Stevan Ćirić: Gospodine poslaniče, obraćam Vam pažnju, da imate još pet minuta vremena.

Михаило Љешевић (наставља): Хвала, Господине Претседниче. Тај нови Закон о судијама, кажем, мора предвидети и то, да судије имају специјалан додатак. У осталом; на то не треба чекати. Господин Министар правде, пошто је свакако констатовао, да се сваки од говорника до тако тога материјалног питања судија и да је то стварна потреба, могао би једним амандманом унети још једну суму од 10—12 милиона динара, те да судије имају додатак од 300—500 динара.

У колико ја знам, господо, ми имамо од прилике 2.000 судија. Кад би сваком судији г. Министар дао један додатак од 500 динара месечно ми би имали таман 12 милиона годишње да издамо. Тих 12 милиона динара дати на правосуђе, на судије, није велика сума, када се једним амандманом могла дати сума од 160 милиона динара за изградњу две судске зграде у Београду и Загребу.

Осим тога не треба да заборавимо и оних 300 правника који су поднели Министарству правде молбе у којима траже, да ако не могу да добију место за судијског приправника, да бар добију за судске служитеље, и да њима треба наћи упослења. То би била већа превентивна мера него што су све превентивне мере што их употребљава Министар унутрашњих дела против комунизма и

комуниста. Кад те људе будемо упослили ми нећемо имати присталица комуниста. А за њих се може наћи место. У овом буџету има 2192 контрактуална чиновника, званичника, дневничара и званичника служитеља и разуме се ти чиновници свакако нису наши држављани. Ако би тај број од 2.000 контрактуалних чиновника смањили на број 1.700, нашли би места за ових 300 људи, који су у горем материјалном положају него сви контрактуални чиновници, а ти контрактуални чиновници нису наши држављани, а ми морамо водити у првом реду рачуна о нашим држављанима, па онда о другима без обзира на све остале околности и обзире.

Господо, као што видите, мој говор и мој захтев састоји се у томе, да се што пре дође до примене Закона о обезбеђењу и извршењу и да се донесе нов закон о судијама. Јер, ако ми, господо, имамо добру судску пресуду, на закону основану, а ако немамо извршну власт која ће да је изврши и оствари, онда је та пресуда мртво слово на хартији. А готово све пресуде на територији Београдског и Скопљанског апелационог суда су само мртво слово на хартији. Господа колеге, адвокати из пречанских крајева, како ми то обично кажемо, никад не могу да верују нама одавде, да ми не можемо реализовати једну пресуду за три до четири године. Код њих ствар иде за месец дана, а код нас годинама. Ја сам заступао једну фирму из Прага и спор се водио седам година, а за четири године нисам могао да извршим наплату. И свакако да се та фирма устегла и од давања кредита и од пословања са нашим фирмама кад је видела какво правосуђе имамо. Спао је углед нашој земљи, а после тога то је баш много утицало и на целокупну привреду наше земље. Ето, видите примера, са којим се доказује да и судство утиче и на целокупну привреду наше земље.

Осим тога приговара се, да је наше судство скупо. Свакако да треба да је судство јевтиније и свима приступачније, да суд буде, као што рече г. Јовановић као црква.

Претседник Stevan Ćirić: Gospodine poslaniče, Vaše je vreme isteklo.

Михаило Љешевић (наставља): Ипак кад бисмо имали већи број судија, кад би се радило више, ти би људи у државну касу унели бар толико, ако не и више, него што износи сума коју они на плате примају и свакако да је Министарство правде уносније Министарство него ли ма које друго. (Одобравање и плескање).

Претседник Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Dragutin Janković.

Др. Драгутин Јанковић: Господо народни посланици, ја ћу, изгледа, и ове године као и лањске морати да одржим говор о буџету Министарства правде апсолутно исте садржине, а то само зато, што и поред те критике, и поред мог говора од лањске године, ништа се није променило у правосуђу, ништа у односима којима се диригује правда ове земље.

Ми смо у прошлој буџетској дебати тражили реформу правосуђа. Тражили смо је као хитну, зато што је ишао датум од 3 септембра 1936 године, који је у смислу чл. 119 Устава имао да васпостави сталност судијску и тражили смо један

предлог закона о судијама, који би био изгласан као закон за тај рок од 3 септембра, тако да не бисмо морали данас имати ове ламентације, јер је немогућно примити чл. 101 Устава о сталности судијској, зато што немамо закон који ће ту сталност да организује.

Исто тако тражили смо да правда буде ближа народу. Господо, данас су срески судови толико раштркани и толико далеко од оног света који долази пред судове, да они треба да проведу по неколико дана да оду у суд и да се врате са суда. Разуме се да је то за наш сељачки свет више него поразно.

Затим смо тражили да се реорганизује судство у погледу кадра. Ми смо овде чули од господо предговорника да има незадовољства у судијским редовима с разлога што се у предвремена данашњице дешавало, да су судије без законских квалификација биле унапређене преко реда за претседнике, апелационе судије итд.

Затим смо поставили захтев и о укидању јавног бележништва као једног великог терета за онај народ тамо преко Саве и Дунава, а тражили смо и то да се укине установа Државног суда за заштиту државе. Међутим, господо, све је то остало тако како је било, и данас стојимо пред ситуацијом: кад год је буџет Министарства правде у питању, онда се постављају захтеви доброг правосуђа. Међутим то је врло компликована машина правосуђе. Да дођете до доброг правосуђа, вама прво треба да је добро организовано државно тужиоштво, а за добро државно тужиоштво треба у првом реду спреман и необично пажљиво селекционисан чиновнички кадар. Нажалост, ми данас тога кадра немамо, а нарочито не на оним осетљивим местима, где су у питању често високи државни интереси.

За добро правосуђе треба нам и добро законодавство. Ми смо имали прилике и у прошлој години и приликом дебате о законском предлогу Трговачког закона да укажемо на све слабе стране новог јудицијалног законодавства у Краљевини Југославији. То законодавство, онако како смо га не само ми него и савремена научна правна критика оценили, не може одговарати ни једном позитивном захтеву модерног правосуђа, а нарочито не модерног националног правосуђа.

Али осим тога потребан нам је и добар судијски кадар, и за једно независно правосуђе потребна нам је сталност судијска, коју ми, нажалост, ипак још немамо и поред онога што се толико наглашавало. Могао је бити један политички разлог да Краљевска влада мисли, без обзира на левицу или десницу, и да каже да је на основу чл. 101 Устава сталност судија наступила аутоматски 3 септембра 1936 године, а ја кажем и на основу Устава ни дефинитивна сталност није још наступила зато, што имате одредбу чл. 118 Устава који јасно каже да сви закони до измене остају и даље на снази, дакле и Закон о судијама који је у супротности чл. 101 о сталности судија.

Друго, по основним уставним принципима или по основном принципу уставног права организација судске власти као и организација законодавне и управне власти не може се вршити уставним одредбама. Устав је зато да поставља принципе власти извршне, законодавне и судске, али организација те власти се врши законодавним путем

и све донде док немате закон о судској сталности, ви немате ту сталност. Можемо ли, нарочито ми са ове стране, тј. они који смо сарадници тога правосуђа, из разлога једне високе правосудне политике, да подвлачимо да сада постоји сталност, али судије нису сигурне у ту своју сталност све донде док закон не буде донет. Потреба за доношење тога закона овде је показана, као и воља Краљевске владе да га донесе. Ја против тога немам шта да кажем, ту нема критике, али зашто то није раније учињено? Друго, зашто се похитало кад није овде поднет закон о сталности судија, зашто се похитало да се пред 3 септембар донесе један Указ, један нарочити Указ, о распореду судија, Указ који је посејао незадовољство међу судским светом и показао у моменту, кад се је хтела сталност, да се није водило рачуна о томе како ће се унапредити судије и попунити виши судови. Данас, разуме се, ако се каже да постоји сталност, томе више лека нема или кад буде донет закон о сталности судија, онда се ту не може више ништа учинити.

А каквих примера има, ја ћу вам рећи само ово: У једном спору, у коме је био случај рес јудикате, у коме је једно питање спорно претходно два пута било расправљано код Касационог суда, десило се ово: Одмах после 3 септембра чим су враћена акта из Касационог суда услед наопаког поимања своје сталности, један претседник суда из унутрашњости, засукао је руке па је исто питање, иако је приватно правне природе, решио по службеној дужности, решио супротно решењу Касационог суда. Ето, нажалост, имате судија који тако схватају своју сталност.

Далеко је од мене да уопштавам, ја знам с чиме држава има да рачуна у нашем судијском кадру и знам да је највећи део најбољи. Ја не понављам овде први пут да ми фактички имамо судија и у вишим и у нижим судовима којим би се могло подичити правосуђе свих држава, па и држава западне цивилизације.

Ја, господо, да вам право кажем, ја више не мислим, као што је то рекао наш друг Лазић и мој претходник г. Васа Јовановић да „правда држи земљу и градове“; на жалост правда не само да не држи ни земљу ни градове, него она себе саму не може да одржи, она је осуђена да аргатује за свој сопствени живот и издржавање и да истерује на пословима толико такса да може од свог посла бити плаћена. (Одобравање на левици). И, господо, то је оно што је најтеже и најболније у овој ствари. (Др. Војислав Дошен: Има и суфицита још!) Ни у једној земљи и никад, ни пре пет векова у феудалном систему, ни у апсолутним монархијама, ни у либералном буржоаском поретку, ни у ма каквом новом поретку комунистичком или фашистичком, никад се није стало на гледиште да правосуђе треба само себе да издржава. Тај појам фискалности правосуђа могао се на жалост унети код нас са разлога што смо ми у осетљивости због дебате које се воде са ове трибине и због гласова увек водили бригу колико ће то имати одјека у народу.

Величина цифара у буџету, без обзира на реперкусије била је одлучивајућа, да не кажем у демагошком смислу, и то је учинило да је наше правосуђе са свима теретима које је имало за организацију Југославије, било све мање снабдевано за свој живот и издржавање. Дошли смо до тога

да правосуђе себе издржава онако исто као што порески систем себе издржава или општинска трошарина себе издржава. Поставили смо једну од највећих установа друштва и човечанства без обзира на модерна или стара времена, јер питање правосуђа увек је актуелно док постоји држава као агрегација људска, поставили смо је кажем на чиство фискалну базу и разуме се, онда смо почели да се погађамо о томе колико треба судији за живот, како су остали чиновнички редови заповлашћени, и најпоследње видели смо то, да тај судијски ред који је имао некада у Краљевини Југославији принцип аутоматског унапређивања и који је имао своју потпуну самосталност и био уздигнут изнад свих чиновника, он је потпуно изједначен са свима осталим чиновницима. Међутим, сви знате, шта значи независност и сталност судска. Није то, господо, појам законски, него појам животни. Није само независност писање закона, него је независност и одбрана судије, нарочито данас, подвлачим одбрана и од капитала и демагогије и штампе и свега онога што може споља утицати на његово држање и поколебати његово судијско уверење. (Бурно плескање). Није то, господо, првина. Ви сви видели сте један случај, где је морао адвокат да се отме и да не брани под утицајем улице, али судије не могу да се одбране да не суде под утицајем улице. И ако штампа, као што је то случај скоро био, убаци једну кампању, која се завршила покушајем убиства и самоубиством једног несретног родитеља, и где је адвокат морао да побегне са клупе одбране, а то је тешка ствар за адвоката који води рачуна о своме имену, замислите, господо, како судија изгледа? И то је оно што говорим да није независност судије само у осигурању од утицаја Министра правде или власти, него свега онога што данашњи живот ствара, анархију тако да мора да сиђе на улицу, а то је оно што руши у основи цео поредак.

И сад, господо, даље у томе руажу доброг правосуђа после овога ви имате потребу да се изврши судска одлука у цивилном праву. Извршење судске одлуке у цивилним стварима у две трећине територије ове земље, то је питање очајно добити извршење једне грађанске пресуде. У кривичној ствари имате једну другу појаву коју морам, господо, ја лично да осудим. Код питања амнестије коју је уставотворац створио као уставну институцију и која стоји на расположењу свима владама као једно сретство, не само клементације него и социјалног мира и ублажавања често пута неправедних одлука, ми имамо извесних појава које мене као правника и социолога морају да узнемире. По Уставу од 1903 године, била је код амнестије једна изрична одредба о изузећу случајева амнестије код јавне увреде и клевете нанесене путем штампе. И то је била пракса и после Видовданског устава па све до предпрошле године 1935. Сви су се Министри правде чували добро од тога да ослободе амнестијом кривице клевете учињене путем штампе, јер фактички то је систем који води ка личној обрачунавању, јер ако ви путем штампе нанесете клевету па се кривица амнестира, онда не можете расправити то пред судом, а са обзиром на постојећу цензуру и моћ да се људи одупру, онда, са свим логично, нисте у стању да добијете сатисфакцију више никакву и онда се неминовно силази на улицу и на лично давање сатисфакције, што значи анархију и у томе је тежиште да иницијати-

ва не сме да долази и потиче од Владе и Министра правде.

Три лица читају једне новине. Једне новине данас чита најмање 300 хиљада лица. Значи једне новине прочита дневно око 300 хиљада лица. Ја сам тужио извесног господина, ако желите да знате г. Љотића, са којим сам имао извесну расправу и он је у једноме чланку противу мене изнео једну масу клевета и увреда. Ја сам га тужио суду, за 12 дела клевете и увреде. И за пуних 6 месеци ја нисам могао тога господина да извучем пред суд на претрес. Он је увек успевао да суђење одложи, а Кривични поступак даје за то могућности, и да се чврсто задржи пред вратима суда, и да ми не да могућности да га угурам у судницу. Дошао је 1 јануар и амнестија и онда је све било доцкан.

Ја сам се уздржао од личног обрачунавања, ја то могу, али вас питам колико има људи који могу од тога да се уздрже. Нарочито ако би се установило то да се за све клевете и увреде у штампи, не одговара.

Са друге стране срески судови су потпуно загушени, многобројним предметима вербалних увреда и клевета по ситним свађама жена, суседа и са свим оним, што је силом животног трвења принуђено да на овај начин општи. Таква политика не може да се одобри. (Један глас са левнице: Али штампа служи режиму па је он повлашћује). Ја то нећу да кажем али има једна друга ствар, треба послове правосуђа диференцирати. Тај је посао врло обиман и компликован. Тај је руаж такав да је потребно невероватно много напора, снаге и добре воље па да се то све сврши. Али тако исто и Господин Министар финансија треба да да и средстава за то, јер без тих средстава немогуће је то довршити.

Ја бих, господо, са овим могао да завршим са још једном изјавом: Ми смо готово завршили целокупну групу закона који се зову јудицијелно законодавство. Остаје да се помене још закон о извршењу и обезбеђењу и ја бих молио г. Министра правде да то што пре ускори, иако је већ тим законом предвиђено када ће ступити на снагу, молио бих га да припреми финансиску примену тога закона јер без тога пресуде које се доносе на основу новог поступка немају никаквог дејства.

С друге стране, ми смо отштампали Предоснову Грађанског законика. Та Предоснова трпи једну истину велику критику, али ипак значајну с обзиром на ауторитет лица који је чине, професора универзитета, па чак и оних који су били у комисији за израду тога закона, тако да се добија утисак да они имају права. Ви се сећате, господо, да сам ја код предлога Трговачког закона поновно све оно од чега трпи наше ново јудицијално законодавство. Од тога трпи и нов предлог Грађанског закона али ипак са једном добром страном што је језик много чистији, што није пун кованца итд. На крају крајева ја кажем, поред свих нових установа, ако је добар језик, ако је судија сталан и независан и селекционисан у послу добрим знањем закона онда је њему лако и најтеже правилно правило да ефикасно примени. Ја бих молио за што бржи предлог Грађанског закона пред Народном скупштином. (Одобравање и плескање).

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč narodni poslanik g. Borivoje Antić.

Боривоје Антић Господо народни посланици, пре но што бих прешао на критику или сугестије о самоме овом Министарству, дозволите ми да се послужим оном нашом народном изреком: Правда држи земљу и градове, а неправда руши оба двоје!

Господо, буџет Министарства правде овога пута повећан је са непуних 5 милиона и ја могу одмах у почетку да изјавим да ова сума неће бити довољна да подмири оне потребе које се данас осећају у народу; неће бити потребна да подмири све те потребе због тога што има маса неправди учињених ранијим законима о стварању и оснивању среских и окружних судова, маса неправди које се морају апсолутно поправити.

Краљевска влада др. Стојадиновића, у низу мера да би створила што сношљивије и што боље стање, та би створила што боље прилике да би народ осетио изванредан бољитак, учинила је и чини у свакој прилици све што је потребно да народу помогне. И народ одајући јој за то признање труди се да то видно манифестује и најбољи одраз његовог расположења у томе манифестовао се у последњим општинским изборима. Народ је правилно оценио рад ове Краљевске владе, јер Краљевска влада пружајући му могућност да поправи своје пољопривредне прилике, пружајући му могућност да добије бољу цену за своје производе, пружајући му могућност да регулише земљорадничке дугове, пружајући му могућност да може да прода боље оно што има да прода, ствара код њега веру да Краљевска влада у истини брине ту тешку народну бригу. Али Краљевска влада идући за тим радом продужава та своја стремљења и она се служи свим силама и свим средствима која јој стоје на расположењу да народ и народне потребе задовољи. Последњи Пакт између нас и Краљевине Бугарске који је нарочито нас са источних граница зарадовао, јер ми најбоље знамо шта значе добри и срдачни односи између нас и Бугара, народ је срдачно поздравио, јер ми нарочито знамо шта значи пријатељство између нас и бугарског народа, наш народ је то поздравио само зато што зна да са оне стране границе живи братски бугарски-словенски народ, народ који је са нама по језику сродан, народ, који је само стицајем политичких прилика и различитим политичким борбама у давнини био принуђен да буде у политичкој свађи и омрази.

Ја верујем да ће ово велико дело Владе др. Милана Стојадиновића имати велики одраз на односе бугарског и југословенског народа. Па не само то, господо, већ и многе друге радње, које су предузете и које се предузимају од стране Краљевске владе дају уверење широким народним масама, да се о његовим интересима води рачуна и да ова Влада поклања поверење и бригу о потребама и интересима народа.

Моја би жеља била да код Министарства правде истакнем једну потребу мога краја. Кад су се стварали срески и окружни судови, учињена је велика неправда моме крају у коме ја живим. Са територије бившег Окружног суда у Неготину створена су четири среска суда, али су два среза Неготински и Крајински спојени у један и добили један Срески суд са седиштем у Неготину. Тако сад имамо један парадокс, да један срески суд са 80.000 становника има два судије и старе-

шину а има око 10.000 предмета, а ова друга три среска суда са око 40 општина имају укупно 7.000 предмета и 6 судија. Срез Крајински је прилично удаљен, раштркан, планински срез, поједине општине удаљене су по 50 км од среског суда. И можете сад замислити, да кад једна странка мора за безначајну чињеницу код среског суда да превали 45 до 50 км и 50 натраг, т.ј. 100 км за неки можда безначајни исказ пред судом.

Због тога сам био слободан да поднесем Краљевској влади преко Финансијског одбора један амандман да се унесе у Финансијски закон, по коме ће од 1 априла 1937 године да се одвоји Срески суд за срез Крајински од Среског суда у Неготину.

Данас, кад се за сваку чињеницу иде на суд, данас кад немамо закона о иступима, који је врло потребан а који је наговештен пре годину дана, срески судови су неопходно потребни да буду ближе народу, јер је народ принуђен врло често да за ситне и безначајне ствари одлази и тражи задовољштинину од суда. И можете замислити, колика је то тешкоћа за преорану бразду и друге различите ситнице кад мора да се превали стотину километара да би се поднела тужба суду. И кад узмете у обзир какве су остале прилике у нашим крајевима где су зими снег и мећава врло јаки, онда сами видите колико је то тешка и скупа правда кад се за њу мора по таквом времену да превали по стотину километара.

Бивало је случајева кад су поједине странке одлазиле на суд и на суђењу морале да проведу по три четири дана, а бивало је исто тако случајева да су се поједине странке смрзавале на путу и налажене сутрадан смрзнуте на снегу.

Мислим да ће ова неправда бити уочена и да ће се исправити.

Закон о иступима, који је наговештен и који се ради требало би што пре донети. Трбало би вратити општинским судовима оно освештано, старо право да доносе одлуке и расправљају по ситним споровима и кривицама. Не може се ништа идеалније замислити него да општински судови решавају ситне спорове за потрицу, преорану бразду, прекошenu ливаду, што се дешава често. То се једноставно пријави претседнику и само са обичним печатом настаје испитивање спора. Са незнатном сумом приступа се решавању спора.

Данас за излазак судија потребно је често да судије пређу по 50 до 60 километара, а зато мора да им се плати велика пара, па широке народне масе верују да сиротиња правду никада не може ни добити.

Због тога је потребно донети што пре закон о иступима и вратити то строго и освештано право нашем народу да може добити право и задовољштинину на извору, у својој општини.

Ми смо у 1935 години изгласали Финансиским законом амандман са којим смо створили један шеријатски суд на територији Моравске бановине са седиштем у Нишу. Господо, сви смо ми похвалили један такав потхват Краљевске владе, али нико није мислио на последице тога суда, на све оно што ће из тога проистећи.

Оно што је за жаљење у данашњем друштвеном поретку то је да је брак разорен, да је брак једнак нули и да се о породици исувише мало води рачуна. Овога пута хоћу да изнесем само

неколико чињеница, које су веома важне, које су веома тешке и које треба поправити. Тај шеријатски суд за непуне две године имао је да реши око 200 бракова, имао је да венча око 200 парова, и то замислите којих парова? Махом оних православних, махом оних католика, махом оних Јевреја и т. д., који су били у законитом браку, али који нису имали могућност да по законима православне или католичке цркве добију развод брака, већ су ишли шеријатском суду и тамо добивали задовољење.

То се дешава данас када се и браћа Муслимани ратосиљају двеју, трију и више жена! Дешава се да православни или католици добију, поред законите жене, поред законитог брака, путем шеријатског суда још један брак. На овај начин маса подмлатка, деце, омладине долази у питање. Долази у питање опстанак породице, којој прети потпуно расуло. Ако се томе благовремено не стане на пут, ја верујем да ће ове последице бити куд и камо кобније и страшније.

За последње две године ми смо имали две амнестије, које су нарочито обухватиле и оне најокорелије кривце, који су били осуђени на вечиту робију. Ја не знам да ли је то омашка, да ли је то случајно, али ни једна ни друга од ових амнестија није се сетила да узме у обзир и оне кривице за иступе и дела која се суде и пресуђују од полицијских власти, тако да ни једно такво дело није амнестирано.

Можете замислити, како то тешко пада нашем народу, данас, кад се амнестирају убојице, кад се разбојници амнестирају, кад се амнестирају тешки кривци, а они коју су криви само зато, што нису држали десну страну на путу, што су напасали своју стоку поред редута, зато што обављају кавку бесправну радњу, за те и такве није било амнестије, нити су могли бити амнестирани. (*Војислав Лазич*: Неће ни бити амнестирани! За њих Влада и не осећа!)

Финансијским законом за 1936/37 годину предвиђена је једна одредба, која говори да сво православно свештенство од 1 јула 1936 године прелази на своје плате.

Ово је једна новина код нас, и ту су новину скоро сви једнодушно поздравили као веома паметну и корисну. Али, господо, настаје конфузија у тумачењу самога закона, јер није израђен од стране ове Народне скупштине специјалан закон, којим би права православног свештенства била регулисана, већ је остављено Српској православној цркви да она путем уредаба то питање реши. Православна црква је то питање решила, и таква уредба има силу закона, али је омашком свакако пропуштена, је ли намерно, то не знам, нећу да тврдим, али пропуштено је да и даље свештеници за извесне своје свештене радње могу наплаћивати оне приходе, које су раније наплаћивали.

Кад је већ дата плата свештеницима и кад је предвиђено, да све своје радње и чинове врше бесплатно, свакако ће и резање колача у цркви бити обављено бесплатно, јер је то оличење нас Срба православца, а поготову кад је оличење Срба, мора бити и законом поштовано, а оно ће бити само тако, ако му се призна равноправност заједно са свима осталим свештеним радњама, које се обављају у цркви бесплатно.

Предвиђено је такођер, да се свештеницима плаћају станови и станарина, која износи по 270

динара, али учињена је такођер једна велика неправда, јер је то свештено особље остављено на милост и немилост појединим општинским управама.

Можете замислити, како ће се то спроводити, кад се и поред позитивног Закона о општинама не спроводе прописи тога закона, по којима су општине дужне да издржавају школе, учитељске и среских начелника станове, како би тек било тешко, да се путем уредбе, коју треба да донесе Српска православна црква, регулише овакво тешко и крупно питање. Ја мислим да би било веома паметно и згодно, да се и тако питање реши и регулише у Народној скупштини.

Користећи право, које имам по Пословнику, дозволите да се у своме даљем излагању удаљим од ресора Министарства правде и да своје излагање употребим на другу страну.

Говорићу специјално о картелима гвожђа и цемента, о питању, које поготово наш привредни живот и свет у последње време нарочито интересује. Вратимо се за 10 година уназад, упоредимо цене гвожђа и цене цемента са ценама из 1925 и 1926 године, и доћи ћемо до закључка, да су те цене сада рапидно порасле. Док је гвожђе продavano по 3.15 и 3.20 пре 10 и више година, дотле данас у Крајини се продаје по 4.20 и 4.40. Свему су криви ови велики возарински ставови, који коче наш привредни саобраћај и живот, јер за превоз једног вагона гвожђа од Јасенице до Крајине Хајдук Вељкове, потребно је платити 10.000 динара, а то је динар по килограму.

Можете тек замислити, колико је тешкоћа и на какве се тешкоће наилази код извоза стоке, сточних производа и вина и свега онога, што Хајдук Вељкова Крајина извози. Дешавало се да за један вагон рогате марве у Крајини треба да се плати од Неготина до Београда 4 и по до 5.000 динара. То је збиља велика сума, која утиче да су цене стоци морале бити јефтиније тамо, него на осталим пијацама, и трговци, прекупци и препродавци принуђени су да стоку гоне по 300 км. пешице, тако да та стока кад дође на београдску пијацу, изгуби много на својој тежини и спољашњем изгледу.

Можете тек замислити, колико тешкоће настане код извоза Крајинског вина, које се само због тако велике возаринске тарифе, плаћа у Крајини 0.81, 1, 1.50 по килограму. Али држава за превоз од Неготина до Београда наплати по килограму скоро један динар, а трошарину 2.50 динара наплаћује општина Београда.

Постоји још једна велика тешкоћа, која отежава наш привредни напредак и развитак, а та је што наше виноградарство у Крајини није организовано. Ми имамо једну виноградарску задругу, коју је и Савез и држава обилато помогла, али та задруга није могла до сада да успе и подигне свој подрум, у коме ће бити прикупљена сва крајинска вина, у коме ће се добити нарочити тип крајинских вина, јер данас долазе у обзир у продаји само типска вина.

Држава је дала један милион и више, Задруга се задужила и сада захтева од државе да дуг отпише, али се повериоци спремају да продају подрум. Ето спекулације, због које виноградарство трпи у оним крајевима.

Чини се покушај да се подигне један подрум у винородном крају између села Рајца и Рогљева

али су зато потребна и велика новчана средства. Иако не буде тих средстава од стране државе, бановине и савеза, народ неће бити у стању да тај подрум изгради.

Чули сте резултат избора, петوماјских избора у Хајдук Вељковој Крајини. Знате, какви су ти избори били у многим крајевима, и ми се, изгледа, у Крајини не би могли да постидимо, да смо изостали иза њих. Ја се не поносим таквим поступцима, нити ми служи на част, али желим да истакнем један случај примера ради.

Кад је у 1934 години одржавана скупштина водне задруге, онда су се задругари скупили, и ти задругари на очиглед целог света направили су читаву буну. Ја сам се случајно десио, интересовао сам се откуда долази све ово и дошао сам до овога сазнања.

Људи, који су водили задругу, људи који су уопште управљали, ти су људи народу обећавали да ће држава узети у своје руке, да ће држава отписати све дугове, који су проистекли око прављења канала и исушивања неготинског рита.

И десио се је да је председник задруге морао да бежи на споредна врата, да би се извукао од народног гнева. Није било тешко оним агитаторима, оним несавесним људима који су изашли на петوماјске изборе, да ово средство употребе у својој политичкој борби овога пута. И ако се до сада чуло за Керестинац, Славонски Брод, Белведере, Пирот и многа друга места, нисте до сада чули, нити ћете чути за Крајину, јер тамо случај није такав какви су ови остали, али је незадовољство од прилике истог типа. Незадовољство је дошло отуда, што су поједини политички штрајкбрехери гледали да све то искористе у своје циљеве, у своје сврхе. И збиља, то незадовољство и нерасположење потеже се још и данас, тако да смо о Божићу ове године имали један немио инцидент због Водне задруге у селу Кобишници. Овакво стање долази само због тога, што је сама Водна задруга са водним доприносом тако оптерећена, да је она у апсолутној немогућности да одговори својим обавезама. Водна задруга, ако не буде била помогнута од стране државе, и ако њене прилике не буду саниране онако како треба да буду саниране, онда ће држава бити принуђена да оно земљиште одузме од народа и да га прода. Не може се замислити да је народ у могућности да тим својим обвезама око плаћања водног доприноса одговори, кад се један хектар овог исушеног земљишта добија по 250 до 300 динара, а водни допринос по хектару на том земљишту износи по 700 динара. Шта то значи? Значи да би они који су дошли до исушеног земљишта требали да продаду своје рођено земљиште, да би платили ове дажбине Водној задрузи. Ако би надлежни увидели да овом и оваквом стању треба једанпут стати на пут, а ја мислим да је крајње време, и да народу онога краја треба свесрдно изаћи у сусрет и помоћи га, ја чиним апел с овога места, да се дуг, у колико постоји у Водној задрузи неготинској, санира на тај начин што ће држава, исто онако као што је многе и многе водне задруге до сада помогла, помоћи и Водну задругу у Неготину. А народ онога краја, који је и до сада увек умео да цени политичке слободе, умео да цени заслуге и заслужне људе, умеће и овога пута да те заслужне људе нарочито пошту-

је и цени; јер је тај народ на прошлим општинским изборима, ценећи те заслужне људе и њихов рад, листом гласао за листу Југословенске радикалне заједнице; за људе који претстављају Југословенску радикалну заједницу, јер тај народ верује да ће само способни људи, привредно-финансијски стручњаци, људи привредници бити у стању да нашу земљу поврате у нормално стање. А наша земља је благословена, пуна је свега и свачега, само треба мудро и паметно њоме управљати. У том уверењу да ће се свима нашим потребама и жељама изаћи у сусрет, ја изјављујем да ћу гласати за буџет Министарства правде. (Пљескање у центруму и на десници).

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Aleksandar Butorka. (Čuje se: Nije ovde!) On je bio prvi na redu jutros. Ja sam ga stalno čekaо, međutim, kako on nije tu, gubi pravo na govor. Reč ima narodni poslanik g. Pavao Matica.

Pavao Matica: Gospodo, ja bih želeo samo pri kraju ove debate da napomenem nekoliko stvari, nekoliko onih stvari koje su ovde već bile spominjane, radi toga da malo pojačamo ono što mislimo da je pravo i opravdano; da i g. Ministar uzme to što pre do znanja i da te stvari doista i izvede. G. govornik dr. Janković spomenuo je kako je teško do pravde doći u našoj zemlji i stvarno, i jeste tome tako, ne samo poradi udaljenosti puta, kako je g. Antić pomenuo, do pojedinih sreskih sudova ili do sudačkih mesta, nego je teško do pravde doći sirotinji radi toga jer je pravda odviše skupa.

G. dr. Janković spomenuo je takode u svom govoru kako ovo Ministarstvo još i privređuje za državu. Pravda ne bi smela takva biti da privređuje; a stvarno i jeste tako. Radi čega? Radi toga, jer su sudske takse za one koji hoće da povedu neki sudski postupak silno visoke i takve, da siromašnim našim građanima onemogućuju da dođu do svoga prava i do svoje pravice. Šta je posledica toga, gospodo? Posledica je ta, da oni koji su u svom pravu povređeni pribavljaju sebi zadovoljštinu na neki drugi način, bilo osvetom, bilo batinama, bilo kakvom tučnjavom, bilo pričinjanjem štete i tako se, gospodo, iz jednog zla dolazi do novog.

Ja mislim da bi g. Ministar pravde morao tu žalbu, koja dolazi sa svih strana, da bi je morao uzeti svakako u obzir i u dogovoru sa g. Ministrom finansija nastojati oko toga da može svaki i siromašni građanin naći zadovoljštinu i pravo kod suda.

Druga je poteškoća ta, što su sudovi i sudovanje veoma spori. Ako povedete ma i najmanji spor kod suda, prolaze ne samo tjedni i meseci nego više puta prode i godina pa i dve dok dodete do svoga prava. A, ako su stvari malo komplicirane, onda te parnice traju ne mesecima nego čak godinama. Ja ne znam radi čega bi se jedna takva parnica morala otežati toliko dugo i zašto zakon to ne spreči ili ne odredi tačno koliko može trajati i kako treba da se svrše parnice koje su vodene kod sudova.

Još jedna velika teškoća, osobito za siromašne građane jeste u tome što ne možete nikako kod suda tako reći doći do prava ako ne uzmete advokata, pogotovo kada je sudovanje onakvo kako je spomenuo jedan od gospode govornika: „Više se vrši pismeno nego li da budu ispitivani usmeno svedoci, da bude ispitivan i optuženi i onaj koji tuži. Radi toga, naravska stvar, potrebno je opet da sudeluje advokat, jer bez advokata ne može nikako da dode

čovjek do svoga prava. Ja nemam ništa protiv gospode advokata, ja znam da je to zvanje vrlo potrebno za neke stvari koje su mnogo komplicirane, zamršene, koje zahtevaju veće pravno znanje, ali sitne stvari, koje imaju obično naši siromašni građani, ni te sitne stvari ne mogu da se izvrše bez advokata. Smatram da je to jedan veliki nedostatak naših sudova i da onda siromašan svet, prvo, poradi skupoće taksa koje mora plaćati, drugo, poradi taksa koje mora plaćati advokatu, treće, poradi sporosti toga sudskog postupka, ne može da dođe do svoga prava i svoje pravice. A, bez osećanja toga da može doći do prava i pravice, to osećanje, ako to građanin svaki nema, onda se svaki oseća i povredjen i nesiguran u ovom poretku.

Uz ovu stvar, koju sam hteo napomenuti u pogledu sudova, hteo bih još jednu stvar da napomenem za koju mislim da nije niko od gospode ovde doticao, a to je uređenje odnosa raznih veroispovesti prema državi. Tu hoću specijalno da govorim o katoličkoj crkvi i njenim odnosima prema državi.

Katolika ima u našoj državi preko 6 miliona. Odnos vernika katoličke crkve prema državi još do danas nije nikako uredjen. Od ujedinjenja na ovamo o tome uređenju odnosa govorilo se i radilo se na tome ali nikako da dođe do toga uređenja odnosa katoličke crkve prema državi. (*Dušan Antonijević*: Pa evo ima sad Konkordat). Ima, ali nije svršen. To baš radi toga spominjem, jer je Konkordat, sklopljen između Vlade Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice, predan Narodnoj skupštini na ratifikaciju tek posle čekanja više od godinu dana od kako je bio potpisan. Sada je predat Narodnoj skupštini već više od dva meseca — i Narodna skupština izabrala je jedan odbor, koji ima da pretrese taj Konkordat i pretresavši ga da ga podnese Narodnom predstavništvu da ga ono ratifikuje. Gospodo, mi od dana izbora u taj odbor do danas nismo imali niti jednu sednicu toga odbora za Konkordat. (Jedan glas iz centra: Pa Vi ste potpredsednik odbora). Nisam, ja sam samo član odbora, a potpredsedničko mesto ima vladina većina. Da sam ja potpredsednik ja bih već sazvaov taj odbor. To je g. Mahnik. Gospodo, ja mislim da kada je uredjen odnos ostalih veroispovesti prema državi posebnim zakonima da je isto tako važno da odnos katolika, čija je veroispovest druga po jakosti u državi, kažem ako je zakonom uredjen odnos prema državi za Jevreje, ako je uredjen za nemačku evangelističku crkvu, za Slovačku evangelističku crkvu, zatim ako je uredjen odnos za Muslimane i za pravoslavnu crkvu, dakle za sve veroispovesti, zašto onda ne bi bio uredjen i odnos katolika? Ja mislim da su u tom sadanja Kraljevska vlada kao i ranije Kraljevske vlade nepravedne prema nama katolicima i da pravda zahtjeva da se taj odnos uredi. Valjda nismo ni mi manje vredni nego ostale veroispovesti, koje su znatno manje po broju u našoj zemlji. Nekih ima 50 a nekih 100.000 vernika i njihovi su odnosi prema državi zakonom uredeni, a katolika ima preko 6 miliona i njihovi odnosi nisu uredeni. Pa ne samo to. Pored toga što nisu uredeni odnosi katoličke crkve u državi nego su i prinadležnosti i potpore, koje država daje pojedinim veroispovestima, potpuno nepravedno i nepravilno raspodeljene. Nepravedne radi toga, jer ako pogledate samo budžet, ako pogledate subvencije predvidene za pojedine veroispovesti u tome budžetu i uporedite ih sa dotacijom koju ima katolička veroispovest videćete jednu očiglednu nepravdu, koja se čini nama katolicima ovde u Jugo-

slaviji. (*Dušan Antonijević*: Neće to biti tako, gospodine Matica!) Izvolite uzeti budžet Ministarstva pravde pa ćete videti. To hoću da konstatujem i da apelujem i na Narodnu skupštinu i na Kraljevsku vladu da uredi odnose katoličke crkve u državi da se ni mi katolici ne bi osećali zapostavljeni u Jugoslaviji nego da budemo jednaki i ravnopravni sa ostalim veroispovestima. Dok se to ne bude obezbedilo mi ćemo se osećati faktično zapostavljeni.

Još bih hteo da govorim malo o kaznenim zavodima. Kaznenih zavoda u našoj zemlji ima 11. Jedan kazneni zavod nalazi se na teritoriji sreza kojega imam čast da zastupam. To je Lepoglava.

Gospodo, taj kazneni zavod u Lepoglavi ima jedan veliki posjed kojega nije dotakla agrarna reforma. Da nije bilo državnog zavoda seljaci oko Lepoglave dobili bi zemljište kao i u ostalim krajevima. Ovi krajevi su tako gusto naseljeni da dolazi preko 160 duša na 1 km² i to je najgušće naseljen kraj u Jugoslaviji. To seljaštvo nije dobilo od agrarne reforme ništa jer sve livade oranice i šume drži Kazneni zavod u Lepoglavi.

Drugo, što je u ostalom sasvim opravdano, ti osuđenici bave se različitim zanatima. Produkti koje oni proizvode prodaju se onda u okolini kao i u ostalim gradovima, Zagrebu i Beogradu, te se liferuju raznim firmama koje ih tamo naručuju. To ne bi bilo nikakvo zlo ali za ljude onoga kraja, specijalno zanatlije i trgovce sitne i krupne to je od velikog značaja, zato, jer onim zanatlijama prave ti osuđenici svojim radom, dotično, ne oni, nego kazneni zavod, veliku konkurenciju, dajući uz vrlo nisku cenu robu koju onde proizvode, oduzimajući tako zaradu zanatlijama koji u onim krajevima žive. Naravno stvar oni mogu da prave konkurenciju, jer ne plaćaju ni državni porez, ni opštinski prirez a ni banoinski prirez. Te osuđenike hrani država, dakle, to je besplatna radna snaga, koja pravi veliku konkurenciju trgovcima i zanatlijama.

Prije se je dogadalo bar to, da su ljudi iz okoline bili primani kao dnevničari, služitelji, stražari i čuvari tih osuđenika, a danas ih više ne primaju, nego se poslednjih godina prakticira da ih retko koga uzimaju u kazneni zavod za stražare ili čuvare. A taj kazneni zavod postoji već sto godina i ti ljudi su tu vazda službovali radi čega i tome moram da prigovorim. Izgleda kao da bi se hotimice htelo da se dovode ljudi iz ostalih krajeva gde su možda bolje stojeći ljudi, gde ima više prilike za zaradu i gde nema nikakve konkurencije, kao što ima taj siromašni svet, koji nije bio nadaren po agrarnoj reformi, ne nalazi se za vredno da ih se zaposli barem kao stražare sa malim dnevnicama koje imaju onde.

Ja apeliram na g. Ministra pravde da te nepravde koje se čine tamošnjem svetu ispravi i da ljude iz onoga kraja namesti u službu u tome kaznenom zavodu da bar sa te strane oni budu nadoknadjeni i zadovoljeni. Ja ovo spominjem specijalno radi toga jer mi ljudi neprestano pišu i kad se sastanem sa njima žale se. To je pitanje vazda na dnevnom redu, i zato molim g. Ministra pravde da učini što je potrebno da se ta nepravda popravi.

Druga jedna stvar koja isto tako nije dobra a dolazi od toga kaznenoga zavoda je ta, što su u fabrici Penkala koja izrađuje pisaljke itd. a koja se nalazi u blizini toga kaznenog zavoda, pored ostalog seljačkog sveta i meštana zaposleni i robijaši. Možete zamisliti, gospodo, kako to deluje na taj svet kad one devojčice i dečaci od 16 do 17 godina koji

su jedva svršili školu i rade na lakšim poslovima, da moraju raditi zajedno sa tim robijašima. Naravna stvar država traži vrlo malu oštetu za rad tih robijaša i njihove su nadnice vrlo niske i mizerabilne, pored njih niske su onda i nadnice ostalih radnika, tako da se čovek mora čuditi i diviti kako ti ljudi mogu da rade za tako nisku cenu, ali moraju jer nemaju svakidašnjeg hleba.

Ja bih molio g. Ministra pravde da sve ovo uzme u obzir, da to ne bude ni na materijalnu ni na moralnu štetu onoga naroda koji maće materijalno vrlo slabo stoji.

Time bih, gospodo, ja u glavnom završio apelujući na g. Ministra pravde da o svima ovim napomenama koje sam ovde izneo vodi računa. (Odobranje i pljeskanje na levici).

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč narodni poslanik g. Mihailo Bošković.

Михаило Бошковић: Господо народни посланици, правна свијест, вјера у суд и правичност судских одлука, није ни код једног народа развијенија, него код нас Срба. Срби су на најмању неправичност осетљиви и спремни под цијену живота устати противу ње, без обзира од кога ова долази. Те када је ријеч о судовима и судијама ми морамо бити јако обазриви, не смијемо дозволити да се вјера у судску правичност поколеба. Дужност је овога Дома, да судство помогне да се одржи изнад наших свакодневних размирица.

Господо посланици, позната вам је улога судства у држави, те немам потребе на ову указивати. Довољно је да вас упозорим, на ону велику наду која се полаже у објективност судске одлуке, када се очекује судска пресуда или решење по неком спору.

Законом о уређењу судова из 1929 године, у ствари ми имамо по тексту закона добре судове, али нажалост, овај Закон није у потпуности проведен у живот. Сви разлози који се наводе као оправдање за неизвршење, упоређени са користима које би наше правосуђе имало од пуног увођења овога Закона у живот, неодрживи су и не могу се правдати.

Господо посланици, у свима крајевима наше државе и свима правним подручјима осећа се велика потреба за јединством судства, јединством судске праксе, једнаком применом закона и тумачења ових! Нажалост ми то данас немамо, и добро су господа говорници приметили да ми још увек имамо 5 правних подручја, 5 Касационих судова, пет разнородних примена законских прописа, и врло често контрадикторних тумачења тако да долазимо до праве апсурдности при примени законских прописа. Све ово скупа чини огромну штету нашем правосуђу да наше правосуђе не може дати оне наде за нашу будућност коју ми полагамо и не можемо добити једну добру судску праксу која се захтева. То нам намеће потребу што скоријег увођења у живот Закона о уређењу судова и давањем земљи једног Касационог суда. Господо посланици, за добро правосуђе, поред добро уређених судова потребно је имати и добре судије. Створити добар судски кадар могуће је само путем доброг закона о судијама. Истина ми имамо Закон о судијама али овај није дао жељене резултате. Критика овог закона била је добронамерна и уочила је све његове недостатке. Сви недостатци овога закона сводили су се на то да

судији треба посебним законом обезбедити самосталност која је у Уставу предвиђена, да му треба побољшати материјални положај, поштрити услове за судијски позив, затим обезбедити им аутоматско напредовање, јер тек кад ова четири услова имамо онда имамо и пуну самосталност судија. Господо народни посланици, у оцени критике која је потпуно оправдана ја немам ништа друго да додам, него се придружујем тој критици и молим г. Министра правде да прихвати одзив добронамерне критике и да уреди питање судија путем специјалног закона о судијама, односно да се постојећи Закон о судијама измени тако да се у њему уклоне сви они недостатци који постоје. Поред свију потешкоћа и перипетија кроз које су судије прошле за последњих 7 година ипак је срећна околност да је судство остало на нужној и завидној висини, они су очували своје достојанство и објективност. Али постоји само једна примедба и молим г. Министра правде да ову примедбу прими на знање. У ред судија наине увукао се је један број лица који не би могли бити судије да је био добар закон о судијама. Нарочито се указује на оне судије који су постали судије у вишим судовима Апелационим и Касационим. Судије сматрају да су овим запостављени и да се њихова судска права угрожавају, да су у појединим случајевима постављани људи који нису провели потребан број година у судској служби, и који су давно напустили суд. Жалбе су оправдане и у погледу напредовања јер код напредовања старије судије дошле су у положај млађих према својим млађим колегама.

Господо посланици, код нас у Црној Гори национална борба која се продужује више векова, као и племенска организација државног живота онемогућили су модерно уређење државе и ово је врло доцкан почело код нас. Упоредо са овим дошао је врло касно и почетак модерног уређења судства, тако да ми ни данас немамо модерно уређене судове. Закон о уређењу судова предвиђа, да и Црна Гора добије модерно уређене судове, али овај Закон нажалост у погледу на територију Црне Горе ни до данас није извршен, а то је након пуних 8 година. Међутим код нас осећа се највећа потреба за увођење овога закона у живот. Упоредо са овим законом није уведен у живот Грађански парнични и ванпарнични поступак, Закон и судским таксама и Закон о извршењу и обезбеђењу. Поменућу само колика је овде аномалија да је у нашим најсиромашнијим крајевима судство најскупље, а то је случај са Црном Гором. Тамо се још увек примењује општи закон о судским таксама, а то значи да је суђење тамо много скупље за правне послове, него у другим правним подручјима наше државе.

Господо посланици, баш тамо код нас осећа се та највећа потреба, а код нас је било најлакше увести судство, и кад је национални интерес и општа тежња народа да се што пре дође до унификације свеукупног законодавства, а нарочито судског, које није било код нас на завидној висини, с обзиром на то да у животу Црне Горе као самосталне државе нисмо имали судије за обављање тога позива.

Нарочито ми је стало да са овога места скренем пажњу г. Министру правде, да увиди потребу увођења у живот Закона о уређењу судова у Црној Гори, како би Црна Гора већ једанпут добила

уређено модерно судство. Исто тако стало ми је до тога да уврим господина Министра правде да сви извештаји у колико они постоје, а који су противни нашем тражењу и на штету судства, тенденциозни су, себични, нетачни и штетни по наше правосуђе. Јер Црна Гора и Црногорци желе јединство са Београдом и желе да се Велики суд у Подгорици укине и да се придружи београдском касационом правном подручју.

Господо посланици, у интересу правосуђа поднео сам један амандман, у коме сам предложио укидање Великог суда у Подгорици и отварање Апелационог суда с тим, да се ово правно подручје потчини главном подручју београдског Касационог суда. Не видим разлога да се овоме амандману не удовољи и не видим разлога да г. Министар правде овај амандман не прихвати као свој јер то диктују интереси правосуђа а то је и жеља нашег народа у оним крајевима. За случај да овај амандман не би био примљен, предложио сам у овоме амандману алтернативу, и молим Господина Министра да бар ову алтернативу усвоји а наиме: да се отвори одељење Апелације при Великом суду у Подгорици, јер у томе случају ми би могли увести у живот Закон о грађанском поступку, о ванпарничном поступку и Закон о таксама. Ја сам то предложио као алтернативу амандману и молим Г. Министра правде да га прихвати као свој, јер ће се учинити велика услуга Црној Гори у погледу правосуђа и да народ дође јевтиније до суђења.

Господо народни посланици, Црна Гора је заслужила и са својом прошлошћу да се њој покљони мало више пажње и да се баш тамо сви новији и модернији закони наше државе уведу првенствено а не на последњем месту. Случај је хтео да су ови данашњи закони прво уведени у целој земљи па тек онда у Црној Гори. И ево случаја да је за Министра правде дошао г. др. Суботић, те ја верујем да ће нам он дати Апелацију, како бисмо и ми Црногорци дошли до тродомог система у нашем судству.

Имајући пуно поверење у Краљевску владу и Г. Министра правде, очекујем да ће се овим мојим оправданим захтевима изаћи у сусрет и да ће овај амандман бити примљен онакав какав је предложен, те да ће и Црна Гора најзад добити модерно уређено судство, па изјављујем да ћу гласати за овај буџет. (Одобравање и плескање код већине).

Pretsednik Stevan Ćirić: Има рећ у име Jugoslovenskog kluba narodni poslanik г. Nikola Kabalin.

Nikola Kabalin: Gospodo narodni poslanici, ја nisam bio određen да говорим о овом ресору, али пошто је један мој друг који је имао да говори, спречен, ја ћу да говорим место њега. Ја nisam mislio говорити и ради тога, што ја са тим ресором имам мало веће, али ме већина упутила да извидим извесне институције судства, и да дам своје мишљење о тим институцијама у ресору Правде.

Ја ћу да вам изнесем оно, што сам видео код судства, а препуштам г. г. juristima да они обраде друге гране које спадају у правосуде.

Господо, ја држим да је неодређеност у нашим политичким приликама и у нашој привреди настала зато, што наше судство није било на висини. Наши другови из Србије тврде, да је судство било на већој висини раније него сада, а то можемо да утврдимо и ми из Хрватске, да је судство било под Аустроугарском на већој висини него данас. Ја могу то да вам ка-

жем и из праксе. Ја сам и тада био исто тако у затвору, као што сам и сада био, и могу из непосредног опажања да вам кажем да је велика диференција прилика у судству била у време пре 20 година него ли у данашње време.

Gospodo, пре свега код нас изгледа да сви они, који би требали да се држе највише закона и да по законима деле правду људима, да они најмање воде рачуна да закони буду стриктно провађани. Узмите баš пример пригодном hapшења нас посланика. Ја не желим о томе овде говорити да се жалим, него да видите како се ради у пракси. За време нашег hapшења ми смо били доведени пред полицију и ни један од полицијских чиновника није имао куражи да нам каже, да смо уhapшени, него су нам рекли да се presлушавamo као сведоци. Свугде на свету кад се неко presлушава каже му се: ти се presлушаваš било као окривљени било као сведок. Овде то није био случај. Кад је се то тако радило са мном, ви можете замислити како се ради са другим licима која nisu dovoljno otporna, нити познају законе, да се могу suprotstaviti eventualnim veksacijama власти.

Друга једна ствар, о којој је врло често било говора у овој Skupštini и пре deset и пре petnaest година, то је питање наших затвора. Просторије у којима смо ми посланици били смешени код Управе града су skandalozne. Те је просторије један kolega описао са ове гоvорнице, али ја као inžinjer могу да вам кажем да у те просторије ниједна gradevinska vlast по нашим propisima не би dozvolila ни да се smesti kujna, ни да спава слушавка, јер не odgovaraju ни najelementarnijim potrebama ни по својој величини ни по свом uređenju ни по dimenzijama prozora, да би се у тим просторijama moglo stanovati. У таквим просторijama stanovали смо ми по dvojica. Те се просторије nikada не čiste, у те просторије nikada niko не dolazi да види kakve су higijenske prilike у њима. Наш друг Baričević за време нашег затвора žalio се и stavio је upit на Pretsednika Skupštine у том pogledu. G. Pretsednik Skupštine raspitao се код Upravnika grada како stvar stoji и dobio је odgovor да смо ми смешени у najhigijenskim просторijama које Управа grada има на raspoloženju. Gospodo, ако је та изјава tačna, onda могу да вам кажем и да вас pitam, како тек onda могу да изгледају one просторије које су još gore од ових наших.

Gospodo, има još једна ствар. За време истражног затвора политички pritvorenici не dobijaju хране. Они dobijaju свега један kilogram хлеба на дан, а то је strahovita nepravda. Видео сам људе који су sedeli 5, 10 па и 15 meseci о једном kilogramу хлеба на дан. Неки је био и пре суда pušten, јер се nije dokazala код њега никаква krivica. Тај је човек био potpuno upropašćen кад је živeo mesecima о samom хлебу. Gospoda lekari би mogli да potvrde, да је takav način života за životni organizam škodljiv. Кад сам у Finansijskom odboru о том pitanju govorio, rečeno ми је да Ministarstvo има premalo kredita. E, gospodo, или dajte više kredita, или manje hapsite људе. Као што чиновника не možete namesтити ако нема kredita, isto tako izvolite ograničiti и broj onih људи који се hapse. Uostalom, gospodo, nije ни potreba да се toliko hapsi. (Smeh). Nije potrebno да се томе kogod toliko смеје, јер се код нас на žalost hapsi као оно у tursko doba. У Turskoј на primer dvojica се potuku на једном sajmu. Dolaze žandarmi и pohapse 300 људи, који су се slu-

čajno tamo našli. Drugog dana puste ih 200, za petnaest dana puste ih 50 i ostaje ih u zatvoru konačno nekih 10 dok ne utvrde ko su pravi krivci. Za takve metode živi je primer hapšenje »komunista« u Crnoj Gori, o kojima neću da govorim, jer je to kazano već sa ove govornice. Ako se hoće ljudi da preslušavaju, neka se nade puta i načina da se preslušaju brzo i da se nevine odmah puste na slobodu, a ne da se od reda hapsi i da oni moraju mesecima da čekaju dok se ustanovi ko je kriv. (Upadanja) Na taj način stvaraju se kod nas komuniste. Ja sam to video a i to sam izjavio u razgovoru sa g. državnim tužiocem kod Državnog suda za zaštitu države, da se na taj način stvaraju komuniste jer nevine ljude drže mesecima u zatvoru. Oni tamo dolaze u kontakt sa ljudima, koji su doista komunisti i pošto vide da nepravедno sede u zatvoru, postaju i sami komuniste. Ja sam rekao državnom tužiocu: Kad bi Staljin plaćao naš Sud za zaštitu države, ne bi Sud za zaštitu države činio bolju propagandu za komunizam nego što se stvara na ovaj način.

Osim toga bio bi red, da se politički pritvorenici drukčije tretiraju nego oni drugi, koji su zatvoreni za druga krivična dela, jer je neosporno, pa makar oni bili i komuniste, da se oni bore samo za jednu ideju, a takvi pritvorenici treba da dolaze u kustodiju honestu. I u Francuskoj, politički ljudi, koji su bili zatvarani za vreme monarhije, bili su smatrani kao gosti Kraljevi i dobijali su za vreme Kraljeva čak i oštetu iz državne kase.

Politički pritvorenici svakako moraju biti tretirani drukčije nego ostali pritvorenici. Ja sam i u Austriji bio u zatvoru, ali nikad se od mene nije tražilo da radim, a politički pritvorenici na Adi Ciganliji moraju sami da rade, peru, čiste i metu, i ja držim, da to nije u redu i da bi se u tom pogledu moralo drukčije postupiti.

Zatim, gospodo, kad govorim o pritvorenima moram da nešto kažem i o onim najsiromašnijim nameštenicima g. Ministra pravde. To su čuvari u sudskim pritvorima. Ja sam g. Ministra na to upozorio već prilikom debate u Finansiskom odboru, ali držim da to treba i ovde da kažem. Nemoguće je držati ljude sa 600 dinara plate a sa dvoje i troje dece, da kao kontraktualni činovnici gladuju i da godinama ne dobiju stalnost. Ima, gospodo, ljudi koji imaju 9 godina službe a imaju 600 dinara plate i ne mogu da dodu do stalnosti. Ja molim g. Ministra pravde da ovu nepravdu jednom reparira, jer ima ljudi koji bivaju nakon dva tri meseca imenovani, a neki imaju i po 9 godina službe, a još ne dobijaju stalnosti.

Prelazeći na sudovanje samo, ovde već sa ove govornice bilo je isticano, a moramo da priznamo da je i g. Ministar finansija u svome ekspezu takođe naglasio, da mi u celoj zemlji imamo loše i nepodesne sudske zgrade. Te zgrade su tako loše, da i kad bi se imalo dovoljno personala, ovaj ne bi imao gde da radi. Ja se na tome neću da zadržavam ali hoću da upozorim g. Ministra pravde opet na jednu drugu nepravdu, koja se pojedinim krajevima čini time što sudski podmladak nije dovoljno podjednako raspoređen na celju teritoriji. Zagrebački sudovi žale se stalno, da nemaju dovoljno sudskih pripravnika i da se rad ne može razvijati onako, kako bi trebalo. Prema onome, što sam iz budžeta izvadilo na teritoriji Apelacionog suda u Zagrebu ima

svoga 133 mesta za sudske pripravnike a to je, g. Ministre, daleko i daleko premalo. Ne razumem da je za teritoriju Beograda i Skoplja određeno 626 mesta. Kako meni pripovjedaju, u Beogradu na jednog sudiju dolazi po nekoliko pripravnika a u Zagrebu ni svaki sudija ne može da dobije po jednog. Ja bih molio g. Ministra da izvidi u čemu je stvar i da je eventualno reparira. Ne razumem kako može Podgorica izaći sa dva pripravnika za celu teritoriju tamošnjeg Velikog suda. (Stevan Simić: Možda negde ima više posla a negde manje!) G. Simiću, u Zagrebu se ne dolazi godinama do presude i ne mogu da se svrše stvari, a dozvolite, da je zagrebački Trgovački sud sigurno više opterećen nego skopski.

O svima drugim pitanjima, o kojima bih ja govorio to je sa ove govornice već kazano, a to je o brzom sudenju, sudskim prostorijama, i potrebi stalnosti sudija. O potrebi stalnosti sudija ne treba ništa više dodati no što su drugi govornici naveli a to je: da treba što pre doneti zakon o sudijama; ali, pored toga, upozorujem g. Ministra pravde da pored stalnosti sudija treba sudije i materijalno obezbediti i dati im dodatak da budu potpuno obezbedeni. Tek onda će i naša država sasvim drukče izgledati u očima stranaca. S toga molim g. Ministra pravde da vodi o tome računa i da u ovaj budžet unese potrebnu sumu za tu svrhu, jer ako se to ne uradi, onda bi mogli eventualno ispasti iz projekta zakona o sudijama sudijski dodaci sa motivacijom, da nema budžetske mogućnosti.

Isto tako, želeo bih da istaknem, da dok se ne donese zakon o sudijama da treba voditi računa o tome, da se upravna vlast ne meša u sudsku vlast, i molio bih g. Ministra pravde da se disciplinske istrage protiv sudija ne vrše po naređenju g. Ministra pravde, i da disciplinski sud ne sastavlja Ministar pravde nego oni sami. Nezavisnost sudija treba da bude potpuna i prema upravnoj vlasti i prema društvu i prema okolini, u kojoj se sudija nalazi. Nama je potrebno, gospodo, da podignemo ugled sudija, a time što ćemo podići ugled sudija, omogućićemo unutrašnji mir u zemlji i podićićemo kredit zemlje i prestiž države. Ne verujući da će g. Ministar pravde sve ovo izvršiti, izjavljujem da ne mogu glasati za budžet Ministarstva pravde. (Odobranje i pljeskanje na levici).

Predsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, pre nego što se razidemo, dopustite da vam saopštim jednu ispravku. U izveštaju Finansijskog odbora X Br. 424 od 1 marta 1937 godine, koji vam je saopšten i razdeljen na jučerašnjoj sednici, nalaze se i one izmene i dopune, koje u stvari nisu nikakve izmene i dopune, jer se u originalnom dopisu g. Ministra finansija Narodnoj skupštini nalaze, ali su u umnoženom tekstu toga dopisa, razdeljenom g. g. poslanicima, pogreškom u korekturi izostale. Te štamparske greške su kod razdela V, XI, XIII i XVI — partija 956. Molim gospodu narodne poslanike da ovo prime na znanje. (Prima se). Stvar je naivne prirode. Vi ste se u Finansijskom odboru savetovali na osnovu otštampanog teksta i prema tome ste napravili svoj izveštaj. Na žalost, u tome tekstu prilikom umnožavanja izostale su neke izmene i dopune koje se u originalnom dopisu g. Ministra finansija nalaze, prema tome u stvari, to nisu nikakve izmene i dopune, jer se one u originalnom dopisu nalaze, nego je to samo ispravka otštampanog i umnoženog teksta g. Ministra finansija.

Mislim da sada možemo prekinuti sednicu, a istu nastaviceмо u 4 časa po podne.

Sednica je prekinuta u 14.5 časova.

(Nastavak sednice u 16 časova)

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, nastavljamo jutros započeti rad. Reč ima narodni poslanik g. Milenko Glišić.

Миленко Глишић: Уважени пријатељи и колеге, мени је нарочито у овоме моменту мило што ћу моћи да говорим од срца као што се говори у једној фамилији. За мене је овај тренутак драгоцен јер могу искрено са вама да се разговарам, не заносећи се као нека друга господа говорници што говоре: ми се чудимо што нема великога бала и велике свадбе! Ја сам међутим задовољан када у кући влада ред и поредак, па макар то било и само једно једино чељаде. Ја никада нисам био похлепан нити ћу то икада бити, јер сматрам да живот тече својим редовним током и да је онај срећан и задовољан, који је са малим задовољан. Тако сам и ја задовољан, што се у овоме моменту налазим и могу да говорим у кругу својих пријатеља, који одиста воле и своју кућу и ову кућу и ову државу. (Одобравање и плескање).

Хоћу сада, господо, да пређем на једну ствар која је на дневном реду и о којој треба да се говори. Ми у овом моменту имамо на претресу буџет Министарства правде. На првом месту хоћу да изјавим, а да не поласкам Г. Министру кога ја високо ценим, да је правда есенција и украс нашега друштва и наше Скупштине и наше нације. (Гласови: Тако јел!) Незгодно ми је што изгледа да хоћу да ласкам, мада ми то није намера, нити ми је то потребно, пошто немам никога у фамилији да што од Г. Министра тражим нити сам ја лично што-год тражио, али као ранији народни посланик ја сам имао прилике да га упознам и да оценим да је он заиста један стуб, један бедем онога нашега дивног краја, нашега плавога мора које претставља једну жижу и један украс наше земље и нашега народа. (Одобравање и плескање). Ја сам увек тако мислио и тако сам одгојен и одгајен, да похвалим оно што је истински добро и да оно што мислим отворено искажем.

Министарство правде, господо, за мене су једне теразије каквих нема ни у апотеци нити у коме другом месту где се мери на грамове. За мене је то један украс наш и наша најглавнија дужност. Министарство правде у саме своје имену и полагају носи једну највећу почасти, оно је чувар нашег државног печата, наше највеће светиње. И ја сам срећан у овоме моменту што се налазим пред једним човеком, коме ја поклањам пуну веру и поштовање, и треба не само ради себе него и ради свих нас и ради наше заједничке куће, да му одамо заслужену правду и поштовање. Ја хоћу баш зато да то кажем, и то ми је баш згодно у овоме моменту, јер ко зна да ли ћу доживети и да ли ће ми понова пасти у део, да се још једанпут могу обратити једној тако уваженој личности као што је он. Стога хоћу у овоме моменту да говорим о њему и о ресору којим он управља. Држим да ме г. Министар неће погрешно разумети, и ја сматрам да ми у овом Дому имамо један важан историски аманет.

Говорило се, господо, о свему и свачему, говорено је и на кратко и на дугачко; сваки је из-

носио од срца како сматра и мисли да је најбоље за ову нашу кућу. Било је замерака и овоме и ономе. Али ја молим и једну и другу страну, да пређу преко свих тих замерака, јер као што сам вам, браћо и господо, у једној прилици рекао, ово је један извор одакле капљу сузе на ону нашу жижу, на онај темељ, одакле сви ми и цео наш народ треба да гледа и очекује нашу благодет. Лепо је рекао др. Драги Јанковић, коме нећу да ласкам, јер нисам ни адвокат нити његов клијент, да би било незгодно да замерамо једни другима ако не буде примљено ово или оно. Јер ми смо овде сви једна кућа и једна задруга, и треба да се разумемо, јер нема куће без дима, па тако ни у задрузи нити ма у коме друштвеном поретку може бити, да не буде некое нешто неподесно, али ипак зато ми треба да се загрлимо, и да темеље ове наше заједничке Куће сви сложено чувамо и очувамо.

Ја хоћу, господо, ово да кажем: замерало се више пута зашто се помиње име нашег великог неумрлог оца, покојног Краља, па се замерало, да ли треба овако или онако, и ја бих вас молио да преко тога не пређе ни једна сенка, јер добар син вазда помиње свога доброг оца. Али ми, господо и браћо, имамо један аманет и молимо вас и господина Министра да то забележи у својој души, не у оним својим књигама него у својој души, јер иначе ће то бити забележено што ћу казати у овим стенографским белешкама, које ће се негд читати и видети шта смо ми као народни претставници говорили и радили.

Ми имамо једну тешку и велику задаћу. Кад умре један домаћин у кући, добри људи притекну његовом сирочету и кажу: „ Ми ћемо те чувати, ми ћемо те гајити“. И ми имамо једног великог Оца, једног великог творца, који нам је оставио једног Сокола, једну жижу која треба да краси и светли у нашој земљи, па зато треба и Србин, и Хрват и Словенац да у томе буду сложни, нећемо пропустити кад дође у теснац, ми ћемо да загрлимо тога нашег Тића и да га очувамо. Ја кличем да живи тај Сокол, да живи наш понос и украс, да живи наш млади Краљ Петар III! (Сви народни посланици устају и сложено кличу: Живео Краљ!)

А сада да пређем на ствар која је на дневном реду и о којој треба да говоримо. Ја сам рекао, драге и уважене колеге, да реч правда много значи, јер што каже наша пословица „ правда држи земље и градове“. Због тога бих ја молио господина Министра правде, да у интересу те велике правде учини што је потребно да се судије и судство одвоје од политике. То тражим не ради нечега другог него само зато, да докажем да заиста судије и судство послуже само правди, а ничему другом.

Онако исто као што имамо нашу поносну војску, која бриљира у целој свету као дијамант, што нам сви уосталом признају, тако исто треба да уздигнемо на ту висину и наше правосудје. Зато бих молио господина Министра, да се наше судство одвоји од политике. Да ли ћете ви то примити, то је ваша ствар, али ја тако мислим.

Хоћу сада да напоменем још једну другу ствар. Ја сам за то да судство буде на своје месту. Оно ће бити то само онда ако се буде одвојило од политике, нека буде наша жижа, наше теразије на којима да се мери правда, као што Архангел Михаило мери душу. Пре рата у нашој Србији сматрало се да је отићи пред суд више него отићи у

цркву, судство се није могло повести ни по чијем утицају, оно је било на висини.

Да би се то поправило, ја вас молим и молим господина Министра да простудира, да ли би било паметно — а ја мислим да би било — судију потпуно ослободити утицаја политике и партизанских захтева, па да се не може десити да један судија, ако је за једну политику, може донети смртну пресуду и за случај да човек није крив или ослободити некога који је већ крив.

Ја сам, господо, зато, да код нас у судству иде све онако у реду као што то иде у војсци. Ја нећу набацити, па да кажем да је данашње судство отишло за 100 степени доле у понор, али имамо 20% од млађе генерације људи који би могли бити бољи, — а молим пријатеље да ми не замере, јер ово што кажем чиним зато, да ти људи не пођу у кал и содом, него зато да би се они извели на прави пут тако да судство код нас не буде машице или жар, него Архангел Михаило, који ће мерити правду и правцу. Желим да вам кажем и зашто то тако говорим. У свим нашим крајевима и покрајинама ми ћемо наше судство имати на достојној висини само тако ако будемо нашли и имали људе, који ће бити честите, исправне и савесне судије.

Да прећем сад на једну ствар, која се тога судства тиче. У нашој маленој земљи Србији судство је било кандило и жижа, пред којом се је клањало све оно што је било честито и поштено, и у то судство сви су гледали као у заштитника правде. Ко год је долазио пред суд, па био то велики или мали, он је са више страхопоштовања прилазио суду него ли и сам свештеник. А шта видимо данас, господо. Променила су се времена у целом свету па и код нас. И велике судије и мале судије под извесним околностима поклекли су и пали. Имаде врло много разлога зашто су они поклекли и пали. Поклекли су прво зато, што су се партиске страсти развиле тако тешко, да су и највећи умови и мозгови морали у таквим приликама да поклекну. Друга једна незгода и несретна ствар лежи у томе, што се за ту нашу жижу долива у место зејтина вода. Ја нисам за то да се расипа ни у кући, па на сваки начин ни у држави, а најмање на поједине чиновнике, али сам зато да наше судство некако треба да се одвоји од осталих и да га треба толико наградити да оно може да репрезентује свеца а не просјака. Рекао сам већ да нисам раскошник, али нисам ни за то да наше кандило гори у место са зејтином са водом. Зато бих ја замолио Господина Министра и све вас, господо, да се у томе правцу побољшања положаја судија нешто учини, јер судство треба да буде међу првима, пошто од судства не зависи ни локомотива, ни њива, ни рало, него живот и слобода појединих људи и опстанак њихових кућа и домова. Ја бих молио г. Министра да преко Краљевске владе нађе и створи могућност да се ти људи пристојно награде.

Поштоване и уважене господо колеге, сада ћу да навестим једну другу ствар, само вас молим да не сматрате то као да сам ја контрадикторан. Ја никако нисам за то да постоји велики број судова, да свако село има суд, и да се у свако село пошаљу дечаки и младићи, који играју фудбала, ораха, куце и жандара, и да једнога дана дођу да суде човеку од 60 година, а њима је тек 20 година.

Треба да се створи читава једна процедура, да кроз њу млади људи прођу па тек онда да постану судије. Треба да иду по оном реду, да прво буду шегрти у архиви, па калфе, па онда тек мајстори: Данас, међутим, они одједанпут постану мајстори, постају судије још врло млади људи, којима памет лети на све стране. Ја сам за то, да се велики број судова сведе на мали број у којима ће бити старије и искусне судије. Они прво треба да прођу кроз добре и паметне руке старих судија. Овако имамо младе људе за судије који су фудбалери, тенис мајстори и све друго само не искусне судије.

Ја хоћу да замолим господина Министра, да забележи ово и уколико је могуће уважи, јер ја мислим да нам је дужност да са овога места укажемо на све оно што није добро.

Ако пођемо од тих среских судова видећемо жалосне ствари. Ту се ради свашта не зато што су људи који у њима раде покварени и зато што хоће да буду покварени. То вам је по ономе кад у школи нема учитеља деца се туку чанковима и књигама и не уче, а чим дође учитељ онда се одмах учи. Никада не могу бити срески судови као окружни. Никада се неће у окружном суду починити оне погрешке које се учине у среском суду.

Како мени може да суди дечко од 20 година, који је тек дошао из биоскопа, из позоришта и са тениса. Његов мозак иде другим путевима. За њега нема брда за њега је све море и равница. Ја мислим да ће господин Министар уважити ово што кажем, ако се и остали другови сложе са мном у овоме моме мишљењу.

Сад ћу да прећем на другу ствар. Хоћу да замолим господина Министра да таксе које судови наплаћују укине, или да их бар учини сношљивим те да тако омогући нашем сиромашном свету да може да се суди. Овако испала да све иде Министарству правде да тражи правду, а оно испале Министарство кривде. Сад вам ту има 77 јероглифа, са којима се свет петља, тако да на крају крајева изгуби сваки смисао и изгуби своје право.

Ви то, господо, добро знате, пошто сте сви из унутрашњости. Због немања довољно таксе или адвоката на крају крајева често испадне, да изгубиш и своје право. Ја сам за то да се те таксе доведу у склад са материјалним стањем оних који се на суд обраћају. Тиме би се дала одушка свакоме ономе јаднику који тражи своје право, а не да ту постоји сто јероглифа, па на крају крајева ни од једнога никакве вајде. Нека те таксе буду по старом пропису, за молбу ти је толико, за друго оволико и готова ствар, да народ зна шта му треба кад води парницу. Ове таксе потсећају ме на онога који је седео у кафани, па питао келнера колико има да плати а келнер му одговорио: 11 ракија, на што му је овај рекао: не питам те колико сам ракија попио него колико треба да платим, — јер није хтео да га келнер брука тиме што каже колико је ракија попио. Треба да бранимо оног мученика који је дошао код суда са 7 или 17 динара, а кад тамо оно му треба 150 динара. Селак нема ту суму и тако оде кући не свршивши посао. Али ја мислим да ће то господин Министар, наш уважени и поштовани старина, уважити. (Веселост и узвици: Он је много млађи од Вас!)

Сад хоћу да прећем на једну тугаљиву и тешку ствар, да замолим господина Министра да се

на теразијама мере наше душе, да Министарство правде буде теразије, где се мере душе целог нашег живота и целе наше државе.

После рата ми имамо једну тешку бољку, која притискује цео наш народ и сељачки, и занатлијски, и трговачки. Сви Министри који су долазили, сви су обећавали, али ја верујем да од оног старог и опробаног мученика да ћемо добити то да ће он разумети бол целог нашег народа. (Веселост и узвици: Али он је млађи од Вас!)

Било је ту разговора о сељачким, занатлијским и трговачким дуговима. Сваки је од Министара говорио, као онај поп у рату када је опевао 30 мртвих, па се на дну појавила двојица живих, и један каже: Ја сам жив, поне, — а он му одговара: Ђути, рекао је доктор да си мртав! Тако је сваки Министар обећавао, а нико ништа није учинио. Сви Министри који су долазили до данас говорили су и занатлијама, и трговцима: Ми ћемо вас излечити. У ствари они су говорили као онај поп што је рекао оним живима: Лези ту, рекао је доктор да си мртав.

Сви су они обећавали. Али ја молим г. Министра правде да тог болесника и мученика, који није забележен ни у једној историји, излечи: Ја молим г. Министра да излечи наш народ за који је један наш велики генерал; када је хтео да подигне морал у једном осудном часу, када су сви војници хтели да баце пушке, рекао: Станите, станите, људи, имам нешто да вам кажем. Ви сте највећа снага, ви сте највећи украс, ви сте највећа победа. Сви су народи са пушкама и топовима борили се, али су побеђени. Али ви сте победили глад, што ни један народ није могао. То је рекао генерал Крста Смиљанић, Ужичанин. Кад је био најодсуднији моменат он је то рекао.

Ја баш у прилог тога хоћу да кажем, да је наш народ, који је толико ратовао, заслужио да се о њему поведе рачуна. Није право да тај народ буде данас овако мучен и мрцварен.

Зато ја молим и вас из већине и г. Министра да се тај рањени наш народ, стави на операциони сто; да се узме на лечење.

Ја сам зато да се ти сељачки дугови, после 20 година вашарења бришу, а да се занатлијама и трговцима омогући да продуже свој живот и да се припреме за нову борбу која неминовно мора доћи у року од две године.

Ја ћу да замолим г. Министра да ми не замери што ћу да кажем ово: Ја сам један од људи из мога краја који највише путујем. Ја сам свуда, и у Мостару, и у Ђевђелији... (Један глас: И у Бања Луци!) Да, и у Бања Луци. Ви сте ми сведок. Ја видим свуда један грех и једну муку. Народ цвили и јавче као мајка кад изгуби последњег сина.

Народ се пита: да ли ви, Народна скупштина, гледате у нас и да ли ћете нам кадгод донети спаса?

Најбоља се имања упропашћују, најбољи се људи руше, најлепши се украси руше, највећи државници и највећи диоцири, њихова се имена продају, њих тера полиција и суд немилосрдно! Зашто? Јер је рањен, не може изаћи из раке и моли за милост, а они му продају кућу и имовину, остављају га без крова и његова се деца потуцају од немилости до недрага.

Potpretsednik Franjo Markić: Gospodine poslanice, Vaša su izlaganja vrlo interesantna, ali Vas mo-

ram upozoriti, da je vreme Vašeg govora već pri kraju.

Миленко Глишић (наставља): Један од најбољих људи у томе крају звао се Миловановић и једнога дана доживео је, да и поред своје имовине остане без ичега. Зато вас молим, да не дозволите да својој мајци извадимо очи и да останемо слепи! На том темељу не може да постоји држава. Ја то говорим искрено и поштено.

Ја сам можда у својим излагањима дугачак, али сам хтео да изнесем оно што ми на срцу лежи. Говорећи о буџету Министарства правде хтео сам изнети све оно што све вас интересује и погађа, да би се ова питања узела у разматрање и да г. Министар као мајка загрли мученичку децу, да издејствује наређење од Краљевске владе, да се обустави сва продаја сваке покретности и непокретности, док се не нађе једна база, на који начин треба заштитити и склонити те мученике.

Ја верујем да се нашем свету може помоћи, само ако има добре воље са ове стране, јер тиме помажемо и народу и себи.

Хтео би још да говорим и о нашим судовима. Нећу да кажем, да је сва трава крива; што коприва жари, па према томе нису ни сви судови криви, али има појединих судова, где се праве извесне незгоде и тешкоће.

Ја знам један срески суд, који се повео за тим, иако то није тражио г. Министар, можда је то тражио неко други, да се упусте једнога дана у фалсификат и лажне исправе, у лажна тврђења, у ништење спискова и поправљање.

Ја бих молио г. Министра, да он то забележи и да унесе једну клаузулу, да се баш због среских судова створи комисија, која ће обилазити те мале судове, и као што онај на ветрењачи просијава, тако и она нека вади кукољ од пшенице. Нека г. Министар то уведе да помогне судство и подигне га на висину.

Код мене у Среском суду дошло се је дотле, чему се ја не бих могао надати, да је један судија правио лажне спискове. Још само па да купи тај суд и да га као туђе имање прода!

Одавде из Београда један господин, Гојко Новитовић, који је по професији хебаџија, каже да је сва Министарства подмазао кајмаком...

Potpretsednik Franjo Markić: Molim Vas, gospodine poslanice, da završite.

Миленко Глишић (наставља): Завршићу! Он је постигао са тим судом чудо, тако да сам се могао на највише место жалити због његове неисправности.

Он је и преко свих надлежних сахранио у цркви једног човека и преко наређења владике Николаја, и добио је зато орден Св. Саве III степена.

Potpretsednik Franjo Markić: Gospodine poslanice, ja Vas opominjem i upozoravam, da to nema nikakve veze sa dnevnim redom.

Миленко Глишић (наставља): То има везе!

Potpretsednik Franjo Markić: Pretres budžeta Ministarstva pravde nema nikakve veze sa ordenom Sv. Save. (Opšti smeh).

Миленко Глишић (наставља): Ја бих молио да се та ствар поправи, јер је он добио орден Св. Саве III степена, а фалсификовао је 54 потписа. Да само знате, какве је све грехове починио, а ја

му не бих дао да добије ни капу од каквог мајмуна, а камо ли орден! (Буран смех.)

Он је упропастио једног дана једно ждребе, и зато је требао бити кажњен, а он је добио орден! (Буран смех.)

Ја молим господина Министра, да ову ствар поправи, јер то није учињено за време његово, него за време ранијег Министра. У моме суду су вршене изабране пресуде, у којима је учествовао чак и један архивар мога суда.

Ја бих имао још да говорим, али пошто ме г. Претседник опомиње, хоћу да будем скроман и да завршим, да замолим Господина Министра да ме позове једнога дана, да му целу ствар објасним, јер је у интересу и овога Дома и народа и самога њега, да на теразијама Арханђела Михаила не буде камење, него суза зејтина.

Извините, што сам вас заморио. (Пљескање и узвици: А хоћеш ли гласати?) Гласају за његов буџет. (Пљескање и веселост.)

Potpredsednik Franjo Markić: Pre nego što dam reč sledećem govorniku, dužnost mi je sa ovoga mesta da Vas zamolim, da bez obzira na kojoj se strani nalazite, kad se javljate za reč, vodite računa, da imate po Poslovníku Narodne skupštine pravo da govorite samo 30 minuta. Zbog toga vas molim da ne otežavate predsedavajućem položaj, da vas buni u izlaganjima, opominjući vas da na vreme završite govor.

Reč ima narodni poslanik g. Života Milanović.

Живота Милановић: Ја говорим у име групе. Господо народни посланици, ја сматрам за своју дужност да учиним једну констатацију пре него што пређем на излагање о буџету Министарства правде, да подвучем: да је г. Министар правде добио једно велико признање и са леве и са десне стране. Господо, то може да служи на част г. Министру правде, нашем правосућу, а може да служи на част и Претседнику Владе г. др. Стојадиновићу, који је умео да изабере таквог сарадника. Ја сам говорио, господо, о буџету Министарства правде у Финансијском одбору Народне скупштине, и нисам мислио да говорим овога пута. Али ових дана учињен је један апел на мене, који ја хоћу да извршим, да бих се одужио својој посланичкој савести и савести оних људи у чијој средини живим. С овога места довољно је подвучено: да правда држи земљу и градове; довољно је наглашено: да правда треба да буде јевтина, а ја бих још томе морао да додам: да правда треба да буде и брза. По овоме што ћу ја сада говорити, мени се чини да је правда и скупа и спора. Скупа је и спора зато што подела судова и виших и нижих често пута није тако срећно извршена, како би то одговарало најбоље интересима нашега народа. Столу седморице у Загребу подлежу сви срески судови на његовом подручју из бивше Хрватске и Славоније; а та територија полази од Зрмање па допире до Земуна. На тој територији постоји само један апелациони суд и један касациони суд. Раније, док је на овом подручју владао стари хрватски грађански парбени поступак, још је и могло да се поднесе ово и оволико удаљење. Али, данас, по новом парбеном поступку, када се врше усмене расправе код Апелационог суда, данас је немогуће народу поднети те трошкове са којима је то скопчано. Ми имамо од Земуна до Загреба 450 км. И када се врши један процес, онда парнична странка

са својим адвокатом мора да иде у Загреб. (Др. Војислав Дошен: Не мора! Ту се да заменити!) Узмите сада ви наш сиромашни сталез, нарочито сељачки, који често пута буде увучен у парнице и у процесе из свог незнања, из необавештености, и он мора онда не само да плати свог адвоката у Загребу, него често пута мора да води сведоке и да иде и он сам. То је, господо, немогуће; то је, господо, скупо, и та је правда фактички спора. Отуда се појавио један покрет не само ових дана, него и много раније, да се на подручју загребачког Касационог суда оснује још један апелациони суд са седиштем у Осјеку.

Долазиле су депутације раније, Министри су давали обећања. Један Министар је чак правдио нарочити један агитациони пут са тим апелационим судом. То је био г. Сршкић који је држао велики збор тамо и обећао у Осеку да ће му дати апелациони суд. Наравно, како онда, тако и данас! Он више није дошао у Осек никад, али ни Осек није добио апелациони суд. (Др. Војислав Дошен: Зато треба да гласаш против буџета!) Ја ћу да гласам за овај буџет зато што ће ова Влада и данашњи Министар правде сигурно ову потребу пре увидети него г. Сршкић. (Одобравање на десници. — Др. Војислав Дошен: Ако проживе 10 година!) То је мало, да они живе 10 година. (Војислав Лазих: Неће ни толико! — Смех на левици.)

Господо, говорило се раније: то кошта много. Ја верујем да би оснивање једног новог апелационог суда изазвало извесне трошкове, али градско заступство у Осеку учинило је са своје стране све што се могло и донело је закључак, донело је одлуку, да да бесплатно све просторије, бесплатан огрев и осветљење за цео апелациони суд. Према томе, не би толико било тешко ово остварити, чиме би се народу много помогло.

Ми, господо, имамо једну аномалију у једном другом погледу. Земун и Београд чине једну општину, једну самоуправну јединицу. Међутим, грађани из Земуна па чак и ови који су овде направили нову Јатаган малу, они морају да иду да траже правду чак у Загребу, а имају и апелациони и касациони суд овде, под носом, у Београду. Према томе сматрам да је подела подручја погрешно извршена, и да би ту требало учинити ревизију у једном правцу, да ови срески судови из Срема припадну Касацији београдској, а да остали срезови целе Славоније и један део Барање припадну новом апелационом суду у Осеку. (Др. Војислав Дошен: То је различито правно подручје. Ту су различити закони!) Ја, господо, на ове приговоре могу да кажем то, да људи који ову ствар покрећу исто су толико компетентни и надлежни да чине ова тумачења нашег законског поступка. те према томе мислим, да и они знају да ли је то могуће или је немогуће. Међутим, ја не видим зашто би то било немогуће, када то уопште не изазива никакве административне трзавице па ни законске. (Др. Војислав Дошен: Процесуално право је једнако, а материјално није!) Колико год хоће господа да ме убеди, ја жалим, што ме не могу убедити. Не могу ми никако доказати да се мора из Земуна ићи у Загреб и да се не може ићи Касацији у Београд. (Др. Војислав Дошен: Али не може доћи хрватско подручје под Београд!)

Господо, оснивање апелационог суда у Осјеку изазивају и потребе самог овог града. Град Осек, господо, био је и данас је саобраћајни, кул-

турни и привредни центар целе наше Славоније и Барање. Као такав он је имао раније своју жупанију, имао је своју финансијску дирекцију, имао је све своје установе које је он поделом земље на бановине изгубио. Истина, ја морам да нагласим, господо, да што је он изгубио ове установе није кривица Београда ни управљајућих у оно доба, него је кривица самих Осечана.

У Осјеку је требало да буде бановина и кад су претставници Осјека били позвани и питани у Београду да ли желе да буде бановина у Осјеку, онда су они учинили једну фаталну погрешку, па су казали: не, нећемо да се цепа Хрватство, хоћемо једну бановину у Загребу! Ту су они направили једну велику погрешку, и они сада долазе до сазнања да су погрешили, и сада покушавају да враћају поједине установе Осјеку, јер је Осјек од једног великог града постао једно обично средње место. Ја мислим, господо, да је то што је учињено једна погрешка, и да ту погрешку они који су је направили сада и увиђају и траже повраћај тих усанова натраг, и ја мислим да са овог места одавде треба да се то разуме, и да се потребама тога града изиђе у сусрет. Осјек је, господо, један индустријски центар који је такође погођен. Данас, господо, када имате у Осјеку само Средско начелство, ви данас немате никаквог промета, а међутим ми не смемо поједине градове да упропашћујемо, јер ако упропастимо те мале градове у провинцији, ми смо тиме ослабили и целу нашу привредну снагу. Према томе, оснивањем у Осјеку апелационог суда, Осјек би добио много, јер би народ гравитирао добрим делом ка Осјеку, потрошња би била већа, живот привредни био би јачи и тај би град могао постепено да се опорави и да не пропадне потпуно, да се не спусти на ниво најслабијих провинцијских градова. Ја верујем у добронамерност Краљевске владе, верујем и у добронамерност г. Министра правде да ће ову молбу и овај апел града Осјека узети у разматрање (Др. Војислав Дошен: То сигурно!)... и да ће изићи овом граду и овој оправданој тражњи у сусрет. Ја верујем, господо, зато што је ова Влада дала доказа у многим другим питањима, и што су све молбе које су биле оправдане и потребне налазиле одзива код ове Владе, па се надам да и ова оправдана молба неће бити бачена у прашину онако како је била бачена у прашину за време Владе др. Милана Сршкића. (Манфред Пашитровић: Очекуј, очекуј!)

Господо, после ових неколико напомена о потреби оснивања овог суда у Осјеку хоћу да се задржим са још неколико речи на нашим јавним бележницима.

Господо, јавна бележничтва постоје на подручју Хрватске и Славоније. Установа јавних бележника не одговара никаквим потребама ни интересима народа, шта више хоћу да кажем, да је ова установа штетна по интересе народа и државе. Народ кука на ове бележнике, он је незадовољан овом установом и чини апел на Владу да ову установу укине. Како, господо, може без ових усанова да буде Србија, Јужна Србија, Босна и Херцеговина и Црна Гора тако може да живи и овај део наше државе, Хрватска и Славонија.

Осим тога, господо, јавни бележници врше своју дужност без икакве контроле. Они су под Владом г. др. Сршкића донели закон о својој сталности. Ми нисмо имали закона о сталности много

већих државних функционера, али је донешена сталност општинских и јавних бележника. Једни су самоуправни, а други су државни бележници. Ако се ради о сталности, најмање ова два сталеша треба да добију ту сталност, јер они су највише са народом и народ је упућен на њих и, ако ови немају савести — као што је у много случајева и немају — тешко онда сељаку. Ако питамо сељака да ли је за установу јавних бележника, ја тврдим да ни један неће рећи да је за њих. (Др. Војислав Дошен: Зашто гласате онда за буџет). Ми ћемо гласати за буџет зато што ће да их укину.

Ја чиним апел на господина Министра правде да се постара и да се побрине, да једнога дана поднесе закон овоме Дому, којим ће се укинути установа јавних бележника. Господо, ако је то моментално тешко, јер су ту везе, ти јавни бележници све су људи протекционаши, који су служећи извесне режиме добили сталност и имају за собом неке подземне силе. Ако их не можемо да збришемо ја апелујем на г. Министра правде, да се укине њихова сталност, а то се може учинити, тако да и они могу бити премештени као и сваки други чиновник.

Господо, још једна друга ствар. Не само да су добили сталност, него овде није учињена ни једна друга подела, а то је подела адвокатске службе са јавним бележничством. (Др. Војислав Дошен: То је одељено!) Ако је одељено, онда је то само на папиру, а код нас у Хрватској и Славонији у пракси није одељено, него један адвокат јесте у исто време и адвокат и јавни бележник, а он не може те обавезе дужности да врши. (Др. Војислав Дошен: То је само у Хрватској!). Мене то тангира, јер ја говорим само за Хрватску.

Господо, ја бих са ово неколико напомена био готов, а пошто имам једну седницу на коју морам да идем, ја ћу завршити овај мој говор изјављујући да ћу гласати за буџет господина Министра правде. (Пљескање и одобравање код већине).

Potpretsednik Franjo Markić: Рећ има народни посланик г. Душан Антонијевић.

Душан Антонијевић: Господо народни посланици, с обзиром да је у нас уведено у погледу суђења слободно судијско уверење и да се напустила теорија доказа, господо, питање судова и питање ауторитета судова и судија једно је од најделикатнијих питања, коме има да се поклоним најпотпунија пажња. Јер, господо, забадава и закони, биће узалуд и све наше жртве докле ми не будемо успели да у судовима имамо, као што је казао мало пре г. др. Драгутин Јанковић, један селекционисани кадар, и, господо, ја потпуно акцептирам ту реч и стојим на гледишту, да ми морамо да тежимо фактички једном савршено одабраном судијском кадру. Ратне прилике и пертурбације у последњим ратовима учиниле су толике промене у људима и међу људима да је сасвим природно и логично да није могао да остане нетакнут и сам судијски кадар. И господо, није никакво чудо што се толико говори о судству, није никакво чудо што се толико говори о судијама и о судовима, што се са толико страна упире на судове и судије. (Жагор) Господине Претседниче молим Вас да ми омогућите говор! (Један глас: Читају новине, неће да Вас слушају!).

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodine poslanice, glavno je da Vas niko ne sprečava upadicama u govoru, izvolite nastaviti.

Душан Антонијевић (наставља): Ја желим да говорим у тишини.

Господо, у питању судова, у питању судија, у свима питањима која се односе на судство и судије, ја мислим да не може бити разлике међу нама, ма колико се делили на партије и гледишта. Јер фактички судови су она база на којој почива целокупни правни поредак и управо судови су ти који дају пуну санкцију том правном поретку, судови су најодлучнији инструменат правног поретка у једној правној, нормално уређеној држави. Али, господо, има много и много питања која би требала да се реше и која су имала да се реше у вези добре и правилне организације судске правде и судства уопште. И господо, кад је овде споменуто од неколицине говорника питање судских зграда, ја мислим да је то једно од најважнијих питања у односу судства, јер, господо, не може да се замисли функционисање једног суда без зграде, без једне репрезентативне зграде не може да се замисли, господо, ауторитет једног суда, ако тај суд буде функционисао у зградама чије историје нимало се не разликују од обичних ханова и најобичнијих страћара.

Кад је реч о среским судовима, нема спора да је сваки са највећим одушевљењем примио организовање, увођење среских судова, али, господо, пре него што би се уопште пришло увођењу среских судова требало је прво да се реши питање зграда за среске судове, и да се тек онда приступи увођењу среских судова. Међутим, тако није учињено, и ми имамо неколико случајева где се срески судови налазе у тако мизерним и у тако неугодним зградама да се ту није смело ни помислити на смештај суда.

Ја мислим да г. Министар правде мора да учини најодлучније кораке и по цену највећих финансијских жртава, да се прво и пре свега реши питање судских зграда. Господо, ма колико биле велике те жртве, не бисмо се тиме апсолутно ни коме замерили, јер народ има пуно поверење у судове, али он је исто тако готов и да жртвује све за ту светињу правде и неће му бити жао, ако би платио неку стотину динара више него што обично плаћа.

Господо посланици, питање закона о судијама исто тако важно је питање. То је управо један закон без кога се данас судови не могу замислити. Али, господо, тим законом не само што се имају решити питања, која тангирају судије као такве, већ се тим законом треба да реши материјални статус судија. Јер, господо, под овим околностима, под којима данас живимо и под којима судови и судије раде, не да се ни замислити судија без формалне и материјалне независности, — а ја најодлучније стојим на гледишту, да судијама треба дати не само формалну независност него и потпуну материјалну независност. (Један глас са деснице: Ти критикујеш Владу; а гласао си за Владу!) Неће судијама нико други дати независност него ми, и ми смо једина гаранција да ће судије доћи до потпуне и формалне и материјалне независности. (Глас са левице: Нећете ви то урадити!)

Господо, кад ми је већ добачено са ове стране да ми нећемо то учинити, ја, господо, апсолутно

стојим на гледишту да ће Влада г. др. Милана Стојадиновића поред толиких и толиких одлучних потеза и одлучних резултата, и поред толиких решења најважнијих питања, решити и то најглавније питање, које је првокласно државно питање, а то је чиновничко питање, а с тим да ће решити и питање судија, посебним законом о судијама. Истовремено, тим законом о судијама решиће се и материјално питање судија. (др. Војислав Дошен: Је ли то у име клуба или у Ваше властито име?) Ја говорим у име своје, али мислим да ме нико из клуба не би демантовао. (др. Војислав Дошен: Примам на знање!)

Господо, ја сам казао малопре да чиновничко питање сматрам првокласним државним питањем. Господо, после ових проблема које смо решили, међу првим проблемима које имамо да решавамо у будуће и које ћемо морати да решимо, то ће ван сваке сумње бити чиновничко питање, које ће бити решено на једној сасвим коректној и одлучној бази, и то ће питање бити решено једанпут за свагда. Тако ће се, господо, избити из руку и последњи адут свима онима, који би хтели да на бази врло јевтине демагогије воде борбу против ове Владе. (Један глас: Прво треба да ради Имунитетни одбор, а после треба говорити; нека се издају посланици суду који су криви!) Ја сам за то да се сваки изда суду и да свако одговара пред судом за своја дела за која се оптужује, јер прави народни посланик нема никаквог разлога да бежи од суда, нема никаквог разлога да се крије за свој посланички имунитет. И ја сам лично не бих се крио и нећу се крити. (Један глас: То ја узимам на знање!) Молим лепо. (др. Василије Јовановић: Ево ту неких Стерија!) Јесте, господине Јовановићу, али Душан Антонијевић никада неће побећи од суда.

Господо, ја сам слободан да умолим г. Министра правде да на првом месту питању судских зграда поклони своју пажњу и најпотпуније поведе најодлучнију акцију у том правцу, јер господо, питање зграда је органски везано за сам ауторитет суда. Кад се зна колико је осетљивости, колико је вере и поверења у нашем народу према суду, онда лако може да се схвати колико је оправдан овај захтев у погледу што бржег подизања судских зграда. Ми не само да немамо судских зграда у унутрашњости, него их немамо ни у престоници, и онда морамо лојално и сви заједнички да приступимо решавању тога питања.

Господо, ја сам слободан да учиним г. Министру правде извесне мале напомене, и молим да г. Министар правде о тим напоменама поведе рачуна. С обзиром, господо, да је наше законодавство и сувише компликовано и гломазно према законодавству које смо ми некада имали, рецимо у предатној Краљевини Србији, с обзиром на читав један комплекс закона, и да су закони тако рећи неприступачни народу данас, и по својим редакцијама, и по своме броју, ја молим г. Министра правде да настане да се изда зборник закона и пречишћени зборник закона. Господо, то је неопходно потребно за овакав режим законодавства, који ми данас имамо. Сем тога, господо, ја сам слободан да молим г. Министра правде да обрати нарочиту пажњу на издавање закона и да настане да се сви закони штампају, ако не може сасвим бесплатно, а оно да се штампају по могуће најјевтинијој цени, тако, да свако може за мале паре доћи до закона. Јер данас су закони толико

скупи, да их може купити само имућан човек. Ја мислим, господо, да би ово било сасвим у реду и на месту да г. Министар правде поведе рачуна о организовању јевтиних издања закона.

Господо, имао бих да учиним још једну примедбу у погледу суђења малолетницима. По самом закону, кривичном закону, суђење је тајно. Међутим, ви у јавности, у штампи, врло често читате да је том и том малолетнику одржано суђење и помиње се његово име. С обзиром на тајност тога суђења, ја мислим да у јавности не би смело да се помиње име таквог малолетника. И зато молим г. Министра правде да се и у том погледу поклати пажња малолетницима, јер шта ће бити са оним малолетником који је осуђен и коме после неколико година, кад буде потпуно зрео и одрастао, кад му се буду поднеле новине и кад буде у новинама прочитао да је у своје време осуђиван за извесна тешка дела? Исто тако, господо, треба обратити пажњу и на то да се малолетници у погледу лишавања слободе не мешају са оним ноторним злочинцима, већ би њих требало стављати у засебне затворе, а ако нема таквих затвора, требало би их створити. О оваквим малолетницима, којима по закону нема места тамо где су и окорели злочинци, ја мислим да би г. Министар правде требао да поведе рачуна.

Господо, као претставник свога среза, према коме имам највише обавеза, т. ј. према мом срезу крушевском, ја сматрам да овде умолим г. Министра правде да поведе рачуна о очајно тешком стању у коме се налази зграда Среског суда у Крушеву, и да молим г. Министра да већ у интересу ауторитета, и то оног великог ауторитета који треба да има суд, а о коме морамо сви подједнако да водимо рачуна, да што пре нађе пута и начина да се створи могућност и да се приступи подизању судске зграде у Крушеву, јер се без те судске зграде не да ни замислити суђење и функционисање тога суда.

Ја, господо, налазим да г. Министар правде треба да поведе рачуна и о томе какве судије поставља у Срески суд. Судије среских судова, који су добили прилично велику компетенцију, морају да буду исто онако снажни и искусни као што су и судије Округног суда, а можда још и искуснији, јер ми сада први пут уводимо у извесним крајевима среске судове, па ако се народ разочара у тим среским судовима већ у самом почетку, биће врло тешко да доцније повратимо веру у те судове. Зато и не треба слати у среске судове судије почетнике, него судије који су већ прилично поодмакли у погледу судске праксе. Требало је слати, господо, почетнике судије у окружне судове, а оне искусније доводити у среске судове, јер, господо, у окружним судовима има довољно и старијих судија и у сваком случају млађи судија може у конкретном случају да се послужи праксом и мишљењем својих старијих колега, али код среских судова, господо, то није случај и зато ја молим г. Министра да и томе питању поклати своју пажњу.

Друга једна ствар на коју бих ја био слободан да скренем пажњу г. Министра правде, то су извесне нелогичности које су постојале у своје време а можда и сада постоје у ресору Министарства правде. Г. Министру правде је врло добро познат случај једног адвоката, морам чак да споменем и његово име, случај г. Александра Кру-

шковића, адвоката из Скопља, који важи као врло честит адвокат и честит човек уопште, који је у своје време био судија и после дужег низа година он, адвокат, поднео је молбу и постављен је био за судију Управног суда. На жалбу Главне Контроле Државни савет је тај указ анулирао, и сад господо, не само што је оспорено постављење томе судији, него се чак од њега тражи да врати своју плату коју је примао док је био судија. Међутим, господо, из редова адвоката извешан број постављен је био за судије Управног суда. Не знам, да ли је било жалбе Главне контроле поводом тих и таквих случајева, али је неоспоран факт да су ти адвокати успели да постану судије Управног суда. Господо, у случају који сам изнео спречено је да један адвокат и после своје праксе од 10—12 година постане судија Управног суда, док су његове колеге под истим условима успевали да постану судије. Ја Вас молим, г. Министре, да специјално овом случају адвоката Крушковића поклоните особиту пажњу, а тако исто Вас молим да поклоните своју пажњу и случају адвоката г. Ђорђа Богосављевића, из Битоља, који је, изнурен ратовима у очајној стагнацији својих послова дошао, господо, и ја мислим са потпуним правом закуцао на врата г. Министра правде и затражио службу. И, господо, и томе адвокату, заслужном ратнику, није се могло да изађе у сусрет због овог преседана који је створен у случају адвоката г. Крушковића, коме је Главна контрола просто на просто отсекла главу, успевши да поништи указ код Државног савета. Ја молим г. Министра правде да у свима овим случајевима рашчисти ствари и створи јасну и чисту ситуацију, да знамо једанпут потпуно на чему смо односно постављања адвоката за судије, од којих су неки успели да постану судије Управног суда, а други нису.

Дозволите ми да учиним још једну напомену, са допуштењем г. Министра правде. Г. Министар правде, без сумње, зна да је београдски Касациони суд претрпан споровима и кривичне и грађанске природе, и господо, што се у погледу решавања ових спорова много заостало, томе је разлог што ми у Касационом суду имамо релативно мали број одељења. Господо, ако хоћемо да имамо експедитивности у највишем форуму правде, потребно је да се створи при Касационом суду у Београду још једно одељење са обзиром на велику територијалну надлежност Касације и на врло велику обимност њених послова. (Пљескање код величине.) Ја молим г. Министра правде да и овом питању поклати своју потпуну пажњу. На завршетку свога говора, ја сматрам за своју дужност као народни посланик, да овде сасвим отворено и мушки, у своје име, истакнем и подвучем, да ова Влада, на коју се толико напада са ове стране... (Гласови са левице: Био си и у Ј.Н.С.!) Био сам у Ј.Н.С., али нисам био оно што су били они који су ведрили и облачили. Ја сам имао тако мало везе са Ј.Н.С., колико ви имате везе са нашом партијом Ј.Р.З. Питајте Васу Јовановића, члана вашег Клуба, у каквом сам положају ја био, а у каквом је био Васе Јовановић. (Глас на левици: Опет ћеш доћи ти овамо, па ћемо бити заједно!) Ако дођете ви овамо бићемо заједно. Иначе никад нисам имао обичај да се враћам натраг, него сам увек ишао само напред. Истина је да сам био на листи г. Јевтића, али нисам био и његов кандидат, и због тога био сам јурен као каква звер, и упо-

требљаване су све могуће методе изборнога терора против мене, али је Душан Антонијевић изабран за посланика без пребијене паре у џепу, док је г. Васа Јовановић имао тешких пара и био фаворизиран почев од Београда па до последњег жандарма у срезу. С тога, господо, кад ја говорим о свом избору, ја могу то да говорим са поносом и уздигнуте главе, јер сам изабран без пара, док је г. Васа Јовановић дошао у мој срез са пуним и препуним џеповима. Изјављујем да се никада тамо (показује на левицу) не бих вратио, па макар се ова земља окренула и за 360 степени.

Господо, дозволите ми, да завршим с тим, да сам ја пришао Влади др. Милана Стојадиновића не зато што сам се бојао нечега, или да сам пришао г. др. Стојадиновићу из рачуна, него сам то учинио чисто и јасно и потпуно свесно, и у потпуно уверењу да је г. др. Милан Стојадиновић, по својим првокласним способностима, неходно потребан за дефинитивно решавање и решење најкритичнијих проблема у нашој држави. Ја сам се, господо, определио још у самој почетку, када су се многи и многи још преомишљали на коју ће страну.

Господо народни посланици, ни једна Влада од 1918 године па до данас није учинила оно што је учинила Влада г. др. Милана Стојадиновића и ни једна влада неће ни учинити, а ја сам уверен, да ће све вас на левици да покрије прашина и први избори ће вас збрисати. Влада г. др. Стојадиновића решила је оно што до сада нико није смео ни да почне да решава, а у току будућег нашег рада, ја сам уверен, да ће Влада доказати да је способна да загрисе и да приведе крају и сва заостала нерешена питања и нерешене проблеме народног и државног живота. Било вам право или неправо, стварност је таква и она ће се показати као таква. (Одобравање и плескање код већине.)

Стојећи на програму Владе г. др. Милана Стојадиновића и имајући пуно поверење у досадашњи рад и звезду г. др. Милана Стојадиновића.... (Жагор на левици)... Јесте, господо, у звезду г. др. Стојадиновића, јер наш народ доле на Југу каже, ко нема звезде бриши га, не вреди ништа! Он је наша велика звезда, и имајући пуно поверење у тога великог политичког мужа и државника, ја не само што са пуним срцем и разумом припадам тој његовој политици, него ћу остати њој веран до последњег свога даха.

Исто тако имам пуно поверење и у уваженог Министра правде г. др. Николу Суботића, који чини част и владиној већини и Краљевској влади, а исто тако чини част и овом најважнијем ресору, и дај Боже, да г. др. Никола Суботић остане на овоме месту дуже времена, да може да заведе потпуни ред и створи потпуно нормално стање у овоме ресору. (Један глас са левице: Брзо ћете крахирати!) Ми не крахирамо, господине, крахирате ви и ви можете само о вашем краху да говорите. Наша политика то су дела која види и цени цео народ, и са том и таквом политиком ми нећемо никад пропасти. Гласам са пуним поверењем за буџет Министарства правде. (Одобравање и плескање код већине.)

Potpredsednik Franjo Markić: Има рећ народни посланик г. Иван Мохорић.

Ivan Mohorić: Господо народни посланици, дискусија о ресору Министарства правде била је ове године

врло iscrpna, била је интересантна, и ја нарочито хоћу као извештач манјине да подвућем да и господа из владине већине, и поред discipline и поред настојања да у што блажој форми изнесу оне замерке које ипак морају по својој дужности као народни посланици овде да изнесу, да су морали да рад тога ресора подвргну једној стварној критици која није могла да буде увек најпозитивнија. Дачаће ту је констатован један читав низ органских mana и функционелних mana на томе организму нашег судства који је за наш јавни и приватни живот од великог значаја а које mane не би смеле у тако великом облику и у таквом броју да се појављују.

Господо, ресор Министарства правде у нашој земљи је ванредно важан, он би због тога требао да има и ванредан авторитет; ванредан авторитет не само због тога јер спроводи најделикатније и тешко историско дело изједначења разноврсних законодавстава, која још постоје у нашој земљи у великој мери, него и због тога јер је тај ресор у ванредним приликама у којима живимо стављен пред необично тежак задатак, да оне законе који су донесени за време мирnodopskih и сталожених прилика, саобрази садашњим изменjenim приликама и потребима земље и народа.

Господо, да тај рад није био много успешан ми смо то видели код Трговачког закона. Ми смо видели шта је г. Владин повереник о томе изнео и констатовано, нарочито непозитивно у погледу међународних уговора који су склапани, а ја мислим да не би никакo могло да се овако што desi ако би управа овога важног и великог ресора била на висини свога задатка.

Господо, ми и данас видимо да када живимо у ванредним приликама када има Краљевска влада све пуномоћи у својим рукама да може да доноси место закона uredbе, којим је правцем отишло то наше uredbено законodavstvo. Господо, данас је тако рећи на дневном реду да се са uredbама, у погледу којих је било sasvim tačno stilizovano овлашћење у Финансиском закону: да могу бити доношене само ради сређивања економских прилика и у циљу unapredjenja народне привреде, да се путем оваквих uredaba менјају poreski закони, poreske одредбе које су ипак далеко од тога да могу служити unapredjenju привреде или сређивању економских прилика у земљи.

Господо, ми доживљујемо то да овај ресор који треба да служи за кохеренцију рада осталих ресора, који би требао да координира не само legislativni него да контролише и naredbeni рад, да он laka srca пушта из својих руку тај задатак. Ми видимо двојцу тројцу министара да се sukobljavaju међу собом: један подноси Skupštini један свој закон а други износи код преко 50 параграфа своје замерке на тај закон, на које се његов колега у Влади не обзире, али опет тај закон иде пред Народну skupштину и Narodna skupština се ту излаже neprilici да буде arbiter између два министра, што је у ствари задатак Ministarskog saveta а у првом реду Министра правде као таквога. Ми svakoga дана констатујемо да Министри prelaze овлашћења која добијају појединим законима за издавање uredaba и pravilnika, да иду и преко onoga што тај закон одређује, да су ти pravilnici и uredbе у neskladу са самим законом и на тај начин dovode државну administraciju у најтеже neprilike.

Ја мислим да је задатак Министарства правде да стане на пут оваквим samovoljама, оваквом proizvoljnom тумачењу закона и оваквим naredbама.

Bilans rada Ministarstva pravde nikako nije plodan. Naprotiv on je veoma mršav i od čitavog niza zakona, koji su prošli kroz Ministarski savet, koji se nalaze u Predsedništvu vlade, ni sa jednim od njih, iako ekonomske prilike to hitno iziskuju, ne izlazi se pred Narodnu skupštinu. G. Ministar pravde nije mogao da nam objasni šta zapravo sprečava da se Narodnoj skupštini ne daje mogućnost jednog plodnog rada, jer je Narodna skupština dokazala da je u stanju da taj plodan rad i izvrši i to u punoj harmoniji i sa jedne i sa druge strane, kad se rešava jedno konkretno i meritorno zakonodavno pitanje. Gospodo, ako ne bi bilo nikakvog drugog razloga već ako bi postojao samo taj formalni razlog, onda on navodi manjinu da mora da glasa protivu ovoga budžeta. Mi smo ustanovili da je budžet pravde veoma nedovoljan. Tako na primer ne može da se sastane komisija, koja je trebala da izradi uvodni zakon za trgovački zakon i da ga konačno rediguje zato što nema kredita par stotina dinara za dnevni članova komisije. Tako će ostati naš trgovački zakon za jedno izvesno vreme zbog toga bez uvodnog zakona. Ja nalazim da je se pokraj tolikih miliona moglo naći još 2—3000 dinara da se komisija može sastati da završi svoj rad. Nikako nije trebalo dopustiti da se zbog ovakvog jednoga nedostatka koči zaključna redakcija, koja je potrebna pa da se taj zakon podnese Narodnoj skupštini.

Gospoda predgovornici su dovoljno izneli da postoji jedna preopterećenost sudova, ali pored svega toga mi vidimo da su krediti na ponekim mestima, kao na primer kod nas u Ljubljani za apelaciju još i smanjeni. Ja ovom prilikom moram da se osvrnem još na jednu stvar, koja se tiče kaznenih zavoda. Kad sam ja kao izvestilac manjine pri raspravi trgovačkog zakona podneo predlog da taj trgovački zakon treba da važi i za državna i za samoupravna preduzeća, tada je Vladin poverenik g. profesor Škerlj rekao da bi u tom slučaju morali i kazneni zavodi da se registruju kod sudova. Ja do toga momenta nisam znao da su kazneni zavodi privredna preduzeća, ja sam to tek od profesora ljubljanskog Univerziteta dr. Škerlja saznao da postoji mogućnost da i kazneni zavodi budu privredna preduzeća. Gospodo, ja se sad ne čudim da je g. profesor došao na tu ideju, koju je meni imputirao, jer sam, čineći predloge i tražeći da trgovački zakon važi i za državna i za samoupravna preduzeća, bio daleko od svake pomisli da taj zakon važi i za kaznene zavode.

Mi zaista imamo jedan kazneni zavod kojega slučajno ja poznajem, ostale ne poznajem. Praksa kod njega je takva da je on na najboljem putu da se pretvori u jednu fabriku. Kazneni zavod u Mariboru ima štampariju. On je kompletno instalirao fabriku za izradu sviju vrsta pokućstva, on izrađuje smokinge skoro za sve činovništvo u Mariboru. On izrađuje sve što god se poželi i što god se poruči, on izrađuje sve vrste industrijskih proizvoda.

Ja moram, gospodo, ovde, pošto mi je ta polemika nametnuta protiv moje volje i samo zbog g. Vladinog poverenika Škerlja koji me je uvukao da moram da sudu tužim one izvestioce vladinih listova, naročito „Slovenca“ da dođem sa njima pred sud zbog njegovog krivoga iznošenja i prikazivanja rasprave u Narodnoj skupštini. Zbog toga tu stvar moram i ovde da iznesem i da skrenem Gospodinu Ministru pažnju, šta se sve u Mariboru radi.

Gospodo! U zakonu o izvršenju kazni lišenjem slobode, lepo se kaže i u § 36 određuje se šta sve smeju osuđenici da rade. Po tome zakonu radna snaga osuđenika podeljena je na što više različitih poslova industrijskih i poljoprivrednih. Na prvom mestu osuđenici imaju da u svojim radionicama rade i proizvode stvari opšte korisne radove za državu i da izrađuju stvari potrebne za državne zavode i nadležstva kao i za državne službenike. Osuđenici mogu po odobrenju upravnika raditi pod najam i privatnicima ali samo izuzetno i to onda, kad nema rada u zavodima i kada je dokazano da van zavoda vlada oskudica u radnicima. Zakon je potpuno jasan, ali on se u praksi ne primenjuje već je Kazneni zavod u Mariboru svojim radom došao do toga da konkuriše privatnim privrednicima.

Ja mislim da nije kazneni zavod tu da upropašćuje sitne zanatlije koji se sa teškom mukom bore za svoju egzistenciju, i ja apelujem na gospodina Ministra pravde da jedanput učini reda u tome zavodu. Glasacu protiv ovoga budžeta. (Pljeskanje na levici).

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, pošto je lista govornika iscrpena, to je pretres u pojedinostima predloga budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde završen. Prelazimo na glasanje. Glasace se po partijama sedenjem i ustajanjem. Gospoda narodni poslanici koji primaju pročitane partije, izvoleće sedeti, a koji ne primaju, izvoleće ustati. Molim gospodina izvestioca da izvoli pročitati partiju 68 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročita partiju 68 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade koji glasi:

IV RAZDEO — MINISTARSTVO PRAVDE

GLAVA XII. — MINISTARSTVO

Redovni rashodi

A. Lični rashodi

Lične prinadležnosti:

Part. Poz.

68. I Plate — periodske povišice i položajni dodaci činovnika

a) Činovnici:

Mesto „10 sekretara itd.“ staviti:
 „11 sekretara“ i u tekstu mesto:
 „3-V“ staviti: „4-V“ i iznos subpozicije povećati sa + 21.600.—
 Mesto: „2 pomoć. sekretara itd.“ staviti:
 „1 pomoćni sekretar VI“ i iznos subpozicije smanjiti sa . . . — 21.600.—

b) Činovički pripravnici

Kod 6 čin. pripravnika uneti novo:
 1 čin. pripravnik od VIII grupe u I raz. skupoće . . . . . + 17.568.—
 Mesto: „4 od IX grupe itd.“ staviti:
 „3 čin. pripravnika od IX grupe u I razredu skupoće“ i iznos subpozicije smanjiti sa . . . . . — 17.568.—

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitatu partiju 68 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju neka izvole sedeti a koji ne primaju neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem da je pročitana partija 68 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 69 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročita partiju 69 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade koji

glasi:

Part. Poz.
69

**Nagrade kontraktualnim činovnicima i dnevnici-
čarima:**

Mesto: „30 dnevnica-zvaničnika“ staviti: „40
dnevnica-zvaničnika, itd.“

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitati partiju 69 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem da je pročitana partija 69 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 70.

— Za ovim je Narodna skupština, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini većinom glasova usvojila u pojedinostima sve partije predloga budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde od partije 71 do partije 77 zaključno. —

Potpredsednik Franjo Markić: Izvolite čuti partiju 77a sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročita partiju 77a sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade koji glasi:

Part. Poz.
77a

Vanredni rashodi

U nazivu partije posle reči „opravka“
umetnuti reči: „i osiguranje“

Svega gl. XII, — —

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitati partiju 77a sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 77a sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 78.

— Za ovim je Narodna skupština, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini većinom glasova usvojila u pojedinostima, sve partije predloga budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde od partije 78 do partije 81 zaključno.

Potpredsednik Franjo Markić: Izvolite čuti partiju 82 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročita partiju 82 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade koji glasi:

GLAVA XIV — KASACIONI SUD

Redovni rashodi

A. Lični rashodi

Lične prinadležnosti:

Part. Poz.

82 . 1 Plate — periodske povišice i položajni dodaci činovnika
Kod 8 sekretara u tekstu
izmeniti mesto: „2-VI“
staviti: „2-V“

Mesto: „Pristav VIII-1“

staviti: „7 pristava:

1-VIII-1 i 6-VIII“, i iz-

nos subpozicije pove-

ćati sa . . . . . + 103.800.—

b) Činovnički pripravnici

6 činovničkih (sudijskih)

pripravnika itd. brišu

se . . . . . — 109.800.—

Svega gl. XIV, — —

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitati partiju 82 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome, objavljujem, da je pročitana partija 82 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 83.

— Za ovim je Narodna skupština, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini većinom glasova usvojila u pojedinostima sve partije predloga budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde od partije 83 do partije 95 zaključno. —

Potpredsednik Franjo Markić: Izvolite čuti partiju 96 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročita partiju 96 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade, koji glasi:

GLAVA XVI — APELACIONI SUDOVI U BEOGRADU
I SKOPLJU I. T. D.

Redovni rashodi

A. Lični rashodi

Lične prinadležnosti:

Part. Poz.

96 . 1 Plate — periodske povišice i položajni dodaci činovnika

a) Činovnici

Mesto: „50 sekretara“

staviti: „52 sekretara“ i u tekstu izme-

niti: mesto: „2-VI“

staviti: „3-VI“, me-

sto: „30-VII“ staviti:

„31-VII“ i iznos sub-

pozicije povećati sa

+ 38.520.—

Mesto: „9 arhivskih čin-

ovnika itd.“ staviti:

„19 arhivskih činov-

nika: 2-VIII, 2-IX-1,

5-X, 4-X-1 i 6-X“ i

iznos subpozicije pove-

ćati sa . . . . . + 87.600.—

b) Činovnički pripravnici

Mesto: „198 čin. pri-

pravnika od X grupe“

staviti: „200“

Mesto: „27 u I“ staviti:

„28 u I raz. skupoće“

i povećati sa . . . . . + 13.882.—

Mesto: „171 u II“ stavi-

ti: „172 u II raz.

skupoće“ i povećati

sa . . . . . + 10.887.— + 150.889.—

2 Plate — periodske povi-

šice zvanika

Mesto: „192 zvanika“

staviti: „198 zva-

ničnika“ u tekstu

izmeniti

Mesto: „105-II“ staviti:

„107-II“ i mesto: „50-

III“ staviti: „54-III“ i

iznos pozicije pove- ćati sa	+ 24.000.—
3 Plate — periodske povi- šice služitelja Mesto: „250 služitelja” staviti: „260 služite- lja” i u tekstu izme- niti: Mesto: „22-1-1” staviti: „23-1-1” Mesto: „30-II-3” staviti: „35-II-3” Mesto: „64-II” staviti: „68-II” i iznos pozi- cije povećati sa	+ 43.080.— + 217.969.—

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitatu partiju 96 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 96 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 97 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročitá partiju 97 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade, koji glasi:

Part. Poz.

97. Nagrade kontraktualnim činovnicima i dnevni- čarima: Mesto: „600 dnevničara- zvaničnika” stavi- ti: „604 dnevničara- zvaničnika” i iznos subpozicije povećati sa	+ 23.892.—
Mesto: „493 dnevničara- služitelja” staviti: „522 dnevničara-slu- žitelja” i iznos sub- pozicije povećati sa	+ 238.139.— + 262.031.—

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitatu partiju 97 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici, koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 97 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 98.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročitá partiju 98.

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitatu partiju 98? (Glasovi: Prima — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji ne primaju, neka izvole ustati, a koji primaju neka izvole sedeti. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je partija 98 većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 99 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročitá partiju 99 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade koji glasi:

Part. Poz.

B Materijalni rashodi	
99 Upravni troškovi:	
3 Održavanje zgrada itd, smanjiti sa	— 34.000.—
4 Kirije	
b) Okružni sudovi, po- većati sa	+ 34.000.—
Svega gl. XVI, povećati sa	+ 480.000.—

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitatu partiju 99 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 99 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 100.

— Za ovim je Narodna skupština, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu člana 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini većinom glasova usvojila u pojedinostima sve partije predloga budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde od partije 100 do partije 135 zaključno.

Potpredsednik Franjo Markić: Izvolite čuti partiju 136 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročitá partiju 136 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade, koji glasi:

GLAVA XXIV — APELACIONI SUD U SPLITU I T. D.

Redovni rashodi

A. Lični rashodi

Part. Poz.

136

Lične prinadležnosti:

1 Plate — periodske povišice i položajni dodaci činovnika

Sudsko odeljenje

a) Činovnici

Kod 44 sudije okružnih sudova u tekstu razvrstavanje: „I-III/1” briše se, mesto: „30-III/2” staviti: „31-III/2” i iznos subpozicije smanjiti sa . . . . .

Osoblje državnog tužništva

Kod zamenika višeg državnog tužioca mesto: „III/2” staviti: „III/1” i iznos subpozicije povećati sa . . . . .

Kancelarijsko i gruntovno osoblje

b) Činovnički pripravnici

Uneti novo osoblje

10 čin. pripravnika od

X grupe:

4 u I razredu skupoće . . . . . + 55.527.—

3 u II razredu skupoće . . . . . + 32.660.—

3 u III razredu skupoće . . . . . + 20.625.—

+ 108.812.—

5 Dodaci lični i porodični
Činovnika, porodični smanjiti sa . . . . .

— 27.212.— + 81.600.—

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitatu partiju 136 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici, koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 136 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 137 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročitá partiju 137 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade, koji glasi:

Part. Poz.

137	Nagrade kontraktualnim činovnicima i dnevnicičarima	
	Mesto: „92“ staviti: „82 dnevnicičara“ i iznos partije smanjiti sa	— 81.600.—
	Svega gl. XXIV	— —

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitani partiju 137 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 137 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 138.

— Za ovim je Narodna skupština, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu člana 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini većinom glasova usvojila u pojedinostima sve partije predloga budžeta rashoda — IV Razdeo — Ministarstvo pravde od partije 138 do 151 zaključno.

Potpredsednik Franjo Markić: Izvolite čuti partiju 152 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročita partiju 152 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade, koji glasi:

GLAVA XXVII — APELACIONI SUD U ZAGREBU I T.D.

Redovni rashodi

A. Lični rashodi

Part. Poz.

152	Lične prinadležnosti:	
	5 Dodaci lični i porodični, smanjiti sa	— 226.000.—
	Svega gl. XXVII, smanjiti sa	— 226.000.—

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitani partiju 152 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade. (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 152 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 153.

— Za ovim je Narodna skupština, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu člana 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini većinom glasova usvojila u pojedinostima sve partije predloga budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde od partije 153 do partije 158 zaključno.

Potpredsednik Franjo Markić: Izvolite čuti partiju 159 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročita partiju 159 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade, koji glasi:

GLAVA XXVIII — APELACIONI SUD I VIŠE DRŽ. TUŽIOŠTVO U LJUBLJANI I T.D.

Redovni rashodi

A. Lični rashodi

Part. Poz.

159	Lične prinadležnosti:	
	5 Dodaci lični i porodični, smanjiti sa	— 254.000.—
	Svega gl. XXVIII, smanjiti sa	— 254.000.—

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitani partiju 159 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 159 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 160.

— Za ovim je Narodna skupština, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini većinom glasova usvojila u pojedinostima sve partije predloga budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde od partije 160 do partije 172 zaključno.

Potpredsednik Franjo Markić: Izvolite čuti partiju 173 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročita partiju 173 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade, koji glasi:

GLAVA XXIX — APELACIONI SUD U NOVOM SADU

Redovni rashodi

B. Materijalni rashodi

Part. Poz.

173	Upravni troškovi:	
	1 Kancelarijski troškovi, povećati sa	+ 34.000.—
	3 Troškovi krivičnog postupka, povećati sa	+ 20.000.—
	5 Kiriije, smanjiti sa	— 54.000.—
	Svega gl. XXIX	— —

Potpredsednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitani partiju 173 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 173 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 174.

— Za ovim je Narodna skupština, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini većinom glasova usvojila u pojedinostima sve partije predloga budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde od partije 174 do partije 183 zaključno.

Potpredsednik Franjo Markić: Izvolite čuti partiju 184 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade.

Izvestilac dr. Časlav Nikitović pročita partiju 184 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade, koji glasi:

GLAVA XXXII — RIMO-KATOLIČKA I T.D.

VERSKA UPRAVA

Redovni rashodi

A. Lični rashodi

Part. Poz.

184	Lične prinadležnosti:	
	5 Dodaci lični i porodični	
	b) Za parohijsko sveštenstvo, lični, smanjiti sa	— 14.520.—
	Uneti novo:	
	g) Specijalni dodatak Mitronosnom opatu u Korčuli	+ 14.520.—
	Svega gl. XXXII	— —
	Ukupni IV razdeo	— —

Potpredsjednik Franjo Markić: Prima li Narodna skupština pročitane partije 184 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade? (Glasovi: Prima! — Ne prima!) Ona gospoda narodni poslanici koji primaju, neka izvole sedeti, a koji ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Većina sedi, prema tome objavljujem, da je pročitana partija 184 sa predloženim amandmanom Kraljevske vlade većinom glasova primljena. Izvolite čuti partiju 185.

— Za ovim je Narodna skupština, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini većinom glasova usvojila u pojedinostima sve partije predloga budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde od partije 185 do partije 199 zaključno. —

Potpredsjednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, pošto je predlog budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde po svima partijama pojedinačno primljen, objavljujem da je ceo predlog budžeta rashoda IV Razdeo — Ministarstvo pravde primljen. (Burno pljeskanje.) Prelazimo na pretres u pojedinostima predloga budžeta rashoda V Razdeo — Ministarstvo prosvete. Reč ima Ministar prosvete g. Dobrivoje Stošović. (Burno odobravanje i pljeskanje kod većine i uzvici: Živeo!)

Ministar prosvete Dobrivoje Stošović: Gospodo narodni poslanici, pre nego što pređete na rasmatranje o rešavanju budžeta Ministarstva prosvete, koji se nalazi pred vama, smatram ne samo za svoju dužnost, nego mi je i neobično mnogo stalo do toga, da vam što jasnije i preciznije izložim sastav našeg prosvetnog mehanizma, prilike pod kojima on vrši svoju funkciju i rezultate koje postiže, kako biste imali u rukama sva data radi formulisanja vaših gledišta o radu Ministarstva prosvete, o našim prosvetnim prilikama i o našoj prosvetnoj politici i radi donošenja vaše konačne odluke po budžetu Ministarstva prosvete za 1937/38 godinu.

Vaše je pravo i vaša je dužnost s jedne strane kao narodnih poslanika, a s druge strane i kao dačkih roditelja, da u tom pogledu imate jasna i precizna obaveštenja. I kada su tako visoka prava i dužnosti u pitanju, ja ne želim, niti hoću, niti smem da ma šta od vas prikrivam ili ulepšavam. Kratko rečeno, želja mi je da zajednički s vama pogledamo istinu u oči.

Postoji zato, gospodo narodni poslanici, i još jedan razlog više. Naša prosvetna centrala — Ministarstvo prosvete — odgovorno je dobrim delom za podizanje naše omladine; odgovorno je za srećniju budućnost te omladine i na kraju odgovorno je za pripremu školske omladine za efikasno-sposobnu, moralno-etičku i nacionalno-patriotsku službu Kralju, Otadžbini i svome domu. Ali, suprotno, gotovo opšte ukorenjenom shvatanju današnjice, tu odgovornost za pravilan i poželjan uzgoj naše školske omladine, naša prosvetna centrala snosi samo delimično, jer isto tako dobar deo odgovornosti pada na roditeljski dom, kao što i treći deo odgovornosti pada na društvo. Škola, roditeljski dom i društvo jesu tri sfere u kojima se naša omladina kreće; to su tri faktora koji na nju efikasno utiču i koji je modelira i formira za budući život, a što je najglavnije i što se nikada ne sme gubiti iz vida, nijedan od ova tri činioca ne može u potpunosti zameniti funkciju drugoga. Škola ne može nadoknaditi blagotvorni uticaj roditeljskog doma, kao što ni roditeljski dom ne

može u potpunosti sačuvati svoje dete od kobnog uticaja izopačenog, nenormalnog, kriminalnog, destruktivnog društva, ako svojom zlom sudbinom u takvo društvo upadne ili ako ga put tamo navede. Za mnoge nemile događaje, koji su se u poslednje vreme pred našim očima odigravali u srednjim, srednjostručnim i visokim školama razlog treba tražiti u nebrizi roditelja, u njihovoj sebičnosti ili u bankrotstvu njihovog autoriteta u odnosu prema deci. Ja sam uveren, gospodo narodni poslanici, da bi statistika bila poražavajuća kada bismo mogli tačno utvrditi procenat roditelja koji slepo i gluvo veruju da su svoju roditeljsku dužnost potpuno izvršili time što su dete rodili, dali mu potrebnu opskrbu i uveli ga u školu. Isto tako verujem, da je prilično veliki procenat roditelja, naročito u velikim gradovima, koji interese pravilnog uzgoja svoje dece, žrtvuju, svesno ili nesvesno zadovoljenju svoje drage i sebične ličnosti, i dok oni to čine, decu prepuštaju posluži ili ljudima na ulici, bioskopskim platnima, dansinzima, propagatorima raznih ideja i pokreta itd. da ih oni podižu, neguju i vaspitavaju. I na kraju, porodica i porodični život, u dosta velikom broju roditeljskih domova, nije više ona svetinja koja je nekada bila. Od dece se često puta zahteva poštovanje i ispunjenje izvesnih zakona, propisa, tradicija itd., koje međutim sami roditelji niti poštuju niti ispunjavaju. Očigledna nepravda koja na kraju krajeva mora rezultirati u potpunom slomu roditeljskog autoriteta. A kada se on izgubi onda deca traže sebi vodu i autoritet na drugoj strani, i u više slučajeva nalaze ga među onima koji su osveštani neprijatelji morala, zdravlja, časnog i poštenog rada, porodice, javnog poretka i države. I tek kada ta deca otumaraju od kuće neznanom gde, posle saopštenih rezultata školskog uspeha, ili kada se bace pod točkove voza, ili dignu ruku na sebe, ili dodu u sukob sa organima vlasti, ili se nadu s one strane rešetke, roditelji bilo prve, bilo druge, bilo treće kategorije, prenu se iz sna i u čudu se pitaju kako je njihov sin mogao da zabode nož u srce svome drugu, ili da li je moguće da je podigao kamu na svoga nastavnika, ili otkuda on da pripada klubu Trockista ili Staljinista ili Marksista itd. i da učestvuje u neredima i demoliranju narodne imovine? Majke padaju onesvesćene kada pročitaju iz novina šta je sve otkriveno u toj i toj školi kod nekih učenika V, VI i VII razreda?

I razume se kako svaki roditelj smatra da je njegovo dete najbolje u celoj vasioni, to se krivica za sva ta dela i nedela baca na školu i nastavničko osoblje, kao i na Ministra prosvete.

Na kraju ove moje opšte napomene dozvolite mi, gospodo narodni poslanici, da izjavim da ona nema za svrhu da nekoga neopravdano napada a druge neosnovano štiti. Naprotiv, njen je pravi smisao u tome da razbije predrasudu da je škola jedini faktor u podizanju naše omladine; da tako isto omeđi odgovornost za taj rad između škole, roditeljskog doma i društva i treće da doprinese koliko je god moguće više harmoničkom i zajedničkom dejstvu svih ovih činilaca za njihov uspešan rad na podizanju našeg školskog podmlatka u zdravstvenom, intelektualnom, moralnom i nacionalnom pogledu.

Prelazeći sada na rasmatranje naših prosvetnih prilika, dozvolite mi, gospodo narodni poslanici, da iznesem nekoliko preliminarnih konstatacija, koje će, nadam se, doprineti razjašnjenju mnogih teškoća u radu našeg prosvetnog mehanizma i ukazati na put kojim treba poći da bi se one otklonile.

Te konstatacije koje dominiraju našim prosvetnim prilikama mogu se klasirati na sledeći način:

1) Naš prosvetni — odnosno školski sistem nije tvorevina jednog planskog rada u kome su pojedine prosvetno-kulturne ustanove i zavodi ugrađivani prema stvarnim potrebama naroda u danim momentima već su se izgrađivale više slučajno ili bolje reći ad hoc, tako da nekih ustanova imamo previše, a drugih nedovoljno.

2) Druga je konstatacija neravnomernost, odnosno nejednakost u pogledu uslova za školsko obrazovanje omladine u pojedinim banovinama i to ne samo u pogledu broja prosvetno-kulturnih ustanova i broja nastavnickog kadra, već i u pogledu drugih materijalnih pogodnosti.

3) Treće, našem školskom sistemu nedostaje potrebna i efikasna kontrola u pogledu prijema kandidata u srednje i više škole, i

4) Četvrto, i deca i roditelji opredeljuju se danas i upinju se svim silama da se obezbede kvalifikacijama po činovničkom zakonu za „gospodsku” službu. Po nekoj izopačenoj psihozi koja danas vlada smatra se ispod dostojanstva, kada je neko svršio i IV razred gimnazije, da treba da uprlja svoje ruke časnim i poštenim poslom, već se one moraju očuvati kao ruke „gospodina” ili „gospode”.

Evo, gospodo narodni poslanici, dokaza za to:

Sasvim protivno nego što je bio slučaj kod drugih kulturnih naroda, koji su svoje škole i ostale prosvetne ustanove izgrađivali po izvesnom sistemu, polazeći od prosvetnih ustanova namenjenih širokim narodnim masama a završavajući svoj rad na prosvetnom polju izgrađivanjem univerziteta i ostalih čistoj nauci namenjenih visokih ustanova, mi smo bili prisiljeni da, držeći korak u kulturnom progresu naroda, u isto vreme poklanjamo jednaku pažnju osnovnoj, srednjoj i visokoj nastavi; a ujedno da vodimo brigu o ustanovama namenjenim nauci i umetnosti; a što je još teže, nama se nameće dužnost da taj teški zadatak izvršimo u relativno kratkom vremenu, raspoložujući pri tome vrlo ograničenim materijalnim sredstvima.

Za dokaz ovoga neka posluže ovi statistički podaci. U razdoblju od 1918/19 do 1936/37 školske godine povisio se je broj osnovnih škola od 5.610 na 8.590, t.j. za 53%; broj učenika od 650.000 na 1.404.000, t.j. za 116%; i broj učitelja od 11.000 na 30.360, t.j. za 177%.

Kod srednjih škola (gimnazija) popeo se je u istom razdoblju broj škola od 120 na 185 (54%), broj đaka od 42.700 na 110.000 (158%) i broj nastavnika od 2.050 na 4.920 (140%).

Kod univerziteta porastao je broj fakulteta od 6 na 21, broj studenata od 2.095 na 15.300 (425%), a broj nastavnika od 230 na 980 (326%). Ove cifre pokazuju jasno da su se sve tri glavne kategorije škola paralelno razvijale, ali se iz njih dade konstatovati i ova abnormalna pojava da je u pomenutom razdoblju razvoj srednje škole tekao manje više istim tempom kao i razvoj osnovnih škola, dok je procenat porastao broja fakulteta i studenata i univerzitetskih nastavnika 2—3 puta veći nego kod osnovnih škola. Međutim, prema stanju prosvetnosti našeg naroda samo obrnuta pojava mogla bi se smatrati normalnom.

U ovoj činjenici, gospodo, leži osnovni problem naše prosvetne politike, njemu se mora posvetiti puna pažnja i tražiti njegovo što hitnije i što efi-

kasnije rešenje. Ja moram odmah istaknuti da današnje stanje nije nikako veštački stvoreno niti mu se može tražiti razlog u bilo kakvoj pogrešnoj prosvetnoj politici. Ono je nastalo samo od sebe kao posledica abnormalnih privrednih prilika s kojima se čitav svet, pa i naša država bori od svršetka velikog rata pa do današnjeg dana.

Još uvek primitivna obrada tla u svima granama poljoprivredne proizvodnje, primitivna priprema poljoprivrednih proizvoda za moderna svetska tržišta, oskudica u poljoprivrednoj industriji, u poljoprivrednoj organizaciji, u poljoprivrednom kreditu i osiguranju od elementarnih nepogoda, a i nedostaci u saobraćajnim sretstvima i povezanosti tržišta ne dopuštaju ni da se dovoljan broj dece po svršenom osnovnom školovanju ili veći broj apsolventata srednjih ili srednjo-stručnih škola upućuje u građanske pozive u poljoprivrednu, zanatstvo ili trgovinu iako u stvari naša poljoprivreda, zanatstvo i trgovina mogu da pruže rentabilno i tako isto sigurno uposlenje (kao i državna ili samoupravna služba) za stotine hiljada školovanih omladinaca. Da bi svoju nezaposlenu decu spasli od pogibnog uticaja ulice, roditelji su prisiljeni da ih uz teške materijalne žrtve upisuju u srednje, a zatim u visoke škole, i ne vodeći računa o tome: da li su njihova deca zaista sposobna za više školovanje i da li će se i po svršenoj srednjoj, odnosno visokoj školi naći mogućnosti za njihovo uposlenje u državnoj ili samoupravnoj službi.

U pogledu druge konstatacije o nejednakosti pojedinih banovina u uslovima za školsko obrazovanje omladine, ja sam imao prilike da vam o tome pružim detaljne podatke u mome ekspozeu uz budžet za tekuću godinu, iz kojeg ste mogli videti na kojoj visini pojedini krajevi naše zemlje u tome pogledu stoje. U toku prošle godine stanje stvari nije se mnogo promenilo niti se je moglo mnogo promeniti. Ali sa zadovoljstvom mogu vas obavestiti da će Kraljevska vlada i ubuduće, kao što je i do sada činila, uložiti sve napore da se osigura normalan prosvetni napredak i najprosvetljenijih banovina, a tako isto i ubrza tempo rada na tom polju i u drugim banovinama koje su u tom pogledu u znatnom zakašnjenju.

Što se tiče moje treće konstatacije o nedostatku potrebne kontrole u pogledu upisa i prijema kandidata u srednje i više škole, želeo bih da vam pružim još nekoliko dopunskih obaveštenja.

Za upis i prijem kandidata za srednju školu danas postoji jedino selekciono i probno sredstvo prijemni ispit. Ali ma koliko taj ispit može biti podesno sredstvo za ispitivanje sposobnosti kandidata za prijem u nižu gimnaziju, on se nikako ne može smatrati ni kao približno merilo sposobnosti kandidata za više razrede gimnazije. Otuda se nameće pitanje reforme u ovom pogledu u školskom zakonodavstvu u toliko pre što roditelji često puta niti ispituju niti imaju mogućnosti da ispituju sposobnosti i naklonosti svoje dece, već se na upis dece u školu odlučuju blizinom i udaljenošću škole. Ovim faktorom se objašnjava i sve veći i veći broj zahteva raznih mesta u Kraljevini za otvaranje novih gimnazija, čiji broj molbi dostiže danas cifru od preko 70.

Sa upisom i prijemom na visoke škole — univerzitete, stvar stoji još nepovoljnije. Svakom onom koji donese svedodžbu o svršenom višem tečajnom ispitu vrata univerziteta i visoke škole su otvorena. I tako danas imamo na našim univerzitetima skoro 16.000 studenata. Da matura svedodžba nije do-

voljno pouzdan kriterijum za uspešno sledovanje visoke nastave, dokaz je taj što od 100 upisanih kandidata na univerzitetima diplomira 28, dok ostali otežu svoje školovanje u nedoglednost ili dragovoljno odustaju od daljeg školovanja ili izgube pravo na dalje školovanje i to posle više godina uzaludno provedenih u školi na štetu svoju i svojih roditelja; na štetu države (jer svaki student tereti prosečno 6.000 dinara godišnje državni budžet) kao i na štetu onih studenata koji imaju sposobnosti za višu nastavu, jer se radni kapacitet nastavnčkog osoblja, kao i kapacitet instituta, instrumenata i drugih naučnih sredstava mora deliti podjednako kako na one koji imaju tako i na one koji nemaju uslova za uspeh u višoj nastavi. U mnogim zemljama postoje izvesni kriterijumi za prijeme na visoke škole, kao prijemni ispit itd., te će se i kod nas uskoro svakojako morati pomišljati na izvesne mere koje će odstraniti sve nezgodne posledice po sve zainteresovane u ustanovama više nastave.

Moja četvrta konstatacija je jasna i ne zahteva nikakva dalja obrazloženja sem možda nekoliko primera radi ilustracije psihoze koja danas vlada u pogledu sticanja državne službe, koje opet u krajnjoj liniji rezultira u prenatrpanosti državnih nadležstava personalom s jedne strane, i u oskudicama i siromaštvu u školovanim poljoprivrednicima, zanatlijama i trgovcima s druge strane. Po jednom proračunu utvrđeno je na primer da 90% svršenih kandidata srednje poljoprivredne škole, kojoj je cilj pripremanje školovanih i uzornih poljoprivrednika, ide u državnu ili banovinsku administrativnu službu, a svega 10% se vraća poljoprivredi. Isti je slučaj i sa kandidatima drugih srednjih stručnih škola. Ovo potcenjivanje, omalovažavanje i izbegavanje građanskih službi i raznih poziva u poljoprivredi, zanatstvu i trgovini i dr., a u korist državne i banovinske službe niti je osnovano, niti ima svoga opravdanja niti može služiti na čast našoj školovanoj omladini i njihovim roditeljima. Naprotiv iz toga se da zaključiti pre odsustvo samopouzdanja, odsustvo volje za individualnu samostalnost i odsustvo pravilnog shvatanja škole i njenih krajnjih ciljeva. Otuda se i na ovom polju naše prosvetne politike nameću hitne zakonodavne reforme. Imajući sve ove činjenice u vidu Kraljevska vlada neće i ne može da se pri rešavanju ovih teških prosvetnih problema posluži metodama, za koje su se odlučile neke druge države i da prilivu učenika u srednje i visoke škole stavi veštačke brane određujući ograničen broj primanja i u srednjim i u visokim školama. Verna svojim demokratskim načelima, Kraljevska vlada se je odlučila za drugi put. Ona nastoji da unapređivanjem narodne privrede na svim poljima delatnosti stvori mogućnost zaposlenja što većem broju školovanog podmlatka; da u današnjim tipovima škola provede potrebnu reorganizaciju i osposobi ih da svojim učenicima dadu punu spremu za buduće pozive, a ujedno da se pravilnom ocenom sposobnosti pojedinaca izvrši selekcija i da se svima sposobnim kandidatima za pojedine tipove škola pruži puna mogućnost za njihovo školsko obrazovanje, odstranjujući pri tome one koji za to uslova nemaju.

Pored toga stvorice se novi tipovi škola, koja će našu decu osposobljavati za one građanske pozive, koji se danas nalaze u rukama stranaca ili su nedovoljno razvijeni zbog oskudice izvežbanog i školovanog personala.

Izloživši vam ova osnovna načela prosvetne politike, za koju se je odlučila Kraljevska vlada, smatram za svoju dužnost da vam bar u najkrupnijim potezima prikažem kakove su mere već preduzete ili se nameravaju preduzeti na ostvarenju postavljenog zadatka.

Osnovna nastava

Za izgradivanje i pravilan prosperitet osnovne nastave postavljaju se ova četiri bitna uslova:

- 1) dovoljan broj osnovnih škola;
- 2) osigurano redovno podmirivanje njihovih potreba;
- 3) produženje trajanja školske obaveze, i
- 4) savremena reorganizacija metoda nastave u vezi sa pravilnim rešavanjem pitanja učiteljskog staleža.

Mislim da bi bilo potpuno suvišno dokazivati da je jedna od prvih dužnosti svake kulturne države da svakom dorašlom detetu za školu pruži mogućnost osnovnog školovanja i da današnji broj naših osnovnih škola nije ni izbliza dovoljan da zadovolji ovom osnovnom zahtevu. (Odobranje i povici: Tako je!)

Uzimajući kao merilo Dravsku banovinu, gde je pitanje obaveznog osnovnog školovanja već rešeno, u našoj državi ima 11% dece od ukupnog broja stanovništva, koja su obavezna da pohađaju niža četiri razreda osnovne škole. Prema tome trebalo bi da niža četiri razreda iskazuju frekvenciju od 1,532.000 učenika i učenica dok je taj broj početkom tekuće školske godine iznosio samo 1,299.000 što znači da je 233.000 dece ostalo van škole i da bi trebalo još oko 3400 škola, odnosno odeljenja, pa da se u potpunosti izvrši obavezno osnovno školovanje bar u prva četiri razreda osnovne škole. Istina je da u gore iskazanom broju ima i takve dece kojima je stvorena mogućnost školovanja pa je ona ne iskorišćavaju, ali je van svake sumnje da pretežno veći broj pomenute dece živi po selima koja uopšte nemaju osnovne škole i da nastaje potreba da se stvore ne 3400 odeljenja u već postojećim školama nego 3400 novih nepodeljenih škola, od koga bi broja skoro 1900 takvih novih škola otpalo na Vrbasku, Drinsku i Vardarsku banovinu. Mora se priznati da sve banovine čine najveće napore oko izgradnje svoje školske mreže, isto se tako svake godine unosi u budžet Ministarstva prosvete kredit iz koga se siromašnim školskim opštinama daju pomoći za podizanje novih školskih zgrada, pa je taj kredit u predlogu budžeta za 1937/38 godinu povišen od 2,000.000.— na 3,000.000.— dinara ali ne treba zaboraviti da se dobar deo kredita predviđenih i u banovinskim i u državnom budžetu mora izdavati takođe za podizanje novih zgrada za škole koje već postoje zbog čega se izgradnja pune školske mreže u državi ne može očekivati u doglednom vremenu. Za izgradnju jedne nepodeljene osnovne škole potreban je pored narodne radne snage prosečni izdatak od 120.000.— dinara pa bi prema tome za izgradnju pomenutog broja novih škola trebalo oko 400,000.000.— dinara. Razume se, ovoliko se kredit ne može najedanput osigurati ni državnim ni samoupravnim budžetima, ali se ovo važno pitanje ne sme pustiti iz vida; pa se nadam da će mi poći za rukom da se nađe puta i načina kako bi ono bar u razdoblju od 10 godina uz pomoć države, banovine i zainteresovanih upravnih opština bilo povoljno rešeno.

Kao drugi uslov za pravilan razvitak osnovne škole istaknuo sam potrebu da se njezino izdržavanje postavi na sigurnu osnovu i da joj se na taj način stvori mogućnost nesmetanog rada. Stoga razloga tražio sam i dato mi je u Finansijskom zakonu za 1936/37 god. ovlašćenje da izdržavanje osnovnih škola prenesem sa opština na banske uprave. Uredba kojom je ovo pitanje regulisano donesena je 11 avgusta 1936 godine a stupa na snagu 1 aprila 1937 godine. (Burno odobravanje). Ja sam daleko od pomisli da je to pitanje dobilo svoje definitivno rešenje i da redovno izdržavanje osnovne škole neće više nailaziti ni na kakve poteškoće, ali sam uveren da je u ovom pogledu učinjen veliki korak unapred i da će se uz malo dobre volje i razumevanja sa strane g. g. banova i banovinskih veća u vrlo kratkom vremenu osetiti blagotvorne posledice nove Uredbe.

Poznata je stvar da u većini banovina današnje osnovno školovanje ne odgovara duhu Zakona o narodnim školama koji po ugledu na ostale kulturne narode postavlja kao osnovni princip osmogodišnje trajanje obaveznog školovanja. Tome zahtevu udovoljeno je ozbiljno samo u Dravskoj banovini, gde svaka narodna škola ima i više razreda, frekventovane od 54.260 dece. Delimično zadovoljava ovom zahtevu i Dunavska banovina, gde u jednoj trećini osnovnih škola postoje i viši razredi sa 29.200 dece a osim toga iskazuje Primorska banovina nešto bolju frekvenciju viših narodnih škola sa 10.600 učenika, dok u ostalim banovinama broj učenika u višim razredima skoro sasvim isčezava prema broju dece u niža četiri razreda. (Vrbaska banovina ima svega jednu višu narodnu školu sa 22 učenika). Preko ovog pitanja ne sme se dalje ćutke prelaziti jer njegovo rešenje traži i selo koje se u velikom delu naše države više ne može zadovoljiti četvorogodišnjim osnovnim školovanjem a pogotovu gradovi gde je stupanje dece na zanate i u trgovinu uslovljeno sa 14 godina života i boljim obrazovanjem. Promatranje ovog pitanja i dosadašnje iskustvo dovodi međutim do zaključka da se, ono mora drugojačije rešavati za gradove a drugojačije za selo. Dosadašnji pokušaji sa višim razredima narodne škole u gradovima naišli su na potpun neuspeh izuzevši one krajeve gde je viša narodna škola postojala već pre Ujedinjenja. Roditelji, kad su na osnovu propisa Zakona o narodnim školama bili pozvani da svoju decu po svršenom četvrtom razredu osnovne škole šalju u višu narodnu školu, odlučili su se da ih pored osetnih materijalnih žrtava upisuju u građansku školu ako je takva u mestu postojala. Na taj su način ponovo oživele i danas pokazuju vrlo povoljnu frekvenciju mnoge građanske škole koje su zbog opšte navale na gimnazije stajale pred ukidanjem. Iz ove činjenice sledi zaključak da pitanje višeg školovanja u varošima treba da reši građanska škola. Kad svaki grad i svako veće naselje bude imalo podesno organizovanu građansku školu, biće s jedne strane rešeno pitanje višeg osnovnog školovanja u varošima dok će s druge strane ista građanska škola rasteretiti gimnaziju.

Kod nas postoji pogrešno mišljenje da se pored gimnazije ne može održati građanska škola. Međutim činjenice dokazuju da se u onim krajevima, gde postoji dovoljan broj građanskih škola one po frekvenciji uspešno takmiče sa gimnazijama. Tako je u Dravskoj banovini od 30.000 dece, koja su na koncu 1935/36 godine svršila četvrti razred osnovne

škole, početkom ove školske godine otišlo u građanske škole 16% dok se je u gimnazije upisalo jedva 11%. U Savskoj, Vrbaskoj, Primorskoj i Dunavskoj banovini koje takođe raspolazu sa većim brojem građanskih škola procenat dece koja su po svršenom četvrtom razredu osnovne škole došla u građanske škole ne zaostaje takode znatno za procentom one dece koja su otišla u gimnazije. Ukupno u celoj državi od 207.400 dece koja su prošle godine svršila četvrti razred osnovne škole odlučilo se je skoro 14.000 za građanske škole, a 25.000 za gimnazije. Ja sam uveren da će se ova relacija u vrlo kratkom vremenu promeniti u korist građanske škole kada se ova škola po svojoj organizaciji prilagodi kraju u kome živi i kada se njezinim apsolvencijama u pogledu daljeg školovanja dadu ona prava koja po svojoj spremi zaista i zaslužuju.

Po saslušanju mišljenja Glavnog prosvetnog saveta propisao sam za građanske škole novi nastavni plan i program po kome se građanske škole diferenciraju na tri tipa: trgovački, zanatsko-industrijski i poljoprivredni tip. Na ovaj način stvorena je mogućnost da svaki kraj dobije onakvu građansku školu kakva odgovara njegovim potrebama i da se apsolvenci koji po svršenju građanskoj školi odlaze na praktične pozive snabdevaju znanjem koje će im omogućiti uspešno vršenje izabranog poziva. S druge strane odlučio sam se da još u toku ove školske godine podnesem Narodnom predstavništvu predlog Zakona o izmenama i dopunama postojećeg Zakona o građanskim školama, a namera mi je da tako izmenjenim zakonom otvorim apsolvencijama građanskih škola slobodan pristup u sve srednje stručne škole i da svim apsolvencijama koji u građanskim školama pokažu nesumnjive sposobnosti omogućim prelaz i u gimnazije. Radi što bolje spremljenosti potrebnog broja budućih nastavnika građanskih škola doneo sam na osnovu ovlašćenja u Finansijskom zakonu za 1936/37 godinu novu Uredbu o uređenju viših pedagoških škola. Ja se nadam da će na ovaj način biti stvoreni svi uslovi za prosperitet građanske škole i spreman sam da u svako doba izidem u susret onim mestima koja zatraže otvaranje građanske škole pošto prethodno osiguraju bar najnužnija materijalna sredstva, potrebna za njezino pravilno funkcionisanje. (Burno odobravanje).

Pitanje višeg osnovnog školovanja u selima skopčano je bezuslovno sa daleko više poteškoća nego u gradovima. Ne treba ispustiti iz vida da će produženje osnovnog školovanja od 4 na 8, pa makar i na šest godina naići na izvestan otpor kod stanovništva na selu gde dete po svršenju osnovnoj školi pretstavlja već izvesnu radnu snagu. Stoga je potrebno produžno osnovno školovanje na selu tako organizovati da se dete za vreme ovog školovanja potpuno upozna sa svima granama racionalne privrede pa da ovo stečeno znanje odmah i praktično primenjuje kod svoje kuće. Današnji učitelji, iako u pretežnoj većini kod njih postoji najbolja volja da deci dadu pouke u poljoprivredi, nemaju za to dovoljno spremljenosti jer je redak slučaj da su u učiteljskoj školi imali prilike da se i praktično bave poljoprivredom. (Odobravanje i povici: Tako jel!) Stoga je potrebno da se spremi jedan kadar učitelja koji će u učiteljskoj školi imati dovoljno prilike da pored opšteg znanja potrebnog za vršenje učiteljskog poziva steknu temeljnu praktičnu spremu za poljoprivredne poslove pa da ovo svoje specijalno znanje obilno primenjuju u produžnom osnovnom školova-

nju. (Burno pljeskanje i povici: Tako je!) Imajući ovo u vidu odlučio sam se da za prvo vreme dve učiteljske škole u Negotinu i u Užicu u čijoj se blizini nalazi po jedno dobro uređeno državno odnosno banovinsko imanje tako organizujem da se njihovim učenicima pruži mogućnost da kroz svih pet godina svoga školovanja praktično i teorijski sudeluju u svim poljoprivrednim radovima. Sa ovako spremljenim učiteljima-poljoprivrednicima moći će se po mom uverenju bez straha od neuspeha pristupiti uvodenju produžnog osnovnog školovanja u onim selima koja to budu zatražila i stvorila za ovakav rad potrebne uslove. Tek na osnovu ovako stečenog iskustva moći će se ovoj akciji dati veći razmer i tako sistematski pristupiti provodenju produžnog osnovnog školovanja i na selu.

Uspostavljanjem ovog novog kadra učitelja-privrednika imao sam u vidu i rešenje još dva vrlo hitna i važna problema, koji će u ovoj novoj meri naći i svoje delimično rešenje, a u kombinaciji i sa ostalim merama koje Kraljevska vlada preduzima i koje će preduzeti, naći i svoju potpunu i uspešnu soluciju. Ta dva važna problema odnose se na bitne interese sela i seljačkog staleža i mi ih možemo klasirati: prvo, kao problem priraštaja seoskog stanovništva i drugo, kao problem deficitarnog nacionalnog dohotka od poljoprivrede. Gospodo narodni poslanici, vi koji živite na selu kao i oni koji prate i proučavaju prilike sela i seljačkog staleža, morate biti jako impresionirani i zabrinuti: prvo, što priraštaj seljačkog stanovništva iz godine u godinu biva sve veći i veći, bez ikakvih premija ili ograničenja u naslednom pravu porodica sa jednim, dvoje ili troje dece, i što taj priraštaj novih stanovnika ne može da nade u poljoprivredi rentabilno uposlenje, već je prinudeno da napušta selo i da traži zaradu na drugoj strani. U Dravskoj i Savskoj banovini ovaj se problem ne manifestuje u tako gruboj i štetnoj formi kao što je to slučaj u skoro svima ostalim banovinama, jer industrija te dve banovine apsorbuje dobrim delom onaj višak seoskog stanovništva i omogućava mu koliko toliko pristojnu zaradu. Kod novog seljačkog stanovništva iz ostalih banovina na žalost to nije slučaj i ono je stoga prinudeno da se prihvata makakvog posla da bi obezbedio sebi koru hleba i da bi se skinuo sa budžeta rashoda svoje porodice na selu. Kako su to obično kršni i zdravi mladići s jedne strane, a neobučeni za ma kakav drugi posao, pa makar on bio i najgrublji fizički posao s druge strane; to oni pored sve sveže i rasne snage ne mogu uspešno da konkurišu sa ostalim obučanim radnicima na tržištima radne snage i razume se, prinudeni su, da se prihvate i poslova koji im omogućavaju taman toliko koliko je potrebno za održavanje golog života i ništa više. Ali šteta od ovog procesa, koji se odigrava pred našim očima, nije samo u tome što selo i poljoprivreda gube svoju radnu i svežu snagu, već je mnogo veća šteta u tome što se ta radna snaga, sveža i rasna snaga, s obzirom na prilike pod kojima radi i visinu zarade koju postizava, pretvara postepeno u nemoć i bolesti sviju vrsta i fizičkih i duhovnih i moralnih. Drugi problem, koji tako snažno pritiska naše selo, seljački stalež i poljoprivredu, jeste nedovoljan doprinos sviju grana poljoprivrede našem nacionalnom dohotku. Ovde dolazim do slučaja o kojima je govorio naš drug g. profesor dr. Kosić, gde je potrebno prečistiti pojmove o pravom značaju pojedinih reči i termina. Kad god se povede reč o potencijalu naše pri-

vrede uopšte i o prirodnim mogućnostima naše zemlje bilo u ovom visokom Domu, bilo na kom drugom mestu, mišljenja su podeljena: jedni se drže stanovišta da smo bogata i drugi pak da smo siromašna zemlja. Kada rasmotrimo neke detalje iz istorije ekonomskog razvitka nekih drugih zemalja onda ćemo doći do saznanja koje i u koliko je od ova dva stanovišta ispravna. Kada uzmemo u rasmatranje ekonomski razvitak Sjedinjenih Američkih Država mi ćemo konstatovati da i pored neiscrpnih i najraznovrsnijih prirodnih bogatstava te države na kori zemljinoj i u njenoj utrobi, ipak ta zemlja sa svima njenim ogromnim mogućnostima, nije kroz hiljade godina osiguravala njenim stanovnicima ništa više do goli i najprimitivniji život. I to je tako išlo sve dotle dok se nisu počeli naseljavati obučeni pioniri i radnici iz poljoprivrede, zanatstva, trgovine i drugih struka, organizatori i imaoci kapitala, i tek udružena snaga svih tih faktora stvorila je od Amerike ono što ona danas jeste. Bez obučenih i sposobnih radnika, bez organizatorskih sposobnosti i bez kapitala, Amerika bi i danas bila siromašna zemlja pored svih svojih petrolejskih izvora, neiscrpnih naslaga uglja i ruda, nepreglednih kompleksa šuma i ravnica itd.

S druge pak strane poznata vam je istorija ekonomskog razvitka Holandije. U slučaju te zemlje priroda nije bila tako izdašna kao što je to slučaj sa Amerikom ili našom zemljom. Pa ipak spremnost i obučenost holandskog seljačkog stanovništva, potpomognuta organizatorskom moći i uštedama i ostalih staleža, ta zemlja, iako u stalnoj stihijskoj borbi sa morem oko proširavanja površine zemlje za poljoprivrednu obradu, uspeła je da baš na tom od mora oteutom zemljištu stvori najlepše i najrentabilnije očevarske parkove i da svom stanovništvu obezbedi bogatiji i savršeniji život.

Vraćajući se na pitanje naših novih učitelja-poljoprivrednika, koji su u projektu prosvetne politike Kraljevske vlade, želeo bih da napomenem još i to da će prema pripremljenom nastavnom planu njihova teorijska i praktična sprema biti takva koja će ih omogućiti da uspešno delaju na rešavanju pitanja rentabilnog uposlenja priraštaja seljačkog stanovništva u raznim granama naše poljoprivredne delatnosti i očuvanju njihove snage, zdravlja i dostojanstva, kao i na rešavanju pitanja povećanja doprinosa od rada u poljoprivredi, t.j. povećanje našeg nacionalnog dohotka. Sa takvom spremom, kombinovanom sa uobičajenim elanom i dobrom voljom našeg učiteljskog kadra a u vezi sa ostalim merama koje će Kraljevska vlada preduzeti ja sam uveren da ćemo uspeti da rešimo ova dva najkrupnija problema našeg sela i seljačkog staleža. (Burno i dugotrajno pljeskanje).

Kao četvrti uslov za pravilan prosperitet narodne škole istaknuo sam napred potrebu, da u njoj dosadanjju metodu golog saopštavanja znanja zameni radna, aktivna nastava t.j. da sve ono što učenici mogu samo da kažu, pokažu i izrade duhovno ili materijalno, da to oni zaista lično sami i učine. Dok dosadanjja škola nije imala veze sa životom društvene zajednice, postavlja joj se danas zadatak da sprema učenike za rad u životnoj zajednici i tako postane škola života. Naš Zakon o narodnim školama postavio je zahtev da se nastava izgrađuje na ovim principima pa sam stoga narodnu školu »Kralj Aleksandar I« u Beogradu pretvorio u oglednu školu, koja ima zadatak da primenjuje nove pedagoške principe

i ujedno pruži priliku svakom školskom nadzorniku i učitelju da se upozna s novim metodama rada pa da ih onda prenese u svoju školu. Ova ogledna škola u Beogradu pokazala je vanredno lep uspeh, ali ona i pored vrlo velike posete sa strane učitelja iz svih krajeva (preko 2000) ne može udovoljiti potrebi cele države, stoga sam naredio da se izvrše pripremni radovi, tako, da se početkom naredne školske godine po jedna državna narodna škola u banovinskim mestima pretvori u oglednu školu i da se na taj način u svima krajevima uspostave rasadnici novog načina školskog rada. (Burno odobravanje i pljeskanje).

Uspešno izgrađivanje osnovne škole traži takode dovoljan broj stručno spremnih školskih nadzornika. Stoga je bila potreba da se za nadzorničke kandidate propiše polaganje naročitog nadzorničkog ispita pa sam u tom pogledu i doneo potreban Pravilnik, a po novoi Uredbi o višim pedagoškim školama koju sam propisao na osnovu dobivenog ovlašćenja u Finansijskom zakonu za 1936/37 godinu kreirana su u obe škole u Beogradu i Zagrebu posebna odeljenja za školske nadzornike koji će u toku dvogodišnjeg školovanja imati dovoljno prilike da steknu sva znanja potrebna za uspešno vršenje nadzorničkog poziva. Stalno povećanje broja osnovnih škola i odeljenja zahteva da se cepaju neki od dosadašnjih školskih srezova koji obuhvataju po dva ili više političkih srezova pa su stoga u predlogu budžeta za 1937/38 predviđeni krediti za 35 novih sreskih školskih nadzornika.

U interesu uspeha školskog rada bilo je potrebno da se u toku 1936 godine utvrdi u koliko su učitelji pripravnici udovoljili zakonskim propisima u pogledu polaganja stručnog ispita i gde god se je pokazalo da pojedina lica nisu udovoljila ovoj obavezi ni iza 5 godina službe, naredeno je po zakonskom propisu otpuštanje takvih lica iz učiteljske službe. Ova na oko stroga ali na zakonu osnovana mera imala je povoljnog dejstva. Vrlo veliki broj otpuštenih učitelja pripravnika položio je s uspehom stručni ispit i odmah je ponovo primljen u službu, nesposobni elementi eliminirani su iz nastavničkog poziva, i mladim učiteljima-pripravicima poslužice pomenuti postupak kao opomena da ozbiljno vode računa o svojoj spremi i dužnostima, što je u interesu njihovom ličnom, kao i u interesu same škole.

Pored svih gore izloženih mera za unapređenje narodne škole smatram da je od naročite važnosti pravilno oceniti opravdane želje i potrebe učiteljskog staleža i nastojati da im se izade u susret do krajnjih granica mogućnosti. U ovom relativno kratkom vremenu otkako mi je poveren resor Ministarstva prosvete pošlo mi je za rukom da donošenjem nove Uredbe o disciplinskom postupku osiguram učiteljstvu narodnih škola onu pravnu sigurnost koju izuzetno od svih drugih kategorija državnih činovnika do sada nije imalo. (Odobravanje i povici: Tako je!). Isto tako sam uveren da će i nova Uredba o izdržavanju narodnih škola s jedne strane dati učitelju povoljniji položaj u odnosu prema mesnom školskom odboru a s druge strane osigurati mu redovno primanje onih prinadležnosti na koje mu daje pravo Zakon o narodnim školama. (Živo odobravanje). Uveren sam da će u Finansijskom zakonu za 1937/38 godinu biti prihvaćen moj predlog da se učiteljskim licima bivših konfesijskih i nacionalnih privatnih škola uračunaju za napredovanje u službi i za penziju sve godine provedene u službi tih škola.

(Burno pljeskanje.) Spreman sam da ovim putem podem i dalje i da postepeno pristupim rešavanju i svih ostalih pitanja za koja se utvrdi da su opravdana i korisna po narodnu školu i njeno učiteljstvo. Naročito bih želeo da istaknem da mi je veoma mnogo stalo do toga da se pristupi što pre i rešavanju pitanja učiteljske stalnosti, ali moram odmah istaknuti da ovo pitanje zahteva svestrano proučavanje i promatranje svih pitanja koja su s tim u vezi kao i izvesne preduslove koji moraju biti ispunjeni od strane samog učiteljskog staleža.

Isto tako želeo bih da izjavim da neću štediti napora da se učiteljskom staležu osigura mogućnost unapređivanja u starije grupe i neću propustiti nijednu mogućnost da se ovo postigne. (Burno pljeskanje).

Srednja nastava

Prilikom donošenja budžeta za 1936/37 godinu ukazao sam na abnormalni tempo kojim se iz godine u godinu povećava broj daka u našim gimnazijama i kao glavne razloge ovoj pojavi istaknuo sam činjenicu što današnji činovnički zakon klasifikuje sve službenike — pa i stručno osoblje — po broju svršenih razreda srednje škole; što privredni poremećaji dovode roditelje do uverenja da će svoju decu najbolje zbrinuti ako ih provedu kroz gimnaziju i sprema za državnu službu i naposljetku što ne ulažemo dovoljno napora oko otvaranja većeg broja srednjih stručnih škola koje bi prihvatile i spremile za praktične pozive decu iz svršena četiri razreda gimnazije ili građanske škole. U mojim napred iznetim konstatacijama naveo sam i nove momente koji ovo stanje pogoršavaju. Moram na žalost konstatovati da ni 1936/37 školska godina nije pokazala povoljnije rezultate jer se je prema prošloj školskoj godini broj daka u gimnazijama povisio sa 8.500 (od tog 40% ženskih) što je zahtevalo otvaranje 180 novih odeljenja. Ako se uzme u obzir da se je pomoću svih kod srednjih i građanskih škola raspoloživih kredita moglo postaviti samo 230 novih nastavnika, a da je međutim podignuto samo 6 novih zgrada (Ljubljana, Zagreb, Niš, Aleksinac, Požarevac i Šibenik), vidi se da se je stanje gimnazija prema prošloj godini samo pogoršalo. Ja sam malo pre govorio o merama za izgrađivanje produženog osnovnog školovanja, pomenuo da bi dobro organizovana građanska škola, čijim bi se apsolvencima zakonom osiguralo pravo pristupa u sve srednje stručne škole pa pod izvesnim uslovima i pravo prelaza u gimnazije, moglo da donese jedno pravilno rešenje teškog gimnazijskog problema. Uveren sam da neću pogrešiti ako u tom pravcu preduzmem potrebne mere. Činjenica da već danas oko 75% apsolvencata građanskih škola odlaze u razne praktične pozive: trgovinu, zanat i poljoprivredu, da se od 19% dece, koja po svršenom četvrtom razredu osnovne škole nastavljaju svoje školovanje, 7% već odlučuje za građansku školu i da je početkom školske godine 1936/1937 na traženje zainteresovanih opština otvoreno 7 novih građanskih škola (Beograd, muška, Mladenovac, Maribor, Zagorje, Ulcinj, Orebić i Konjic) potkrepljuju me u uverenju da će smišljena sistematska akcija u ovom pogledu imati uspeha.

Nepovoljne prilike u kojima žive naše srednje škole ne smeju biti razlog da se pred ovim stanjem ostane skrštenih ruku. Pitanje školskih zgrada ne stoji na mrtvoj tači jer su pored već gore pomenutih dovršenih zgrada udareni temelji za nove gim-

nazijske zgrade u Beogradu (dve), na Cetinju i u Kruševcu, a koliko sam upućen pokazuje se u tom pogledu življe interesovanje i kod ostalih banskih uprava.

Sa strane Ministarstva prosvete posvećuje se pažnja unutrašnjoj organizaciji srednjih škola. Početkom školske godine izdane su methodske instrukcije za nastavu svih predmeta u gimnazijama a za građanske škole date su iste takove instrukcije uz novi nastavni program. Ove instrukcije poslužiće korisno naročito mladim nastavnicima a ujedno će se ujednačiti metoda nastavnog rada u svim srednjim školama.

Dosadašnji način nadzora rada u srednjim školama nije zadovoljio zahtevima. Ministri izaslanici dolazili su tek na koncu školske godine, zbog kratkoće vremena nisu mogli pobliže promatrati rad pojedinih nastavnika niti su im mogli dati potrebna uputstva a njihovi izveštaji bili su često puta vrlo nepouzdan. U predlog budžeta za 1937/38 godinu predviđen je kod Ministarstva prosvete kredit za postavljenje dvanaest instruktivnih inspektora za razne grupe predmeta, koji se uče u srednjim školama. Oni će u toku cele školske godine vršiti nadzor nad radom nastavnika svoje struke, davati im potrebna methodska uputstva za rad i na taj način će Ministarstvo prosvete najdalje za tri godine imati tačan i siguran pregled celokupne nastave u srednjim školama. Pravilnik za rad ovih stručnih inspektora već je izraden u Ministarstvu prosvete.

Iduće godine izaći će iz gimnazije prva generacija koja od prvog razreda radi po novom nastavnom planu i programu. U toku rada stečena su izvesna iskustva, pojavili su se prigovori da gimnazija ne vodi dovoljno računa o potrebama današnjeg života i o zahtevima savremene nauke, zbog čega će sadašnje programe trebati podvrgnuti reviziji. Ovaj posao obaviće se u najtešnjoj saradnji sa svima školama i nastavničkim organizacijama, koje u tu svrhu raspolazu savsesno prikupljenim materijalom.

U interesu nastavničkog staleža propisao sam u aprilu 1936 Pravila za ocenjivanje srednjoškolskih nastavnika. Mesto dosadašnjeg poverljivog, tajnog ocenjivanja donosiće se ocene za nastavnike u komisijama pri banskim upravama i u Ministarstvu prosvete a u njih ulaze i pretstavnici staleških udruženja nastavnika srednjih odnosno građanskih škola.

U radu po sadašnjim zakonima o srednjim, učiteljskim i građanskim školama zapaženi su izvesni nedostaci i praznine koje treba u interesu pravilnog rada ovih škola izmeniti i dopuniti. S tog razloga nameravam da po saslušanju merodavnih faktora podnesem Narodnom predstavništvu zakonski predlog za potrebne izmene i dopune pomenutih zakona. Tom prilikom nameran sam da bar delimično regulišem pitanje diplomiranih filozofa-kandidata za nastavnu službu u srednjim školama. Za normalan rad sa današnjim brojem učenika u državnim gimnazijama bilo bi potrebno još oko 300 novih nastavnika. Medutim su budžetska sredstva potpuno iscrpljena i nova postavljenja u većem broju neće se moći vršiti do septembra ove godine, kada će mi stajati na raspolaganju kredit za 100 novih suplenata, dok se u Ministarstvu prosvete nalaze 962 molbe kandidata svih struka. Od ovog broja otpada na muške 265 a 697 na ženske. Naročito je veliki broj molbi kandidata za istoriju i geografiju (350) i za istoriju jugoslovenske književnosti (186). Da ovi kandidati ne bi

čekajući nameštenje gubili kontakt i s naukom i sa svojim budućim pozivom smatram da bi bilo i za njih a i za školu korisno ako bi se jedan deo pod izvesnim uslovima pripustio na rad u školu, gde bi se kao volonteri pod rukovodenjem iskusnijih nastavnika uvodili u nastavnički rad i na taj način stekli pravo na polaganje državnog profesorskog ispita.

Prekomerni priliv đaka — naročito ženskih — u učiteljske škole i s tim skopčana hiperprodukcija kandidata za učiteljsku službu izazvala je pre dve godine potrebu da se primanje u neke učiteljske škole sasvim obustavi a u ostalim da se broj primanja novih učenika svede na pravu meru. Danas postoji 30 državnih i 6 privatnih učiteljskih škola, od toga broja u 2 državne škole u Dubrovniku i Kastvu i u jednoj privatnoj u Škofjoj Loki sistiran je rad potpuno, 5 državnih (Herceg Novi, Piroć, Gospić, Karlovac i Pakrac) i jedna privatna (Uršulinska u Ljubljani) nisu početkom ove školske godine vršile upis u prvi razred. Po pojedinim razredima ima danas učenika i učenica: u I — 933, u II — 811, u III — 101, u IV — 372, u V — 829. Ukupno 3.046 a od toga 1.807 muških i 1.239 ženskih. Prema dosadašnjem iskustvu vrši se u svakoj školskoj godini oko 900 do 1000 novih postavljenja, pa ako se uzme u obzir da se danas nalazi u Ministarstvu prosvete oko 1.800 molbi za učiteljska mesta, onda sledi da će na koncu 1937/38 školske godine ostati 1.600 nepostavljenih kandidata, na koncu 1938/39 — 950. dok će se školske godine 1939/40 uposliti svi kandidati koji svrše učiteljsku školu, njihov broj biće regulisan brojem primanja u I razred i tada će se moći doneti i definitivna odluka o daljem opstanku pojedinih učiteljskih škola.

Univerziteti i visoke škole

Naši univerziteti beleže u toku 1936/37 godine jedan fakultet više — Veterinarski u Beogradu, u koji se je upisalo 138 studenata. Dok su sva tri univerziteta sa fakultetima u Skoplju i Subotici iskazivali do sada prosečan godišnji prirast od 750 studenata, zapaženo je da je upis početkom ovog zimskog semestra zaostao za prošlogodišnjim za 122 studenta (40 muških i 82 ženske). Manju frekvenciju pokazuju fakulteti: filozofski za 139, pravni za 38 i tehnički za 194, dok je frekvencija ostalih fakulteta neznatno porasla izuzevši medicinski koji ove godine imaju 142 slušatelja više nego prošle godine. Bilo bi preuranjeno iz ove pojave izvoditi bilo kakve zaključke, ali je ona ipak karakteristična i toliko manje očekivana što se je zbog otvaranja novog Veterinarskog fakulteta u Beogradu mogao očekivati samo porast broja studenata. Moram primetiti i to da je ove godine porastao prema prošloj i broj studenata stranih državljana. Njih ima ove godine 1.117 (od toga 560 iz Bugarske) dok je njihov broj u letnjem semestru prošle godine iznosio 896 (344 iz Bugarske).

U radu na unutrašnjoj organizaciji univerziteta ima se zabeležiti donošenje Uredbe o veterinarskim fakultetima i davno očekivane Uredbe o medicinskim fakultetima, a osim toga su spremljene i Uredbe o filozofskim, poljoprivredno-šumarskim i pravnim fakultetima. Nadam se da će mi poći za rukom da uz življu saradnju pomenutih fakulteta donesem u toku 1937 godine i ove tri Uredbe pa će na taj način biti potpuno ujednačen rad ovih Univerziteta u državi.

Iskorišćujući ovlašćenja koja su mi data u Finansijskom zakonu za 1936/37 godinu doneću do konca ove budžetske godine Uredbu o visokoj ekonomsko-komercijalnoj školi u Beogradu koja treba da počne svoj rad u septembru ove godine, a već je spremljena i Uredba o višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu i biće u najkraćem roku obelodanjena.

Ministarstvo prosvete je preduzelo niz mera da u ovoj budžetskoj godini počne sređivati i umetnički život u državi. Na osnovi ovlašćenja Finansijskog zakona za 1936/37 godinu izradio sam Uredbu o osnivanju dveju akademija, umetničke i muzičke, srednje škole za primenjenu umetnost i srednje muzičke škole u Beogradu. U ovim školama prestonica i država dobiće, već ove školske godine, ne samo vaspitne ustanove, na potrebnoj visini za naš umetnički podmladak, već i umetnička i duhovna središta koja će oživljavati i regulisati naš umetnički život uopšte. Naročito će srednje škole, i ona za muziku, a u prvom redu, ona za primenjenu umetnost, za takozvani umetnički zanat, imati korisne praktične posledice, jer će obrazovati domaće kadar stručnjaka, majstora-veštaka, koji će zameniti strance i potstaći radinost i ukus u širokim slojevima naroda. Nadam se da će mi biti data mogućnost da u najkraćem vremenu na istim principima provedem organizaciju svih istovrsnih škola u celoj državi, — naročito u Zagrebu.

Narodno prosvetivanje

Od svih akcija na narodnom prosvetivanju najdublje tragove i najtrajnije rezultate pokazuju domaćičke škole i tečajevi. One su jedine prosvetne ustanove, koje su u neposrednom dodiru sa odraslijom ženskom omladinom na selu. Njihov je zadatak i najteži, jer radé sa tako mnogobrojnim, ali na žalost u velikoj meri zaostalim delom našeg naroda. Međutim baš od toga dela zavisi kultura i blagostanje našeg sela, jer je seljankina aktivnost tesno utkana u sve manifestacije ekonomskog i kulturnog života sela.

Seljanka je ne samo majka i domaćica u kući, već i zanatlija, bolničarka pa kadšto i lekar u kući i radnik u polju naporedo sa muškarcem. Da bi sve te poslove i dužnosti znala i s uspehom mogla obaviti, mora se za to kao devojka pripremiti. Tu ulogu koju imaju domaćičke škole i tečajevi za prosvetivanje i pripreme seoskog ženskog podmlatka za buduću poziv majke i domaćice, naš narod je odmah osetio i razumeo i radosno je prihvatio.

Iz godine u godinu tražio je njihovo otvaranje u sve većem broju. Ali se, usled nedovoljnih kredita, nije moglo uvek izaći u susret molbama, i svake godine ostajao je veliki broj traženih tečajeva neotvoren. Iako su i banovine, svesne velikog značaja njihovog za prosvetivanje naroda, unosile za te svrhe sve veće sume u svoje budžete, ipak je to dosta daleko od stanja da zadovolji stvarne potrebe. U nameri da ovoj akciji dadem šire razmere zatražio sam u predlogu budžeta za 1937/38 povećanje kredita za domaćičke škole od 1,200.000.— na 2,200.000.— dinara, a pored toga poduzeo sam korake da osiguram spremanje dovoljnog kadra učiteljica, koje će raditi u ovim tečajevima i školama. Ove učiteljice moraju se već u svojoj učiteljskoj školi nadahnuti idealom predanog i požrtvovanog rada za narod i naoružati solidnom i temeljnom spremom za svoj idealni poziv. Na žalost one do sada nisu imale svih pogodaba za tu pripremu. Mi nemamo ni zakona o učiteljskoj doma-

ćičkoj školi, koja treba da bude matica svih domaćičkih škola i tečajeva, ni zakona o domaćičkim tečajevima. Ta će potreba sada biti podmirena jer sam po ovlašćenju koje sam dobio Finansijskim zakonom za 1936/37 godinu izradio Uredbu o domaćičkim školama i tečajevima, koja će stupiti na snagu pre završetka ove budžetske godine.

Krupan nedostatak predstavljalo je nemanje zgrade podešene za potrebe ove učiteljske škole, nemanje školskog zemljišta na kome bi se podigla sva postrojenja za potrebe škole: modernog živinarnika, kuhinja, staja i drugog kao i nestašica dovoljnog inventara. Radostan sam što mi je uspelo da taj problem povoljno rešim. Zahvaljujući predusretljivosti Kraljevske banske uprave u Nišu dobiveno je 8 hektara podesnog zemljišta u Prokuplju, na kome će se ove godine podići zgrada sa svim potrebama za učiteljsku domaćičku školu, pa se nadam da će se iduće školske godine učiteljska domaćička škola moći useliti u svoju novu zgradu.

Autorsko-pravno posredništvo

U želji da izadem u susret mnogobrojnim žalbama i pretstavkama koje su Ministarstvu prosvete upućivali privredni interesenti i kulturne ustanove, predložio sam Ministarskom savetu da se na osnovi § 98 Finansijskog zakona za 1936/37 godinu donese Uredba o autorsko-pravnom posredništvu. Uredba je usvojena i publikovana 26 januara 1937 godine, zajedno sa Pravilnikom o bližim odredbama o autorsko-pravnom posredništvu. Ovim zakonskim merama dobili smo mogućnost da uvedemo nadzor nad autorsko-pravnim posredništvima, koji do sada nije postojao, što znači da će otsada interesenti znati i kome i koliko treba da plaćaju, da će ubiranje i raspodela suma biti kontrolisana efikasno i od autora i od države, a da će sve koristi od posredovanja pripasti socijalnim ciljevima onih kojima je zaštita autorskog prava i namenjena, t.j. autorima. Ovom Uredbom zaštićeni su stvarno i privrednici i autori i omogućena je njihova saradnja pod nadzorom Ministarstva prosvete. Uredba je zato dočekana sa velikim zadovoljstvom kod svih onih koji su dosadanjim neregulisanim stanjem s pravom bili nezadovoljni.

Gospodo narodni poslanici, ja sam tim u najkraćim potezima izneo današnje stanje prosvetnih ustanova, nastojeći ujedno da vas upoznam sa najaktuelnijim pitanjima u resoru Ministarstva prosvete i merama koje sam do sada preduzeo i koje nameravam poduzeti da se ova pitanja uspešno privedu povoljnom rešenju. Priznajem da time nisam ni izdareka iscrpeo sve naše prosvetne probleme i da bi se mogla naći bolia i radikalnija rešenja istaknutih pitanja, kada ne bih morao voditi računa o ograničenim materijalnim sredstvima koja mi stoje na raspolaganju. Podnoseći ovaj predlog budžeta rukovoden sam nastojanjem da se izdaci za prosvetu dovedu u sklad sa principom racionalne štednje, ali sam ipak uveren da mi je pravilnom raspodelom kredita pošlo za rukom da se osigura nesmetano funkcionisanje svih naših prosvetnih ustanova kao i to da im se omogući pravilan razvoj i usavršavanje, pa vas s toga molim, gospodo narodni poslanici, da izvolite odobriti budžet Ministarstva prosvete. (Burno i dugotrajno pljeskanje kod većine i povici: Živeo!)

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, pre nego što bih dodelio reč prvom govorniku, izvolite čuti jednu napomenu. Veliko se interesovanje pokazalo za diskusiju kod uvažene

g. g. narodnih poslanika o budžetu Ministarstva prosvete, što je u ostalom razumljivo i prirodno. Međutim, pošto smo vrlo oskudni u vremenu, ja molim gospodu govornike, da po mogućstvu za svoje govore ne upotrebe ni ono Zakonom o poslovnom redu propisano vreme od 30 minuta, nego da po mogućstvu još više od toga skrate svoje govore. Ja na ovo upozoravam i molim gospodu narodne poslanike, ali ako neko od gospode ne može da skрати ipak svoj govor, ja ću, ili ko bude predsedavao na ovom mestu, nakon 20 minuta koliko bude govorio, upozoriti gospodina govornika da ima još samo 10 minuta da govori, i da u tome vremenu neizostavno svoj govor završi. Verujte, gospodo, da je i nama teško koji predsedavamo kao vašim drugovima, jer i mi smo narodni poslanici, da prekidamo gospodu govornike u govoru, pošto znamo da je teško prekidati govornika u njegovim mislima, ali budite uvereni da je to diktat apsolutne nužde.

Osim toga molim svu gospodu koja su se prijavila za reč da govore o ovome resoru da ostanu ovde do kraja, jer je želja Predsedništva da se budžet Ministarstva prosvete još u toku ove noći skine sa dnevnog reda. (Glasovi iz većine: Vrlo dobro! — Protesti na levicu.)

Ima reč narodni poslanik g. Aleksandar Dačić.

Александар Дачић: Господо народни посланици, част ми је да захвалим Председништву што је мени првome дало могућност да говорим о буџету Министарства просвете, јер је на овај начин мени од стране Председништва Скупштине дата могућност да се укаже пажња Учитељском савезу, пошто сам и ја био народни учитељ. Говорим у име Народног сељачког клуба као просветни радник и као народни учитељ.

Говорићу о народној просвети и о буџету Министарства просвете, говорићу истину о просветној политици не само ове данашње Владе, већ хоћу да нарочито подвучем просветну политику и свих бивших режима; јер просветна политика не може се водити на парче, она мора бити континуитет једног утврђеног система према приликама и потребама наше југословенске земље. Иако има каквих недостатака онда они сигурно неће пасти на терет и одговорност данашње Владе, они долазе много раније, они су створили лошу просветну политику. Ранији режими свагда су спроводили своје политичке прохтеве првенствено над раденицима који треба и који држе просвету у нашој земљи, а нарочито на првом месту над учитељем, који је најважнији просветни чинилац у нашој земљи. Као учитељ задржаћу се највише на постаменту просвете тј. на правој народној просвети, на народној школи и народном учитељу. Док за факултете и за средње и стручне школе мислим да ће бити колега који су компетентнији из тих редова радника а којих у овом Дому има.

Господо народни посланици, много се у начелној дебати говорило нашироко и надугачко о југословенској, о националној мисли. Говорило се о унитаризму, говорило се о демократији, а говорило се и говорило о хрватском питању, а такође, говорило се и о безначајним питањима, чак и то, да се једном колеги није изашло у сусрет, те некакав пут од 2 км. није везао за главни друм, па и о још многим другим безначајним питањима. Али, о ономе што уистини има, треба и мора да постави праве темеље нашој југословенској националној мисли,

нашој народној култури, нашем духовном јединству уједињеног југословенског народа — није се довољно указивало пажње.

Заборавило се, нажалост, говорити о оним чиновницима, који су својим пожртвованим радом у народној школи спремали генерације ка стремљењу велике националне мисли! Заборавило се говорити о учитељу, о народној просвети, а заборавило се, што је најгоре, говорити о нашој југословенској деци, о нашој школској деци и о васпитању тих нових генерација.

Учитељство је пре великог ослободилачког рата спремало генерације за велике борбе за ослобођење и уједињење нашег народа. Учитељство је својим пожртвовањем за време ратова пружило највидније доказе о високо развијеној националној свести, што му је од стране Народне скупштине одмах после ослобођења и јавно признато. Учитељство и данас у великој и уједињеној отаџбини исто тако не мале задатке има, а то је рад на духовном јединству. Улога учитељства у овом погледу од неоцењиве је важности, и од рада учитеља у многome зависи да ли ће се процес духовног јединства несметано и правилно развијати или ће оно и надаље бити подложно утицајима елементарна који у овом погледу разорно делују.

Да би учитељство могло одговорити овом свом великом задатку, потребно је да му се створе и услови за рад. Један од главних услова је сталност у месту службовања, без које се не може ни замислити озбиљан и успешан рад.

Господо народни посланици, замислите учитеља који у свом раду на подизању народа мора непрестано мислити и стрепети од премештаја; замислите учитеља који због свог несебичног рада у народу буде још и кажњен премештајем по тражењу неке ситне политичке личности. Зар он може са вољом и љубављу вршити своју високу задаћу?

Учитељство је својим досадашњим радом заслужило да му се поклони мало више пажње и да то његово тражење сталности није ради себе, већ напротив ради високих циљева, ради школе, ради наставе и народног просвећивања. Дајте учитељству сталност, па онда можете од њега захтевати још интензивнији рад. У противном, оно ће бити приморано да се ограничи само на рад у учионици.

Учитељева сталност укинута је Законом о народним школама 1929 године, па би се ради анализирања могло видети какав је и колики је рад учитељев био пре доношења овога закона докле је имао сталност, а какав је после овога закона. Премештаји учитеља и кад има сталност, могу бити само онда, када то интереси народне просвете захтевају, те ако он својим радом негативно делује, онда не би требало ни да буде учитељ, јер ако има разлога таквих да он буде премештен, може да буде учитељ у другом месту, а не у оном у коме је био, зашто онда и држати га, јер у сваком случају његов утицај и његов негативан рад не може се дозволити ни у једном месту.

Премештаји учитеља, чести премештаји у многome ометају нормалан рад у народној школи. Нарочито, кад се премештај врши у току школске године. Овакав начин, не само да изазива потресе у настави, него и код грађана ствара убеђење, да се о народној школи најмање води рачуна. Дешава се, да по премештају учитеља поједине школе са великим бројем ђака, остају месецима без наставни-

ка, што izaziva razumljive proteste građana, koji su svojim pregalашtvom podizali školske zgrade da u njima vaspitavaju svoj podmladak. Meni je jako žao, gospodo narodni посланици, што морам овде да подвучем нарочито и да одговорим извесном господину народном посланику, који је у свим ранијим режимима ове премештаје чинио по својој жељи, како је он хтео и умео, док сада у начелној дебати он набацује данашњој Влади како се бесомучно прогањају учитељи. Тај господин је заборавао, да је он у своје доба носио у џепу потписане бланко објаве за премештаје учитеља, и као диктатор у својој крају чинио велике неправде многим учитељима. А сада он кука! Најмање право за то има. Не мислим да је данас са овим премештајима обустављено, али хоћу да подвучем, да је оно што сам рекао у почетку свога говора, учитељ увек био тај, који је био ударац свих режима на према томе неправично је чинити приговоре, који су се у своје доба свели на учитељство.

Ја, господо народни посланици, овде хоћу нарочито да подвучем премештаје великог броја учитеља истакнутих задружних радника, који су своју љубав према том културном и економском покрету земљорадника морали да плате премештајем. Учитељ као радник ван школе нарочито се залаже на пољу задругарства. Он се у једном селу сасвим природно не допада неком сеоском дућаници или кафеџији, а ови су политички пријатељи готово свих режима, па онда долази оптужба истих и то често пута срамних и гнусних, па онда долази после тога премештај вредног учитеља-задругара. На задружном пољу ради преко 3.000 учитеља, а ови су у место награде увек изложени ударцима непријатеља задругарства и увек у ситуацији да буду премештени. Ја не видим разлоге који би могли оправдати овај поступак, који често пута долази из затрованих политичких личних односа, и сматрам да је то веома жалосна појава, која ће многим просветним радницима убити вољу за рад у народу и тиме спречити процес подизања широких народних слојева у економском и културном погледу.

Не мањи рад је учитеља ван школе и на другим културним просветним пословима као: у соколству, оснивањем сеоских соколских чета, затим у Црвеном Крсту, народним књижницама, и читалицама, у здравственим задругама — па би било ваљано да се учитељу у његове позитивне квалификације све ове чињенице узимају у обзир у свим његовим подухватима. Ове чињенице требало би да имају увек првенство и за све његове личне заштите, како приликом његовог премештаја по вољи његовој или не, тако и приликом његовог унапређивања у групе. Дешава се, има много примера да учитељи који нигде ван школе не делују, који су се увукли у сами себе, пролазе готово као по неком правилу увек боље него ли учитељ јавни радник.

Господо народни посланици, два су најбитнија задатка Министарства просвете; по првом, да се да наука и писменост нашем народу, а по другом, који је много важнији по моме мишљењу, да наше школе и да наша просветна политика духовно уједини наш народ. Да се ово постигне, да се ово усаврши, потребно је поред осталих чинилаца које ћу навести, учитељу обезбедити сталност онако исто како су извесни разлози позитивни диктовали да се и судијама да сталност.

Други важан чиниоц за народног учитеља је исте унапређење у положајне групе учитеља. Унапређење учитеља не врши се по годинама службе, по њиховом раду, већ увек по препоруци. Баш због тога, што се при унапређењу не узима правично мерило, у највећем броју случајева дешава се да буду унапређени млађи, и они који се не баве радом на народном просвећивању, а старији добри радници остају запостављени. Има учитеља са преко 20 година службе, који су још у 7 групи, иако њихови другови имају 6/I или 6/II. Знам да је унапређење дискреционо право Министра, али мислим да то право не треба да буде мач којим ће се сећи најбоље учитељске главе. Знам исто тако, колики је огроман број учитеља стекао право на унапређење, и да је г. Министар просвете тражио потребне кредите за већи број унапређења, али г. Министар финансија није то опет, ваљда, са свога становишта могао толико тражени кредит одобрити. На овај начин у многоме се омета правилан рад и многи изостају од унапређења, а многи пристижу нови, тако да на овај начин идемо у недогледност, те баш у вези самог Чиновничког закона, када генерације за генерацијама буду пристизале и када та унапређења не буду ишла својим нормалним током. У будућности дочекаћемо у овом погледу један хаос, који ће се на крају крајева морати решити опет некаквим амандманом, и удовољити правичној потреби. Да овога не би било, ја предлажем да Краљевска влада и г. Министар финансија одобри г. Министру просвете потребан и тражени кредит за свршавање и овог важног посла у Министарству просвете.

И овога пута морам да нагласим и да подвучем, господо народни посланици, једну тешку неправду у погледу унапређења учитеља ратника. Један број учитеља који су завршили учитељске школе баш пред сам рат 1912 и 1914 године нису били постављени за учитеље, већ су као ратници војници ћаци са пушком у руци отишли да бране и увеличају ову нашу лепу отаџбину. Један је број остао живих, а већи део су оставили своје кости широм наше отаџбине.

И ови којима је удес доделио да остану живи, чудном законском одредбом немају права на редовно напредовање и не рачуна се сво време проведено за време ратова као државна служба, па су овим изједначени са оним учитељима који су своје школовање завршили тек после ратова, па тиме и млађи за готово више од 10—15 година старости. Није велики број ових учитеља ратника, постоји и амандман у Финансијском одбору да се ова неправда њима исправи, па бих молио Народну скупштину да се овим ратницима заслужно одужимо, и једногласно амандман о признању ових година, које су им пропале, признамо. (Гласови на левици: То ти је добро! Војислав Лазич: Али то Министар неће примити!) Ни брига те! Ти се много не секирај.

Господо народни посланици, има још једно важно и деликатно питање по учитељство, а то је питање једне уредбе о смањењу личног додатка на скупоћу удатој учитељици за учитеља. Овом уредбом умањен је додаток на скупоћу учитељици која је, по моме мишљењу, у много тежем положају него ли сам учитељ. Учитељица је радница у школи, учитељица је често пута и радница ван школе, а учитељица је и домаћица у кући и

мајка која васпитава и даје што се највише може дати. Нису нам ретки примери учитељица мајки, које су отечеству дале све што се могло дати. Али, словом ове уредбе, оне су понижене, потцењене и оне су доведене у један подређени положај. Зар за то што она даје више него учитељ, да буде кажњена? Ја мислим, господо народни посланици, да је ред и да је неопходна потреба, да се та очигледна неправичност исправи, и да се учитељица, која има једнаке па и веће дужности од учитеља, потпуно изједначи са својим колегом учитељем у погледу припадности.

Проблем наставе на селу, питање исхране сеоске деце и њихово здравствено стање, као и тешки услови под којима се развија, одгаја и расте наша сеоска омладина, гро нашег народног подмлатка, мора забринути озбиљно свакога који ма и најмање познаје прилике на нашем селу, и који бар једанпут у животу завири у ма коју сеоску школу. Овај проблем је у истини тежак, он је очигледан и овако тешко стање треба да нас заинтересује и ово питање треба да нас позабави.

Данашње друштво, овакво какво је, индиферентно је према овој ни мало ружичастој стварности, у коме се данас налази наша сеоска школска младеж, и то је грех. Овде би се морало повести рачуна о једној социјалној и моралној обавези државе, пред којом се не би смело равнодушно затворити очи, када се тиче судбине стотинама хиљада наше најмлађе школске деце. Стварност је тешка, она нам односи много наше невинне деце, она нам откида најлепшу будућност.

Морталитет наше школске деце, када се у њу завири, разголићује страхоте ове стварности, која је изражена у смртности код нас. У другим земљама овај mortalitet је много мањи него код нас, јер код нас умире преко 25% деце до 10 година старости. Овај проценат mortaliteta код наше деце на селу долази услед веома лоше исхране код деце, нарочито школске, па услед чега свака болест много лакше надире, те тако и најмања епидемија коси својом немилосрдном косом, па су ова деца остављена на милост и немилост мајке природе, јер често пута нема лекара ни на 70 км., а у многим случајевима и на мањим дистанцама до лекара доћи је врло тешко. Прегледи школске деце се врше само при упису исте у школу и више никад, затим једанпут пелцовање при завршетку IV разреда основне школе. Ето, тако сеоска деца без хигијенских услова и без лекарске помоћи, носећи судбином грехе друштвеног поретка, немају оно што имају градска деца. По градовима имамо и школске поликлинике, имамо и купатила, имамо и лекаре специјалисте. Градска деца имају све услове за позитивнији развитак, а сеоска деца препуштена су судбини. (Одобравање). Надлежни би требали да по овом питању поведу озбиљног рачуна, и да се нађе пута и начина да се школској деци да и лекарска нега и чешћи обавезни лекарски прегледи, јер то захтева социјална правда, јер ће се ово стоструко исплатити. (Одобравање и плескање.)

Ја нећу овде, господо народни посланици, износити остала факта и чињенице у погледу других негативних услова у развиту нашег сеоског детета, јер би ме то одвело далеко, али ћу да напоменем само још једно, а то је — одео и обућа нашег сеоског ђака детета. Оно је испод сваке

критике. Нарочито у сиромашним крајевима и удаљеним од школа, где деца по десетину километара у зимско доба по лапавици и снегу у мразу прелазе готово гола и боса, да дођу до школе и науку науче. Овде би се дало помоћи у томе, да се бар приступи систематском подизању школа сиромашним крајевима и да се њихова удаљеност умањи.

Нема сумње да овакве тешке прилике школске генерације тешко подносе и режим данашње наставе и школе.

На унапређењу нашег основног школства учињено је доста, али ми се све чини, без плана и нецелисходно. Ово што је доста учињено, велим, учињено је за градску школу, али не и за сеоску.

Из експозеа г. Министра видимо, да је он гласио нарочито преображај наставе у основној школи у селима на тај начин, што ће се створити могућност, да се оспособе нове генерације учитеља, који ће свршити поред своје стручне учитељске школе још и пољопривредну школу.

У граду се примењују и нове методе, у граду се настава изводи по принципима савремене школе, јер су и створени услови, а у селу имамо велики број школа које немају довољно ни креде, а мали је број школа које имају сунђер да избришу табу. За очигледну наставу готово не постоји ништа. Постоји, можда, само неколико географских карти и то старих издања, овешталих и неупотребљених. Шта вреди многе нове школе, шта вреди ново педагошко-дидактички принцип рада у школама, шта све то вреди, када у гро наших основних школа деца долазе гладна, боса, болесна и без наставних сретстава и учила. Због тога је најактуелнији проблем васпитања и подизања сеоског подмлатка да се једним државним просветним програмом, који би са истом педагошком професионалном педантношћу истовремено обухватио и омогућио нормалан развој школске деце социјално-здравственим осигурањем и створио све услове за стварно примењивање нове животне наставе.

Господо народни посланици, проблем и то не зна се колико важан, као и ови напред истакнути, јесте издржавање основних школа. Ми треба искрено да поздравимо подухват Краљевске владе, да је народна школа једном прешла на издржавање бановине, па када се ово оживотвори, ваљда ће доћи дан када ће ово издржавање прећи и у руке саме државе, односно централне просветне установе самог Министарства просвете. Сада од 1 априла, када школе прелазе на издржавање бановина, и када су све бановине издале своје правилнике по овом питању, желети је да бановине првенствену бригу имају, те да ово издржавање школе буде уредно на време, јер, ако се то питање достављања потребних кредита на време буде одуговлачило и занемаривало, као што је био случај код издржавања школа од стране општина, онда ће ово питање доћи још у безизлазну ситуацију, него што је то било раније. Потребно би било, да се ови правилници које су бановине издале о издржавању народних школа изједначе, јер ово питање није подједнако узето у свим бановинама. Како ће ово питање бити решено, видећемо када се Уредба о издржавању народних школа буде почела приводити у дело, те ћемо тада моћи створити и суд о истој.

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodine poslanice, upozoravam Vas da još minut-dva imate da govorite:

Александар Дачић (наставља): Ја говорим у име групе.

Potpredsednik Franjo Markić: Nije tako.

Александар Дачић (наставља): Знате Ви то, г. Потпредседниче. — Господо, морам овде да нагласим још једну чињеницу, која отежава учитељев живот, а то је нередовно издавање учитељских принадлежности. У моме Срезу мачванском до скоро учитељи су примали своје принадлежности готово на крају месеца, а можете замислити какве су и колике су тешкоће ових људи, кад принадлежности не долазе редовно, и када је његов живот скопчан с овим, и када он има да се преда потпуно школи и њеном раду, а када мора да мисли како ће набавити намирнице за живот. Потребно би било да се финансијским дирекцијама на ово скрене пажња, јер када по градовима чиновници могу примати принадлежности чак и уочи првог у месецу, зашто онда учитељи на селима не би могли примити принадлежности бар до петог у месецу. (*Војислав Лазић:* Нема Министра просвете!) Ево, има овде два Министра. Ја не треба да говорим г. Министру, јер смо се ми отприлике сложили, видевши оно што је он изнео у експозеу. Постоје његови референти и начелници, који спроводе у дело нашу просветну политику.

Господо народни посланици, још једно важно и битно питање у нашој народној просвети јесте питање уџбеника, питање њиховог издавања и њиховог квалитета. Ми овде чусмо много речи о нашем јединству, о уједињењу нашега народа, али погледајмо за часак и на ову чињеницу, ово сретство за постизавање народног јединства и за једнообразно образовање у националном духу наше школске омладине. Министарство просвете је у своје време издало распис за састав нових уџбеника из националних предмета путем конкурса. Ово је најбољи начин, да се до најбољег уџбеника дође, да би се постигло позитивније него што се данас ради. Конкурсом дошли би у оцену најбољи писци уџбеника, и држава би, откупивши ове, сасвим природно постигла оно што се је желело, а то је једнообразно и квалитативно много боље. Када се је овоме приступило, када су већ многи писци уџбеника јавили се на овај конкурс, застало се, те ни данас ово питање није решено. Расписивањем конкурса уџбеника постигло би се ово: 1) престала би трговина с уџбеницима, која је често, ради профита, занемарила намену и значај уџбеника; 2) извршило би се изједначење уџбеника; 3) дале би се најбоље ствари и најјевтиније; 4) а затим, и то је један од најважнијих проблема, нарочито по сеоску децу, не би родитељи морали сваке године куповати нове уџбенике, јер би се деца могла послужити бар за две године једним уџбеником. Стало се с овим, господо народни посланици, само зато, што су прошле године издавачи уџбеника, видећи да ће ово и овакво решење бити на њихову штету, подигли ларму и обуставили ток овог правилног решења. Ја, господо народни посланици, знам врло добро колике и какве профите од овога имају издавачи, а мање писци уџбеника, па зар је то социјална правда, да се за рачун једног незнатног броја издавача осуди гро нашег народа да мора плаћати скупо школске

књиге. То је са материјалне стране, а са ове друге национално-духовне стране сигурно је, да се много мање постизава него ли што ће се постићи конкурсом издавања уџбеника, јер се мање води рачуна о изједначењу уџбеника. Када би неко од нас зашао по нашој земљи и покупио све врсте издатих до сада уџбеника и када би их разгледао, увидео би колику штетност ови и овако издани уџбеници наносе нашој народној школи, чак и нашем народном јединству и добром васпитном циљу. Ето, опет да поновим: говорило се и говори о хрватском питању, господо народни посланици, а не говори се о томе да нашу основну наставу изједначимо и да нашем школству и нашој школској деци дамо оне уџбенике који би доприносили много више него многа бусања у прса у питању народног јединства. (Одобравање код већине). Што пре, тим боље, потребно је ово питање скинути са дневног реда, и извршити изједначење уџбеника и по могућности дати га у државном издању, што би било јевтиније него што је данас. Ми треба што пре да израдим свој тип наставе, праве југословенске наставе и то онако, као што је Хитлерова школа у Немачкој, фашистичка школа у Италији за себе и своју нацију створила свој тип, да ми у нашој земљи створимо тип југословенске наставе. (Одобравање).

Једна истинита, али жалосна чињеница је и у томе, што ми у Банату и у Бачкој имамо учитеља који готово никако или мало знају наш државни језик. Они су у мањинским школама, истина. Овде би била потребна једанпут озбиљна контрола Министарства, која би много учинила и са овим учитељима пречистила, без икаквих политичких утицаја. Колика је и каква је штетност у овоме, мислим да није потребно истицати. Исто би тако било важно да се у мањинским школама укину по селима забавишта, а отворе приправна одељења, где би се првенствено водило рачуна о изучавању државног језика, па тако припремљена деца да дођу у основну школу... (*Војислав Лазић:* Да науче да поздрављају дизањем руке у вис!) То ћеш ти учинити на крају крајева, Војиславе Лазићу!

Један од не мало важних просветних чинилаца у нашим селима јесте и задругарство. Задружни домови и наше задруге по селима, нарочито онде где нема књижнице и читаонице, носници су просвећивања нашег села. У њима учитељ ради ван школског рада, у задрузи постоје задружне књижнице, у задрузи се читају најрадије књиге, у задрузи се претресају питања културна и економска, у задрузи се отварају дилетантска позоришта и певачка друштва, у задрузи се наша сеоска омладина васпитава у задружном, братском и националном духу, поред других економских и привредних чињеница, које задругарство пружа нашем селу и земљораднику. (Повици: Тако је! — Одобравање код већине).

Ја, господо народни посланици, овде хоћу да побријем извесна тенденциозна тврђења једног господина народног посланика, који је у начелној дебати сасвим тенденциозно напао рад задружне делатности у његовом Поморављу, јер знам позитивно да задруге баш у овом крају позитивно делују на живот и развој нашег села. Упућујем тога г. народног посланика баш у његово рођено село Поточац, где сам ја пре неколико година био као задругар на освећењу задружног

дома, и где су се ови његови рођени сељаци добро снашли у овој установи. Упућујем баш поново господина да оде у његово село, не даље, и да види на лицу места да је у овом свом тенденциозном нападу био неправичан, првенствено према својим рођеним сељацима, па потом и према задржарству уопште. Нека не заборави господин, да ће му се задржарство због овог одужити када време томе буде било, и када ће он осетити велики задржни дух и велику задржну мисао.

На крају, господо народни посланици, просветна политика требало би да буде још више и коликогод могуће више упућена ка селу и сељаштву, она мора бити сношљива, она мора бити јевтинија и она мора да да максимум могућности за што бољу и могућнију наставу нашег сељачког детета и сељачког сталеза.

Многи велики људи наше земље казали су у своје време велике мисли о народном учитељу и о народној школи. Највећи човек наше земље, наш Блаженопочивши Краљ Александар I рекао је за југословенског учитеља ове знамените речи:

„Југословенски учитељи, прожети љубављу према своме народу и своме мучном, али узвишеном позиву неимари су народне душе, његове националне свести и културе.

Да би у потпуности одговорили жељама и надама које у њих полагају њихов Краљ и народ, Југословенско учитељско удружење, уједињујући све данашње и будуће југословенске учитеље, треба да буде: жижга просвети, стуб југословенског национализма и потстрек за сва лепа стремљења у будућности Југославије.”

Господо народни посланици, нека су нам ове речи нашег Краља свети аманет, у решавању свих питања нашег народног учитеља и наше народне просвете. Нека се ово разуме и нека се ово схвати онако, како је и Велики Краљ желео и учитељском раднику, као носиоцима југословенског национализма. (Живо одобравање и плескање код већине.)

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Има рећ народни poslanik g. Velimir Jojić.

Велимир Јојић: Господо народни посланици, кад би експозе г. Министра био и приближно вероватно изводљив, ја не бих имао у том случају ништа да додам сем да га једногласно примим, али у колико ми је познато, далеко смо од онога што је г. Министар рекао, јер стварне чињенице наше и основне и средње школе друкчије су. Има ствари за које не носи одговорност ни данашња Влада, — то морам да признам, оне су из раније, — те тешкоће су производ нашег тешког економског стања а у исто време и неизвођење наставног плана и програма за све школе. Како учитељи тако и професори у овој држави скоро су најпрезренији чиновници. Знамо то из искуства и могу с правом да кажем да сваки чиновник тражи да буде заштићен говорећи како га треба наградити, јер врши свету дужност а о онима који баш васпитавају људе и стварају људе, а то су на првом месту учитељи и професори, верујте, господо, да се до сада о њима у овој земљи најмање водило рачуна. Ничији живот није толико скопчан са толико тешкоћа, са толико патња и са толико невоља као живот једног учитеља и једног професора.

Ничије економско стање није толико рђаво као њихово. Ако има да се неко награди, ако би

требало некоме нарочиту пажњу посветити, то би требало баш тим људима који највише раде на стварању наше нације, њеном просвећивању и буђењу и стварању ваљаног и доброг националног подмлатка, који треба ову државу једнога дана да води.

Због тога бих желео да је г. Министар употреби максимум своје снаге и моћи да некако побољша материјално стање учитеља и наставника и да их заштити. Једна од првих потреба просветних радника јесте њихова сталност. Не може бити ни говора о савесном и сталоженом раду једног наставника, било учитеља или професора док се налази под данашњим тешким политичким и економским приликама. Економске прилике знате, а политичке су за њега исто такве. Често пута не зна ни где би зимницу спремио, ни да ли ће ју појести ако ју спреми, сељака се из једнога краја у други, као у време сеобе народа и то се тако понавља све од онда када је изгубио своју сталност, и то ће се тако понављати све док учитељ опет не добије своју сталност.

Мислим, да би била најсветија потреба и ове Скупштине и г. Министра просвете да осигура сталност учитељима, да зна да ће бити премештен само по казни и ако не заслужи да га са његовог места нико не може макнути. Он стоји стално под Дамокловим мачем, или посланика или групе којој не припада и зато не може бити ефикасан рад у школи све док се учитељи и професори не осигурају од сталног гоњења и прогањања.

Ја не мислим у овом тренутку ни на једну партију, јер ће бити ово све дотле док се учитељи и професори не заштите законом, они ће бити гањани и прогањани и страдаће и школа и учитељство и професори и њихове фамилије.

Што се тиче њиховог материјалног стања, држава је мало учинила. Тражи се од једнога учитеља и професора прво да репрезентује државног чиновника, да има лепу и добру књижицу, из које би увек могао бити добро начитан и образован, али он их нема од чега да набави. Није потребно говорити о скупоћи и о данашњем његовом стандарду, знате економске прилике и можете се уверити да су баш ови чиновници најгоре награђени и не могу да одговоре својим обавезама, и нема ни једнога чиновника у нашој држави који је тако бедно награђен као он.

Онда се праве велике тешкоће са школским зградама. Према ономе што је сам г. Министар изложио видели смо да има 0,75% да остваре од онога што би требало.

Требало би стотину милиона а он има само 3 милиона, па као што видите то је и сувише ниска сума. Основне школе по селима као и гимназије су толико рђаве да комисија не би их примила ни за штале, као што на пр. у Приштини где ју људи не би примили ни за шталу. Има школа које претстављају праве јазбине а не школе у којима би требао да се подиже подмладак, у тим школама могу да се подигну само грудоболна деца која неће ваљати ни друштву ни држави ни родитељима који их подижу.

Ја мислим да је вама свима познато да учитељи и професори, сем онога свога школског рада који имају у школи, да се они појављују да раде и у друштву на општем народном просвећивању и кад се то од њега тражи да води и разна национална, хумана и културна друштва, онда, господо,

када се од њега све то тражи а не даје му се ништа, морало би се повести много више рачуна о њему него што се до данас водило, да би могао да одговори своме задатку, да би постигао циљ који се од њега тражи у друштву. Ја, господо, нећу да кажем, да то само данашњи Министар примењује, примењивали су и други, али ћу да кажем и за садашња гоњења која су тешко пала честитим људима који се гоне без разлога. Мислим да би требало једног чиновника гонити после истраге. Ја ћу навести само један пример међу многобројнима за једног учитеља Видака Ивановића кога ја знам као првокласног учитеља. Јављено је Министарству да је псовао и грдио Министра и без икаквог ислеђења премештен је на Бадњи дан. Селећи се замало да му породица није пропала. Г. Министар ни у ком случају није смео да га премести иако је имао дискреционо право. Ако је тај учитељ грдио Министра не би га требало преместити него отпустити. Ја мислим да је грешка што поједини партиски ђилкоши и кортеши клеветају чиновника и тако оклеветан чиновник после се премешта. Ја тврдим да уста тога чиновника нису изговорила никакву псовку према никоме а камо ли према, г. Министру. Мислим да је требало прво ствар испитати и ако је заслужио, треба да се казни ако је казао ружне речи за г. Министра. Али, тако то иде код нас, прво се кола сруше па се тек после испитује да ли је ко крив или није. Таквих примера има доста и ја бих желео да се стане на пут, и да се кажњавају ако су криви по својој заслуги.

Г. Министар у свом експозу пропустио је можда не намерно, не знам тачно, једну чињеницу — ни једне речи није поменио о наставницима Русима у овој земљи. Њих има приличан број. Ја мислим да ова држава има нарочите дужности према тим наставницима. Све су то у већини случајева културни, вредни и честити људи, не велим за свакога а међу њима има кукоља, али би г. Министар требао да поведе рачуна и осигура егзистенцију живота свима таквим наставницима. Сви који су били од нас и годину дана у царској националној Русији сви су се снашли као у својој земљи и ја мислим да је обавеза према Русима да им се осигура егзистенција онако, како су то и својим културним и преданим радом заслужили. И ја бих молио г. Министра, ако је то пропустио, да згодном приликом учини ову оправдану ствар и ове људе збрине.

Ја мислим да г. Министар није показао довољно пажње и разумевања према животу школе, чак врло мало, а ево због чега. У једној школи зна се тачно кад морају предмети почети, кад наставници морају почети са радом и програмом. А ако не почну у одређено време, он не може да сврши одређене јединице, јер је за сваки час одредио у току године сваку јединицу и ако не обради сваку настане померање у целој школској години.

Ја знам да је било у томе великих грешака, да су наставници постављани веома касно, у невреме, и да план ни у ком случају није могао бити пређен баш због тога што првог септембра наставници нису стигли на дужност као што треба и како закон прописује, него се то вршило у септембру, октобру, децембру итд. Од тога је школа невероватно много трпела.

Сем тога за живот школе потребно је да старешина буде увек ту. Ја ћу вам навести само за

пример једну бановину, а то се понавља и у многим другим. На пример, Зетска бановина. Скоро у свима гимназијама предатне Црне Горе до 1914 године нема ни једнога директора. Цетиње има пуну велику гимназију а нема директора; Никшић нема директора — дужност директора врши професор VII групе. Подгорица нема директора. Од скоро Плевље нема директора; Беране нема директора; Пећ нема директора. Ту су пуне велике гимназије, од којих многе имају по 1.000 ученика, где би требало поделити гимназије на два дела, па опет, да директор има пуне руке посла, а тако велики заводи остављени су врло slabим и несигурним рукама, јер је просто физичка немогућност, да професор одржава своје часове и у исто време, неук и невешт, да може корисно водити ту школу.

Господин Министар није довољно заштитио своје особље — кад кажем своје особље рачунам све учитеље и професоре, — од политичког гоњења, јер знам да посланици више премештају учитеље и професоре по своме нахођењу и по своме тражењу него што то чини г. Министар по потреби службе. Ја мислим да је то једна велика штета што се уопште у ове административне ствари мешају посланици. Они би могли Министру олакшати у томе, ако знају што о рђавом наставнику или чиновнику, да доставе Министру писмени предлог и Министар да испита је ли тако или није, и тек онда да настаје премештање. Настало је гоњење и давање оцена од нас многих овде, који немају ни појма о школи. Таквих примера има доста и поједини наставници лете с једног краја државе на други.

Ја ћу вам навести само један пример. Није то због тога што сам заинтересован него што најбоље познајем прилике. Навешћу вам случај Пећке гимназије, где је директор Радомир Ивановић био један од најбољих у овој држави. Њега су оклеветали што је био мој политички пријатељ. Господин Министар ваљда је хтео мене да гађа, па је погодио школу и преместио је једнога од најбољих професора, васпитача, најбољег педагога у овој држави. Овај човек морао је другог дана Божића да се сели. Он је био премештен депешом, а по закону Министар није имао на то право. У закону се каже: да Министар може наставнике и учитеље премештати. Ту не долазе директори IV и III групе. По том закону се они не могу премештати. Премештен је један од најваљанијих наставника ове земље. Због чега? Зато што су то тражили неколико партиских ђилкоша, који не би требали да буду у школи где су. И нажаост Господин Министар је слао два изасланика. И ако тачно не знам њихов извештај, знам да су дали повољан извештај и место да по њима испита ствар и да по испиту инспектора донесе одлуку, он и не сачекавши одлуку депешом га је преместио чак из Пећи у Сињ. Таквих премештаја имамо доста: Димитрија Вучковића професора Учитељске школе у Пироту; иста судбина нашла је Светозара Ранчића; Момчила Милетића, премештају чак у неке грађанске школе где нема нигде ничега, и ако ти људи имају децу у гимназији, не води се рачуна о породици и имовним приликама ових људи. Затим је премештен Петар Нешић директор Учитељске школе у Пироту, један од најстаријих просветних радника у овој земљи, који је десет година провео као директор.

Иако он као директор има материјалне одговорности око предаје дужности, и ако му и сам закон даје право да у року од месец дана може да предаје дужност, — њега је г. Министар депешом преместио, а по наређењу Министрову срески начелник дошао је к њему да од њега он прими његову дужност. То се до сада није дешавало у нашој земљи. То је, господо, једна крупна ствар. Ја тога човека и не познајем добро, свега сам га два пута видео; али кажем да се ствара рђав узус када се један директор гимназије који је достигао највећи степен у просветној хијерархији, јер је у III/I, да се депешом премешта и да се наређује среском начелнику да ој од њега као да је какав мангуп, прими дужност. А његов велики грех због чега је премештен био је тај, да је антидржавни елемент, јер се, како сам чуо, виђао са г. Љубом Давидовићем!

Ја мислим, господо, да не само овај садашњи Министар већ и сваки други Министар треба да се узвиси, те да своје личне и партијске интересе не претпоставља школи и да школске људе остави школи, друштву и држави, а не да се поједини људи прогањају због свога личног мишљења. Не кажем то, ако је у питању неко ко ради против државе. Али због политичких партија протеривати њега није паметно, јер то ће се сутра светити другом, трећем итд., јер се ствара и сувише рђав председан. Ми имамо још једну масу директора који су депешама премештени и упућивани на дужност, а то упућивање на дужност велика је штета за тога човека. Онај који се премешта добија путне трошкове, а онај који се упути на рад нема право ни на селидбене трошкове него он о свом круху и руху мора да се сели, а може после да се жали Државном савету и да чека на решење. Међу такве насилне исељенике долази директор гимназије у Зајечару, г. Милан Ђорђевић. Ђорђе Брајевић, директор гимназије у Данилов Граду, Благо Савићевић, професор у Данилов Граду, Драгутин Цветковић, директор гимназије у Неготину, Радомир Ивановић, директор гимназије у Пећи, Ђорђевић Михаило, директор гимназије у Панчеву, Драгољуб К. Поповић, директор гимназије у Велесу. Као што видите један читав низ директора и професора, а да и не говорим о учитељима, — ту је читава сеоба народа била. Ја не говорим ово, господо, да бих се жалио или да хоћу да нападам г. Министра у његовом раду. Ја говорим ово, да је штета за школу, јер прекидати рад у средини школске године то је и сувише велика штета за школу. Затим држава плаћа огромне суме за њихову сеобу, а нема се за оно што је најпотребније, нема се за учитеље итд. А кад би се израчунале суме које се утроше због политичких премештаја, цифра би била толико велика да би се са тим могли запослити сви они многобројни свршени студенти, свршени учитељи које је споменуо г. Министар просвете да о њима држава не води рачуна, она би била довољна да покрије њихове издатке. Иако школа има свој високи циљ, тј. тамо већином иду идеалисти, ипак се у последње време провукао приличан број несавесних професора, па и учитеља. Наће се у свакој пшеници мало кукоља, тако и међу професорима нашао се један прилично велики број таквих. Ја не знам по коме правилу, кад један професор не ваља на једном месту, упућују га на рад на друго место.

Па то је кажњавање за то друго место у које такав професор долази. Јер, ако ја не ваљам на једном месту, нећу ни на другом месту ваљати.

Тако знам један случај, за који мислим да је познат у целој земљи, да је један наставник — ако се сећате те афере из Чачка где је полагао испит Шеф кабинета бана — где је један наставник примио мито и исписивао ђаку целе преводе тако да ни најбољи инспектор не би могао то да примети нити би се могао да досети ономе како је то спровео тај наставник. Он је на свакој страници написао по једну реч и кад је ђак тражио у речнику нашао је на свакој страници реч превода и тако преписао цео превод. И тај наставник био је после премештен из Чачка у Велес, из Велеса у Прилеп, па на Цетиње, одавде у Плевље, док га нису једног дана лепо доделили на рад пећској гимназији, и тај човек, зове се Учелини, данас чуда чини ту. Изгледа да у овој земљи нема закона, кад се тако ради. Не могу довољно да се чудом начудим како се може трпети такав човек који је на сваком кораку показао управо злочиначке намере. Ако немамо добрих наставника, ако ти наставници рђав пример дају, онда је боље не имати никаквог наставника. Али није он сам ту, има их читава гомила. Натрапали се као у каквом азилу, и тако је Пећ сматрана као југословенски Сибир. Јуче беше у „Времену“, читао сам како су неког полицијског чиновника који је на телефону претстављао Узуновића, преместили у Пећ. Ако се овако буде и даље радило као што се до сада радило, онда у Пећи биће, а већ и сада има 5—6 људи који нису били нигде за употребу. Пећска гимназија важила је увек као једна идеална гимназија, а сада на тај начин створио се један хаос у њој, каквога нема нигде у држави. За то сигурно зна и г. Министар, али он није ни покушао да то зло лечи. Иако је имао инспектора који га је о том известио, г. Министар се оглушио. Жалим што г. Министар у том погледу није учинио своју дужност него се огрешио о једну дивну школу, која је била једна од најбољих школа. (Глас са деснице: А шта је радио народни посланик?) Народни посланик ту није ништа крив. Шта је могао, то је учинио, известио је и обавестио. Ја ту нисам моћан. Ја сам тачно предочио шта ће да буде од тога.

Господин Министар је казао да за примање на универзитете као неко правило да буде то да треба завести неку врсту комисије јер да ни инспектори, односно њихови извештаји нису тачни како у погледу наставника тако и у погледу сведочанстава. Што се тиче извештаја инспектора, тачно је да ти извештаји нису тачни. Инспектор би морао да дође бар на месец дана и да види рад а не да дође на неколико дана кад не може све да уочи, па разуме се, ни његов извештај не може да буде сасвим тачан. Осим тога, ти се извештаји и не читају. Има ту цела гомила онога о чему они извештавају, али се ни два процента од тога не изврши. Што се тиче саме комисије за испите на универзитетима, онда би отпала као непотребна матура и било би ограничено право ступања на универзитет. Господо, ми говоримо о хиперпродукцији студената наших, а међутим није тако. Дозволите ми да кажем само ово: у месту одакле сам ја, у среском начелству имамо гомилу чиновника, од којих је само начелник школовац, а други су са основном школом. Али има и места где имате и среског начелника са ос-

новном школом. (Глас са деснице: Да изгласамо буџет, па да наместимо школоване). Нисам ја за такав начин рада. Ја мислим даље да оцене, које је г. Министар поменуо, треба да су јавне. Не може давати оцену неком човеку онај који не зна и не познаје његов рад.

Први старешина, претпостављени, то је директор, он треба да даје оцене, те оцене треба доцније да се потврде комисијски и да се има право жалбе. А ако се буде оценило од оних који га не познају, не могу бити оцене сигурне и тачне, исто тако као што не може бити сигуран и темељан рад док се не даде сталност учитеља.

Исто тако треба укинути и тајно оцењивање јер тајно оцењивање срамоти човека. Ја знам из искуства, онде где бих могао да дам оцену 2, ја сам давао оцену 3, да се не би рекло да сам се користио дискреционим правом као директор гимназије. Не треба да буде тајно оцењивање, него кад не ваља, — нека буде не ваља, а ако је добро, нека буде добро. То је сувише велики грех крити оцене по фијокама, и ја мислим да г. Министар треба да прихвати предлог да оцењивање буде јавно и да се има право жалбе.

Ја ћу, господо, због краткоће времена бити кратак и завршићу. Налазим да г. Министар није поклатио довољно пажње школи, налазим да није учињено довољно за њен наставни програм да се спроведе, налазим да је и сувише био нерасположен према појединим школским радницима, да је настало прогањање како у основној настави тако и у средњој, налазим да нису довољно заштићена ни лична стечена права наставника ни њихових породица, налазим да се је љуто огрешио о закон и зато ја не бих могао, господо, да гласам за овај буџет. (Одобравање и плескање на левици).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Gospodo narodni poslanici, reč ima narodni poslanik g. Radivoje Napanović.

Радивоје Нановић: Господо народни посланици, намера ми је пре свега да са овога места дам изражаја не личном већ општем уверењу, да је поред Министарства војске и морнарице Министарство просвете још од давне прошлости заузима мало главно место на пољу културно-националне делатности.

Према томе, ова два Министарства по својој намени и у односу према народу и државним интересима у толикој су мери тесно повезани, да су у апсолутној немогућности да би у кругу своје делатности могли једно друго да искључе. Напротив, и програмски и практично она се само допуњују. То је случај и код других народа. Позната је она изрека Наполеона I у овом смислу, да три четвртине победе у рату припада моралном елементу. Другим речима ово нам посве речито казује колика огромна вредност лежи у добром и правилном васпитању и просвећивању једнога народа, као и то да у овоме лежи не само његов напредак у миру, већ и један од најважнијих услова за успех у рату.

Немачки маршал Молтке, такође је ово добро запазио размишљајући о узроцима немачких победа у рату 1854 године са Данском; 1886 године са Аустријом; 1870/71 године са Француском. Он је увидео и велику улогу учитеља у овим по-

бедама па му је стога одао признање напомињући, да су немачки учитељи добрим делом својим ранијим радом на просвећивању и васпитавању народа допринели сјајном извршењу овако великих и судбоносних задатака.

У овоме одиста се огледа узајамна услуга пера и мача само са том разликом што та обострана акција — односно дружба пера и мача, да се изразим речима једног бившег Министра просвете, — није нигде била интимнија него у нашем народу.

Речи изговорене после демобилизације у јуну 1919 године од стране једног Министра просвете, тек након пуних 15 година добијају своју праву снагу; стопроцентну потврду најпозванијих фактора, ратних команданата и прослављених војсковођа у ратовима за ослобођење и уједињење, који су нашем учитељству одали пуну част и морално признање.

Далеко би нас одвело, када би у целости цитирали све крваво стечене оцене у бојним окршајима за ослобођење и уједињење онога учитељства које је доживело повратак у ослобођену отаџбину.

Шта тек да кажемо за оцене оног дела нашег учитељства који су као прави витезови, без страха и мана, свесно узидали своје кости у темеље наше премиле Југославије?

Шта пак да кажемо за оцене оних учитеља који су у најкритичним тренутцима по нашу националну мисао добровољно напуштали школу, слабачко перо да би га заменили брзометком, ступајући на крваво национално попрште као четници, четовође и комитске војводе.

Има ли оцене, господо, и јесмо ли кадри дати је свима онима бесмртним херојима и националним осветницима, када знамо, да су се учичи смрти својом врелом крвљу причешћивали, када добро памтимо да су учичи животне опасности сами себе међусобно убијали, сами себе живе спаљивали?

Заиста, далеко би нас то одвело. Али у доба када су вршени безобзирни прогони, који су имали скоро карактер хајке на југословенске учитеље, и као учитељу и као народном претставнику дужност ми налаже, ради потомства с једне и архиве високог Дома с друге стране да наведем неколико оцена меродавних фактора, које су пале као одговор на питање Југословенског учитељског удружења.

Какав је био у прошлим ратовима наш народни учитељ као војник и старешина? Ево вам неколико одговора. Војвода Петар Бојовић: „Они су као народни учитељи спремали народ за ова велика дела, а када је време дошло заједно са народом су и извели”.

Генерал Крста Смиљанић: „Учитељи су увек били носиоци и претставници свих националних врлина. Наша су деца, наше сутра. Деца су у рукама наших учитеља и на учитељима лежи велика дужност. Света је дужност домовине да помаже учитеље у њиховој тешкој дужности.”

Генерал Петар Живковић: „Огромне жртве које је наш учитељски кадар поднео у прошлим ратовима, показују редак пример високих патриотских осећаја и безграничне љубави према Краљу и Отаџбини, пример који најбоље указује нашим будућим покољењима пут којим треба ићи у националном раду, као и у погледу развијања и не-

говања љубави према Краљу и Отаџбини и народу своме.”

У овом погледу не изостаје ни оцена познатог француског војсковође маршала Петена, који је приликом посете нашој земљи изразио своје дивљење према југословенском учитељству због његовог агилног рада на васпитању југословенске омладине у патриотском духу.

Исто тако огрешили бисмо се када би прешли преко оцене једног почившег Љубомира Јовановића, предатног Министра просвете који је на учитељској скупштини 1911 године изјавио следеће:

„И ја могу од своје стране изјавити, да основну школу не схватам само као расадник писмености, него основна школа има да уздиже како самог ђачића, будућег човека, који кроз њу пролази, тако да уздиже и његов дом и целу околину на већу и моралну и културну висину него што је она на којој је дотле био.”

У новије доба дата је достојна оцена и од стране данашњег Краљевског Намесника г. др. Раденка Станковића а ондашњег Министра просвете, који је одговарајући на примедбу једног посланика из Вардарске бановине 1934 године у Народној скупштини изјавио следеће: „да наши учитељи стоје на таквој висини моралној, да можемо тиме бити поносни”.

Сваки даљи коментар о родољубивом и пожртвованом раду нашег учитељства био би излишан. Ако игде постоји примена потпуне подударности у вези изреке „Конац дело краси”, онда је без сумње наше учитељство у свему одговорило садржини и смислу ове изреке.

Остављајући за тренутак рад и заслуге нашег учитељства у прошлости који је посве позитиван, намера ми је да се посветимо главном задатку Министарства просвете, т.ј. просвећивању народа.

Кад се говори о просвећивању народа не треба мислити на уски круг уобичајене делатности Министарства просвете. Врло би наивни били ако би: премештање, постављање и отпуштање учитеља и професора убрајали у некакав рад на народном просвећивању. Нарочито не у оним случајевима када се врше премештаји истих лица по неколико пута у току једне школске године, без обзира на годишње доба. Такви премештаји не само да иду на лични уштрб дотичних лица и њихових породица, не само на уштрб народног просвећивања, већ и на уштрб државног буџета.

Рад на просвећивању народа није, господо, у почетком смислу речи ни она шетња по изложбама које се повремено приређују, нарочито овде у Београду.

Смисао улажења у културу, чији је претеча систематски, предани рад на просвећивању широких народних слојева не лежи у горњем наводу, у уобичајеним изложбама материјалне природе, већ је права изложба она у којој се огледа дух и његов израз као ознака једног временског периода у напретку, назадку, напору или застоју.

Није просвећивање, строго узевши, ни држање часова и продаја уџбеника, нарочито како се то код нас упражњава.

Просвећивање је колективно и појединачно, опште умивање свести народне и упознавање са истинама на којима почива живот и напредак организованог живота у оквиру данашње државе.

Просвећивање према томе није ништа друго до формирање душе народне. А без однеговане душе свака средина доживљује бездушност, која се показује како одозго по каткад у лицу безбрижности и цинизма, тако исто одоздо у грчу, револту, разуларености, па чак и у бестијалној безобзирности кад наступи час сазревања оличеном у злу, у бездушности.

Душу народну неће моћи, господо, формирати један Министар просвете као шеф просветне централе, када иде да се поклони чибуку нашег покојног приповедача Милована Глишића, или фесу покојног песника Јове Илића, или јелеку покојног Јанка Веселиновића.

У тој филмској шетњи не огледа се активност једног просветара. Покојни Јанко Веселиновић много би мирније почивао када би знао, да смо ми као његови потомци сазнали мало боље за мотиве једне његове приче из народа која носи наслов: „Од срца срцу”.

То нарочито има значај за данашњицу када с једне стране јалове котерије самозваних ауторитета унутра безобзирно, на један кабадахиски начин врше немилостиво сечу националних талената, дотле опасност споља као поплава подрива све наше освештане културно-националне темеље које каквим отровима безидејности, разједињенења и левичарства, разумé се, не у конструктивне сврхе, већ просто на просто речено, у рушилачком смеру, са очитом тенденцијом, да од свега онога, што су наше родољубиве генерације деценијама стварале једнога дана не остане „ни камена на камену”.

Господо, рекох „Од срца срцу.” Ове речи нарочито понављам, јер су то врата на која улазилах живота. А живот није таворење од данас до сутра, напротив, живот је, господо, жива воља за право на живот и за животом по праву.

Господо народни посланици, кад осигуравамо народну одбрану у циљу колективне одбране нашег света од непријатеља споља, ми то чинимо сложено и изгласавамо једногласно, са пуно признања, буџете за наоружање наше славом овенчане војске. Када то чинимо, макар и једнодушно, сматрам да не значи да је све учињено за обезбеђење наших националних тековина, наших животних интереса. Истина је, да је данашњица на високој техничкој снази и у гигантском развоју, али то још не значи да се и данас пуном мером не може да примени она позната народна изрека: „Бој не бије свијетло оружје, већ бој бије срце у јунака.”

По мом скромном схватању рекао бих, господо, да у колико је год данашња техника, односно у колико су год убојна ратна оружја савршенија у толико је и ова изрека логичнија.

Када се каже „срце у јунака”, јасно се подразумева да се овим мислило искључиво на дух витешки, на дух патриотски, на дух национални.

Без тога залудна би била свака убојна ратна спрема. Ту се сви разумемо да Министарство просвете треба да има главну реч. Оно је дужно да се пуном својом снагом и свима сретствима која му стоје на расположењу посвети на крчењу нових путева у погледу изграђивања националног духа.

То и јесте прави задатак народног просвећивања.

Господо, позната је ствар, да се брани оно што се сматра угроженим; да се одбрањује, не питајући за жртве, оно што се воли, исто тако по-

знато нам је да је наш народ кадар да све жртвује за своје светле идеале, али нам се исто тако намеће истовремено и једно друго питање, не мање важно: Можемо ли ми очекивати поштовање других, ако ми сами не будемо ценили и изграђивали свој властити југословенски национални понос?

Можемо ли то питање сматрати решеним ако поред Министарства просвете, које је у прошлости дало светле резултате, установимо још једно Министарство, Министарство за пропаганду?

На први поглед рекло би се у толико боље. Што више конструктивних организованих тела, тим јача акција на овом важном пољу, али оно што је битно, зар не би било илузорно ово ново Министарство, ако би се и у будуће наставило са игнорисањем нашег постојећег актива националног инвентара, ако би се бездушно и надаље прогонили наши прекаљени национални елементи?

Господо народни посланици, ја вас молим, да једној истини — иако је за сада горка — погледамо у очи. Док се ми овде, као и они по државним ресорима забављају убеђивањем, надмудривањем и давањем разних обећања, дотле животом, духовним животом, душом наше нападене нације шпекулишу страници. Њихово разорно дејство за које би се поготову рекло да је повлашћено огледа се највише на једном врло важном судбоносном, културно-националном пољу, на пољу књижарског посла. Оваквом штетном и разорном акцијом, која не би ни у ком случају смела бити фаворизирана у једној младој држави — каква је наша много љубљена Југославија, — не само да се наш лаковерни свет материјално исцрпљује, него се формално кљука болесном антинационалном душевном храном.

Колико смо далеко отерали у безбрижном вођењу тако важног ресора као што је Министарство просвете, нека нам поред многих послужи и овај пример, који најбоље илуструје наше старање и бригу о просвећивању народа.

Господо, жалосно је, али признати морамо, да смо дотерали дотле, да ни после 18 година заједничког рада немамо још ни честити буквар за наш школски подмладак, а о тобожњем закону по коме би имала држава да штампа школске уџбенике за све школе у земљи и да не говоримо.

Истина је да постоји Државна штампарија а да не постоје уџбеници државног издања!

У време када је неопходно потребно рационално државно газдинство, када се милионима ђачких родитеља треба да пружи за њихову децу школски уџбеници по најповољнијој цени, уместо да је то производ и у корист Државне штампарије, извршење се тога закона из године у годину одлаже, а школски уџбеници приватног издања, са високим ценама, све више и више множе.

Ако се упитамо зашто је то тако, следоваће одговор, да је та рђава и штетна пракса, ни зашто друго, сем ако би постојала каква оправдана потреба, да се материјално помогне Хроми Даба, са још којих десетак милиона.

Крајње је време да до овог прихода дође држава а не разни шпекуланти; крајње је време да наша деца — наш школски подмладак дође до васпитне књиге из истински национално исправних руку.

Господин Министар просвете уместо тога да буде извршилац и бранилац закона постао је, рекло би се, тампон, одбрана али не позитивног закона, него одбрана интереса оних, против којих је закон донесен. Код таквог стања ствари и ако се тако и надаље настави, од Министарства просвете, ове врсте, ми не можемо ништа нарочито ни очекивати. И што са овог места подижем свој глас не чиним то у толикој мери као опозиционар, колико у знаку вапаја народне невоље, која обузима све ђачке родитеље и искрене пријатеље нашег народног просвећивања.

Говорећи о просвећивању ми смо, нема сумње једнодушни у томе, да просвећивање широких народних слојева имамо сматрати најважнијим егзистентним питањем и националним и државним.

Господо народни посланици, не обарамо се овде по правилу стратегије на противника онде где је он најслабији. Не упућујемо ове добронамерне констатације ни на адресу г. Добривоја Стошовића, који је са банкарскога положаја дошао на столицу Министра просвете (Пљескање на левици) као наследник једнога др. Владана Ђорђевића, Андре Николића, чувеног Стојана Новковића, Љубомира Јовановића, Стјепана Радића и др. (Један глас са деснице: И показао се бољи!) Не! Кад кажем не, знајте да искрено говорим. Ми хоћемо да заборавимо за тренутак чак и то, да је Влада г. др. Милана Стојадиновића непријатељ наших најбољих намера. То ћемо да пренебрегнемо јер морамо да подигнемо глас свој пред страшним облацима које видимо над свима нама.

У знак тога гласа, коме је својствен звук трубе, ја вам господо, са овога места довикујем ово: Југославија је јединствен организам који потпуно одговара и историјским и политичким и племенским особинама њених синова, и она мора имати један интелекат и једну душу.

Да се формира један интелект служиће васпитање на темељу искустава које излаже наша народна историја, а да се удахне једна душа служиће једноизворна идеологија југословенства. Сви наши савремени људи, ма из којег краја били, морају бити прожети истим тежњама и идеалима заједничким и једнаким свима у земљи. Зато је потребно да сваки Југословен има исто уверење. Исто уверење имаће сви Југословени који имају исто убеђење, а ово ће имати сви они који приме исто обавештење о свему што чини састав људскога знања и познавања о животу личном, локалном, народном, државном и универзалном.

А шта је за то наша просветна централа учинила, да наш свет у духу добије? Шта је све предузето и којим ли се путем мисли да изгради речени интелекат и та једна душа? Да ли ћемо то моћи открити у истинском раду на народном просвећивању; да ли ћемо то моћи открити у изграђивању јединственог витешкога духа, широм наше лепе Југославије. Да ли ћемо то моћи открити у раду на унифицирању васпитне наставе за све школе у земљи; и најзад, да ли ћемо то моћи утврдити у раду на издавању јединствених школских уџбеника државног издања за све а првенствено за основну васпитну наставу?

Узалуд ћемо то, господо, истраживати када не можемо ништа од тога позитивног изнаћи. Нажалост у место свега тога, у место једне дириговане здраве националне лектире, којом су се толике генерације у прошлости напајале наићи ћемо

на лоше књиге, а делимично на лошију штампу, које несметано и плански унесрећују широке слојеве нашега народа и у материјалном и духовном погледу.

То је факат који најбоље илуструје нездраво стање на пољу делатности народног просвећивања, то је факат, господо, који најзад једнога дана мора све нас да отргне из уобичајене равнодушности и дубоко забрине.

Докле једна школска књижница нема историју Југославије, јевтине класике југословенске Народног дела, па чак ни народне песме издања државне штампарије, дотле се путем плаћених агената увлаче и у књижнице и у света домаћа огњишта и таква рекламирана дела, која нам са националног гледишта не могу ни најмање да користе.

Нећу да цитирам та деструктивна литерарна дела, која су свима нама врло добро позната. Намера ми је да констатујем само једно, да такву душевну храну, нарочито за нашу омладину, могу да нам припреме и убаце у наше редове искључиво странци, туђинци, дошљаци који злоупотребљавају и наше гостопримство и нашу урођену широкогрудост.

Толерирати такво стање, свесно или несвесно, не искоренити то зло још у зачетку, значи подупирати национално самоубиство, значи одступити од примљеног високог аманета: Чувајте Југославију!

Господо народни посланици, у вези са овим важним културно-националним задатком ја бих вас молио, да ми допустите да проговорим још коју реч, са уверењем да она неће бити на одмет, када је реч о тако важном ресору као што је Министарство просвете.

Говорећи о просвећивању народа до сада сам се дотицао поглавито просветне централе, која се не да замислити поред осталих, без главног фактора — народног учитеља — који је једини непосредни мисионар у народу на овом културно-националном пољу.

Ја бих се, господо, огрешио и као учитељ и као народни претставник ако не бих изнео, не оно што би се могло и имало тумачити као професионална пристрасност, — већ оно шта су о народном учитељу мислили бивши министри у нашој недавној прошлости.

Изговорићу вам овога тренутка оно што је најкарактеристичније на адресу нашег југословенског учитељства с једне стране, а и с обзиром на актуелност овога питања најзначајније с друге стране.

— „Можете ви, господо, рекао је тај Министар просвете на учитељској скупштини 1919 године, направити најбоље програме, најлепше планове школске, ако нема оних који ће те програме људски да изводе то би све било мртво слово на хартији. Наш учитељ је показао да зна и уме да ради. Он је радан, вредан и неуморан. Што је мислио, то је проповедао, а што год је проповедао то је урадио. Он ради у школи, он ради у породици, он ради у маси народа. Он је, господо, био један од неуморних радника на великом делу народног јединства.

Ја не знам, господо, са колико се права уједињење немачког народа приписује немачком учитељу, али смем тврдити, да је наш народни учитељ на том великом послу много сарађивао и да је на том послу зарадио лепо име народног учитеља.”

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Gospodine poslanice, po Poslovníku vreme na koje imate prava da govorite isteklo je. Ja Vas molim, da završite svoj govor, da ne bih bio prinuden da Vam oduzimam reč.

Радивоје Нановић (наставља): Молим. Ако овоме признању са надлежног и највишег места у Министарству просвете додамо још и цитиране оцене многих војних и државних фактора о раду, о ономе шта је народни учитељ на пољу народног јединства приложио; ако имамо у виду шта се све од њега и данас очекује у погледу ширења народне просвећености и у погледу изградње једног интелекта и једне душе за наш троимени народ, онда се, господо, морамо запитати, шта је у знак признања народном учитељу пружено од стране данашњице?

Господо народни посланици, у знак признања, не само да апостолски рад народног учитеља ничим није обезбеђен, већ је до максимума погоршан. Нарочити докази, господо, нису потребни. Могао бих само да поновим оно што и ви сами знате.

Оно што је нашем учитељству најсветије било, оно што је за дуго време мукотрпно стекао, оно што је за њега значило таман толико колико и слобода запотлаченог јесте: учитељска сталност.

Могао је, господо, наш народни учитељ да пређе преко свију других шиканирања и унижења материјалне природе у његовоме тешкоме животу, али никако није желео нити је хтео да буде предмет малтретирања и гоњења у његовоме мисионарском позиву, чак и од стране оних који су се називали а и данас називају „локалним факторима”.

То је, господо, болна рана не само на души народног учитеља, према коме се ипак морају да дугују извесни обзири, не само ради његове светле прошлости, већ и ради саме наше југословенске будућности.

То је господо, благо речено, рак-рана на души нашег народног учитеља, али утолико више и на телу нашег народног просвећивања.

Народном учитељу, као главном фактору у просвећивању широких народних слојева, ако нисмо вољни или кадри да га по заслуги наградимо, а то је у овом случају грех не само лично према њему већ и према Отаџбини, — а оно дужни смо, да му бар обезбедимо потребан мир, душевно спокојство, несметану делатност у одгајивању примерног подмлатка, који ће својом јединственошћу погледа у истини као символ оличавати: душу младе препорођене националне и културне Југославије.

То и такво спокојство, ту и такву жељену делатност можемо пружити једино повраћајем учитељске сталности.

Губитак сталности, која је била загарантована чланом 35 Закона о народним школама, погоднио је до дна душе учитељски сталеж.

Али у томе и у доцнијим поступцима меродавних фактора било је нешто што га је још више заболело, има нешто што спада у анале отворене социјалне неправде.

Да видимо, господо, у чему се састоји та социјална неправда?

Она се састоји у једнакости у дужностима и одговорностима законом прописаних, а у неједна-

кости примања принадлежности по платном списку.

Ви сви увиђате да је у питању народна учитељица.

Учитељица, која је прави наставник у школи; учитељица која је одушевљени просветар у народу; учитељица, која је у већини начелница Соколских друштава и најзад, учитељица, која је при свему још и мајка чиме свесно откупљује свој дуг према народу и Отаџбини.

Према томе, господо, постоји ли разлог за подвајање народне учитељице од народног учитеља у погледу принадлежности, другим речима наставнице од наставника, — када врше једну исту дужност под истим условима?

Не видимо ни један други разлог осим брак. Ступањем народне учитељице у брак отступа се од начела равноправности. Али тиме се, господо, уједно отступа и од оне познате догме, да је породица стуб државе.

Док се код осталих напредних народа, који знају шта раде и шта хоће, улога мајке не само да се цени и подиже него се још и награђује, — докле се то код нас, рекло би се, кажњава.

Potpredsednik Voјko Čvrkić: Ja Vas ponovo pozivam, g. govorniče, da svoj govor završite!

Радивоје Нановић (наставља): Крајње је време господо, да се она неправда отклони; крајње је време да се овај грех према нашем учитељству покаже, јер је то у интересу нашег народног просвећивања, у интересу наше земље, у интересу њене будућности која од сваке југословенске мајке много очекује, али зато највише и са правом од једне југословенске учитељице—мајке.

Господо народни посланици, мени је немогуће да завршим своју мисао када говорим о просвећивању народа ако не бих, са овога места поновно дубоко мисаоне речи почившег Краља Петра I Великог Ослободиоца, које је 1903-године упутио нашем учитељству: „Какви будете ви, каква ће нам бити и омладина, а каква буде омладина, биће нам онакав и народ и његова будућност!”

Ако томе додамо не изреку већ норму: „какав је народ таква је и војска”, онда ће нам посве јасно бити у чему лежи права истина о великом значају народног учитеља као фактора на изграђивању једне јединствене наше југословенске културе, која се данас скоро систематски запоставља.

Немогуће ми је да заокружим своју мисао са разлога што би сматрао за лични грех ако не бих, са овога места, споменуо онога који се на пољу народног просвећивања показао као највећи добротвор уметности, књижевности и науке.

Ја ћу са дубоким вечитим пијететом изговарати то светло име, име тога највећег Југословенског Неимара, који се, спутивши мач у корице латно Краљевског пера, — светлог имена Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља, који је иза своје мученичке смрти, поред неоцењивих историских дела, оставио и велико своје културно дело:

Краљев фонд за културно, социјално и хигијенско подизање широких народних слојева — другим речима — Краљев фонд за народно просвећивање.

Господо народни посланици, да завршим. У досадашњем мом објективном излагању нисам се, с обзиром на време, ниједном речју дотакао вас-

питне наставе наше основне школе, за коју се, без двоумљења, може рећи да не одговара у довољној мери савременим потребама вароши и села;

Нисам се ниједном речју дотакао ни насушне потребе за отварањем продужних, стручних и занатских школа;

Нисам ниједном речју подвукао тежак живот данашње основне школе, која у погледу материјалног издржавања — част изузетцима — дубоко грца; нисам се довољном речју дотакао ни неиздржљивог материјалног положаја нашег народног учитеља;

Нисам шта више, господо, ни једним примером поткрепио прогоне народних учитеља, било путем премештаја, било путем отпуста, јер су исти и широј јавности добро познати;

И најзад, нисам се као што видите, ни једном речју дотакао посебних просветних прилика свога рођенога краја, нашег дивног Југа, који је по културним тековинама из прошлости класичан, а по садашњости бледа сенка прохујале некадашње славе.

О просветним приликама и потребама доле на Југу имало би се дуго и дуго да говори. Али, ја сам, господо, не само из љубави према нашем Југу, већ и из љубави и према нашем Северу и према нашем Истоку и према нашем Западу, кога запљускују валови вечито нашег Јадранског мора, — говорио само начелно и из убеђења: да просветна мисао не сме ништа друго бити до зрак оног врелог југословенског сунца, које има истом топлином да зрачи све делове Александровске Југославије.

Из наведених разлога гласаћу против овог буџета. (Пљескање на левици).

Potpredsednik Voјko Čvrkić: Reč ima narodni poslanik g. Mita Dimitrijević. (Upadice iz većine: Sad će поезија i књижевност. — *Aleksandar Dačić:* Samo molim te nemoj o књижевности! — *Mita Dimitrijević:* Čučete dobre stvari!)

Мита Димитријевић: Господо народни посланици, уместо свакога говора учинићу извесне констатације и молим г. Министра да их веже једну за другом.

Прва констатација то је да је наша просвета била национална и треба да остане увек национална. Та наша национална просвета дала је велике примере на науци и великим именима националних научних радника, као што је Цвијић и пре њега Даничић, Стојан Новаковић, Михаило Петровић, Жујовић и Лозанић. Она је дала своје велике примере одозго до доле, и у великим жртвама за Отаџбину. У борби за нацију. Данас на нашем Универзитету постоје две плоче, пред којима гори кандило, две спомен-плоче наших изгинулих универзитетских младих људи.

Господо, настало је већ дуже време једно зло које може да помути тај ток нашег националног демократског развоја омладине и просвете. То зло и та опасност је у политичком лутању. Кадгод је наша политика имала један одређени политички правац и ток, то се дубоко видело у целом народу, и доле и горе, у највишим интелектуалним редовима, у омладини. (Граја и објашњења (Глас са деснице: Ево Воје Ђорђевића!) Господо, ви сте неозбиљни, морам вам рећи. (Глас са деснице: То је увреда! То не може да буде! Није парламентарни израз). Нисте озбиљни, када се говори

о једном врло важном буџету. (Глас са деснице: А ти си озбиљан!) Ја вас лепо молим . . .

Potprétsednik Vojko Čvrkić: Molim Vas, g. govorniče, nemojte unositi taj ton u debatu. Nadite drugi izraz.

Мита Димитријевић (наставља): Кад се говори о плочи на којој су исписана имена младих универзитетских људи који су гинули за Отаџбину, ја вас молим, да имате извесне обзире према тој успомени и према речима пијетета које говорим њима у спомен. Ако бисте ви били мирни, мој би говор био краћи. Настављам. Кад се у политици почне са лутањем, то се осећа и у омладини. И, господо моја, омладина наша налази се у једном врло интересантном периоду. Ми врло добро знамо да се наша омладина развијала у националном, готово национално-романтичном духу. Данас се наша омладина развија у једном другом духу, у социјалном идеализму. Отаџбински проблеми уједињењем су решени. И природно је да се омладина сад развија у социјалном идеализму, то не треба ничим помутити, јер тај идеализам не иде тамо где се ма што помишља на рушење државе. Ја са болом морам констатовати: да је катастрофалан моменат био онога дана, када се полиција јавила у разреде наше гимназијске деце, и када је полиција из разреда наше гимназијске деце извлачила и водила младе гимназијске ученике у Управу вароши Београда. Ја са болом то помињем са болом у толико више, што ми се чини да у једном озбиљном моменту — претпоставимо и извесне идејне кризе у омладини — не сме да се иде толико далеко, до увођења полиције у школе. Такво дејство није лечење духа код младих интелектуалаца, него раздражење. Ја ћу, господо, проговорити неколико речи о универзитету. Ја имам пред собом закон од 1905 године, Закон о универзитетима, који је донела радикална влада, на челу са највећим именима наше странке: на челу са Николом Пашићем, као председником, (Узвици: Слава му!) . . . Петром Велимировићем, Андром Николићем, Радомиром Путником, Стојаном Протићем и Светоликом Радовановићем (Узвици: Слава им!). Ови велики наши људи и политичари дали су Универзитету у Београду највећи дар: у аутономији. И немојмо се заводити говорима, који су више софистички, кад објашњавају и тумаче да аутономија није потребна нашим универзитетима.

Аутономија нашим универзитетима апсолутно је потребна и под аутономијом развијала се наша универзитетска омладина и универзитетска настава тако да ми из редова и ђака и самих професора имамо само светле примере. Лепа је шала када се каже: 40 професора упропасте државу. То је стара фраза али ја кажем овако: погледајмо, професори наши не улазе ни у партије, ни у политику, они фактички се предају науци и ми у Скупштини имамо само једног професора па и он је без катедре.

Господо, пређимо даље на гимназије. Гимназије наше претстављају најмлађу интелектуалну генерацију, једна генерација млада, господо, признајмо, не ствара се духом одмах, оне имају своје кризе, оне постепено сазревају. Младе генерације не могу одједанпут да добију свој духовно завршен облик. Иако се код омладине по неки пут

нађе и црвенкаст блесак у духу, немојмо мислити одмах да је то издајство државе. То се у наше време решавало са мало већом маштом и са мало већим шеширом.

Господо, треба овде рећи једну истину. Није критичност у нашој гимназијској омладини, већа је криза у настави. Много је више кризе у томе што наставно особље, подвргнуто страху од партијског опредељења, мање се предаје својој наставничкој слободоумној дужности. Пала је и у њих вера, те мање дејствују на дух омладине и остају, и без воље, само предавачи својих предмета. Господо, немојте ми ово узети као неку фразу, ево ја вам кажем: Нажалост, наша омладина, нарочито универзитетска, се гони и даље. А остављена је сама себи, без вођства, остала је без оне животворне идеологије која носи и води омладину, остала је без оне, што Французи кажу: „les idées forces” т. ј. оне идеје које саме собом значе покрет и силу, и које покрећу омладину. Господо, узмимо се у памет и погледајмо око нас озбиљно. Немојмо мислити да у народу и у омладини одлучују нешто овај политички извештачени живот који ви поздрављате овде у Скупштини. Ми смо ту и пролазимо. Нас нестаје са нашим малим политичким комбинацијама и каприсима, са нашим недалековидним политичким тежњама, које се све губе кроз маглу. Оно што остаје, то је народ а тај народ има своју омладину, а та омладина сазрева изван нас и без нас. И она здрава сазрева. А ми ћемо проћи и пропасти. (Један глас са деснице: Народ и ЈРЗ то остаје, а ви пропадате!)... ја Вам допуштам, господине, такву шалу јер Ви сами из тих Ваших речи треба да извучете науку. Господо, нажалост, у овој земљи све се узима као шала. А ми не видимо иза наших леђа како гурају многе и многе генерације, са својом динамиком живота, са својим протестом, омладинске генерације траже свој изражај, траже много ведрије дане, траже праве истине за своје животе, за свој народ, за будућност ове земље. Њихове су светлије енергије. Ово што ми радимо, то је све мало и ситно. Ситно је ово што се овде ради и што ми на нашој партијској основи правимо. Много је важније оно што се без нас у омладини ствара у њиховим душама, у многим и многим генерацијама које ми не видимо. Лако је г. Стошовићу као Министру говорити упутства родитељима, како треба изван политике да држе своју децу. Али, ја му кажем ово: г. Стошовић, као нежењен човек, нема ону духовну везу са децом, која и телесно и духовно пред нама расту и развијају се, ми родитељи то боље видимо, ми родитељи са већ великом децом, и верујте да сам се ја много пута над својом децом замислио као пред највећим проблемом нашега народа, али нисам остао обесхрабрен. Нове омладинске генерације, већ пристижу, и доносе собом несумњиво један здрав дух за нашу народну и социјалну будућност. Она се здраво кристализира, и поред свих оптужаба. Она ће бити дубља од нас и национално и социјално.

Господо, да завршим на учитељима. Они су живе снаге, стварни народни неимари. Ми који знамо учитеље у далеким селима Јужне Србије и ви по селима на другој страни, сви ми знамо како је, нека ми се опрости ова реч, убог живот којим живе наши учитељи. Ви знате са каквом муком раде и стварају, ми знамо да су увек младе ду-

ховне снаге, сви учитељи били идеалисти. Овде има људи који знају какви су били учитељи у Јужној Србији за време турско. Тада је сваки учитељ у Македонији у исто време био и народни бранилац са пушком у руци и творац младе интелигенције и народног идеализма. Ми смо имали учитеље који кад дођу у Скопље код нас у конзулат да приме упутства па на траг пођу на пут, ми га испраћамо и љубимо се с њиме а у души мислимо: нека би га Господ чувао да не наиђе на непријатељске заседе. Наши учитељи до данас нису променили ништа у своме идеализму. Али ћу вам казати нешто као констатацију, а то је да су и учитељи наши и по надахнућу омладинском и може бити по идеологији много ближе слободомној омладини. И зато, ако се неки пут пађу као левичари, немојте им замерити. За то они не заслужују никакво гоњење ни премештаје. Они су слободоумни по својој младости и по своме сталном контакту са чисто омладинском душом. И учитељство наше само се развија са потпуно здравом и напредном националном мишљу. Јер, господо, кажимо отворено: није ова наша атмосфера за све и свакога, нису наши погледи у свему ни једни. Не може се дух омладине држати нити окован нити укочен. Живот тече. Нова поколења стижу. Пожелимо да у нашој држави са нашом омладином дођу још светлије и боље идеје. Поздрављам с овог места то наше учитељство као неимаре нове, лепше и боље омладине него што смо ми. Поздрављам слободни дух у свој нашој омладини. Гласају против, јер се тај дух гуши!

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Gospodo narodni poslanici, reč ima narodni poslanik g. dr. Milovan Grba.

Др. Милован Грба: Господо народни посланици, наше Министарство просвете било је претстављено са личностима које су биле и партијске вође и прваци партије и можемо да укажемо свим са сигурношћу да су сви ти људи водили једну јединствену политику најбољег настојања у просвећивању нашег народа. Наше Министарство просвете у своме раду стекло је и законе о народним школама и о грађанским и средњим школама и универзитету.

Али, господо, једна школска пословица каже: *egrandando discimus* т.ј. на грешкама треба да се учимо. У погледу система нашег Министарства просвете довољно је да споменем, да се у развоју наше школске политике није пазило на термин почетка школске обуке. Иако су у месецу септембру zazвонила звона на молитву и на обуку догађало се је, господо, да би и после тога момента школе остајале без учитеља, гимназије без професора и вршен је распоред премештаја након онога времена, када је већ школа започела. То је била једна карактеристика што се може рећи за школски систем и с тим системом треба у будуће да се прекине.

Потребно је да читав наш школски апарат почев од наших среских референата и надзорника, па до банских управа, да сврше школски посао раније, тако да Министарство у феријалним месецима изврши распоред учитеља и професора и да наше школе са првим септембром започну са редовитим радом, и да не буде никаквих провизорија у оним првим недељама или месецима у почетку школске године.

То је најтежи моменат и за нас народне посланике, када народ чини апел на посланике и посланици морају да долазе у Министарства да моле да се наместе учитељи, и тиме праве сувишне интервенције.

Гледајући планове господина Министра просвете које је себи ставио у задатак, ја бих га молио да у овом погледу буде обазрив, и да термин школски буде завршен у феријалним месецима, да после 1 септембра не буде оног непотребног натезања.

Што се тиче нашег учитељства морам да напоменем, да је наше учитељство у времену од нашег Уједињења до данас може се рећи највећи претставник наше народне југословенске идеологије. То ми сви који имамо додир са нашим учитељима можемо рећи, да је кадар нашег учитељског staleжа задовољан мисли народног јединства, и да он то у школи проводи на опште народно задовољство.

Догађа се господо, ту и тамо изузетних менталитета, али ти изузетни менталитети су случајни, и они су оцртани од једног нашег бесмртног писца и хумористе у оној „Илуминацији на селу“!

Али у главном, кадар учитељски претставља југословенску идеју и ми са овога места можемо са нашим учитељством бити задовољни.

Нарочито је наш г. Министар просвете учинио један корак у унапређењу нашег учитељског staleжа тиме што је створио уредбу и пренео дисциплинске судове код бановина, тако да више нема оне произвољности која је до сада постојала.

Господо народни посланици, ја овде хоћу да се осврнем на једно питање које смо ми одавно покренули и то још у прошлој Скупштини: То је господо, питање монополисања од стране државе школских књига. Ми имамо данас случајева, да су писци школских буквара од продаје тих својих буквара направили једно лукративно подухеће и зарадили толико да су били у стању покупувати трокатнице. Ово је једно кардинално питање нарочито сада када је дужност издржавања школа пренесена на бановине, зато ја стога овде и пледирам са овога места да се монополише штампање школских књига од стране државе, јер је то један акт народне нужде. Господо народни посланици, ми смо етатизирали многе ствари, али ми нисмо етатизирали издавање школских књига и ту нисмо учинили оно што је некада имала школска наклада у Загребу. Овде је истина интерес штампара, ту постоји интерес издавача, ту постоји интерес и самих писаца, али ја, господо, држим, да кад већ држава може да присиљава да се једна књига има куповати а купује се у јако великим количинама, мислим, да би држава онда имала право и да одреди једну количину прихода за писца и једну количину прихода за саму државу. Да је овај монопол школских књига проведён још у почетку нашег уједињења држим да би из тих прихода настао толики један фонд, да би се из тога фонда саградиле многобројне наше народне школе. Господо, оно што је пропуштено кроз ових 18 година, ја молим господина Министра да се не пропусти сада и да у том погледу буде енергичан, да то узме у своје руке и да створи монопол издавања школских књига, па да ови приходи буду квотирани по бановинама, те да бановине добију своје фондове за подизање основних школа. Господо, то би био један такав механизам, да

не бисмо ми народни посланици, морали просјачити од Министарства, које има ове године 3 милиона за целу државу, или код бановине да подигне једну школу. Код овог питања не смеју интереси појединаца бити тако јаки, јер је овде етатизација апсолутно нужна и то се ма колико да се противи књижари и ма колико да се противе сами штампари, мора провести. Поред тога они људи који по општинама наручују књиге стоје у вези са књижарима, и није редак случај да се ту врши продаја према провизионима, а ово би се све избегло кад би Министарство просвете имало монопол за издавање књига.

Господо, што се тиче средњих школа то је једно питање које је најтеже не само код нас него и у целој Европи.

Ми који смо пре рата били средњошколци врло добро знамо строгост професора. Почео је један број првошколаца, а долазила 1/5 и 1/4 на матуру, тако да су професори у току осам година шкартирали можда 3/4 наших школских другова. Принцип средње школе је селекција најбољих ђака. Код нас после рата настало је једно сасвим друго време, и ми смо у средњој школи имали једну сасвим другу праксу. Професори у место да врше селекцију по разредима, они су постали инструктори просечне групе ђака, или како би назвали школске левице или стражњих клупа. То је у многоме ослабило нашу средњу школу. Ту не треба да се варамо и пред том чињеницом да затварамо очи. Осим тога пошло се из политике и локалног патриотизма у отварању средњих школа. Само Министарство у овом погледу из једне ревности, да школе буду отворане, оне су отворане и ако није било ни школских зграда са довољним учионицама и ако није било ни квалификованих професора. Данас је то, што се тиче квалификованих професора отстрањено, али, господо, остало је још нешто: пренатрпаност школских зграда са ученицима. Господо, у школском животу постоји једна психологија спознаје. Та психологија спознаје лежи у томе, да је на пример врло лако замислити три предмета, али већ кад имамо четири, мораћемо одмах да поделимо у нашој свести на двоје. Тако је и код школе. 30 ученика довољан је број за једну класу. Међутим ми смо имали у једном школском разреду 70—80 ученика. Настало је једно такво преоптерећење, да је наставник једва могао да упознаје децу своје класе. С друге стране учињено је и то, да наставници средњих школа имају повећан број часова, и да то иде у такав број, да иако наставник савесно врши своју дужност и испуњава своју дужност у свима часовима њега мора да снађе после извесног времена живчани умор, тако да својим дужностима не може да удовољава због његове физичке, живчане исцрпљености. (Милоје Рајаковић: Не раде баш толико!) Драги господине, знате то се свакоме чини, да је туђ посао врло лак, али један професор, који сваки дан има три сата, мора да говори са младићима из пубертета и тај посао свакако је тежи него посао народног посланика. (Један глас: Са три сата дневно?!) Три до четири сата дневно мора да се спрема. (Један глас: Има и ферије!) Немојмо, господо, са таквим примедбама да дирамо у једно озбиљно питање наших средњих школа. Настаје, господо, преоптерећеност, и то таква да један директор у место 400 у

једној гимназији има по 800 ђака, и онда му преглед није могућан, осим да се заведу на капама осим римских бројева и арапски бројеви, по коме ће се моћи установити и како се зове. Ево из овог разлога, господо, што гимназија прима превелики број ђака, због недовољног надзора од стране директора и професора и због превеликог броја ђака догађају се у нашим школама немили инциденти, које читамо регистроване у дневној штампи.

Што се тиче патриотског дела наставе у нашој средњој школи, ја држим да је и сам г. Министар просвете погодио што је метнуо у буџет 12 инспектора за средње школе. Ово је требало учинити још раније, да Министарство има довољно инспектора, који ће одмах прегледати рад свих наставника у земљи, јер без надзора нема ни ревности на послу. Ово је нарочито подвличим овај акт г. Министра просвете, само га једно молим, да у постављању тих инспектора пази да уђу стручни људи, у погледу познавања националне историје и српско-хрватско-словеначког језика. Ово је једна велика ревност обзиром на југословенску идеологију као што то постоји у нашој основној школи. Довољна је и једна година па да Министарство учини много да и средња школа буде васпитана у југословенском духу. Ја овде нећу да регистрирам случајеве које сам ја имао из мога инспекторског рада, када сам ишао по гимназијама баш обзиром на учење нашег наставног језика и учење наше историје. Догодило се да се друкчије на Београдском универзитету учило, па је била шкартирана историја Хрвата, а на Загребачком да је била шкартирана историја Срба, па смо имали професора који не знају у целини историју Југославије и југословенске прошлости.

Господо, што се тиче наших универзитета ја и даље заступамо оно гледиште, да ако смо хтели да имамо југословенски универзитет, да смо требали у земљи имати и један факултет, наиме, да буде један филозофски факултет, да буде један правни факултет, један факултет пољопривредни или ветеринарски, а ствар би била једног споразума између наших градова Београда, Загреба и Љубљане које факултете да имају. Јер само би се на такав начин могло постићи, да Срби, Хрвати и Словенци буду другови на једном факултету. Само би се на такав начин могло постићи да инжењери једног факултета, слушајући једне исте професоре и налазећи се у једној истој средини, добију ону чисту корпоризацију која би одговарала јединству и сталешком и једном менталитету југословенском. Овако, господо, професори универзитета су велики ауторитети и велика господа, али ће остати нешто на универзитетима као једна жаока и ту ће бити један извор дисхармоније наше интелигенције по нашим главним средиштвама. То треба отворено да кажемо.

Толико сам, господо, имао да напоменем о томе, а сада да пређем на нешто, где ћу опет казати моје мишљење, а то је, господо, што се тиче наших позоришта и слободне уметности.

Ако ми читамо историју уметности и позоришта, ми ћемо видети, да је уметност увек израз средине једнога града. Тако ми на пример имамо атинску уметност, флорентинску, венецијанску уметност итд. Ми видимо из прошлости да је град извор уметничког живота. Међутим, ми видимо да је код нас и позориште и уметничке академије,

уметност уопште, која је инспирација једна, етатизирана и да стоји под Министарством просвете. Господо, ми имамо тешкоћа и да изградимо школу, имамо тешкоћа да постављамо учитеље, јер нема кредита. Ми се на пример боримо за кредит у циљу 800 постављења и 400 пензионисања. Ја знам тешкоће г. Министра просвете које он има кад треба да постави 1200 учитеља. Кад погледате у буџет видећете да на позоришта тамо иду милиони. Наш сељак то не разуме. Он не разуме да нема за њега, за његовог учитеља и за његову школу пара. (Један глас са седнице: Али ми то разумемо). Знаш да ви то разумете, јер сте ви у граду. Али морамо бити праведни у том погледу. Наши су градови имали своје мецене. Погледајте на универзитете и ви ћете видети мецене који су давали из приватних сретстава, који су стварали фондове.

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Gospodine poslanice, ја Vas upozoravam, да Вам је време скоро већ на измаку.

Др. Милован Грба (наставља): Дакле, ето и г. Претседник бунџ се против уметности. Ја сам, господо, хтео да кажем, да је етатизација код позоришта и код уметности један издатак који би требало пренети на наше градове. Нека цвета наша уметност, али нека то носе градови а не наш сељачки народ. (Пљескање и повици: Тако је!) Тиме сам завршио, па се надам да ће г. Министар и ову моју примедбу узети у обзир исто онако као што и ону за инспекторе школске. Морам рећи да ћу гласати за буџет Министарства просвете. (Пљескање код већине).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Gospodo narodni poslanici, на листи говорника пре г. др. Грбе био је г. Vojislav Lazić. Međutim, maločas ја сам у brzini, gledajući letimično, дао рећ г. др. Milovanu Grbi, иако је он на листи говорника после г. Lazića, што овом приликом исправљам. Zato дајем рећ народном посланику г. Vojislavu Laziću. (Glasovi са деснице: То је протекција! — Смех.).

Војислав Лазих: Господо народни посланици, а нарочито ви из већине, немојте се бунити, никакве протекције није било. Тачно је оно да је г. Претседник погрешно прозвао мене мислећи да сам ја испред г. Грбе, међутим ја сам иза њега, и сада је он то објаснио и преко тога прелазим. А сад ми дозволите да кажем и ја неколико речи о овом Министарству.

Пре но што би ма шта друго рекао, ја морам, господо, да одам захвалност и признање нашим народним учитељима, оним учитељима, који су спремили српске генерације за онај подухват витешки и јуначки, који је извршен у периоду ослобођења и уједињења.

Господо, одајући признање њима, наравно, ја одајем признање и садашњим учитељима без обзира да ли они служе у Србији или служе у Хрватској или у Словеначкој или у ма коме крају наше земље. Ја, господо, изјављујем захвалност прво онима који су мене учили а онда и онима који уче сада моју децу. Господо, да ли ће садашњи учитељи бити онакви какви су били њихови претходници и да ли ће постићи оне резултате које су њихови претходници постигли, то ћемо видети, то се не може још за сада знати, рано је о томе да дамо свој суд, јер сад је тек почетак њиховог рада, они су тек

у развоју свога рада, па ће доћи време да видимо и њихов рад и да га мало боље проценимо. Али, господо, ја хоћу одмах да кажем једну ствар коју сам ја запазио.

Част и поштовање учитељима, свакако они раде, нико не може рећи да они не раде али мени се чини да је програм њиховог рада много слабији од програма рада оних ранијих предратних учитеља и мени се чини да наша деца из основне школе излазе са мало писмености. Програм је изгледа ми, скучен, и за то деца не добијају у основној школи оно што смо ми добијали, изгледа ми да добијају мање. Е сад, господо, зашто је то ја не знам, ја ценим да је то кривица до наставног плана, да је из централе тај план рђаво дат и, ако хоћете, морам искрено да кажем почело се мало више и да господује него што се раније господовало. Господо, после оца за једно дете је најважнији учитељ, и са те стране ми морамо учитељима бити захвални, јер, господо, отац не може своје дете да васпитава, не може да га научи да чита и пише, он нема кад и ја не знам да је ко покушао то да ради и да каже: нећу да дајем дете у школу, хоћу да га сам научим, јер он ако би се и подухватио тога, не би то могао да изведе, јер друкчије ће дете да научи у школи по једном наставном плану и од једног учитеља, који се нарочито за то спремао и који дете сасвим друкчије цени, него сам родитељ у погледу предавања; и природно је да ће дете у школи много више да научи и да буде много напредније, него кад би сам родитељ предавао и учио то дете. Сигурно је, да у овој земљи нема ни једног човека, који би могао да проговори и једну реч против школовања своје деце и против учитеља.

Господо, било је раније сељака који нису давали децу у школу зато што им деца требају код куће, а било је имање веће, инокоштина у кући тако да сељак није могао да пусти дете да иде у школу, јер требало је да остане код куће да чува стоку. Данас су већ друге прилике. Данас се сељак бори да његово дете буде школовано, јер је убеђен да дете мора школовати, јер ако га не школује да ће оно теже живети, јер један неписмен човек једнак је слепцу. Неписмен човек он је слепац код очију, тако разуме наш сељак, и он се труди да своје дете школује. Толико, господо, о школовању деце и о улози наших учитеља.

Сад, господо, да пређем на реформе које нам је г. Министар мало час овде изнео. Господо, г. Министар нам је казао да је донео једну уредбу и пренео дужност старања за снабдевање основних школа са општина на бановине, и казао, да ће то ступити на дејство од 1 априла ове године. Ја сам о томе мало раније слушао. То ће бити једна новина за нас. То ће бити један покушај, тако да га назовем. Један покушај, господо, који по моме убеђењу неће успети. Господо, сви смо ми свакако имали школу и до сада, и знамо како се школе издржавају, знамо њине потребе и знамо како су се оне до сад снабдевале, а знамо, господо, и шта је бановина и какав је то инструменат. А кад знамо шта је то бановина и какав је тај инструменат и кад погледамо тамо у онај вртлог од разних одељења и разних чиновника и кад смо се уверили да она у досадашњем раду своје није ништа успела, онда најмање ће успети да снабдева наше школе онако како треба. Господо, ја сам против бановина да отворено кажем, и сматрам да су оне фак-рана

на нашој администрацији. Зато што оне ни до сада нису одговориле своме задатку, то је једно, а друго што су много удаљене од народа и што доста коштају. То је држава у држави, и господо, она није одговарала оном задатку који је до сад имала, а сад, господо, кад на себе прима терет издржавања основних школа, ја вас питам, колико има школа у једној бановини, и колико ће требати чиновника у бановини да могу да спроведу администрацију за издржавање школа и за набавку материјала који школама треба као огрев, осветљење и друго. Према томе, господо, немојте мислити да је то лак посао, тај је посао тежак, врло компликован и за тај посао ће требати велики новац и велики издатци, а бановине су материјално слабе па неће имати сретстава, удариће велики прирез, а прирез неће се наплаћивати, и за школу и њено издржавање неће имати новца, па ће се деца смрзавати од зиме.

Е па, господо, ја сам имао у прошлој години прилике да са мојом бановином доживим један овакав случај. Један пут, бановински пут, био је покварен и требало га је оправити, ја сам захтевао само 7 хиљада динара да се купи један спруд на реци Колубари, да се извуче песак, а сами ће га сељаци извући својом радном снагом. Г. Бан позвао је дотичнога начелника и наредио му да тај издатак изврши али му је начелник одговорио: Господине Бане, ни марјаша кредита нема. Бан му је одговорио: није ваљда бановина спала на то да нема 7.000 динара и ја ти наређујем да се одмах то плати. Тако сам ја отишао задовољан али, господо, обећани новац није никад стигао а тај пут и дан дањи остао је у истом стању у каквом је био, неоправљен. Исту таку прилику имаћемо и кад једна школа буде потражила дрва и учитељ затражи да му се школа снабде дрвима и другим потребама, онда ће Бан позвати начелника дотичног одељења у бановини и наредити му да школу снабде дрвима и другим потребама, али ће он њему одговорити да у каси нема ни марјаша, и тако ће школа остати без огрева и других сретстава потребних за наставу. А, господо, каже се и приговора, па ни општине досада нису могле да издржавају школе; али ја вам кажем, да су их ипак боље издржавале општине него што ће их издржавати бановине, јер досада је учитељ могао да нађе председника општине, да се њему обрати и председник општине морао је како зна да нађе пута и начина да снабде школу са дрвима и другим потребама, јер је то било у интересу здравља деце његових сељана. Наравно сељаци су са својом радном снагом довлачили дрва или су довукли из своје рођене шуме. А овако, ако се ово усвоји, мораће се да плаћа и већи порез, и биће дрва много скупља, и биће горе него што је до сада било.

Та реформа, господо, која треба да се заведе ступиће од 1 априла идуће године у дело, и ми ћемо, ако Бог да, живети бар још годину дана, па да видимо, какви ће се резултати показати и да ли ће та реформа успети; али ја вам отворено још сад кажем да не верујем да ће од тога бити икакве користи. Народ ће несумњиво бити више оптерећен банским прирезом него до сада, јер наш народ каже, ако нећеш крушке да једеш печене ти ћеш их јести куване! Тако и ми сељаци, уместо да плаћамо 20% бановинскога приреза платићемо 60%, и тако ће се бановински прирез повећати

а ради снабдевања, које су досад вршили претседници општина и народ, за то ће се установити један нов чиновнички кадар у бановинама и тај нов чиновнички кадар повлачиће за собом нове плате, па разуме се и нове терете.

Сада, господо, долази једна друга реформа: продужење основне наставе са предавањем пољопривредних наука. Другим речима, деца ће у основној настави учити пољопривреду. То на први мах изгледа прилично симпатично (Смех) али неизводљиво. И то ће бити један неостварен покушај.

То је само бацање прашине народу у очи, јер господо моја, за то треба имати средстава за извођење такве једне наставе; ту треба створити у свакој општини један изванредан комплекс земљишта за извођење те привредне наставе, па треба створити и средстава за то извођење, а свега тога нема. И по моме мишљењу настаје једно питање, да ли је то и потребно?

Господо, децу треба научити да добро пишу, да добро читају, да добро рачунају, да она буду лепо домаћински васпитана, али они имају своје очеве, па ако имају земљишта они ће још како да науче земљу радити, орати и сејати. Ништа није дала наша наука нашем сељаку, у погледу пољопривредном, јер он је научио то најбоље на терену и то од оца прелази на сина и један од другог тако најбоље учи како се обрађује земља.

Ја тврдим, господо, да има много свршених и свршених економа који кад оду да живе у селу и да примене оно што су научили, они су назаднији од сељака који у школи није учио како се ради земља већ учио на терену од оца. Зато ће тај покушај остати као покушај и од тога неће бити ништа, и свршиће се на томе покушају. Ја добро знам, упамтио сам, био сам млад, кад је на влади био Владан Ђорђевић, онда су ишли учитељи те учили ручни рад и тамо правили неке корпе и неке фине стварчице да то примене код деце у школи, па је и то пропало и деца од тога нису видели никакве користи. Тако ће бити и са овом пољопривредом у основној настави. (Глас са деснице: То значи да треба укинути и пољопривредне школе!) Друго су пољопривредне школе.

Чуди ме што је једна ствар изостала из ове реформе г. Министра. Кад хоће да учитељ научи децу, како се оре и сеје, зашто онда није рекао да ће ту бити настава и о задругарству као једном идејном начелу које је много потребно селу и сељаку, То је једна економска организација сељакова, која има да га штити у његовом економском напретку. Али г. Министар није се сетио тога, не знам из којих разлога. О задругарству било би потребно да се још у основним школама почне предавати па све до универзитета, да се како сељак тако и школован човек спреми да буде добар задругар. То би било добро за село и сељака. Али господо, наш сељак није толико глуп као што мислите, да он не уме да обрађује земљу и за сада није питање пољопривредне наставе тако важно колико је важно питање да он има земљу. Дајте ви њему њиву и земљиште, па ћете видети да ли он уме да обрађује и сеје ту земљу. Узалуд ћете га ви учити да оре и сеје, јер ако он не буде имао земље, од свега тога неће бити ништа. (Један глас: Кад си ти копао?) Увек сам то радио, а и данас то радим.

Господо, пошто је време врло кратко, ја се бојим да ми г. Претседник не одузме реч, те ћу сад зато да пређем на још неколико питања, на којима ћу се краће задржати. Г. Министар је може бити по својој вољи или по ономе што је чуо од г. г. посланика, кад су говорили о томе шта је до сад учињено са учитељском сталношћу, рекао и о томе неколико речи које су биле штуре и навео је, да је та ствар још у испитивању и да треба да видимо како ће то испасти. Изгледа ми да је г. Министар заборавио, да смо ми то већ одавно испитивали и да смо ми имали сталност учитеља и пре рата и после рата до 1929 године. Ту постоји једно потпуно израђено мишљење о томе, и зато ја мислим да је г. Министар ту требао да буде одлучнији, и да је требао отворено да се изјасни, да ли је он за сталност учитеља или противу тога. Немамо и не можемо ми ништа ту више да испитујемо. Па колико година ова Влада мисли да испитује ствари? Мисли ли она да остане 50 година на влади па да врши та испитивања. Ја држим, да ће она пре отићи но што ће то испитати. Господо, за оно што Влади не иде у рачун, она каже да то испитује. Да се запитамо зашто јој није ишла у рачун сталност учитељска? Зато што онда не би могла премештати учитеље по својој вољи, а овако јој је ипак једна вајдица: премести учитеља одавде донде, и он онда каже и пита се зашто да буде непрестано премештан, кад може да се упише у Ј.Р.З. па да буде миран и да му буде добро. Ето, господо, због тога учитељи никако не могу да добију сталност. Ја имам један такав случај. Један учитељ премештен је из Крупња у мој срез, село Грабовац. Пре но што је био премештен ми смо се виђали. Био је земљорадник, и кад је дошао у Грабовац био је земљорадник. Ствар у реду. Али једног дана видим ја, уча се сели из Грабовца у Обреновац. Запитах сељаке шта је то, а они ми отворено кажу, да је учитељ прешао у Ј.Р.З. и добио Обреновац: Нисам луд ваљда да будем у опозицији и само да се сељакам: најбоље је бити уз Владу, припадати владиној партији, па да човек не буде премештан, него да добије варош, — тако је рекао тај учитељ сељацима, и ето, господо, зашто учитељи немају сталности.

Господо, настаје сад једно сасвим друго питање: ко плаћа та сељакана учитеља и те премештаје? То све плаћа државна каса, то плаћа народ и народна грбача.

Potpretsedink Vojko Čvrkić: Gospodine poslanice, Vi ste već navikli na opomene, ali Vas ipak sada ponovo opominjem da se vreme Vašega govora bliži kraju i da ću sigurno primeniti odlučno Poslovník.

Војислав Лазич (наставља): Али, господо, било је премештаја учитеља и раније и то не треба никакo да нас чуди, али од како је дошла Ј.Р.З. настала је права сеоба учитеља. У Срезу подгорском има 16 школа и из свих тих 16 школа су премештени учитељи, кад је дошао за Министра г. Ђура Јанковић.

Да ли је то био интерес да се ти учитељи преместе? Разуме се да није, и они су премештени само зато што нису хтели да развијају акцију Ђуре Јанковића, нису хтели да приме идеологију ЈРЗ и зато су морали да иду да би дошли други, који ће радити оно што треба г. Ђури Јанковићу.

Господо, имамо и отпуштања учитеља. Госпoдин Министар рече, да су отпуштени они учитељи који нису положили државни испит. Али има и преко тога отпуштања учитеља. Ја сам читао и такво решење у коме се једноставно каже, да се учитељ отпушта, али се не наводе никакви разлози зашто се то чини. И питао сам га је ли положи испит, и одговорио ми је да га је положио. И сад се поставља питање, шта је ту по среди. По среди је оно што се каже ЈРЗ. И вечито је у питању ЈРЗ и код учитеља и код професора као и код полицијских чиновника и код свију чиновничких редова. (*Велимир Милијановић:* Па штетни су по државне интересе. — *Др. Војислав Дошен:* Онда би требало и Вас отпустити!)

Близу сам краја, али хоћу још о једном питању да говорим, о издатцима за Народна позоришта. Ово у Београду зове се Народно позориште, у Загребу Народно казалиште, а у Љубљани Гледалиште. (Веселост и смех.) Ја сва та имена разумем, то су све наше речи, али на ова позоришта троши се 12 милиона 967 хиљада 913 динара. Ја, господо, видим, да се ова сума издаје као помоћ. Ја, господо, ту потпуно свемајам гледаште мога предговорника, који је мало пре говорио на овој говорници, г. Милована Грбе. Он је сасвим исправно рекао одкуда долази да сељачки народ плаћа ову установу која је у вароши и која служи искључиво варошанима. (Један глас са левице: За њихова уживања!) И ми кад би имали позориште у нашем селу, ми би га сами плаћали. Неки пут дође неко позориште и код нас у село, и онда буде дан два, дају неке претставе, ми идемо да видимо, али ми то и платимо, а не тражимо од Београда или неке друге вароши да она плати што смо ми гледали позориште. Да оставимо то варошанима, па кад гледају позориште нека га они и плате.

Сад знам да би могло да се каже, па то је уметност, а ово је сељак, па не зна шта је то уметност, он је заостао. Лако је, господо, правити уметност, али на рачун других. (Веселост и смех.) Господо, јесте народна уметност, али та народна уметност служи једноме ужему друштву, које је око те уметности и у Београду и у Загребу и Љубљани и онда та уметност нека буде и издржавана од оних којима служи, нека је помажу Општине београдска, загребачка и љубљанска.

Ако позоришта не могу сама да се издржавају, ако глумци и чиновници који су тамо чине веће расходе него приходе, онда нека се обрете за помоћ општинама у којима раде и нека их општине помогну, а није никакo исправно да им помоћ пружа онај народ, који са тим нема никакве везе. (Гласови на левици: Тамо има балерина) Најмање треба да их помаже сељачки народ, који та позоришта није никад ни видео.

Господо, завршујући ово неколико примедба на овај рад Министра просвете и на овај буџет, изјављујем, да немам поверење у Владу, немам поверење у њену просветну политику, сматрам да није добра, и гласаћу против овог буџета. (Живо одобравање и плескање на левици. — Приговори на десници).

Potpretsedink Vojko Čvrkić: Има рећ народни poslanik г. Момчило Сокић.

Момчило Сокић: Господо народни посланици, наш друг г. Велимир Јојић у својој критици бу-

цета Министарства просвете дотакао се једног питања, које је мене ових дана нарочито интересовало. Нарочито ме то питање интересовало после говора г. Којића, бившег Министра просвете, који је одржао у Народној скупштини приликом генералне дебате о буџету.

Господин Јојић је био неправедан, а није то требало да буде, нарочито стога, што је он по професији професор и што је свога колегу пре требао да заштити. Г. Јојић када је говорио мало се дотакао те ствари, али изледа да није познавао у суштини то питање, односно, господо, не питање него једну велику просветну аферу, која је 1932 године узбудила читаву нашу јавност. Главни актер те просветне афере био је лично бивши Министар просвете г. Драгутин Којић. (Гласови на десници: Да чујемо!) Мени је жао, господо, да г. Којић није вечерас присутан! Ја бих нарочито желео да ово питање изложим у присуству његовом. (Гласови на левици: О коме министру Ви говорите?) Па, ви имате једног бившег министра просвете!

Дакле, господо народни посланици, једном Шефу кабинета једног бившег бана Дринске бановине прохтело се да поред своја четири разреда гимназије, за која се тврдило онда да је и то некако прошверцовао, прохтело се, да сврши свих осам разреда гимназије, односно пети, шести, седми и осми разред гимназије.

Тај бивши шеф кабинета имао је за протектора г. Бана Вељу Поповића, који је успео код свог пријатеља г. Драгутина Којића, бившег Министра, да протежира свога шефа и да г. Којић, као бивши Министар просвете, одобри својом одлуком полагање свих четири разреда гимназије: петог, шестог, седмог и осмог, и у месту у коме није смео да одобри. Али, господо, не само да је та одлука била незаконита по времену полагања тога испита, јер је тај испит имао да се одржи у јуну месецу, него и по месту, где је тај испит имао да се обави.

Како је тај бивши шеф кабинета г. Бана Дринске бановине био у оно време са седиштем у Сарајеву, он је према томе и с обзиром на законске прописе имао тај испит да полаже у Сарајеву. Али, можете већ мислити да је полагао тај испит у Сарајеву, како би имали мишљење грађани Сарајева о једноме шефу кабинета, кад би сазнали да тај шеф кабинета има свега 4 разреда гимназије. (Гласови са левице: Па имате и ви шефове кабинета без квалификација! — Гласови са деснице: Ако смо што примили рђаво, то смо само од вас примили!)

Господо народни посланици, ова афера г. Драгутина Којића... (Анте Ковач: Каква је то афера?)... остала би непозната јавности, (Манфред Паштровић: То није важно!)... није ништа по вашем мишљењу! (Анте Ковач: То сада није важно!) А ако ви истакнете у своме говору, да је г. Министар Стошовић преместио једнога учитеља, и то по закону, онда је то критика, и онда се г. Министар Стошовић не држи закона! (Приговори са левице.)

Господо народни посланици, ја мислим, да је то једина афера у Министарству просвете, јер их никада није било, нарочито такве врсте, и она не би била позната јавности, да из те афере нису други постали жртве, и то они, који су као држав-

ни чиновници имали само да изврше вољу свога министра.

Тако се, господо народни посланици, догодило, да је бивши Министар просвете г. др. Којић натерао у Чачку професоре чачанске гимназије, да приме на полагање испита г. шефа кабинета Веље Поповића. (Анте Ковач: Како је то натерао?) И још нешто, господо, да тога шефа кабинета пропусте! (Манфред Паштровић: Какви су то професори, који дозвољавају да им се овако командује!) Онда је такво време било, ви боље знате, били сте у прошлој Скупштини, и према томе врло добро знате ваше методе политичког рада. (Анте Ковач: То се у прошлој скупштини расправљало.) Нисте ви расправљали него Сенат, ја ћу то показати, јер ви нисте смели онда говорити.

Дакле, господо народни посланици, ова афера г. Драгутина Којића као Министра просвете дошла је у Сенат Краљевине Југославије по једној интерпелацији, коју је онда, ваљда једини од сенатора, смео да изнесе г. Милоје Јовановић, бивши министар.

Господо народни посланици, г. интерпелант Милоје Јовановић дао је једну врло добру интерпелацију. У тој интерпелацији он је нарочито истакао те одлуке г. Министра просвете као незаконите и подвукао побуде г. Министра Којића и његовог пријатеља г. Бана Дринске бановине г. Веље Поповића.

Међутим, господо, што нарочито у овој интерпелацији пада у очи, није само та незаконита одлука г. др. Којића, већ и једно писмо, које је г. Бан Дринске бановине г. Веља Поповић, онда свемоћан, упутио директору чачанске гимназије. Како је то писмо врло кратко, ја ћу с Вашим допуштењем да га прочитам. (Узвици: Чујмо!)

„Мој Шеф кабинета полаже код вас приватне испите за 5 до 8 разреда. Мој одлични пријатељ Министар просвете г. Којић одобрио је ово полагање, јер Шеф кабинета одлази у иностранство. Ометен службом није се могао потпуно спремити, и ја га препоручујем Вашој пажњи и пажњи остале господе наставника.“ (Граја и смех.)

Дакле, господо, због ове пажње, коју је скрећуо г. Поповић г.г. наставницима, четири наставника Чачанске гимназије били су жртва ове просветне афере. Двоје их је отпуштено из службе, а двоје премештено.

И даље шта бива?

За једног од тих наставника, који је био жртва оне свемоћи г. др. Којића као Министра просвете и г. Веље Поповића као Бана... (Анте Ковач: Ти ствараш узбуну међу радикалима!) Нису они радикали! (Анте Ковач: Што завађаш радикале? Пазите радикали, што вам подваљује!)

Бивши Министар Којић покушао је да критикује тога свога колегу, који је био овако велика жртва свемоћи овог г. Министра и Бана... (Упадице са левице: Ви сте изгледа добро вечерали!)

Господо народни посланици, и данас ти људи носе ожиљке те просветне политике г. Којића на својим леђима. Један од тих је још увек у немоћи да добије путне трошкове 4.300 динара, јер је Главна контрола на тражење Министарства просвете, да се то исплати томе господину професору, одбила и рекла, да то треба да плати г. Којић. Зато бих волео да је вечерас г. Којић овде па да од њега тражим пред вама свима да томе про-

фесору плати премештај. (Гласови са левеце: Није платио ни нама!) Апелујте на њега!

Господо народни посланици, ја сам овим хтео и желео да подвучем само велику разлику између оне просветне политике оних режима и просветне политике данашње Краљевске владе.

Зар, господо, да и нисам навео овај случај, зар вам по буџету, по експозеу, по излагању Господина Министра просвете не изгледа нимало, да смо ми у једном просветном прогресу. (Анте Ковач: Ништа, то је само написано!)

Ја сам, господо, а и већина Народне скупштине потпуно задовољан просветном политиком г. Стошовића и Краљевске владе. (Бурно одобравање на десници. — Анте Ковач: Ми у то нисмо ни сумњали!) Ја, господо, знам врло добро, да се у Министарству просвете ради солидно, да се ради исправно и да се ради за добро наше југословенске просвете.

Ја, господо народни посланици, желим нарочито да нагласим овде у Народној скупштини, и ради тога, што сам се и сам као народни посланик за свој крај осведочио у пријатељство Министра просвете, (Анте Ковач: Па зато га ти и хвалиш!) који је омогућио код мене као и у другим крајевима наше велике Краљевине, да ми се изграде две основне школе, него је то значајно због тога нарочито, што су те две школе почете да се граде пре 1929 године.

Дакле, господо, видите до доласка Краљевске владе г. Стојадиновића бивши режими, којима су господа припадали, нису стигли да вотирају кредите, да даду народу школе, него је морала да дође Влада г. Стојадиновића да потребе народне просвете задовољи.

Видите, господо, међу нама има и таквих политичара, најалост старих политичара, који не воле да признаду истину. Ми смо видели из експозеа г. Министра просвете извесне ствари, врло лепе реформе, које смо сви вечерас овде поздравили, а г. Воја Лазић долази на говорницу и покушава да ону врло добру намеру г. Министра просвете изврше. (Глас са левеце: То је увреда!) То није увреда. Кад Ви дођете овде, Ви говорите.

Potpretsedink Vojko Čvrkić: Molim gospodu poslanike da puste g. govornika da izloži svoje misli. (Vojislav Lazić: Gospodin ne zna šta je kritika. On kaže da ja izvrćem.).

Момчило Сокић (наставља): Има критике добронамерне и злонамерне, али Ви сте, г. Лазићу, злонамеран, и Ви не можете да се отргнете од злонамерности. (Војислав Лазић: Молим г. Потпредседника да опомене г. Сокића на ред. Он ми је нанео увреду. Ја нисам чинио никаква извртања. — Жагор на левици и гласови: Треба да се извини г. Лазићу!)

Potpretsednik Vojko Čvrkić: Molim Vas, g. Sokiću, da ne upućujete gospodi poslanicima takve reči da oni čine nešto zlonamerno. Niko od gospode narodnih poslanika ne čini ništa zlonamerno, nego svi čine u najboljoj nameri da se pomogne državnoj upravi u njenome radu.

Момчило Сокић (наставља): Ја прелазим преко увреде коју сте ми нанели, да ви тражите од мене извињење и сатисфакцију. То је доиста врло лепо! Ја сам, господо, имао да упутим један апел на г. Министра просвете у погледу нижих гимназија

које су у извесним крајевима неопходно потребне. У варошици Пожези, у Округу ужичком, постојала је раније државна нижа гимназија, која је врло добро користила не само томе крају, него и за четири среза. Наш уважени друг г. Радоје Јовичић, народни посланик, у генералној дебати када је узео реч, нарочито је истакао то питање оснивања гимназије у ономе крају и образложио потребом да би ту гимназију посећивала деца из четири среза. Пошто сам и ја родом из тога краја, господо посланици, ја молим г. Министра просвете да ово питање отварања гимназије у Пожези проучи и омогући њено отварање. Гласају за буџет Министарства просвете. (Пљескање код већине).

Potpretsedink Vojko Čvrkić: Gospodo narodni poslanici, reč ima narodni poslanik g. Rudolf Pleskovič.

Rudolf Pleskovič: Gospodo narodni poslanici, javljam se za reč da bih opisao prosvetne prilike u Dravskoj banovini, gde ministruje prosvetni referent u Ministarstvu prosvete g. Erjavec. Ako kažem da tamo ministruje taj referent, činim to s punim pravom, jer ga je kao takvog, na jednom učiteljskom sastanku, predstavio njegov vrlo dobar drug i istomišljenik, banovinski školski nadzornik za Dravsku banovinu g. Ivan Štrukelj, koji ga je predstavio rečima: „Naš mali prosvetni Ministar“.

Ovu reč uzimam sa tim većim pravom, što mi na mojih 7 interpelacija do danas nije odgovoreno.

Gospodo narodni poslanici, vi se sećate da je nas velika većina slovenačkih narodnih poslanika bila spremna da podupire Vlađu g. dr. Milana Stojadinovića, i to na osnovu deklaracije kojom je obećala politiku izmirenja i stišavanja političkih strasti, koju bi pozdravio svaki pravi patriota. Da je to bilo iskreno mišljeno, dokaz je u tome što smo išli i do g. dr. Kreka prilikom njegovog postavljenja za Ministra i iskreno ga pozdravili. Mi smo iskreno pozdravili deklaraciju Kraljevske vlade naročito za to, što smo u Vladi g. dr. Stojadinovića videli dva predstavnika Slovenaca g. g. dr. Korošca i dr. Kreka, prvoga kao sveštenika a drugog kao predsednika „Katoličke akcije“, koji već po svojim funkcijama u privatnom životu imaju širiti „Kršćansku ljubav, trpeljivost, i nada sve, bratsku slogu“.

Našu iskrenost i spremnost saradnje kvitirala su g. g. dr. Korošec i dr. Krek na taj način, da su nam u Ministarstvo prosvete postavili kao referenta za Dravsku banovinu g. Erjavca, najljućeg progonitelja svih naprednih nacionalnih slovenačkih učitelja. Za sva njegova „kršćanska dela“, ustvari najvećevičnije radnje, činimo odgovornim obojicu g. g. Ministara, jer je taj „mali prosvetni Ministar“ bio tek oruđe u rukama te dvojice, jer je slepo izvršavao njihova naređenja. A imajući u rukama to ovlašćenje, zloupotrebio ga je, i svoju ličnu mržnju i osvetu vezao je za odluke Ministarstva prosvete.

U drugom redu činimo odgovornim i Ministra prosvete g. Stošovića, koji je iz partijskih razloga izvršio sve ono što su naredili g. g. dr. Korošec i dr. Krek, pa čak i njegov mali kolega g. Erjavec. G. Erjavec po zvanju učitelj, ostavio je brzo učiteljsku službu. Neko vreme bio je liberalni, potom socijalistički a zatim klerikalni publicista; bio je gradski i samoupravni činovnik, i kad je već svima dojadiao, otrešli su ga se, i on se vratio u učiteljsku službu kao klerikalni eksponent. Vršeci tu ulogu došao je u

sukob sa svojom staleškom organizacijom, gde je bio stavljen pred stalež i sud časti, kome se nije hteo odazvati, na što je izbačen iz organizacije. Tom prilikom je izjavio po svojoj „kršćanskoj ljubavi“ da će doći njegovo vreme, kada će on derati kajše sa leđa narodnih učitelja.

Gospodo narodni poslanici, da bi ste bolje upoznali karakter ovoga čoveka, dozvolite da vam pročitam neke stavove iz njegovih propagandnih brošura iz godine 1920, kada je bio socijalistički nastrojen. (Dobacivanja sa desnice). Molim, tu su brošure na raspoloženju. Vlada ih je prošle godine zabranila, ali meni su ipak ostale dve. Između ostalog on kaže:

„Iz toga proizlazi samo po sebi, da smo za republikansku formu države, jer ne priznajemo nikakva privilegija stečena rođenjem. U Jugoslaviji ne sme da postoji nikakvo plemstvo. U demokratskoj državi takode nije nam potrebna nikakva stalna vojska...“

Van sumnje je da čovek sa takvim načelima može biti pošten, no kako čovek takvih načela dolazi u monarhističkoj državi na tako odgovorno mesto, to je drugo pitanje. Ali mene to ništa ne čudi, jer ga je na to mesto dovela Slovenska ljudska stranka.

Još interesantniji su pojedini pasusi iz njegove brošure „Za staru pravdu“ koji su upereni direktno protiv tadanje Slovenske ljudske stranke, protiv klerikalizma i protiv katoličkog sveštenstva. S.L.S. od ove je Krekove misli stvorila falsifikat, jer su hteli celo zadržavanje da upregnu u svoja partijska kola i zloupotrebe u partijske svrhe: štedionice, zadruge i konsumna društva rasla su kao pečurke posle kiše, a na čelu njih stajalo je većinom mlado, nezrelo, neiskusno sveštenstvo i drugi takvi nesposobni ljudi, koji nisu imali pojam o racionalnom gazdinstvu. Nije dakle nikakvo čudo, što je jedan krah usledio za drugim i što su stotine, pa i hiljade našeg naroda izgubile sve. I time i ova lepa misao stekla rdav glas među narodom.”

Dalje na drugom mestu piše: „Narod, osobito siromašni narod varkom je lišen svojih prava i, njime su zavladao birokratizam, kapitalizam i militarizam, praćeni sa liberalizmom, sa klerikalizmom. Grofovi, bankari, generali i više sveštenstvo upravljali su Austrijom i videli smo kako su upravljali njome. Oni su se obogaćivali, a narod je propadao i gladovao... Dugo, suviše dugo ova su gospoda držali u mraku slovenačkog seljaka. Obazrimo se samo po Sloveniji. Da li nisu gospodari najlepših njiva i najgušćih šuma još uvek razni baroni, veliki posednici, crkve, manastiri i grofovi.“

Gospoda koja su se kretala u blizini carskog dvora, to su plemići, generali, novčani velikaši i viši crkveni dostojanstvenici, pa, često čak i njihove ljubavnice.

Narod je jednodušno odbio liberalizam i izjasnio se za klerikalnu partiju, koja je pošla u borbu sa raznim privlačnim geslima i zloupotrebljava u izbornim agitacijama osobito duboki verski osećaj našeg naroda.

Socijalisti do sada nisu još pošli među seljački narod, zato je onamo neograničeno vladala SLS i ovako upravljala sudbinom celog naroda kroz poslednju deceniju i po.

Njezina namera bila je da upregne u klerikalni jaram sve staleže i time obezbedi u javnom životu za uvek potpunu vlast sveštenstvu.

Da postigne ovo nije se pobojala i nije se sramila od nijednog sretstva. Unela je u naš život porred gadnog partizanstva i pristrasnosti i krajnju podivljalost i surovost. Ni jedno pitanje nije više prosudivano sa stanovišta opštih koristi, nego tek sa partizanskog gledišta. Ali i inače Slovenska ljudska stranka da upregnu sve staleže u klerikalni jaram bila je tek suviše napeta i suviše umišljena želja za bezuslovnom i potpunom nadvladom sveštenstva nad svim ostalim staležima”.

Van sumnje je, da čovek koji tako piše može biti isto tako pošten, ali čudim se da takvog čoveka raširenih ruku prima katoličko sveštenstvo i Slovenska ljudska stranka protiv kojih je najviše udario, i još čudnije je, da mu oni daju zadaću egzekutora protiv naprednog slovenačkog učiteljstva. Dakle, da predemo na rad g. „malog Ministra prosvete“ za Dravsku banovinu.

Nikada u istoriji slovenačkog učiteljstva nisu protiv učiteljstva izvodene slične persekucije, nikada u istoriji slovenačkog učiteljstva nije bilo toliko progona, koliko za vlade „pravde, izmirenja, krišćanske ljubavi“. Ono što je napredno slovenačko učiteljstvo pretrpelo za vreme vlade Šušteršič-Lampe u staroj Austriji prava je igračka prema onome što se događa sada. Kao što sam već pomenuo, u prošlom zasedanju podneo sam po toj stvari sedam interpelacija. Pošto govorim u ime grupe, ja ću se zadržati nešto duže i izneću neke stvari iz tih interpelacija.

U jednoj interpelaciji koja je naslovljena na Ministra unutrašnjih poslova pomenao sam ovo: U nedelju 8 decembra 1935 godine posle rane službe Božije održat je zbor stranke JRZ u katoličkom prosvetnom domu pri Sv. Ani u Slov. Goricama, na kome je kao glavni govornik nastupio potpredsednik Mariborske opštine g. Franjo Žebot.

Između ostalog rekao je i ovo: „Pre nego što je došla ova Vlada da upravlja državom, vladali su kod nas razni „iči“, „čiči“ cigani i pljačkaši — zato smo od njih nasledili samo pogorelištinu. Više godina unazad nije ni jedna Vlada otplaćivala Francuskoj vojne dugove, zato je sadašnja Vlada snizila činovnicima plate, pa je tako mogla lako da plati Francuskoj kamate na vojne dugove.“

Bog ne plaća svake subote („Božji mlini meljaju počas pa gotovo“). Dužnost naše stranke i Vlade je velika, sada ćemo najpre preместiti učitelje i uradićemo to, da će sam narod birati upravitelje škola a posle toga menjaćemo pretsednike opština.”

Dalje je on sve kazao što se je kasnije dešavalo.

„Naš Ministar unutrašnjih poslova g. dr. Korošec neće da odjedared otpusti i preместi sve činovnike, on to radi postepeno, da jače boli. Ako davolu odjedared otsečeš ruku to boli samo jedanput, zato treba postepeno seći, najpre nokte, a potom prst, potom druge prste, komad po komad štupati da više boli!“

Molim vas, gospodo, kako mogu tako govoriti, to su stvari iz doba španske inkvizicije. I on je još kazao: „Nekad kad sam ja išao u školu, tada smo se učili na primer kako se piše molba, potvrda, testament itd. To što trebamo u životu, sada svega toga više ne uče učitelji već prisiljavaju decu na Sokol-

stvo. Zato vas molim, gradi Anovčani, da se malo strpite, jer sada radimo što možemo da bi se prilike popravile."

U jednoj drugoj interpelaciji opet sam govorio kako svećenici sa predikaonice u crkvi huškaju protiv nacionalnog učiteljstva. Sa predikaonice u crkvi između mise pročitao je župnik (sveštenik) u Radencima ovo pismo koje mu je neko pisao:

„Velečasni g. župnik! Molim vas da u nedelju sa predikaonice saopštite ovo: narodni poslanik g. Jakob Zemljic saopštava mi ovo: iz zvaničnog izvora saznao sam, da je g. Mihec J., učitelj u Radencima-Slatina, istupio sa svojom ženom i decom iz Katoličke crkve. (Primedba: prešao je u pravoslavlje.) Imenovani je vaspitač naše dece, naše omladine koja je nada naše budućnosti. Dužnost mi je da kao katolički prestavnik naroda izjavim, da je g. Mihec sa ovim korakom izgubio pravo da mu naši katolički roditelji povere školsko vaspitavanje svoje dece. Zbog toga apelujem na našu javnost, na roditelje školoobavezne dece, da sastave spomenicu i odlučno protestuju protiv toga, da bi ovakvi otpadnici (odmetnici) učili našu katoličku decu."

Sa predikaonice u crkvi između mise rekao je kapelan (dakon) Janez Špendel u Naklu narodu, da su učitelji „denuncijanti, lažljivci i duhovni siromasi". Učiteljica Ložar tužila ga je i kapelan bio je osuđen na 55 dana zatvora, globu 450 din. i na naknadu troškova i bio je premešten iz Nakla. Učiteljica Ložar sada je premeštena „po potrebi službe", jer se je usudila protiv sveštenika braniti pred sudom svoju oklevetanu čast. Župnik (paroh) u Šmartnom na Pohorju javio je narodu sa predikaonice između mise u crkvi, da će biti kažnjeni i oni koji su bili zvanični likvidatori „Katoličkog prosvetnog društva". I zaista sada je premešten „po potrebi službe" školski upravitelj u Šmartnom Podvršnik Anton. Pod ranijim režimom bile su raspuštene neke organizacije i postavljeni su bili neki upravni tih organizacija, i zato što je morao po svojoj službenoj dužnosti to izvršiti, bio je premešten.

U jednoj i po godini vladanja ovakvog režima premešteno je u Sloveniji 1.054 učitelja — učiteljica, od njih 292 „po potrebi službe" a ostalih 762 po molbi. No taj broj „po molbi" nije tačan, jer je mnogo učitelja premešteno „po molbi", a da nikada nisu podneli molbu za premeštaj. (Pljeskanje na levicu). Neki od njih žalili su se Državnom savetu, dočim velika većina nije se ni žalila bojeći se osвете „malog Ministra prosvete". Ko zna koliki bi taj broj bio, da nisu iscrpljena finansijska sretstva u državnom budžetu za tu svrhu. (Jedan glas sa desnice: Ipak nije bilo više nego ranije!) Više ih je i ja to znam bolje, jer sam iz Dravske banovine. Postoje statistički podaci iz prošlih režima.

Bilo je i takvih slučajeva, da je intimus „malog Ministra prosvete" gospodin Štrukelj, Banski školski nadzornik, pozivao ličnim pismima po nekog učitelja-cu, da podnese molbu za premeštaj u neko mesto, ako pak ne podnese biće premešten u gore mesto. Ja sam dao original gospodinu Ministru. (Jedan glas sa desnice: To nije istina! — Dokažite pismeno!).

Mada je to najveća zloupotreba službene vlasti, ipak gospodin Ministar, iako obavešten o tome, nije protiv g. Štruklja naredio da se povede disciplinski postupak. Ja sam njemu predao sam original toga pisma.

Pored toga bilo je otpušteno 9 učitelja. (*Mihailo Brenčič*: To nije istina! — To nije tačno!) Ja mogu ciframa dokazati sve. (*Sreten Kuzeljević*: Nemojte tako da govorite! Vi ste u mene lično gledali kad ste kazali ove reči! — Graja na desnici).

Potpretsedink Vojko Čvrkić: Gospodine Kuzeljeviću, pozivam Vas da se umirite a gospodina govornika molim da ne upotrebljava neparlamentarne izraze.

Rudolf Pleskovič (nastavlja): Tri školska nadzornika razrešena su a šest premešteni. Dogodilo se i to, što se ne pamti uopšte u povesti učiteljstva ni jednog naroda na svetu, da je bilo razrešeno od upraviteljskih dužnosti 60 upravitelja, kojima gospodin Erjavac po stručnoj spremi nije dostojan da odreši kajise od obuće, te postavljeni za učitelje na istoj školi, gde su im došli za upravitelje mladi ljudi, do juče njima potčinjeni. To se ni u jednoj državi nije dogodilo.

Gospodo narodni poslanici, možete li zamisliti većeg poniženja za ličnost, za školu i prosvetu uopšte, znajući dobro da se ovakvi slučajevi ne dešavaju ni u kojem drugom staležu.

Predaleko bi me odvelo a nemam zato ni dovoljno vremena da navedem pojedine slučajeve, ali moram da podvučem da ponašanje g. Erjavca, nije bilo bolje ni u slučajevima kad su bili u pitanju ratni dobrovoljci, koji imaju jače nacionalne kvalitete nego „gospodin mali Ministar". (Odobranje).

Gospodo, ja ću samo jedan primer da iznesem, jedan krasan primer. Školski upravitelj Gregorec iz Topolca kod Novog Mesta bio je premešten za upravitelja u Mokronog, a školski upravitelj iz Mokronoga na njegovo mesto. Takva je bila službena potreba. I taj učitelj Gregorec imao je na smrt bolesnu ženu koja nije bila za transport. Mi smo sve učinili da bi došlo do toga, da se ovaj premeštaj opozove, ili bar odloži. Obratili smo se čak na Najviše mesto, ali nismo uspeli. Dva dana pred preselenje umrla je ta žena. (Jedan glas: Znači njena smrt nema veze sa selidbom!) Ja ovo iznosim da se vidi, kakvo su srce imali oni koji su premeštali.

Vrhunac svojega progona postigao je g. Erjavac u tragičnom slučaju sada pokojne Marte Mrakove majke dvoje nejake dece, koji vam je slučaj poznat.

Ja ne bih danas pominjao taj slučaj da nisam čitao u stenografskim beleškama da je kolega g. Veble govorio, ali ga ja nisam čuo, iako sam prisustvovao toj sednici, a u stenografskim beleškama stoji stvar prikazana u sasvim drugoj svetlosti nego što je.

Izgledalo je da je ovaj tragični slučaj otreznio bezomučne gonitelje, jer ja sam po tome podneo upit na g. Pretsednika Narodne skupštine, koji mi je odgovorio, da će mi dati odgovor dok mu po tom pitanju odgovore g. Ministar uutrašnjih dela i Ministar prosvete. Pošto do danas nisam dobio odgovor znači da g. Pretsednik Skupštine nema odgovora od g. g. Ministara. A, verujem zato, jer se taj tragični slučaj ne može ničim pravdati. Odgovorni za ovaj nesretni slučaj bojali su se onda javnosti, jer nije bilo dozvoljeno da se o tom slučaju piše u štampi i govori. Čak i nadgrobnni govor bio je zabranjen. Nije se tu pokrenula savest, nego bojazan pred savešću. Da objasnim malo поближе. Učiteljski supruzi

Mrakovi služili su u Mengešu, oboje poznati sokolski radnici, a muž rezervni oficir dobrovoljac.

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Na redu je debata o Ministarstvu prosvete i ja vam skrećem pažnju na to, da je vaše vreme isteklo. Da ne bih morao da primenjujem Poslovnik u krajnjoj svojoj meri, jer kako ste vi oštar kritičar, onda bi možda ispalo da sam ja sa ovoga mesta bio pristrasan.

Rudolf Pleskovič (nastavlja): Ja sam se prijavio da govorim u ime grupe.

Potpredsednik Vojko Čvrkić: U listi govornika vi ne figurirate kao govornik u ime grupe.

Rudolf Pleskovič (nastavlja): Ja sam se prijavio i g. Predsedniku kluba i g. Markiću da hoću da govorim u ime grupe.

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Dobro, ali će se onda ovde zabeležiti da ste govorili u ime grupe i niko više neće dobiti reč da govori u ime grupe kojoj vi pripadate.

Rudolf Pleskovič (nastavlja): Godine 1932 nahuškana svetina prilikom jedne demonstracije vikala je... (Govornik citira uvredljive reči.) Među drugim svedocima bili su i supruzi Mrak, koji su po savesti kao svedoci izneli istinu. (Dr. Jure Koce: To su klevete. — Glas sa leve: Ako su klevete, onda na sud!)

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Molim gospodu poslanike da ne upadaju gospodinu govorniku u reč.

Rudolf Pleskovič (nastavlja): Ja ne znam zašto se gospodin uzrujava, kad ja njega nisam ni pomeno. — To se može videti iz odnosnih akata. U prkos tome živeli su supruzi Mrak u dobrim odnosima sa narodom u Mengešu i okolini. Na Božić 1935 godine — a Božić je najprikladniji dan za takve vesti, — supruzi Mrak bili su obavesteni da su premešteni u Stari Trg kod Črnomlja. (Dr. Jure Koce: To je kleveta!)

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Molim gospodina poslanika da se umiri.

Rudolf Pleskovič (nastavlja): Dakle, oni su bili premešteni u Stari Trg kod Črnomlja, koje je mesto poznato kao najgore u Dravskoj banovini. Razume se, da je ta neprilika potresla ove dobre učitelje, naročito Martu Mrak, koja je bila živčano gotovo rastronjena. Pokorili su se svojoj sudbini i otišli su u Stari Trg. Zbog neizdržljivih odnosa molili su više puta premeštaj, pa bilo i u slabija mesta, ali nisu uspeali. Pošto im je jednom prilikom rečeno, da je i to mesto za njih predobro i da će biti premešteni u Piškopeju, živci Marte Mrak otkazali su i ona se ubila. Da bi se otklonila odgovornost od onih, koji su doista skrivili ovu smrt, bacili su se oni svom snagom na njenog muža. Najpre mu je podmetnuto da je ubio svoju ženu. Policijska i sudska istraga dokazale su protivno. (Dr. Jure Koce: To nije tačno). Tada su ga okrivili zašto nije ubistvo sprečio. On je dokazao neopravdanost te optužbe. Da bi ipak ostao kriv muž, počela se širiti kleveta, da je kriv njegov nemoralan život, mada su supruzi Mrak živeli u primernom braku. Ovo mučenje učitelja Mraka dovelo je do toga, da postoji opasnost da deca izgube i drugog roditelja, jer je i Mrak već pokušao da se ubije. (Dr. Jure Koce prigovara).

Unapređenja učitelja, gospodo, vrše se po partijskim obzirima. Ima mnogo učitelja koji su stekli

pravo na višu grupu i podneli su molbe još pre dve ili više godina, a njihove molbe čekaju, dok su bile rešene molbe mladih, koji stoje u milosti i protektoratu g. Erjavca. Izgleda da g. Erjavac vodi svoju zasebnu rang listu. Molbe za premeštaje na raspisana mesta, ma da su naslovljene na Ministarstvo prosvete, vraćaju se od Banske uprave, rešene negativno. Tako je neki učitelj molio za mesto gde mu služi i žena, i to bi mesto morao po pravu da dobije, ali ta molba nije ni išla u Beograd na Ministarstvo, nego su je zadržali u Ljubljani, i Banska uprava rešila je tu molbu negativno.

Je li to pravo, g. Ministre, ja to ne znam. Tako isto svi ti progoni, u koliko nisu lična osveta g. Erjavca, upereni su protiv Sokola kao najboljeg nosioca nacionalne i napredne misli.

U tako razornom radu protiv Sokola donekle u nekim mestima su uspeali, jer je rad ometen ili sasvim prestao pošto nema voda učitelja.

Eto vam, gospodo narodni poslanici, tako se vodi kod nas politika smirenja i stišavanja političkih strasti. Zbog ove bezglave politike g. „malog Ministra“ Erjavca nastao je u prosvetnoj politici čitav haos. Mnoge škole i odeljenja su bez učitelja, a na mnogim školama i u mnogim odeljenjima je i suviše učitelja, jer se nije radilo po kakvom planu, nego se radilo samo da se prebaci neko tamo a neko ovamo. Sada imamo u Dravskoj banovini oko 800 mladih učitelja bez mesta. Gospodo, neko čeka i po pet godina na mesto i sad možete zamisliti kako su ti ljudi nastrojani, koji bi želeli da idealno služe svome narodu i otadžbini, a moraju da sede kod kuće, i onda se ne smemo čuditi ako ti ljudi krenu malo u levo.

Sada mi dozvolite nekoliko iskrenih reči da uputim braći Srbijancima: Mi slovenački nacionalisti, kao napredni jugoslovenski orijentisani elementi, bili smo stalno i to pre rata i za vreme rata vaši najiskreniji prijatelji. Zbog tih simpatija za vas, a mi smo to smatrali za nas, rdavo nas je Austrija nagrađivala. Braćo Srbijanci, mi napredni slovenački nacionalisti izgubili smo veru u vas, jer ste nas, svoje najbolje prijatelje, iz sasvim partizanskih razloga predali na milost i nemilost takvim ljudima kao što je g. Erjavac i njegovo društvo. Braćo Srbijanci, nevera boli.

Na g. Ministra Predsednika i g. Ministra prosvete stavljam javno u ovom visokom Domu sledeće pitanje:

Kako danas može biti starešina učiteljima i školski nadzornik, čovek, koji je u knjizi štampanoj pod svojim punim imenom tražio za Jugoslaviju republikanski oblik vladavine, i napisao pod svojim imenom da ne priznaje nikakvih privilegija po rođenju, i da treba u protivnom Vladaocu stegnuti njegova prava, da se nema mešati u poslove države?

Kako može biti starešina učiteljima i školski nadzornik, čovek koji je napisao i izdao knjige levičarsko pisane, i to krajnje levičarsko pisane knjige i brošure?

Kako može biti starešina učiteljima i školski nadzornik čovek, koji je u štampanoj knjizi vređao našu vojsku i napisao... (Govornik citira izvesne pasuse koji su uvredljivi).

Kako ćete g. Ministre nositi odgovornost pred Kraljem i istorijom što dopuštate ovakve radnje u svome resoru, i dopuštate da se položaji učiteljskih starešina u svojstvu pretstavnika države pretvaraju u

partijska nadležstva i agenture, koje dele učitelje u pristalice partije i druge, te prema tome se vladaju i rade u ime države.

Sad gospodo, svršio sam sa ovom stvari, ali bih imao još da zamolim g. Ministra za ove naše nesretne učiteljice ručnih radova. Te učiteljice ručnih radova nisu poznate u Srbiji. One su bile nameštene u višim organizovanim školama. (Jedan glas: Imali smo mi tih učiteljica i imamo ih i danas u ženskim podružnicama). Te učiteljice izgubile su potpuno pravo na avanzovanje kad se gradio školski zakon. Sad one ni po kakvom zakonu ne mogu da avanzuju i da dobiju grupu, te ima učiteljica koje imaju po 10 godina službe a još su i danas pripravnice. Ja molim gospodina Ministra da i o ovoj stvari povede računa. Sad još jednu stvar. Mi u Dravskoj banovini imamo učitelja koji su bili progonjeni iz Italije iz Juliske kraine i Istre. Tim učiteljima, koji su tamo dovršili svoje studije, priznato je to školovanje, ali su morali da polože neke dopunske ispite, i sad je zbog § 71 školskog zakona došlo rešenje Državnog saveta koji razrešava i kaže, da ti učitelji ne mogu biti definitivno namešteni jer nisu dovršili školovanje na kakvoj jugoslovenskoj školi. To im je ranije bilo dozvoljeno i priznato, a sad nije. Ja bih molio g. Ministra prosvete da i to pitanje uredi. Imam da pomenem još jednu stvar. Juče su bili u svima klubovima zastupnici grafičara koji se žale, da grafički obrt opada, jer im Državna štamparija pravi veliku konkurenciju. Ja neću da vam čitam, jer ste svi dobili ove spomenice, te molim g. Ministra prosvete i g. Predsednika Ministarskog saveta da usvoji ove predloge, koji su u toj spomenici navedeni.

Inače izjavljujem da nećemo glasati za ovaj proračun. (Pljeskanje na levici).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Ima reč narodni poslanik dr. Jure Koce radi ličnog objašnjenja.

Dr. Jure Koce: Gospodo narodni poslanici, narodni poslanik g. Pleskovič prikazao je ovde učiteljsku politiku tako kao da je to jedan običan progon naših učitelja. Međutim ja moram da kažem da to nije tačno nego da se radi u prvome redu samo o reparacijama onih grešaka koje je napravio bivši režim. (Pljeskanje kod većine).

Ja imam moralnoga prava da o tome govorim zbog toga jer Ministar prosvete može slobodno da vam kaže da ja nisam lično ni jednog učitelja premestio. Nisam ja lično ni jednog učitelja premestio i ja vam kažem, gospodo narodni poslanici, da treba naročitoga računa voditi o tome pošto je narodni poslanik g. Pleskovič naveo slučaj Marte Mrak. Pošto su poslanici iz opozicije koji su od g. Pleskoviča i njegovih drugova jednostrano i pristrasno informisani, to moram da kažem da to što se događa u vezu sa ovim slučajem moje ime, da je to zločin klevete. (Pljeskanje kod većine).

Gospodo, ni jedan od narodnih poslanika koji su to izneli nije imao toliko objektivnosti, nije imao toliko uvidavnosti da bi otišao na teren u Stari trg gde se to zbilo i da od naroda sazna istinu. Tačno je, gospodo narodni poslanici, da je dr. Andrej Veble već tačno opisao ovaj slučaj ukoliko je to moguće danas jer se vodi sudska istraga. Ja mislim da je najbolje da se taj slučaj ovde prečisti. Ja molim čitavu Narodnu skupštinu, molim čitavi jugoslovenski narod da ako ima do mene kakve krivice za ovaj slučaj da me slobodno vešate. Gospodo, da vam objasnim. G. Ciril Lušin koji je sokol i lični prijatelj

g. Mraka kazao mi je da g. Mrak govori i priča da treba Kraljevsku vladu pobiti i utucati. To je kazao javno i on je govorio da se ne boji ničega pošto ima 15 godina službe da ne može biti otpušten iz službe nego da samo može dobiti premeštaj. Taj g. Ciril Lušin je brat Tone Lušina, koji je bio jedan od prvih slovenskih dobrovoljaca, taj me je zamolio da g. Mraka opomenem (Protesti na levici).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Molim vas, gospodo, da ne prekidate govornika, da bi mogao da se brani od onoga što je protivu njega navedeno, a g. govornika molim da završi pošto mu je vreme već isteklo.

Dr. Jure Koce (nastavlja): Ja sam zahvalan g. predsedavajućem da me je opomenuo, ali kažem, da kada se jednom čoveku prebacuje da je kriv za smrt nečiju, da je to jedna teška osuda i da o tome treba malo da se razmisli pre nego što se tako nešto kaže. I meni je narodni poslanik g. Kabalin kazao da to nije laka stvar i to je zbilja, gospodo, jedna velika obeda ako se nekome kaže da je kriv za jedan ljudski život. O tome se mora voditi strogoga računa. Ja vam ponovo kažem da je meni Ciril Lušin brat Tone Lušina koga dr. Riko Fuks lično poznaje kao prvog slovenačkog dobrovoljca koji je 1914 godine prešao preko Drine i ušao u srpsku vojsku, da me je taj Ciril Lušin koji je isto tako nacionalista i soko zamolio da kažem ovom Mraku par reči. Ja sam samo s njim razgovarao a sa njegovom ženom nisam ni reči progovorio niti mi je ona bila predstavljena. Gospodo, istina je međutim da njegovu žena nije ni učinila samoubistvo posle onih par reči, nego je istina, da je ona čitavo posle podne bila raspoložena i išla sa svojim mužem čak u dve gostionice, vratila se sa mužem kući oko 11 sati noći i posle dva i po sata desio se taj slučaj i ova tregedija. Znaete, gospodo, šta narod u Starom trgu kaže: kako je mogao muž dozvoliti da se njegova žena u njegovom prisustvu ubije. Gospodo, ja ponovo kažem da onaj koji dovodi moje ime u vezu sa tim slučajem vrši zločin klevete. (Dr. Mirko Došen: To nije kleveta, to je prestup § 301 krivičnog zakona).

Gospodo, ja o ovome slučaju neću više da govorim, a kažem samo to, da je to jedan zločin klevete, a sud će to objasniti.

Dalje, kazalo se još ovde da je g. Mrak hteo da se ubije zato što je bio preslušavan od suda. Ali, ako ima čistu savest, onda on ne treba da se boji i nema zašto da vrši samoubistvo. (Pljeskanje na desnici).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Šemrov.

Dr. Fran Šemrov, Gospodje narodni poslanici, to slovensko perilo se pere že dolgo časa v Narodni skupščini in jaz mislim, da je že krajni čas da se s to stvarjo že enkrat neha. Čast in ponos Slovencev to zahteva, da se ta stvar ne iznaša pred Narodno skupščino pred ta veliki forum, ampak da se take stvari rešijo medsebojno, da gre kolega h kolegu, da stvar razjašni in objasni kaj je na stvari.

Gospode kolege tega niso naredili ampak so planili na najprijetnejšega kolega dr. Koceja, ki je najtežja žrtev v tej trdi borbi. Samo to konstatiram več se v to stvar ne bom spuščal.

Gospodo narodni poslanici, posmatrajući ovaj ekspozé i izveštaj g. Ministra prosvete, ja mogu konstatovati da se on u istini može primiti, jer je ekspozé veoma opširan i duboko obrazlaže pojedina pi-

tanja koja se prosvete tiču a što sve znači da je Ministarstvo prosvete u prošloj godini radilo i da ima veliki program i nacrt za buduću godinu.

Ali, gospodo narodni poslanici, ako zagledamo u onaj deo, koji se odnosi na Dravsku banovinu, onda moramo da konstatujemo jednu stvar. G. Ministar je rekao da Dravska banovina u osnovnom školstvu prednjači i stoji na prvom mestu. Ja mogu da vam kažem da je to istina, da je to tako još i danas ali izgleda, da će Dravska banovina teško izdržati taj tempo ako se ne budu izvršila nameštenja novih učitelja na upražnjena učiteljska mesta. Ja moram da konstatujem da Dravska banovina ima 251 odeljenje bez učitelja, da ima u njoj četvororazrednih, tri dvo-razredne i jednorazrednih škola, na kojima nema ni po jednog učitelja. Isto tako deca moraju da ostanu tri dana u nedelji kod kuće, a imaju da posećuju školu samo tri dana. Isto tako na jednoga učitelja ili učiteljicu dolazi po 100—150 i više dece. Isto tako moram da konstatujem da u Dravskoj banovini postoji 597 učiteljskih kandidata od kojih su njih 29 iz godine 1932, a koji svi čekaju na nameštenje.

Ja se obraćam na Vas, Gospodine Ministre, i molim Vas da što pre popunite ova mesta i da popravite ovu nepravdu, koja je bila učinjena u prošlosti, i na taj način zadovoljite zahteve naroda i namestite ove gladne učiteljske kandidate koji čekaju na nameštenje. Ja bih želeo da se broj učitelja i učiteljica na svim školama u svim banovinama sistematizira i prema tome sistematiziranom broju, da se nameste učiteljske sile i snage i, da bi se najzad sprečilo ovo prebacivanje i virmanisanje iz jedne banovine u drugu na štetu prve.

Na taj način ja mislim da će zavladati red kako u Dravskoj banovini tako i u ostalim svima banovinama.

Gospodo narodni poslanici, ja stojim na stanovištu, da se ne smemo povesti za tim što se uvek kaže da je Dravska banovina najbogatija i najkulturnija banovina u kojoj je sve dobro, da joj je Bog dao sve, sve što se može dati jednoj banovini, a da druge banovine nemaju ništa od toga. Gospodo, istina, ta banovina je vrlo lepa, obdarena lepotom, ali je siromašna, jer u gorama malo rodi. U gorama ima lepih izleta, ima lepih planinskih i turističkih kuća, ima lepih letovališta, ali šta od toga ima celo stanovništvo kad od toga ima koristi samo jedan mali procenat Dravske banovine, dok velika većina od toga nema ništa. Ko govori o lepoti Slovenije treba da vidi i siromašnu Dolensku i Štajersku koje sačinjavaju 90%. To treba da vide oni koji kažu, da je Dravska banovina lepa i bogata. (Jedan glas u centru: A industrija je židovska, to nije naše!).

Ja bih mislio, da se ne sme dozvoliti, da jedna banovina zaostane u svome razvitku, već joj treba omogućiti da se u svome pokretu dalje razvija. Ne sme se dozvoliti, da je u razvijanju dostignu one banovine koje su silom prilika bile ometane u svome unapređenju na ekonomsko kulturnom i gospodarskom polju.

Ja celokupno stanovništvo Kraljevine Jugoslavije zamišljam kao jedan veliki odred vojnika, u kome ima i velikih ljudi od 180 santimetara pa i malih od 156 santimetara. Svi moraju da koračaju jednim tempom, pa mali i manji moraju da istovremeno drže korak. Ja mislim da samo ovim tempom moramo da idemo i u kulturnom i ekonomskom i socijal-

nom pogledu, i da tako napreduje celokupno stanovništvo naše Jugoslavije.

Ja bih molio g. Ministra prosvete da ponovo dožvoli u Dravskoj banovini t. zv. prisilne škole, 14 takvih škola je prošle godine zatvoreno. U tim školama do pred prošle godine radili su sveštenici, a budžetom iz prošle godine oni su odstranjeni pa su tako planinski krajevi koji imaju po 15 i 20 učenika, ostali bez škole. Ako ne mogu da se postave učitelji, onda molim da se ostave prisilne škole kao i pre.

Prelazeći na premeštaje učitelja u Dravskoj banovini, ja bih vam mogao kazati:

Gospodo, bili su premešteni mnogi. Ja lično za sebe stojim na stanovištu, da i učitelji kao i svi drugi državni nameštenici, treba da budu stalni. Ali u tom pogledu ja delim mišljenje g. Ministra prosvete da mora svaki činovnički stalež da se spremi da bude vredan za tu stalnost, pa tako isto i naše učiteljstvo, i onda ja nemam ništa protiv da se ono stalno namesti.

Ono što se desilo nije tako krvavo kako je prikazao naš kolega Pleskovič, nije tako rdavo. (Jedan glas na levlci: Sada je još gore!) Ali gospodo, vi ste zaboravili godinu 1931, pa ste zaboravili godinu 1932, pa 1933, pa 1934. (Burno odobravanje u centru i na desnici). Vi ste zaboravili šta je onda bilo! (Burno odobravanje na centru i na desnici. — *Albin Koman* nešto prigovara). Zbog kratko odmerenog vremena mogu vama kazati samo ovo: kako je bilo premeštanje i zbog čega. (Burno odobravanje u centru i na desnici. — *Žagor* i prigovori na levlci.)

Gospodo, svi smo doživeli opštinske izbore 1933 godine. Na opštinskim izborima većinom su bili predsednici izbornih komisija učitelji. (Glasovi u centru: To je tačno.) Svi smo mi učestvovali na ovim izborima, a ja sam video, kao što ste videli i vi — (obraća se levlci) — i vi — (obraća se desnici) — kako se tada radilo po tom zakonu, ko je birao, koliko je bilo birača onih koji su mrtvi, koliko je bilo birača, koji su stvarno u Americi ili negde na Jugu! Puno je bilo takvih birača! (Burno odobravanje na desnici. (*Nikola Kabalin*: Jeste li se tada kandidovali, to kažitel) Jesam! (*Nikola Kabalin*: Ja nisam!). Ali sam propao, jer nisu bili slobodni izbori. (*Dragomir Stojadinović*: Morao si propasti, jer su za tebe glasali samo živi!) Da, tako je! (Veselost. — *Vojislav Došen*: A jesu li tebe birali sad učitelji?) Od 200 ili 300 učitelja u mome srezu birali su moju ličnost samo trojica, a svi ostali bili su protiv mene!

Ja znam da je učiteljsko zvanje bilo eksponirano politici JNS. To mora jedanput da se spreči. Ali stanje nije ovako kako ga prikazuje g. Pleskovič.

Između tolikih slučajeva ja ću vam kazati nešto. Premeštaja je bilo po potrebi službe.

Razlozi, zbog kojih su vršeni premeštaji — po potrebi službe, karakterizuju sledeći slučajevi koji su zvanično utvrđeni. Tako je premešten „Upravitelj ki je trpel na steni šolskega hodnika velik napis „Živijo dr. Maček“, učiteljica, ki je komaj šoli odrasle deklice poučavala, kako se odpravlja telesni plod, komaj šoli odraslemu dečku pa pripovedovala kakšen spolni organ ima, premešten je bil učitelj, ki je hotel posiliti svojo učenko, učitelj ki je defraudiral večje vsote, učiteljica, ki je vse noči popivala in vodila nato s seboj prenočevat moške, oženjen učitelj, ki je posilil eno dekile v kraju in upropastil učiteljico, učitelj, čigar družina je popolnoma demoraliz-

zirala šolo, učiteljica pijanka, ki je živela v konkubinatu, učiteljica, ki je živela tako življenje, da so jo otroci v šoli titulirali z vlačugo, denuncijant, za katerega je moral sam tedanji ban poslati v ministrstvo dopis, naj se ne ozira na njegove denuncijacije, češ da mož ni normalen, premeščen je bil učitelj, ki je zapil že celo vse svoje pohištvo in se hotel obesiti ter so ga še v zadnjem hipu že nezavestnega rešili, učitelj, katerega so vaški fantje ponovno že poprej pretepli, učiteljica, ki je s svojimi nemoralnimi aferami povzročila samomor spoštovane žene itd". Iz toga, gospodo, se jasno vidi, da su premeštaji vršeni zaista iz zakonitih i važnih razloga, a ne, kao što se tvrdi sa protivne strane, samo zbog progonjenja iz partijsko-političkih razloga.

Ja mislim, da je u interesu tih učitelja, koji su bili premešteni, da se odelo ne otkriva, nego da ostane pokriveno, da oni lepo čekaju na svojim mestima, i da po potrebi službe ili po molbi dolaze opet na bolja mesta. (Pljeskanje na desnici. — Ante Kovač: To je cinizam!)

Ima još mnogo slučajeva, i bolje je da se ne diže ovo odelo, neka ostane tako, jer je u interesu mnogih učitelja, koji su premešteni.

Vreme mi ne dopušta, da duže izlažem i prelazim na univerzitet u Ljubljani. Ja sam već u Finansijskom odboru rekao, da je Hemiski institut Ljubljanskog univerziteta u takvom stanju, da ni najgori podrum u Beogradu nije takav, kao što je naš Hemiski institut.

G. Ministre, mi svi poslanici iz Dravske banovine molimo Vas da učinite sve što treba i ujedno molimo g. Ministra finansija, da se unese amandman, da se počne odmah sa gradnjom ovog novog Hemiskog instituta u Ljubljani i da se stavi u tekući budžet potreban anuitet.

U Ljubljani imamo Medicinski fakultet, ali ne ceo kao u Zagrebu i Beogradu, nego samo 4 semestra. Do sada se trpelo 5 semestra, i ja bih molio g. Ministra da preduzme sve, da se ovaj Medicinski fakultet, koji je u interesu narodnog zdravlja i koji je u interesu ponosa i pune vrednosti Ljubljanskog univerziteta, da se proširi na puni medicinski fakultet, na 10 semestra.

Za Pravnički fakultet molim jedno novo profesorsko mesto, i dalje da Ministar prosvete dodeli 100.000 dinara za najnužnije opravke na univerzitetkim zgradama.

U Ljubljani imamo tzv. znanstveno društvo za humanističke znanosti, koje je ustanovljeno 1922 godine. To je Društvo prethodnik Akademije znanosti i umetnosti u Ljubljani. Primalo je uvek subvenciju iz redovnog budžeta, samo u prošloj i prethodnoj godini to je bilo ispušteno. Ja bih molio zbog toga g. Ministra, da bi preuzeo sve, da i ovome Društvu, koje je od velikog kulturnog značaja za Ljubljanski univerzitet i Slovence uopšte, da i ovome Društvu dade jednu potporu u iznosu od 100.000 din.

U prošlom budžetu Ministarstva prosvete u part. 246 bila je uvedena jedna pozicija Kulturno-istorijski-umetnički muzej pod a) i Prirodoslovni muzej pod b). Ne znam iz koga razloga je to promenjeno u tekućem budžetu da pod istom pozicijom imamo Kulturno-istorisko-umetničko i prirodoslovno odeljenje.

Molim Gospodina Ministra, jer to ne traži nikakav izdatak, da sve preduzme da se donese po-

trebno zakonsko rešenje kojim se ustanovljava samostalni Prirodoslovni muzej u Ljubljani.

Konačno gospodo, imao bih još jednu stvar da zamolim. Dva učitelja nastavnika Švikaršić Zdravko i Rêpovš Ivan, jedan je 27 godina imao službe, a drugi 17 godina. Po završenom konservatorijumu bili su imenovani u gimnaziji u Kralju i na učiteljištu u Ljubljani kao profesori. Ova dva profesora, kad su bila imenovana za suplente u gimnaziji resp. na učiteljskoj školi bili su izbačeni iz redovne grupe. Povratila su se iz VI grupe kao dva nova pripravnika u VIII grupu, tako, da prof. Švikaršić, koji ima 32 godine efektivne službe, ima kao profesor svega 5 godina priznate službe, a drugi, sa 17 godina efektivne službe, priznato mu isto tako 5 godina efektivne službe.

To je zakonski nedostatak. Ja bih molio g. Ministra da popravi ovu krivicu, koja se desila ovim ljudima na sličan način kao absolventima više pedagoške škole.

Ja sam uveren, da će g. Ministar izaći mojim molbama u susret i u tom pravcu preduzeti sve mere, pa zato izjavljujem da ću glasati za. (Odobranje kod većine).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Gospodo narodni poslanici, reč ima narodni poslanik g. Albin Koman.

Albin Koman: Gospodo narodni poslanici, ja ću biti slobodan da vam iznesem nekoliko slučajeva, iz kojih ćete videti kako rade funkcioneri Ministarstva prosvete uopšte, a kako specijalno kod nas u Dravskoj banovini. Prošle godine, krajem marta, podneo sam Ministru prosvete g. Dobrivoju Stošoviću pismo ove sadržine: „28 marta o. g. otišao je moj kolega, narodni poslanik g. Stanko Lenarčič u Ministarstvo prosvete kod referenta Osnovne nastave za Dravsku banovinu g. Franca Erjavca, da se informiše, da li će biti u toku godine novih postavljenja učiteljstva. Tom prilikom odgovorio mu je s krajnjom drskošću, da se sada „neće postavljati učiteljstvo i ostalo činovništvo kao pod erom JNS, kad je poslanik Koman izdejtvoovao za svoju ćerku postavljenje odmah posle dva meseca čim je završila maturu.“ Protiv tih navoda izjavljujem: Da su potpuno lažni i do krajnosti podli, pošto je moja ćerka posle završene mature pohađala i završila jednogodišnji domaćinski tečaj i bila postavljena tek u školskoj godini 1934/35, t.j. u vremenu kada su i njene ostale kolegice, bez obzira da li su njihovi očevi Ministri ili narodni poslanici, bile takođe postavljene. Za krajnju je osudu, gospodine Ministre, da se takva politička propaganda vrši u jednom tako visokom i uglednom nadležstvu i vredaju pretstavnicima naroda i iznose tako podle klevete. Molim Vas, gospodine Ministre, da uzmete na odgovor referenta g. Erjavca i istog najstrožije kaznite, pošto se njegovim postupkom ne vredi samo mene lično, nego ceo Donji Dom, čiji ste i Vi jedan od uvaženih članova. Napominjem, Gospodine Ministre, da se slični slučajevi ne dešavaju samo meni, nego i ostalim mojim kolegama, koji vam to mogu u svako doba posvedočiti, što vam iznosim znanja radi, da se ne misli da moj protest preovladuje neku ličnu mržnju naspram g. Erjavcu.”

Na ovu moju pretstavku odgovorio mi je g. Ministar prosvete Dobrivoje Stošović sledeće: »Na Vaše traženje uzeo sam reč od g. Erjavca, referenta Ministarstva prosvete. G. Erjavac je izjavio, da g. Stanku Lenarčiču, narodnom poslaniku, nije rekao da je

g-dica Koman postavljena »dva meseca« posle mature, nego „par meseci“, hoćete time naglasiti da je g-ca Koman postavljena u relativno vrlo kratkom vremenu posle mature — i tako dalje.”

Iz ovog pisma može se videti, da je g. Fran Erjavec, referent u Ministarstvu prosvete i „mali Ministar“ za Sloveniju, plaćan za to, da u službenom vremenu vodi politiku te raznim izmišljotinama i klevetama vredi narodne pretstavnike. Iz odgovora g. Ministra sledi, da on nije ni pozvao na odgovornost g. Erjavca i da nije ni tražio od njega da daje zadovoljštinu za njegove klevete. I zbog toga, ovakav postupak g. Ministra prosvete zaslužuje punu osudu ovoga Doma.

Gospodo narodni poslanici, ja sam u mom govoru prilikom načelne debate o budžetu izneo: da je bilo u Dravskoj banovini premešteno oko 1.200 učitelja u prošloj godini, te da čeka na nameštenje preko 600 mladih apsolviranih učitelja. Kad je neka apsolvirana posetila banovinskog školskog nadzornika g. Štruklja, koji isto tako u službenom vremenu vodi politiku i sprovodi partizanstvo najgore vrste, zamolila ga je da je namesti na osnovnoj školi gdegod bilo. Pomenuta apsolvirana veoma je siromašnog stanja, ali je ona sokolica. Banovinski inspektor g. Štrukelj rekao joj je: da pet godina uopšte nema izgleda za nameštenje, pa zbog toga je bolje da se ona venča.

Tako je rekao banovinski inspektor u Ljubljani. Gospodo, ja vas pitam da li su roditelji te učiteljice trošili novac i žrtvovali se za svoju decu, da budu ona posle svršenih studija predmet potsmeha i vredanja od strane klerikalnih partizana? Da li ima mesta da sa tog položaja banovinski školski inspektor tera šegu sa decom, te im ubija veru u pravednost državnih vlasti?

Pitam dalje, gospodo narodni poslanici, da li je to ispravno da se bacaju milioni dinara za gonjenje savesnog učiteljstva, a da se na stotine mladih ljudi ostavlja na ulici bez posla, premda je preka potreba kod nas, da se popunjavaju škole učiteljskim snagama?

Gospodo, želim da navedem još jedan slučaj školskog upravitelja Knapić Janka koji je bio premešten na osnovnu školu u Radenci, srez Črnomelj. Kao svuda klerikalni partizanski eksponenti, koji po diktatu i iz vlastite mržnje prema nacionalnim radnicima i sokolima vrše strašne nepodobštine i nasilja, tako su i ovde postupali sa pomenutim učiteljem Knapićem. Knapić Janko bio je školski upravitelj u Kapelama, srez Brežice. Odavde je bio „po službenoj potrebi“ premešten u srez Črnomelj osnovna škola Radenci, daleko od železničke stanice. Knapić bio je u ono vreme teško bolestan a njegovo dete isto tako. Na svom prijašnjem mestu u Kapelama Knapić je organizovao sokolsko društvo, te postao i njegov starosta. Pošto nije bilo po volji tamošnjem župniku Kolencu Leopoldu to, što je osnovao sokolsko društvo, to je ovaj organizovao veliku hajku na sokola i klevetao ga je na sve načine i bio zbog klevete osuđen od Okružnog suda u Celju.

Klerikalci su zbog toga hteli ubiti učitelja Knapića, nahuškani od strane župnika. Dok je bio nacionalni režim, ovaj je sokola i sokolskog radnika štiti, kada su došli na vlast eksponenti crne internacionale, bezdušnog i antinacionalnog klerikalizma, premestili su ga odmah u najzabačenije selo i tako se osvetili Sokolu i sokolskom radniku. (Vučni pro-

testi na levici). Knapić se u to doba teško razboleo i morao je na operaciju u Zagreb. Posle operacije zatražio je odsustvo da se izleči i da može stanovati u jednom mestu gde ima u blizini lekara. Klerikalni partizani su mu odsustvo uskratili, a Knapić, premda teško bolestan, morao je odmah da se vrati na dužnost. Lekari su konstatovali, da je Knapiću potrebna ponovna i to hitna operacija. Ali, Knapić sve do danas nije mogao da dobije za to potrebno odsustvo i on sada polako umire po receptu poznatog Žebota iz Maribora koji kaže: „Najprvo nokat, onda prst, da jače boli“. (dr. Vojislav Došen: To je vaš recept!) Gospodo, tako se kod nas postupa sa nacionalistima. A poznati socijalista i republikanac Fran Erjavec, referent u Ministarstvu prosvete za Dravsku banovinu, rekao je Knapiću, da treba da ide u Albaniju među Turke a ne na odsustvo. (dr. Vojislav Došen upada u reč.)

Evo, gospodo narodni poslanici, kako se tretiraju od strane antinacionalnog klerikalizma sokolski radnici, kako se tretiraju sokolska društva i nacionalne organizacije.

Ovo što sam maločas izneo, učinio sam zbog toga da još jedanput podvučem sve ono što smo rekli o klerikalizmu u Dravskoj banovini, o njegovom radu i njegovoj politici, ja i moji drugovi sa levice u ovom visokom Domu, da još jedanput dokažem da je sve to istina što smo izneli, da je klerikalizam grobar Jugoslavenske misli, i jugoslovenske države. Nisam ovo izneo zbog toga što mislim da će Ministar prosvete sve učinjene krivice ispraviti, jer znam da ih on neće ispraviti. Pa ako bi ih hteo ne bi mogao. Naime, on i njegova vlast stiže do granice Slovenačke, a od tamo dalje, to je pašaluk klerikalizma, to je pašaluk dr. Korošca, dr. Kreka, bana Natlačena i ostalih eksponenata antinacionalnog klerikalizma, čiji je jedan od tvoraca javno ispovedao i tvrdio da je nacionalizam poganstvo.

Hteo sam ovim mojim rečima da prikažem vama, braćo Srbi i Hrvati, da vidite šta mi gore u Slovenačkoj patimo, kolike muke podnosimo i koliko je u nas jake vere u jugoslovensku misao i veliku Jugoslaviju. (Odobranje na levici). Glasacu protiv. (Pljeskanje na levici).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Reč ima narodni poslanik g. Milenko Glišić. (Glasovi: Nema ga!) Kako gospodin Glišić nije tu, smatra se da je odustao od reči.

Reč ima narodni poslanik g. Dušan Antonijević. (Glasovi: Nema ga!) Kako gospodin Antonijević nije tu smatra se da je odustao od reči.

Ima reč narodni poslanik g. dr. Stevan Kraft. (Glasovi: Nema ga!) Kako g. dr. Kraft nije prisutan, smatra se da je odustao od reči.

Reč ima narodni poslanik g. Milivoje Isaković. (Glasovi: Nema ga!) Kako g. Isaković nije prisutan, smatra se da je odustao od reči.

Ima reč narodni poslanik g. Pavao Matica. (Glasovi: Nema ga!) Kako g. Matica nije tu, smatra se da je odustao od reči.

Ima reč narodni poslanik g. Milinko Milutinović. (Glasovi: Nema ga!) Pošto g. Milutinović nije tu, smatra se da je odustao od reči.

Ima reč narodni poslanik g. Rastko Petković.

Растко Петковић: Господо народни посланици, кад ступам први пут на говорницу, моји ваздашњи осећаји налажу ми, да као сељак и син крајева са саме лијеве обале Дрине изразим вечну благодар-

ност свима трудбеницима за наше ослобођење и уједињење и да се дубоко поклоним сјенима свих, који падоше у борби за ослобођење нас, своје поробљене браће. Кад ово чиним, ја говорим из дубине душе и срца новоослобођеног народа мога краја.

Наша жудња за ослобођењем и уједињењем свега нашег народа потјецала је у првом реду из Богом даних осећаја и свести да смо један народ, а у мојим крајевима ти су осећаји појачани и непосредним посматрањем слободе и свеколиког напретка наше браће у мајци Србији.

Ми смо чезнули и за слободом и за напретком наше браће с друге стране Дрине; и за грађанском слободом и за привредном и просветном слободом и напретком њиховим. Јер ми смо били везаних руку у сваком погледу. Ми нисмо имали ни привредне слободе, јер смо били кметови; ми нисмо имали ни просветне слободе, јер смо били спречавани да подижемо школе; ми нисмо имали ни грађанских слобода, јер те слободе нијесу ишле у рачун нашим завојевачима.

Зато, кад се сада расправља о буџету Министарства просвете, ја желим да прикажем заосталост и просветне потребе Среза сребрничког, који имам част претстављати у овој Народној скупштини.

Срез сребрнички има нешто преко 36.000 душа. До ослобођења имао је само 5 школа на селима, иако је он по простору један од већих срезова.

Дакле, на 7.000 до 8.000 становника долазила је једна школа, а по простору у дужини на 30—40 и у ширини до 30 км. и те су школе биле подигнуте само у бившим граничним местима што је Аустрија радила с нарочитим планом и из страха да се не би у тим местима подигле српске вероисповедне школе. Једну једину школу, која је постојала прије окупације аустријске и била српска, Аустрија ју је претворила у државну.

Срез сребрнички је врло сиромашан крај, брдовит и много неплодан, осим оно нешто мало равнице уза саму Дрину. Поред тога на подручју овога среза водиле су се борбе 1914 године па је много попаљен и страдао у свом покретном имању.

Услед оваквих прилика претежан део мушке радне снаге сваке године мора да иде у свијет у зараду, у печалбу, да би могли исхранити своје породице.

Иако су овако тешке привредне и теренске прилике, народ је после ослобођења, осећајући да његове тешкоће живота долазе и од непросвијештености, прегао да подигне себи што више школа.

За 18 година од ослобођења народ је успио да уз помоћ државе подигне пет школа које већ паде има неколико година. Осим тога налази се још шест школа у изградњи и довршавању, а три су у припремама, да се отпочну градити.

Код ових шест школских зграда које се изграђив и довршавају има четири које се граде пуних 6, 7 па и осам година.

Раније владе давале су помоћ, иако не велику, али су ипак давале, што истичем са признањем, а садашња Влада, са жаљењем морам да истакнем, да је из два буџета дала само двама школама по десет хиљада динара помоћи.

Да је у овој буџетској години дато само по десет хиљада динара помоћи трима школама, мо-

гле су бити довршене и отворене још почетком ове школске године. Али, господин Министар просвете није хтео дати ни најмању помоћ ниједној школи у моме срезу из овога кредита ове буџетске године. Ја вјерујем и тврдим да је то учинио само зато, што ја не припадам владиној странци као посланик Среза сребрничког.

Мој срез и суседни срезови у босанском делу Дринске бановине имају сразмерно најмање школа и највећи проценат неписмености у Дринској бановини, а може бити и у читавој држави.

Кад се ово све зна онда препуштам вама, господо народни посланици, да ви оцените овај поступак Министра просвете и величину његова греха према стотинама и хиљадама оне деце која ће остати слијепа код очију и без најосновнијег знања.

Кад су ме сељаци једне од ових школа, које се изграђују шест до осам година, упитали, зашто им садашњи Министар просвете не хтеде дати ни најмању помоћ за две године дана, ја сам им одговорио: И ја се чудим, а вероватно зато што нисам у владиној странци. Кад су ме даље упитали, је ли садашњи Министар просвете Србијанац, и кад сам им ја потврдио да јесте, они су ми у својој сељачкој наивности и добродушности рекли: „По Богу брате, зар се може наћи школован Србијанац који државом управља, а да не зна и неће да зна наше пријашње патње и садашње тешко стање, па да нам неће да помогне само зато што ти ниси у владиној странци. Ако је тако, онда не ваља, јер се пркосом и осветом кућа не кући и држава не чува”.

Ако би ми се на ово моје излагање рекло, да народ у мом срезу није давао у новцу за градњу школа колико је требао дати, ја одговарам, да је народ давао колико је год могао и у новцу и у радној снази. Тако је помогао у вађењу и вучи камена, пијеска, креча, сјечи и вучи дрвене грађе, а има случајева где је и по трипут давао и новчане прилоге и преко своје снаге. Желео бих да кажем и неколико речи о школским уџбеницима. Они су скупи и прескупи за велики број сиромашних родитеља. Један отац, господо, који има само двоје деце у школи, једно у трећем и једно у четвртном разреду, мора да даде за уџбенике 150 до 160 динара, а код многих сва његова пореза не износи више него једна трећина суме коју мора да даде за књиге своје деце.

Осим тога књиге се често мењају, тако да млађе дете не може да се послужи књигама свог старијег брата или сестре.

Народ се у чуду пита, зашто већ једном држава не заведе једне уџбенике и само она не предвзме израду и штампање књига, па би онда биле књиге у пола јевтиније. Народ види у овоме једну трговину на штету своју и свог подмлатка, и с правом очекује да се ова крупна штета и неправда исправи.

Док не стекнем уверење да ће се са стране г. Министра просвете водити рачуна о овим мојим оправданим примедбама и потребама народним, дотле не могу гласати за овај његов буџет. (Пљескање на левици).

Potpretsednik Vojko Čvrkić: Gospodo narodni poslanici, reč ima narodni poslanik g. Stevan Simić. (Glasovi: Nije tu!) Pošto g. Simić nije prisutan, smatra se da je odustao od reči.

Reč ima narodni poslanik g. Petar Galogaža.

Петар Галогача: Господо народни посланици, пошто је време одмакло и пошто се ова наша буџетска дискусија по овом Министарству одужила, ја ћу да будем што краћи у својим излагањима, и изнети главне моменте које сматрам да треба изнети при расправи буџета Министарства просвете. Господо, буџетска дискусија даје свима нама народним посланицима могућност, да изнесу своје погледе о свима питањима нашег јавног државног живота, да изнесу своје погледе по питањима политичким, привредним, економским, просветним, културним итд. Господо, овде је пала једна опаска са стране, чини ми се бившег Министра г. Александра Мијовића, који је устврдио и поставио питање, је ли наш Парламенат пре свега могућан, је ли он способан, да ли он има ту могућност да решава ова важна питања која се намећу нашој данашњици. Господо, г. Мијовић је устврдио, да овај Парламенат не може имати ове способности зато што он није израз правог парламентаризма, зато што није израз праве демократије. Он је наводио пример скупштине у бившој предратној Србији, и тврдио да је ондашња Народна скупштина била способна да служи том великом задатку зато што је била израз правог парламентаризма и праве демократије.

Господо народни посланици, позната је ствар, да сваки народ има онакав парламент и владу како заслужује, јер, на крају крајева, Парламент као институција није нешто што нам пада као мана с неба, није што нам пада у недра наша готово, него то је институција израсла из нас, из наших потреба, израсла из наших културних, економско-привредних и политичких прилика.

Господо, г. Мијовић је рекао још и то, да ће наша земља бити онла оспособљена да свршава велике задатке, кал буде спроведена организација наших политичких партија. Ја не знам, господо, је ли то тврђење баш сасвим тачно. Ја бих рекао, да се пре организације наших политичких партија треба да спровеле организација наше етике, нашег морала, да се спровеле мобилизација нашег моралног живота. Ту је, ја држим чвор, који треба да се пресече и на томе питању треба да се позабавимо. Јер, господо, на крају крајева ми можемо спровести организацију политичких партија, али ја се бојим и уверен сам да ће опет без моралне мобилизације нашег друштва те наше политичке партије избацивати из своје средине исте људе, који су замрсили данашњу политичку ситуацију.

Господо, кад је реч о демократији, онда у нашим данашњим приликама, у данашњем добу врло често ту демократију прати демагогија, а демагогија је отровна биљка, која трује наше друштво и наш општи јавни политички живот.

Покојни др. Јован Цвијић, један наш несумњиво велики научни ауторитет, рекао је, господо, да наша државна организација мора да почива на моралу и да мора бити чисто правна држава, и ако ће бити таква, биће је, ако не, неће је бити. На том питању треба да се зауставимо, и о томе питању треба да се поведе реч.

Господо, ја држим да наша просвета и просветна политика треба да поведе реч о томе, да се спроведе заиста побољшање нашег друштва у морално етичком погледу. Сваки народ, свака нација настоји, да ту моралну мобилизацију спроведе у својој земљи и настоји да просветна политика одговара општим и животним потребама народа.

Господо, није без разлога речено, да је просвета најрентабилнија индустрија једне земље. Тиме је хтело да се каже и прикаже важност коју просвета и просветна политика има у једној земљи и у једном друштву, јер просвета нема за циљ само то да народу пружи неко знање, него да формира чврсте и јаке карактере једне нације, јер на јаким и чврстим карактерима оснива се будућност свакога народа. Позната је ствар на пример, да је велико римско царство пропало не због тога што није било интелигенције у том периоду декаденције велике Римске Империје, него је пропало зато што је народ баш посрнуо у моралном погледу и што је, по речима једног њиховог савременика, римски народ у то доба јео да би повраћао, па повраћао да би опет јео. —

Ми смо, господо, један свеж народ. Али по извесним знацима у нашем политичком животу изгледа као да показујемо знаке посусталости, да показујемо знаке моралне пометености и да не кажем тежу реч, моралне декаденције. Само да се живи, то изгледа да је постала животна максима данашњице према овој француској пословици: *après moi le delige*, — после мене нека дође шта хоће да дође.

Господо, кад је реч о просветној политици и о просвети у нашој земљи, онда се има обично у виду основна настава, средњошколска настава и универзитетска настава. О томе је овде говорено и ја не бих имао ништа више о томе да кажем, само хоћу у кратким речима да се осврнем на метод наставе која се спроводи у тим нашим просветним установама.

Основна настава има да послужи најширим редовима наше земље, нашега сељака. Господин Министар просвете је у своје експозеу наговестио једну реформу, а та је, да наша народна основна школа има да се приближи животу народа, да се у основним школама по нашим селима имају да примењују знања и умења која су потребна нашој сељачкој малој деци, која ће она примењивати после у свом животу. То је једна врло добра ствар, и мене чуди да наш добри друг Воја Лазић, који се много пашти и много води бригу о селу и сељачким потребама, да он ту не види никакве користи. Ја знам, господо, то из властитог искуства. Ја знам једног учитеља баш из мога села, из моје парохије, који је подигао цели онај крај и то зато што је имао смисла за привредно-економски рад. Он је на пример почео да пчелари, почео је да сади воће и да га калеми; он је ради тога изорао једно јутро неплодне земље коју је привео култури и његов се рад у оно време које је провео у тој школи показао са видним успесима. Због тога се он и данас спомиње у томе селу. И када би се такав рад систематски проводио у селу, ја верујем да би наше село коракнуло бољим животом. Такав рад треба да се поздравља као једна здрава и добра ствар. Ја морам рећи да такав рад служи на корист нашем селу и нашем сељаку.

Господо, споменуто је овде како се наша основна настава врши у лошим и нехигијенским просторијама. То ми сви добро знамо, који живимо по селима. Знамо како наша сеоска деца проводе школски рад у скроз нехигијенским просторијама које не одговарају ни најпримитивнијим условима хигијенског живота. Те просторије мрачне су, уске, влажне, сличне су више азачкој тамници, него једној просторији где треба дете да црпе знање за

живот и рад. Ја знам да би то био велики финансијски ефекат када би се у буџет Министарства просвете унела једна већа свота бар за оправку тих трошних зграда, а да и не кажем за подизање нових зграда, које су потребне нашим крајевима, јер мада се и сада последњих година много радило ипак и сада има крајева где су основне школе на великој удаљености од села, и деца и данас иду 7—8 км. док дођу до школе. И како изгледају та деца која зими по мењави, киши, блату иду више гола него одевена и више гладна него сита, ту треба сами да просудимо о томе и да знамо под каквим се условима обавља просветни рад у нашим народним школама.

Што се тиче средње школе, господо, ја ту не бих имао шта да кажем, имао бих само да поновим оно што је већ споменуто, а то је, да нашег средњошколског подмлатка има врло много и то толико да не могу наћи упослење кад заврше школу, јер су сви зато и завршили средњу школу да би дошли на државни платни списак. То је проблем, господо, с којим треба да се позабавимо, јер ће то постати једно социјално питање. Нема ништа горе него кад интелектуалац остане без хлеба и кад због тога буде пријемчив за екстремне социјалне идеје. Томе питању треба да се посвети велика пажња и да се те армије неупослене средњошколске омладине што више смање, и да се не отварају гимназије тамо где нема потребе, а нарочито не онде где нема за то услова. Има на пример гимназијских зграда које нису снабдевене ни најобичнијих предметима за поједине кабинете. Ту нема школских мапа, нема других потребних објеката и можемо замислити под каквим се онда условима врши школски рад у тим средњошколским заводима.

Ја бих, господо, овде желео да дотакнем једно питање које није споменуо у свом експозеу г. Министар просвете, али је то питање третирано и раније. То је питање религиозне наставе у нашим школама. Ја мислим да нема нигде погрешнијег мишљења него кад је реч о религији! Ја ћу ту да поменем нашег почившег научника Јована Цвијића, за кога знамо да је био један велики ауторитет у питању културних проблема живота. Он је наш уважени бивши научни радник и он је држао чини ми се 1922 године једно предавање у Прагу под насловом: „Основи јужно-словенске цивилизације”. Ја ћу прочитати један извадак из тог предавања, па да видите како је Цвијић придавао велику важност религији и религиозној настави. Он каже: „Све цивилизације, кад се њихов развитак захукта, изложене су опасности да не његују довољно онај унутрашњи орган који ствара и обара савјест у најширем смислу. Понесу се резултатима духовне и материјалне врсте. Развијају се особинама охолости и надувености, нарочито у средњим научним и индустријско-капиталистичким круговима. Тако извитуперене цивилизације могу учинити више зла него добра и све више зла што су технички савршеније. Треба стално мислити на свој однос према свету и крајњим проблемима живота, и на оно што религије зову душом и спасењем. У том дубоком смислу — не формалистичком — религија је потреба свих цивилизација и изгледа све већа што су цивилизације даље одмакле”.

Ето, видите, господо, тако је говорио један наш велики научни радник, наш покојни Цвијић,

који се поред своје струке много бавио и културним проблемима нашег народа. Покојни Цвијић до својих закључака и до својих теорија није долазио онако сувим размишљањем у кабинету, него је долазио у додир са најширим слојевима народним, и ту је црпео своје велико знање, које је било огромно и нарочито оригинално. Кад је реч о религији, онда не треба да се мисли, да су по среди само извесне верске догме, него треба да се ту пре свега мисли о томе, да ми мало више сагледамо у себе и да се повежемо оном најдубљом везом а то је хришћанском љубављу, јер у том нашем душевном сагледању долазимо до сазнања да постоји један виши ред ствари, да постоји један универзални кодекс који је Божја рука исписала у нашој свести. О томе мора да се води рачуна и у нашој школи. Тај елемент није туђи него је својствен нашој словенској души, и зашто да ми у просвету нашу не уносимо те елементе који су најлепши. Нашим религиозно етичким сазнањем ми ћемо пробудити наш живот, и ми ћемо унети боље односе и у политику и у наше економске и привредне прилике.

Господо са леве стране, наши поштовани другови, много су говорили о национализму, нарочито југословенском национализму и о југословенској идеологији.

Potpresednik Franjo Markić: Molim gospodina govornika da ne unosi u diskusiju stvari koje se tiču generalne debate i da završi svoj govor.

Петар Галогача (наставља): Брзо ћу бити готов. Господо, кад је реч о национализму нашем онда мислим да томе појму треба дати један дубљи смисао, један дубљи значај, јер национализам није само једна фраза, није осећање припадности једној истој нацији, једном истом народу него, господо, наш југословенски национализам треба да буде осенчан нашим религиозним елементом и треба да има дубоко етичко-социјално осећања. Такав продуховљен национализам моћи ће да врши ону улогу коју треба да врши у нашем народном животу.

Ето, господо, то говорим зато што сматрам да тај религиозно-етички дух треба да се осети у нашим школама и у нашој просвети, такав рад наше просвете моћи ће да врши духовно оваплоћење нашег живота и одгајаће генерације, које ће бити со земљи по јеванђељским речима, и унети више правде у наше друштвене односе.

Господо, још нешто мало имам да кажем, — ја нећу да вас овде умарам, јер смо сви сити дискусија, — хоћу да завршим са неколико речи о нашој универзитетској омладини. Приговара се нашој универзитетској омладини како је отишла махом сва у комунизам и како је прихватила марксистичку филозофију. Господо, омладина већ као таква ношена је идеализмом по својој бити. Она тежи за друштвеном правдом. Наше друштвено стање, то морамо сви признати, можда не одговара друштвеном идеалу и ми сви скупа морамо о томе водити рачуна. Наша омладина је по свом младачком духу пожртвована. Ја, господо, као свештеник не могу да будем бранитељ комунизма, јер он почива на материјалистичко — атеистичкој филозофији и ми сви на крају крајева видимо, како се у пракси спроводи та екстремна социјална теорија. Али, господо, и ако је то тако, ја ипак могу да кажем да се греша ако се настоји да се наша

омладина grubim sretstvima, батињањем, хапшењем, главњачама одврати од друштвеног идеала тражења. Идеја се, господо, одбија идејом.

Та виша идеја, она је у основи наше душе, то је осећај нашега срца. Један велики француски моралиста Ворнарг казао је: „Највише мисли излазе из срца“, јер срце је највећи тумач друштвених тежњи и друштвене правде и на тим елементима треба да почива наша просвета. У нади да ће Краљевска влада повести о свему овоме рачуна, и да ће наша просвета извршити онај задатак који држава на њу ставља, ја ћу гласати за буџет. (Пљескање код већине).

Potpretsednik Franjo Markić: Има рећ народни посланик г. Иван Ловчевић.

Dr. Ivan Lovrenčić: Visoka zbornica! Gospodje! Naša vlada se ravna po svetopisemskom izreku, naj ne ve levica, kaj dela desnica. Na ta pregovor sem se spomil, ko sem zvedel, da se kočevska gimnazija ukine. Vse te besede, ki si jih bom dovolil izgovoriti s tega mesta, so v prvi vrsti naslovljene na gospoda ministra, in meni je zelo milo, da se gospod minister sprehaja tam, kamor seže moj glas in da ne sedi na ministrski klopi, kjer me ne bi razumel. (Ploskanje na levici). Gospodje, mi smo v zadnjih letih večkrat slišali besedo demontacija in demontaža Slovenije. Te besede so se ponavljale kadar je šlo za našo industrijo; ali kakor vidimo, je ta stvar nekoliko inficirala tudi druge stroke, in sicer tudi kulturo. Samo na ta način, da se hoče demontirati našo kulturo, je mogoče razumeti, da se hoče gimnazija v Kočevju ukinuti. Gospodje, jaz popolnoma razumem da se vlada protivi ustanovitvi novih gimnazij in to popolnoma odobravam radi tega, ker gimnazij imamo že itak preveč in je popolnoma umestno, da se vržemo na drugi tip šole, to je na tip meščanske šole. Gospodje, ali vi morate pomisliti kaj pomeni, ako se hoče stara gimnazija, ki obstoji, že skozi desetletja, demontirati. Ne zamerite mi, če tukaj rabim nekoliko banalen primer. Gimnazija ni kaka ergela da se lahko toliko in toliko grl prestavi iz Kočevja v Mursko Soboto. Gimnazija je žarišče kulture in, kolikor let je posamezni kraj imel gimnazijo, toliko let je od nje žarela kultura in civilizacija in vse kar hočete. (Ploskanje).

Radi tega mi je popolnoma nerazumljivo, kako se je mogla prosvetna uprava odločiti za to, da se prenese v Mursko Soboto. Drage volje priznam, gospodje, da je tudi Murski Soboti neobhodno potrebna gimnazija, ali potrebe enega kraja se ne more zadovoljiti na ta način, da se klobuk z ene glave vzame pa se klobuk na drugo glavo pokrije.

Vse to bi, pa končno razumel, ako bi bila finančna stran nekoliko bolj ogromna. Ali gospodje, vas je malo — zato bo vaše začudenje toliko večje. Ali veste, kakšen je finančni efekt, če se ta gimnazija ukine? Finančni efekt je samo 80.000 dinarjev na leto. Ali se za 80.000 dinarjev letno izplača državni upravi in vladi, da ukine gimnazijo pa da jo prenese na drugi kraj? Jaz mislim da ne. Če bi šlo tu za milijone, potem bi razumel, ko pa gre za take malenkosti, ali kakor vi pravite „trice“, mi je tako postopanje popolnoma nerazumljivo. (Glasovi: Tako je!)

Gospodje, kje leži to Kočevje, 99% kar vas je tukaj najbrže ne ve in tudi gospodu ministru ni položaj popolnoma jasan. Ko sem interveniral radi te stvari pri gospodu ministru, me je vprašal: Kje pa je to Kočevje?

Gospodje, kočevski srez leži v Dravski banovini. Ima pa nemški otok ki se je do danes obdržal. Srez kočevski šteje po priliki 40.000 Slovencev, med temi je približno 10.000 Nemcev; torej 1/4 Nemcev, in 3/4 Slovencev. Gimnazija je popolnoma slovenska, tako kakor vse druge naše srednje šole v Sloveniji. Ako bi se postavili na strogo nacionalno stališče, bi mogli morda reči, da gimnazija ki je tam v Kočevju, ne odgovarja nacionalnim zahtevam. Toda treba je vpoštevati to, da se v srezu Kočevju nahaja 3/4 Slovencev in samo 1/4 Nemcev. Ko je gimnazija popolnoma v slovenskem duhu, čemu bi jo ukinjali? Ko je deputacija iz Kočevja, deputacija kočevskih Slovencev prišla do gospoda ministra, je gospod minister rekel: „Ja, ja, vse to je lepo, ampak čemu toliko gimnazij?“. Gospodje, jaz popolnoma vpoštevam te argumente, ako bi šlo za vprašanje da se ustanovi nova gimnazija. Ni pa mi to razumljivo, ako je v vprašanju obstoj gimnazije, ki je že tolika desetletja in desetletja obstojala. Tukaj mi se nehote vriva v misel beseda „demontacija“ odnosno „demontaža“ slovenske kulture.

Radi tega bi se dovolil na gospoda ministra, ki me je brez dvoma razumel, nasloviti prošnjo, naj temu problemu vendarle posveti nekoliko pažnje in naj zadevo ki se še da reparirati, popravi.

Jaz sem vprašal, koliko bi približno znašali efektivni stroški, oziroma koliko bi znašal efektivni rezultat, če bi se ta stvar še nekoliko zadržala in so mi gospode odgovorili, da gre tukaj kvečjemu za svoto 20—24.000 dinarjev. Gospodo, ali je vredno zaradi tako malenkostne svote dvigati toliko prahu? Vi se morate zavedati da kočevski srez ni naseljen samo od Nemcev, ampak 3/4 od Slovencev, ki vidijo v tem ukrepu žalitev svojega nacionalnega čušta in se čutijo prikrajšani v svojih dosedanjih pravicah. In vse to zaradi bagatelnih 24.000 dinarjev! (Glasovi: Tako je! — Odobravanje na levici).

Gospod minister sedi v klopih in molči. Mogoče mi bo odgovoril, najbrže pa ne, ali mi bo pa rekel, da je vse to on moral napraviti, ne vem radi koga. Ali jaz bi ga prosil naj vse intervencije, ki so bile v tem pogledu napravljene potisne na stran in naj se ne postavi na stališče zečevičeve nivelizacije. Gospodje, ta nivelizacija ne sme iti za tem da bomo nižji, ampak kvečjem da bodemo višji. Radi tega ohranimo to, kar imamo, kar smo tekom desetletja in desetletja stekli in se trudimo, da dosežemo višjo stopnjo, ne pa da se z višje stopnje spustimo na nižjo. (Odobravanje na levici).

Jaz bi si končno še dovolil pri tej priliki prositi gospoda ministra, naj vpoštevava predlog amandmana o univerzitetских profesorij, ki mu je bil sporočen.

Gospodje! Sedaj si dovoljujem omeniti neko drugo vprašanje. Res so klopi popolnoma prazne, vendar, moram to priliko izkoristiti da stavim na gospoda ministra vprašanje, kedaj se bo Visoka Kraljevska vlada odločila rešiti vprašanje učiteljskega celibata. Celibat? Kaj se to pravi? To se pravi tole: Starešina sodišča ima za soprogo učiteljico in oba služita, okrožni zdravnik ima za soprogo učiteljico oba služita, veleindustrijalec se je zaljubil v lepo učiteljico, jo poročil — oba služita. Po drugi strani pa vidimo, da stoji stotine in stotine učiteljic brez službe. Gospodje, ali je to pravica? Jaz mislim, da starešina sodišča ima že take dohotke, da lahko svojo soprogo vzdržuje. Mislim tudi, da veleindustrijalec to lahko stori, da svojo lepo ženo učiteljico vzdržuje. To je vprašanje, kateremu je treba s strani visoke Kraljev-

ske vlade posvetiti primerno pozornost, ker je treba to socijalno krivico odpraviti. Nimam nič proti temu, gospod minister, ko boste to vprašanje rešavali, da obranite dopustnost učiteljskih zakonov. Ako je učitelj ki ima za soprogo učiteljico, taki slučajji so pogosti in tudi priporočljivi, posebno v planinskih krajih, kjer nima učitelj samec, primerne udobnosti, — naj bo dopustno da v takih slučajjih oba služita. Ali s to prakso se mora enkrat za vselej prekiniti, da soproge dobro plačanih uradnikov in bogatih zasebnikov, ne bodo odjedale kruha učiteljicam, ki leta in leta čakajo na službo.

Videl sem s strani gospoda ministra, da mi je pritrjeval, zato imam nekaj upanja, da bo mogoče sčasoma tudi v tem pogledu kaj boljše.

Sedaj pa, gospodje, še eno vprašanje, ali, kakor Vi pravite še eno sugestijo. Ker vsi sedite, se ne bojim, da boste padli v omedlevico. Kaj predlagam?! Gospodje, moj predlog gre za tem, da se v vseh srednjih šolah, v vseh gimnazijah uvede ruščina, kot obvezni predmet. Zakaj? Gospodje, jaz sem poslanec severne pokrajine, kjer se posebno dobro čuti, kako neobhodno je potrebno, da znaš tudi tuje jezike. Vam nekaterim je znan izrek: „Quot linguas tales, tot valet“, kar pomeni kolikor jezikov znaš, toliko veljaš“. Ni to samo potrebno za ljudstvo, za narod, ki živi na meji, ampak to velja v splošnem. Mi, gospodje, moramo imeti pred očmi to, kakar nam je g. minister v svojem ekspezeu izredno lepo podčrtal, t. j. izobrazbo naše bodoče generacije. Če imamo to pred očmi, se moramo vprašati, kako bo z našo generacijo čez 15 do 20 let? Jaz mislim, da bomo takrat brez dvoma imeli ozke stike z ruskim narodom. Zato bi bil čas, gospodje, da bi že sedaj pripravili našo mlado generacijo, da se bo mogla z ruskim narodom v njegovem jeziku sporazumevati. Vi se boste morda čudili, kako pridem jaz do takega predloga, kako pridem do take sugestije. Gospodje, pogledjte, mene je vedno bolelo srce, ko sem videl, ko smo Slovani prišli skupaj, pa smo se morali posluževati nemščine kod vseslovanskega volapika. To je bilo v preteklih časih, pa tudi v časih, v katerih danes živimo. Ako pa gledamo onemu nasproti, kar prihaja, se moramo zavedati, da bo imel veliki ruski narod, ki šteje 150 milijonov, na nas največji vpliv in znani najožje stike. Radi tega je treba, da svojo generacijo pripravimo do tega, da se bo lahko v ruskem jeziku sporazumevala z Rusi. To je samo sugestija, katero polagam na srce gospodu ministru, da jo ob primernih prilikah upošteva. Saj je lepo, da se učimo nemščine, da se učimo francoščine. Gospodje, če bi bili okrog Št. Ilja, okrog Maribora Francozi, bi nič ne rekel, da se učimo francoščine, toda vi veste kako daleč so Francozi. Vi tudi veste, koliko se naše dijaštvo francoščine nauči! Potrebno je, da se sprijaznimo z mislijo, da bodi občevalni jezik Slovanov v bodočnosti ruščina in s tem končam. (Odobranje in ploskanje na leviči).

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, reč ima narodni poslanik g. Boško Zeljković. (Glasovi: Nije tu!) Pošto g. Zeljkovića nema ovde, smatra se da je odustao od reči.

Reč ima narodni poslanik g. Dorde Jevtić. (Glasovi: Nije tu!) Pošto g. Jevtića nema ovde, smatra se da je odustao od reči.

Ima reč narodni poslanik g. Aleksandar Lazarević.

Aleksandar Lazarević: Gospodo narodni poslanici, kao što vidite ponož je već oдавно pro-

šla, a mi ovde radimo neumorno jedan važan državni posao, koji je Kraljevska vlada neblagovremeno iznela pred nas da ga svršimo. Kada bi naši birači znali sa kakvim trudom i sa kakvim znojem mi svoju dužnost i danju i noću otpрављamo, ja verujem da bi nas oni progласили za doживотне narodne poslanike, a Kraljevsku vladu koja ovaко „sавесно“ врши svoju dužnost исто тако progласили би за doживотну Kraljevsku vladu. (Смех на левици).

Gospodo narodni poslanici, ja nisam imao част da uzmem реч у начелној буџетској дебати па према томе нисам имао прилике ни да учествујем у расправи важних питања која спадају у начелну буџетску дебату. Од многих тих питања јесте и тако звано хрватско питање које је готово сваки говорник и са леве и са десне стране свестрано претресао. Ја не мислим да са овога места то питање опширно претресам, али као посланик Шумадије, посланик са Опленца, хоћу да истакнем шта наши сељаци у Шумадији о томе питању мисле. Подвлачим да то што истичем, да је то мишљење нашега сељака, а не моје сопствено. Наш сељак у Шумадији мисли да се хрватско питање састоји у разним невољама, у разним недаћама, које сналазе како хрватског тако и српског сељака. Он сматра да је хрватски сељак незадовољан због ниске цене сељачких производа, због великих дажбина, због презадужености с једне стране, а с друге стране опет да га притискује велика скупоћа оних артикала које он мора да купује, као што су крпе, монополски артикли, а нарочито пољопривредни инвентар. Кажем, тако је наш сељак разумео то хрватско питање да је оно дошло као револт против свих истих невоља које притискују и нашега сељака. И ово је баш и руководило нашег сељака из Шумадије те је 5 маја у прилично великом броју гласао за листу др. Мачека. Казао је: па Мачек је претставник незадовољног хрватског сељака, па ће он ваљда умети да поштено реши и све невоље српскога сељака. Шумадијски сељак је рачунао: ако гласа за тога Мачека да ће се на тај начин најлакше решити невоље које и њега притискују, као и хрватског сељака.

Али данас кад наши Шумадинци виде да др. Мачека нема у Народној скупштини, да то питање ту решава, кад види, да сви претставници хрватскога народа апстинирају, онда је он ставио прст на чело, замислио се и запитао се због чега др. Мачек није у Скупштини, због чега није на месту где треба да реши то тешко питање. И кад је дознао да Мачек не прави хрватско питање из оних невоља, које притискују како хрватског тако и шумадијског, српског сељака, већ прави питање опстанка данашње државе, прави питање хрватске индивидуалности, прави питање народности хрватске, питање народности српске и народности словеначке, и питање да ли ће ова три народа остати у једној држави, у границама, ове државе, у границама Југославије, која данас постоји, онда је тај шумадијски сељак казао: — Такво питање ми не признајемо и такво питање хрватско не може да постоји.

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodine govorniče, radi se o Ministarstvu prosvete.

Aleksandar Lazarević (наставља:) За нас је јасно да је то питање решено 1918 године и да се поново постављати не може. А ко жели да се то

питање поново решава, онда се мора вратити на 1918 годину. Овде не може бити споразума и на оваквом питању не можемо се прегласавати.

Из свега излази, господо, да хрватско питање како се поставља од стране Мачека не постоји. И ко признаје Југославију, ко признаје данашњу државу, не може признати хрватско питање, и обратно, ко признаје хрватско питање, тај пориче Југославију право на опстанак, право на живот.

Толико о томе хрватском питању, а сада да пређем на ствар. Што се тиче самог ресора Министарства просвете, ја о просветној политици тога ресора имам да кажем само укратко да се политика тога Министарства мора водити у томе правцу тако, да основна писменост у народу буде што већа, да се народ у свима правцима што боље просвети, једном речју да просвета својим радом оспособи човека за живот. Кад кажем човека, ја нарочито мислим на сељака, јер нашу државу, као што знате, сачињава 80% сељачког народа.

Просветна политика треба да буде упућена у томе правцу да се наш сељак просвети у толико у колико би требао да се оспособи за свој позив. Али нажалост, ја могу да констатујем да просветна политика, нарочито основна настава, није у том правцу тако вођена. Кроз просветну политику партизанство се провлачи као црвена нит. Министар просвете преко својих органа више води бригу да ли ће у својим срезovima спровести своју партиску организацију, да ли ће се народни учитељи уписати у режимску партију Ј. Р. З. и како ће уопште та владина партија напредовати, а најмање му је брига да се постара о томе шта је дужност тих просветних радника. Да је то тачно што ја овде наводим, могли сте се пред ове општинске изборе уверити о томе, како су учитељи, без икаквог разлога, из једног места бацани у друго, само због тога што нису хтели приклонити главу и уписати се у једино спасавајућу партију Ј.Р.З. (*Јакша Божић*: И Којић је то радио!) Није тачно да је Којић то радио, јер Јакша, ја тебе могу уверити да пред пети мај ни један учитељ ни из мога, ни из твога ни из једног другог среза у нашој околини није премештен, и ако је, ја знам то за мој срез, у моме срезу било више учитеља политички оријентисаних противу мене, него што је било учитеља који су били истог политичког уверења, па ипак зато нико није био премештен, а међутим сада у моме срезу ни један учитељ није остао на своме месту, управо остао је само онај, који је дао пристанак да прилази организацији Ј.Р.З. Онај који је остао самном, отишао је из среза. Није то случај само са учитељима него и са чиновницима. Министар Драгиша Цветковић преместио је Управника болнице др. Ђорића за Горњи Милановац а његову жену за Пожаревац. То је партизанство које се провлачи кроз све ресоре, па и кроз најсветију просветну установу и то партизанство спроводи данашња Влада.

Ја не знам да ли је ма у коме ранијем режиму тога било па ево ви сте ми сведоци да ни за време режима ЈНС тога партизанства није било. Ја чак вас питам, господо, да ли је у нашој земљи и пре 6 јануара постојао ма где политички клуб народних учитеља. Данас господо то постоји. Данас постоји клуб народних учитеља ЈРЗ у Срезу орашачком, у Срезу колубарском, па нешто мало и у мом срезу. У моме срезу господо, председник средске организације ЈРЗ. јест активни средски начел-

ник (Гласови са деснице: Па то си већ раније рекао.) Рекао сам, али то је толико важна и жалосна чињеница да треба да кажем и десет пута и сто пута, и безброј пута. У Југославији, господо народни посланици, до данас ово чудо нигде није било да активни средски начелник буде у исто време и претседник средске организације ЈРЗ. Он је учитељ разним претњама принуђавао да се организују и упишу у ЈРЗ. То не говорим произвољно и Министар може све ово да провери ако га интересује. Учители не могу данас да раде по својој савести, него морају да раде оно што им партија нареди. Зато није чудо ништа што је ниво просветне политике на тако ниском ступњу.

Ја, господо, имам драстичан пример у моме срезу. Има један учитељ који је тако звани вођа организованих учитеља у срезу опленачком. Он не врши своју учитељску дужност, не ради у школи, него га скоро сваки дан видите у Тополи где води режимску политику, а иначе је он са службом у Божурњи. Он седи у канцеларији средског начелства и у друштву средског начелника отправља неке партијске послове. Тим учитељима дозвољено је да дођу у варош и у дане кад школа ради, а нарочито кад је у Тополи или Нагалинцима пијачни дан да се разговарају са сељацима и да агитују за њихову једино спасавајућу партију ЈРЗ. (Чују се са деснице гласови: Криво ти што наша партија напредује.)

Код мене напредује као рак. Имате у партији средског начелника, нешто учитеља и чиновника који зависе од режима и више никога немате. (Глас са деснице: А што кукаш онда?) Зато што због оваквог рада наша деца пате; ја ово износим зато, што од овога трпи и држава и цео народ.

Ја ћу да вам изнесем други пример. Један учитељ који није мој партијски једномишљеник, који је задругар, баш мислим да је партијски пријатељ Воје Лазича, у селу Јунковцу створио је јаку и добру задругу и уписао две стотине чланова и од њих направио свесне задругаре ван домаћа сваке партије.

Тај човек је био вредан учитељ и у школи. Његова су деца увек добро учила и били одлични ђаци. Али и поред тог његовог савесног рада тај човек није могао да продужи свој користан рад у школи и на задругарству, морао је да иде из Јунковаца због тога што је сметао партији Ј.Р.З.

Дешава се, господо, ово да тога учитеља испраћају 2—300 његових бивших ђака и његових поштовалаца. Овај испраћај био је револт народа према партизанству средског начелника, који је, као што рекох, вођа Јерезе у моме срезу.

Господо, то није усмањен случај премештања. Премештања су вршена депешама пред општинске изборе. (*Војислав Лазич* приговара према владиној већини.)

Potpretsednik Franjo Markić: Gospodine Laziću, ја сам mislio да сте остали овде да паљљиво слушате, а не да говорите. (*Војислав Лазич* према владиној већини: Neka čute i oni!)

Александар Лазаревић (наставља): Премештани су учители из другог среза, који нису овом режиму конвенирали, који нису хтели да савију кичму и да раде оно што им се од стране данашњег режима наређује. Тако су премештени из тих разлога учители: Петровић Игњат из Доње Шаторње у Македонију. Држава има зато да плаћа огромне

суме новаза за сеобу. Премештен је и Димитрије Вујачић, (Тодор Тонић: А ко треба да иде у Јужну Србију!) Е, мој Тошке, кад би знао, не би тако говорио. Премештен је Димитрије Вујачић из Копљара за бугарску границу, код Беле Паланке. Премештен је зато што није хтео да иде у ЈРЗ и што је претседнику среске организације у Аранђеловцу на једну гнусну увреду одговорио једним мушким шамаром. Премештени су учитељи Гавровић и Гавровићка из Марковца у Хомоље. Сви су премештени пред општинске изборе на десет дана. То је, кажу, захтевала потреба службе. Па молим вас, ако је то захтевала потреба службе, могло је бити у почетку школске године, а не на 10 дана пред саме општинске изборе.

Дакле, ето видите, како изгледа та красна просветна политика. А сад да видимо какве су последице од такве просветне политике. (Тодор Тонић: Мани се тога да Влада распише избор!) Зато си се ти Тошо и примакао ближе влади. Ја сам казао да ми заслужујемо да нас народ бира за доживотне посланике, јер ево радимо после пола ноћи! Ми нисмо криви што је влада задоцнила са буџетом. И зато имајте мало стрпљења, па ме слушајте, ако не, ви идите на спавање а ја могу говорити и господи стенографима, стенографи ће да ме слушају! (Тодор Тонић: Море, тебе не може нико да збуни!)

Господо, ви знате, са колико воље један учитељ може да ради у својој школи, кад очекује свакога момента да звркне депеша, па га баци са Опленца доле негде у Ресан или шта ти ја знам негде далеко на југу. (Један посланик из већине: Не премешта г. Стошовић тако често!) Знам, не премешта, али мој је срез сав изрешетан од његовог доласка на власт.

Тако се десило са једним учитељем у Трнави, зове се Шандоров, који нипошто није хтео да уђе у ЈРЗ. Он није мој политички пријатељ, него је демократа. (Гласови са деснице. Ти си радикал!) Ја сам члан Југословенске националне странке, а тај је припадник, мислим, Љубе Давидовића.

Кад му се из дана у дан претило премештајем, он је човек постао нервозан, са децом је без воље радио, и десило му се једнога дана, да у таквом психичком стању незгодно ударио једну девојчицу од 7 година тако да дете после неколико дана умре. Данас је он у хапсу, дете под земљом, а родитељи ојаћени. Тај човек је доведен у такво стање, да није могао своју дужност хладно да отправља. Морао је да се нервира и да у таквом стању упропасти и себе и један невини детињи живот.

Potpretsednik Franjo Markić: Gospodine poslanice, molim vas da završite, jer imate još samo tri minuta vremena.

Александар Лазаревић (наставља): Господине Претседниче, молим Вас да не рачунате ово што одговарам на упадице.

Potpretsednik Franjo Markić: Vi niste trebali da reagirate na ove upadice, jer kad bih ja video, da vi ne reagirate, ja bih gospodu ucitao. Medutim, ja sam imao utisak da to Vama konvenira.

Александар Лазаревић (наставља): Ја сам последњи говорник и треба мало да ме толерирате.

Potpretsednik Franjo Markić: Ваš zato vas i toleriram.

Александар Лазаревић (наставља): Имате опет један врло интересантан случај у селу Овсишту, где су се два учитеља, оба моји политички пријатељи, потукли, ишамарили се, и због тога срески начелник, суспендовао их је и школу затворио.

Због тога шамарања и због тога што ти учитељи нису били чланови партије ЈРЗ, школа је пуних 6 месеци била затворена. Ја не знам да ли г. Министар просвете о томе зна, да до пре 15 дана деца у Овсишкој школи нису ништа радила. Сад кад су ти учитељи савили главу и уписали се у ЈРЗ и постали чланови ЈРЗ, дошла је банска одлука, да се то решење о суспендовању поништи.

Сад вас питам, господо, има ли ту какве штете за државу, има ли какве штете за ту децу. За те учитеље нема никакве штете, јер примају плату, 6 месеци нису ништа радили, а сад су постали чланови ЈРЗ, исправни су учитељи, а деца нису учила школу кроз 6 месеци, и то баш онда кад су требала највише да уче. Сад видите, ко је ту претрпео штету, да ли ти учитељи, да ли држава, или настава.

Па онда, услед таквог манипулисања просветне политике, ви имате да по школама раде ножеви, раде револвери, уперени како према ђацима, тако и према наставницима, и ето, у неколико речи, имате јасно стање данашње просвете и данашњег надзора просветне власти над радом просветних органа. Како вам је у основној школи, није вам боље ни у средњим школама. Тамо се професори, по жељи партије, бацају из места у место. И тамо је несрећеност, и тамо је хаос, а све због тога да би ваша партија што боље напредовала. Ја констатујем да је то једна врло рђава појава, а г. Министар са својим подручним органима требало би да се од тога одстрани. Јер, господо, баш због тога партизанства, рђави учитељи, рђави професори протурају се, избегавају своје одговорности, заклањајући се за партију, јер они су партији потребни па ма какви да су и ма какве штете они наносили и просвети и народу уопште. Ја ћу да кажем сада неколико речи о просветној политици на универзитетима. (Тодор Тонић: Па већ је два сада, Ацо брате!) Нема још ни пола сата.

Potpretsednik Franjo Markić: Ne da nema pola sata, nego je pola sata prošlo.

Александар Лазаревић (наставља): Пошто ме Ви опомињете, ја ћу да прескочим неке ствари, и да кажем још то, да о студентима, о нашој омладини, која ступа на универзитет без компаса, нико не води рачуна. Наставници врше своју дужност, професори универзитета често пута држе своја предавања пред празним клупама, не обзирајући се на то да ли их ко слуша или не слуша. Наша омладина, наши студенти долазе на врело науке да се напајају знањем, док међутим они често пута, баш због тога што нема никаквог надзора просветне власти, подземним каналима напајају се разним отровима. Ви знате да се на универзитету највише увлачи Трећа интернационала, интернационала која руши темеље наше државе. Просветна власт у том правцу не предузима ништа, и са те стране сматрам да постоји велика опасност. Налазим да овакав рад просветних органа слаби државне темеље. Све ово што сам изложио доказ је да би просветне раднике и чиновништво уопште требало деполитизирати, јер само тако ако се чиновништво деполитизира, можемо има-

ти гаранције за један исправан и савестан рад. Имао бих још да говорим мало о експозеу г. Министра просвете, али пошто ми је време истекло, не бих желео да долазим у сукоб са г. Претседником, па зато завршавам са једном напоменом само, коју не могу да пропустим, а то је: зашто је г. Министар просвете окривио родитеље, и само родитеље, за оне инциденте који се дешавају по средњим школама?

Ја као родитељ који имам децу у школи, не могу то да одобрим г. Министру, јер сматрам: да су наша деца по цео дан под рукама г. Министра просвете, — под рукама г. Министра просвете подразумевам његове учитеље и професоре, и они су дужни да се старају како о образовању наше деце тако и о васпитању; и они крвави догађаји који су се дешавали по школама да су ђаци боли наставнике, то је само резултат рђавог рада тих настав-

ника. Зато, господо, — морам да скратим, — једном речју констатујем да је просветна политика рђава и због тога ја гласам против буџета. (Пљескање на левици).

Potpredsednik Franjo Markić: Pošto je već vreme poodmaklo i pošto mislim da se svi slažete s tim da je za danas bilo dosta diskusije, sa vašim pristankom, gospodo narodni poslanici, zaključujem današnju sednicu i određujem iduću za danas u 8 sati pre podne sa sledećim dnevnim redom: Produženje pretrasa u pojedinostima izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za 1937/38 — V razdeo — Ministarstvo prosvete; VII razdeo — Ministarstvo unutrašnjih poslova i VIII razdeo — Ministarstvo finansija.

Sednica je zaključena u 1.50 časova.